

VEZİR-İ A'ZAMIN DİPLOMATİK YETKİLERİ

Seçil CURAVCI

Aralık-2019

DENİZLİ

VEZİR-İ A'ZAMIN DİPLOMATİK YETKİLERİ

Pamukkale Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Yüksek Lisans Tezi
Tarih Ana Bilim Dalı
Yeniçağ Tarihi Programı

Hazırlayan
Seçil CURAVCI

Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Selim PARLAZ

Aralık-2019
DENİZLİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ ONAY FORMU

Tarih Anabilim Dalı, Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı öğrencisi Seçil CURAVCI tarafından Dr. Öğr. Üyesi Selim PARLAZ yönetiminde hazırlanan “Vezîr-i A’zamın Diplomatik Yetkileri” başlıklı tez aşağıdaki jüri üyeleri tarafından 04.12.2019 tarihinde yapılan tez savunma sınavında başarılı bulunmuş ve Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Başkanı

Prof. Dr. Mehmet Ali ÜNAL

Jüri Üyesi

Doç. Dr. Ayşe DEĞERLİ

Jüri-Danışman

Dr. Öğr. Üy. Selim PARLAZ

Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun
25/12/2019...tarih ve ...52/01... sayılı kararıyla onaylanmıştır.

Prof. Dr. Ahmet BARDAKCI

Müdür

BİLİMSEL ETİK

Bu tezin tasarımı, hazırlanması, yürütülmesi, araştırmalarının yapılması ve bulgularının analizlerinde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini; bu çalışmanın doğrudan birincil ürünü olmayan bulguların ve metaryallerin bilimsel etiğe uygun olarak kaynak gösterildiğini ve alıntı yapılan çalışmalara atıfta bulunulduğunu beyan ederim.

Seçil CURAVCI

ÖNSÖZ

Türk tarihi boyunca kurulmuş en önemli devletlerden biri şüphesiz ki Osmanlı Devleti olmuştur. 600 yıl hüküm süren ve sınırları üç kıtaya yayılmış, bir cihan imparatorluğu haline gelmiş bu devletin yönetilmesi elbette ki kolay olmamıştır. Devletin başındaki en yetkili kişi olan padişaha devlet yönetiminde yardımcı olması amacıyla vezirlik kurumu oluşturulmuştur. Daha önceki Türk-İslâm devletleri içerisinde de var olan vezirlik makamı, Osmanlı Devleti'nde Orhan Bey tarafından teşkil edilmiştir. Ancak Osmanlı Devleti'nde ilk zamanlarda sadece bir vezir var iken I. Murad zamanında vezir sayısı artırılmış ve birinci vezire “*vezîr-i a'zam*” unvanı verilmiştir. Osmanlı Devleti'nin vezîr-i a'zamları, devlet içerisinde hükümet başkanlığı yapan ve oldukça önemli görevleri yerine getiren kişilerdir. Diğer bir deyişle vezîr-i a'zamlar; idarî, askerî, malî, kazaî ve diplomatik pek çok yetkiye sahiptirler. Bu yüzden Osmanlı Devleti'nin tarihini daha iyi ve doğru bir şekilde anlayabilmek için devletin en önemli kademesinde ve oldukça geniş yetkilere sahip olan vezîr-i a'zamları yakından incelemek gerekmektedir.

Bu çalışmada; devletlerarası ilişkilerde bir köprü vazifesi gören ve çok önemli bir yeri teşkil eden diplomasinin gerekliliği üzerinde durulmuş; vezîr-i a'zamların diplomatik yetkilerinin bu ilişkilerde nasıl rol oynadığı aktarılmaya çalışılmıştır. Ayrıca vezîr-i a'zamın diplomatik yetkilerinin devlet nezdindeki önemi ve diplomasi üzerindeki misyonu ortaya konulmaya çalışıldığı gibi yabancı devletler nezdinde oynamış olduğu rolü de gözler önüne serilmiştir.

Tezin birinci bölümünde; vezir ve vezîr-i a'zam kurumlarının kökenine ve Türk-İslâm devletlerinde vezirlik kurumuna yer verilerek konuya temel oluşturulmak istenmiş, ardından Osmanlı Devleti'nde vezîr-i a'zam ve vezirlik kurumu ile vezîr-i a'zamın yetkilerine değinilmiştir. İkinci bölümde; diplomasinin devletlerarası ilişkilerde oynadığı rolü, diplomasi yöntemleri, Osmanlı Devleti'nin siyasal dönemlerinin diplomatik boyutu tarihi koşulların getirdiği değişimler ile bütünsel bağlamda ele alınarak devletin diplomasi anlayışının üzerinde durulmuştur. Üçüncü bölümde; tezimizin esas konusunu oluşturan vezîr-i a'zamın diplomatik yetkileri, söz konusu olan bu diplomatik yetkilerini kullanırken başvurduğu yollar ve diplomatik yetkilerini yerine getirirken kendisine yardımcı olan görevliler anlatılarak konuya açıklık getirilmek

istenmiştir. Dördüncü ve son bölümde ise; XVI. ve XVII. yüzyıl içerisinde görev yapmış ve ön plana çıkmış bazı Osmanlı vezîr-i a'zamlarına yer verilerek siyasal olaylar içerisinde vezîr-i a'zamın diplomatik yetkilerine ve diplomatik ilişkilerdeki rolü ve fonksiyonuna değinilmiştir. Bütün vezîr-i a'zamlar yerine resmin tamamını aydınlatan bazı örnekler üzerinden bir değerlendirme yapılmıştır.

Bu tez çalışmam sırasında bilgisi ve tecrübesiyle bana yol gösteren, konuyu incelememde, kaynakları taramamda ve tezin bütün yazım sürecinde görüş ve düşüncelerini benden esirgemeyen saygıdeğer hocam ve kıymetli danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Selim PARLAZ'a şükranlarımı sunar, çok teşekkür ederim. Bütün eğitim hayatım boyunca olduğu gibi yüksek lisans öğrenimim süresince de her türlü maddi manevi desteğiyle yanımda olan değerli annem Şefika CURAVCI ve babam Zeki CURAVCI'ya teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca yine bu tezi hazırlarken varlığını ve desteğini bana her zaman hissettiren biricik kardeşim Sena CURAVCI 'ya çok teşekkür ederim.

ÖZET

VEZİR-İ A'ZAMIN DİPLOMATİK YETKİLERİ

CURAVCI, Seçil

Yüksek Lisans Tezi

Tarih ABD

Yeniçağ Tarihi Programı

Tez Yöneticisi: Dr. Öğr. Üyesi Selim PARLAZ

Aralık 2019, XII+254 Sayfa

Diplomasi; devletlerarası ilişkilerde barışı esas alan askeri ve siyasi duruma göre süreç içinde değişen ilişkiler bütünüdür. Bunun yanı sıra farklı zamanlarda farklı çıkarları yansıtan dış ilişkilerin etkileşim süreci olarak da tanımlanabilir. Osmanlı Devleti'nin diplomasi anlayışı ilk dönemlerde yani XIV. ve XV. yüzyıllarda tek yanlı ve geçici bir nitelik taşıırken XVIII. yüzyıla gelindiğinde karşılıklı ve sürekli bir hal almıştır. Osmanlı Devleti'nde diplomasi padişah adına vezîr-i a'zam tarafından elçiler aracılığıyla yürütülmektedir. Çünkü Osmanlı Devleti'nde padişahтан sonra gelen en yetkili kişi vezîr-i a'zamdır. İdarî, askerî, malî, adlî ve diplomatik olmak üzere oldukça geniş yetkileri bulunmaktadır. Vezîr-i a'zamin diplomatik yetkileri arasında elçileri kabul etmek, antlaşmaları ve ahidnâmeleri imzalamak, nâme-i hümayun olarak adlandırılan mektupları göndermek bulunmaktadır.

Çalışmamızın birinci bölümünde; Osmanlı Devleti'nden önce kurulan Türk-İslâm devletlerinde ve sonrasında ise Osmanlı Devleti'nde bulunan vezâret kurumuna konuya temel teşkil etmesi açısından yer verilmiştir. İkinci bölümde tezimizin konusunu oluşturan vezîr-i a'zamin diplomatik yetkilerinin daha iyi anlaşılmasını sağlamak amacıyla Osmanlı Devleti'nin tarihsel ve dönemsel olarak ortaya çıkan koşullar doğrultusunda değişen diplomasi anlayışları ele alınmaya çalışılmıştır. Üçüncü bölümde tezimizin esas konusunu oluşturan vezîr-i a'zamin diplomatik yetkileri, yabancı devletler ile diplomatik müzakerelerin hangi yollarla yapıldığına, vezîr-i a'zamin diplomatik yetkilerini nasıl kullandığına değinildiği gibi, vezîr-i a'zamin diplomatik yetkilerini kullanırken kendisine yardımcı olan görevlilerden bahsedilmiştir. Son bölüm olan dördüncü bölümde ise; XVI. ve XVII. yüzyıllarda ön plana çıkmış olan bazı vezîr-i a'zamlardan örnekler verilerek vezîr-i a'zamin diplomatik ilişkilerdeki rolü değişen koşullar doğrultusunda tarihsel ve dönemsel bağlamda gözler önüne serilmeye çalışılmıştır.

Anahtar kelimeler: diplomasi, vezîr-i a'zam, nâme, elçi, antlaşma, diplomatik ilişkiler

ABSTRACT**DIPLOMATIC POWERS OF THE GRAND VIZIER'S**

CURAVCI, Seçil

Master Thesis

History Department

New Era History Programme

Adviser of Thesis: Dr. Öğr. Üyesi Selim PARLAZ

December 2019, 269 Pages

Diplomacy; according to the military and political situation based on peace in interstate relations, it is the whole of the changing relationship. It can be also defined as the interaction process of external relations that reflect different interests at different times. The diplomatic understanding of the Ottoman Empire in the early periods of the 14th and 15th centuries, while carrying a unilateral and temporary nature in the 18th century has become a mutual and continuous state. In the Ottoman Empire, diplomacy is carried out through the ambassador by the grand vizier on behalf of the sultan. Because the most authoritative person after the sultan in the Ottoman Empire is the Grand Vizier. He has extensive powers including administrative, military, financial, judicial and diplomatic. Among the diplomatic powers of the Grand Vizier, there are accepting the ambassadors, signing the treaties and conventions, sending the letter etc.

In the first part of our study, in the Turkish-Islamic states established before the Ottoman Empire and afterwards, the vizier institution in the Ottoman State was given a place to form the basis of the subject. In the second part, in order to provide a better understanding of the diplomatic powers of the Grand Vizier, which is the subject of our thesis, it is tried to deal with the changing understanding of the diplomacy of the Ottoman Empire in line with the historical and periodical conditions. In the third part, the diplomatic powers of the Grand Vizier, which is the main subject of our thesis, how the diplomatic negotiations with foreign states are held, how the Grand Vizier uses diplomatic powers and assistants in using the grand vizier's diplomatic powers and mentioned. In the last section, the fourth section; XVI. and XVII. the role of the grand vizier in diplomatic relations has been tried to revealed in historical and periodical context in line with the changing conditions.

Keywords: diplomacy, grand vizier, treaty, ambassador, letter, diplomatic relations

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
ÖZET.....	iii
ABSTRACT.....	iv
İÇİNDEKİLER.....	v
SİMGE VE KISALTMALAR DİZİNİ.....	x
GİRİŞ.....	1
A. Konunun Takdimi.....	1
B. Literatür Çalışması.....	2
C. Mühimme Defterleri.....	5
D. Düvel-i Ecnebiye Defterleri.....	6

BİRİNCİ BÖLÜM

VEZÂRET KURUMU

1.1. TÜRK-İSLAM DEVLETLERİNDE VEZÂRET KURUMU

1.1.1. Abbasi Devleti'nde Vezir.....	9
1.1.2. Büyük Selçuklu Devleti'nde Vezir.....	12
1.1.3. Anadolu Selçuklu Devleti'nde Vezir.....	17
1.1.4. Anadolu Beyliklerinde Vezir.....	22
1.1.5. İlhanlı Devleti'nde Vezir.....	23
1.1.6. Karakoyunlu ve Akkoyunlu Devletleri'nde Vezir.....	25
1.1.7. Memlük Devleti'nde Vezir.....	26

1.2. OSMANLI DEVLETİ'NDE VEZÂRET KURUMU

1.2.1. Osmanlı Devleti'nde Vezîr-i A'zam.....	31
1.2.2. Vezîr-i a'zamın Görev ve Yetkileri.....	37

1.2.2.1. İdarî Yetkiler.....	38
1.2.2.2. Askerî Yetkiler.....	41
1.2.2.3. Malî Yetkiler.....	43
1.2.2.4. Adlî Yetkiler.....	44
1.2.2.5. Diplomatik Yetkiler.....	45

İKİNCİ BÖLÜM

OSMANLI DEVLETİ'NİN DİPLOMASİ ANLAYIŞI

2.1. DİPLOMASİNİN KÖKENİ.....	48
2.2. DİPLOMASİNİN TANIMI.....	49
2.3. DİPLOMASİ YÖNTEMLERİ.....	50
2.3.1. Ad Hoc Diplomasi Yöntemi.....	51
2.3.2. Sürekli Diplomasi Yöntemi.....	52
2.4. OSMANLI DİPLOMASİSİNİN SİYASAL AÇIDAN AŞAMALARI	
2.4.1. Osmanlı Devleti'nin Kuruluşundan İstanbul'un Fethi'ne Kadar Olan Dönemin Diplomasi Anlayışı.....	56
2.4.2. İstanbul'un Fethi'nden Zitvatoruk Antlaşması'na Kadar Olan Dönemin Diplomasi Anlayışı (1453-1606).....	61
2.4.3. Zitvatoruk Antlaşması'ndan Karlofça Antlaşması'na Kadar Olan Dönemin Diplomasi Anlayışı (1606-1699).....	67
2.4.4. Karlofça Antlaşması'ndan Küçük Kaynarca Antlaşması'na Kadar Olan Dönemin Diplomasi Anlayışı (1699-1774).....	70
2.4.5. Küçük Kaynarca Antlaşması'ndan Paris Barış Antlaşması'na Kadar Olan Dönemin Diplomasi Anlayışı (1774-1856).....	73
2.4.6. Paris Barış Antlaşması'ndan Osmanlı Devleti'nin Yıkılışına Kadar Olan Dönemin Diplomasi Anlayışı (1856-1922).....	75

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

VEZÎR-İ A'ZAMIN DİPLOMATİK İLİŞKİLERDE KONUMU

3.1. VEZÎR-İ A'ZAMIN DİPLOMATİK KONUMU

- 3.1.1. Kuruluş Döneminden XVI. Yüzyılın Yarisına Kadar Olan Dönemde Vezîr-i a'zamin Olan Diplomatik İlişkilerdeki Konumu.....79
- 3.1.2. XVI. Yüzyılın İkinci Çeyreğinden XVII. Yüzyılın Başlarına Kadar Olan Dönemde Vezîr-i a'zamin Diplomatik Konumu.....82
- 3.1.3. XVII. Yüzyılda Vezîr-i a'zamin Diplomatik Konumu.....85
- 3.1.4. XVII. Yüzyılın Sonundan XVIII. Yüzyılın Birinci Yarisına Kadar Olan Dönemde Vezîr-i a'zamin Diplomatik İlişkilerdeki Konumu.....87

3.2. VEZÎR-İ A'ZAMIN DİPLOMATİK İLİŞKİLERDE KULLANDIĞI YOLLAR

- 3.2.1. Siyasi Görüşmeler-Savaşlar.....93
- 3.2.2. Elçi Kabulü.....93
- 3.2.3. Antlaşmalar.....95
- 3.2.4. Ahidnâme-i Hümâyun.....96
- 3.2.5. Nâme-i Hümâyun.....100
- 3.2.6. Fetihnâmeler.....101
- 3.2.7. Armağanlar.....103
- 3.2.8. Cülûs Töreni.....105

3.3. VEZÎR-İ A'ZAMA DİPLOMATİK ALANDA YARDIMCI OLAN GÖREVLİLER

- 3.3.1. Reîsü'l-Küttâb.....106
- 3.3.2. Beylikçi Kalemî.....110
- 3.3.3. Âmedî Kalemî.....111
- 3.3.4. Çavuşbaşî.....113
- 3.3.5. Divân-ı Hümâyun Tercümanları.....115
- 3.3.6. Teşrifâtçı.....118
- 3.3.7. Emir-i Âlem.....119

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

VEZİR-İ A'ZAMLARIN YABANCI DEVLETLER İLE OLAN DİPLOMATİK İLİŞKİLERDEKİ YETKİLERİ

4.1. ELÇİ KABULLERİNDE VEZİR-İ A'ZAMIN ROLÜ

4.1.1. Osmanlı Devleti'nde Elçilerin Durumu.....	124
4.1.2. Sınırlarda Elçi Değişimi.....	130
4.1.3. Elçilerin Vezîr-i a'zam Tarafından Kabulü.....	132
4.1.4. Elçilerin Huzura Kabulünden Önce Hediyelerin Sunulması.....	139
4.1.5. Elçilerin Getirdikleri Namelerin Sultana Sunulması.....	144
4.1.6. Elçilerin Sultan Tarafından Kabulünde Rolü.....	146
4.1.7. Elçilerin Ülkelerine Dönüşlerinden Önce Yapılan Merasimde Rolü.....	157

4.2. DİPLOMATİK MÜNASEBETLERDE VEZİR-İ A'ZAMIN ROLÜ

4.2.1. Ticaret ve Tüccarlar İçin Yapılan Girişimler.....	161
4.2.2. Vergi ve Haraçların Zamanında Ödenmemesi.....	173
4.2.3. Sefer Hazırlıklarını Önleme Girişimleri.....	175
4.2.4. İttifak Tâlebinde Bulunmak.....	176
4.2.5. Arabuluculuk Yapmak.....	180
4.2.6. Esirlerin Serbest Bırakılması İçin Yapılan Girişimler.....	182
4.2.7. Yıllık Armağanların Gönderilmemesi.....	185
4.2.8. Sadaret Tebrikleri.....	186

4.3. ANTLAŞMALARDA VEZİR-İ A'ZAMIN ROLÜ

4.3.1. Barış Teklifinin Getirilmesi.....	188
4.3.2. Barış Müzakerelerinin Yapılması.....	190
4.3.2.1. Savaş Esnasında Yapılan Müzakereler.....	196
4.3.2.2. Savaş Sonrası Yapılan Müzakereler.....	199
4.3.3. Antlaşmaların İmzalanması Meselesi.....	204
4.3.3.1. Sınır Tahdit Raporlarının Hazırlanması.....	210
4.3.3.2. İki Ülke Arasında Sınırların Belirlenmesi.....	212
4.3.3.3. Antlaşma Metninin Padişah Tarafından Onaylanması.....	215

4.3.4. Antlaşma Maddelerine Uyulmaması.....	216
4.3.5. Barış Antlaşmalarının Yenilenmesi.....	219
SONUÇ.....	222-223
KAYNAKÇA.....	..224-253
ÖZGEÇMİŞ.....	254

ŞEKİL VE KISALTMALAR DİZİNİ

a.g.e.	Adı Geçen Eser
a.g.m.	Adı Geçen Makale
a.g.t.	Adı Geçen Tez
BOA	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
C.	Cilt
çev.	Çeviren
çev. kont.	Çeviri Kontrol
düz.	Düzeltilme
ed.	Editör
H.	Hicrî
haz.	Hazırlayan
M.	Miladi
No.	Numara
OTAM	Osmanlı Tarihi Araştırma Merkezi
S.	Sayı
s.	Sayfa sayısı
sad.	Sadeleştiren
ss.	Sayfa aralığı
TAD	Türkiye Arkeolojisi Dergisi
TALİD	Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi
tam. yay.	Tamamlayıp Yayınlayan
TD	Tarih Dergisi
TOD	Tarih Okulu Dergisi
USAD	Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi

vb.	Ve benzeri
vs.	Vesaire
yay.	Yayınlayan
yay. haz.	Yayınlayıp hazırlayan

GİRİŞ

A. Konunun Takdimi

Osmanlı İmparatorluğu'nun devlet teşkilâtı içerisinde önemli bir konumda bulunan vezîr-i a'zamlık makamını anlatmadan önce, bu devletin teşkilâtına örnek olan bazı Türk devlet teşkilatlarının incelenmesi gerekmektedir. Bu devletler şüphesiz ki Abbasiler, Büyük Selçuklu Devleti, Anadolu Selçuklu Devleti, İlhanlılar, Memlûkler, Anadolu beylikleri, Akkoyunlu ve Karakoyunlu Devletleri'dir. Bu devlet ve beyliklerin teşkilâtlarını incelemek Osmanlı devlet teşkilâtının nereden geldiğini, zaman içerisinde değişime uğrayıp uğramadıklarını ve yahut teşkilât içerisinde yer alan bazı kurumların kaldırılıp kaldırılmadıklarını anlamak için oldukça önemlidir. Çünkü Osmanlı Devleti teşkilâtı ve kurumlarına örnek olan devletlerin teşkilât ve kurumlarına bakmadan Osmanlı devlet teşkilâtını yazmak tam anlamıyla doğruyu yansıtmayacaktır.

Türkler Müslüman olduktan sonra Irak ve İran'da İslâm âleminin ve özellikle Abbasilerin Sasani İmparatorluğu'nun teşkilâtından birçok şey aldıkları bilinmektedir. Büyük Selçukluların devlet teşkilâtında en etkili olan devletler Samanîler, Karahanlılar, Gazneliler ve Abbasilerdir. Osmanlı Devleti ise Büyük Selçuklu Devleti teşkilâtını İlhanlılar, Anadolu Selçukluları ve Memlûklüler vasıtasıyla almıştır. Sonuç olarak; Osmanlılar iddia edilen aksine Bizans İmparatorluğu'ndan değil, devlet teşkilâtının ve kurumlarının büyük çoğunluğunu Anadolu Selçukluları, Anadolu beylikleri, İlhanlılar ve Memlûkler'den almış, bunların bazılarını değiştirmiş ve yenileyerek kullanmışlar; bazılarını ise tamamen kaldırmışlardır.

“*Vezir*” tabirine gelecek olursak, Sasaniler'den alınmış ve Osmanlı Devleti'nde Selçuklular ile İlhanlıların vezâret teşkilâtı uygulanmıştır. Osmanlı Devleti'nde ilk oluşturulduğu zamanlarda bir tane vezir var iken I. Murad dönemi itibariyle vezir sayısında artış olmuş ve birinci vezire “*vezîr-i a'zam*” adı verilmiştir. Osmanlı Devleti'nde, siyasi ve idari işlerin başında vezir, askeri işlerin başında beylerbeyi bulunuyor iken daha sonra vezâret ve beylerbeyiliği birleştirilmiş, askeri ve idari işleri ilk defa elinde bulunduracak kurum olan Osmanlı tipi “*vezîr-i a'zamlık*” makamı ortaya çıkmıştır. Diğer vezirlerle kıyaslandığında vezîr-i a'zamın daha geniş yetkileri ve buna dayanarak da devlet içerisinde oldukça güçlü bir konumu mevcuttur. Bu yetkilerin arasında; askerî ve idarî olduğu gibi, adlî ve malî yetkileri de vardır. Ancak bu

çalışmada vezîr-i a'zamın diğer yetkileri kısaca anlatılırken, diplomatik yetkileri üzerinde özellikle durulacaktır.

B. Literatürün Değerlendirilmesi

Bir cihan imparatorluğu olan Osmanlı devlet teşkilâtında her türlü konu ve işleyişte padişahтан sonra gelen en üst düzeyde yetkili kişi olmasından dolayı vezîr-i a'zamlar idarî, askerî, malî, adlî ve diplomatik olmak üzere oldukça geniş yetkilerle donatılmıştır. Tezimizin konusunu ise; vezîr-i a'zamın yukarıda sıralanan yetkilerinin belki de en önemlilerinden biri olan diplomatik yetkileri oluşturmaktadır. Vezîr-i a'zamın diplomatik yetkilerinin neler olduğu ve diplomatik ilişkiler üzerinde ne derece etkili olduğunu konu edinen birçok esere rastlanmaktadır. Bu eserler arasında şüphesiz vezîr-i a'zam konusuna açıklık getirerek mevzûyu oldukça net bir şekilde ortaya koyan eserlerden ilki *İslâm Ansiklopedisi* için Mehmet İpşirli tarafından kaleme alınan “*Sadrazam*”¹ maddesidir. Aydın Taneri tarafından yazılmış olan “*Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluş Döneminde Vezîr-i A'zamlık (1299-1453)*”² adlı eseri ile Nazım Tektaş'ın “*Sadrazamlar*”³ ve Nazır Şentürk'ün “*Babiâli ve Sadrazamları*”⁴ adlı eserleri oldukça önem arz etmektedir. Bunun yanı sıra İsmail Hakkı Uzunçarşılı tarafından yazılan “*Osmanlı Tarihi*”⁵, “*Çandarlı Vezir Ailesi*”⁶, “*Osmanlı Merkez ve Bahriye Teşkilâtı*”⁷, “*Osmanlı Devleti Teşkilâtına Medhal*”⁸, “*Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilâtı*”⁹, adlı eserleri Osmanlı Devleti'nin devlet teşkilâtı ve vezîr-i a'zam hakkında doyurucu bilgiler vermesi açısından oldukça öneme haizdir. Bunun yanı sıra Mehmet Ali Ünal tarafından kaleme alınan “*Osmanlı Müesseseleri Tarihi*”¹⁰, Zekeriya Bülbül tarafından yazılan “*Osmanlı Müesseseleri ve Medeniyeti Tarihi*”¹¹, Mehmet

¹ Mehmet İpşirli, “Sadrazam”, *İslam Ansiklopedisi*, C. 35, İstanbul 2008.

² Aydın Taneri, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluş Döneminde Vezîr-i A'zamlık(1299-1453)*, Akademi Kitabevi, İzmir 1997.

³ Nazım Tektaş, *Sadrazamlar*, Çatı Yayıncılık, İstanbul 2009.

⁴ Nazır Şentürk, *Babiâli ve Sadrazamları*, Doğan Kitap, İstanbul 2008.

⁵ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi I-IV*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1988.

⁶ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Çandarlı Vezir Ailesi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1988.

⁷ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Merkez ve Bahriye Teşkilâtı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1988.

⁸ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devlet Teşkilâtına Medhal*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1988.

⁹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilâtı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014.

¹⁰ Mehmet Ali Ünal, *Osmanlı Müesseseleri Tarihi*, Fakülte Kitabevi, Isparta 2012.

¹¹ Zekeriya Bülbül, *Osmanlı Müesseseleri ve Medeniyeti Tarihi*, Nobel Kitap, Ankara 2013.

Akif Terzi'nin "*Türk Devlet Geleneğinde Bürokrasi*"¹², Hüseyin Özdemir'in "*Osmanlı Devleti'nde Bürokrasi*"¹³, Yusuf Halaçoğlu'nun "*XIV. ve XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilâtı ve Sosyal Yapı*"¹⁴ adlı eserleri Osmanlı devlet teşkilâtı, müesseseleri ve vezîr-i a'zamlık kurumu hakkında önemli bilgilere ışık tutmaktadır.

Yine söz konusu tez için Osmanlı Devleti'nin siyasi konjonktüre bağlı olarak değişen diplomasi anlayışlarını anlamak açısından diplomasi ile ilgili doğrudan ve dolaylı yazılmış olan eserlere bakmakta da fayda bulunmaktadır. Bu doğrultuda yazılan Henry Kissenger'in "*Diplomasi*"¹⁵, Namık Sinan Turan'ın "*İmparatorluk ve Diplomasi*"¹⁶, Selim Hilmi Özkan'ın "*Osmanlı Devleti ve Diplomasi*"¹⁷, Hüner Tuncer'in "*Osmanlı Diplomasisi ve Sefaretnameler*"¹⁸ ile *Eski ve Yeni Diplomasi*¹⁹, Gül Akyılmaz'ın "*Osmanlı Diplomasi Tarihi ve Teşkilâtı*"²⁰, Mehmet Alaaddin Yalçinkaya-Uğur Kurtaran'ın "*Osmanlı Diplomasisi Tarihi, Kurumları ve Tatbiki*"²¹ ile yine Mehmet Alaaddin Yalçinkaya'nın "*Osmanlı Diplomasisi*"²², Ali İbrahim Savaş'ın "*Osmanlı Diplomasisi*"²³, Mustafa Can'ın, "*Sultanın Kapısında: Kudret-Heybet-Adalet (Osmanlı Devleti'nde Yabancı Elçiler)*"²⁴, Onur Kınılı'nın "*Osmanlı'da Modernleşme ve Diplomasi*"²⁵, Oral Sander, "*Anka'nın Yükselişi ve Düşüşü Osmanlı Diplomasi Tarihi Üzerine Bir Deneme*"²⁶ adlı eserleri konuya açıklık getiren belli başlı kaynaklardır.

Tezimizin esas konusunu oluşturan vezîr-i a'zamın diplomatik yetkilerini aktarmaya çalışırken Osmanlı Devleti'ne elçi, seyyah, tüccar vb. daha farklı sebeplerle gelerek Osmanlı Devleti hakkında kaleme almış oldukları seyahatname ve raporlarında incelenmesi tezimize bir bütünlük ve derinlik kazandırması açısından oldukça

¹² Mehmet Akif Terzi, *Türk Devlet Geleneğinde Bürokrasi*, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2015.

¹³ Hüseyin Özdemir, *Osmanlı Devleti'nde Bürokrasi*, Okumuş Adam Yayınları, İstanbul 2001.

¹⁴ Yusuf Halaçoğlu, *XIV. ve XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilâtı ve Sosyal Yapı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014.

¹⁵ Henry Kissenger, *Diplomasi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, (çev. İbrahim H. Kurt), İstanbul 2000.

¹⁶ Namık Sinan Turan, *İmparatorluk ve Diplomasi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2015.

¹⁷ Selim Hilmi Özkan, *Osmanlı Devleti ve Diplomasi*, İdeal Kültür Yayıncılık, İstanbul 2017.

¹⁸ Hüner Tuncer, *Osmanlı Diplomasisi ve Sefaretnameler*, Kaynak Yayınları, İstanbul 2010.

¹⁹ Hüner Tuncer, *Eski ve Yeni Diplomasi*, Ümit Yayıncılık, Ankara 2005.

²⁰ Gül Akyılmaz, *Osmanlı Diplomasi Tarihi ve Teşkilâtı*, Gül Yayınevi, Konya 2000.

²¹ Mehmet Alaaddin Yalçinkaya-Uğur Kurtaran, *Osmanlı Diplomasi Tarihi, Kurumları ve Tatbiki*, Altınordu Yayınları, Ankara 2018.

²² Mehmet Alaaddin Yalçinkaya, *Osmanlı Diplomasisi*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir 2013.

²³ Ali İbrahim Savaş, *Osmanlı Diplomasisi*, 3F Yayınları, İstanbul 2007.

²⁴ Mustafa Can, *Sultanın Kapısında: Kudret-Heybet-Adalet (Osmanlı Devleti'nde Yabancı Elçiler)*, Gazi Kitabevi, Ankara 2019.

²⁵ Onur Kınılı, *Osmanlı'da Modernleşme ve Diplomasi*, İmge Kitabevi, İstanbul 2006.

²⁶ Oral Sander, *Anka'nın Yükselişi ve Düşüşü Osmanlı Diplomasi Tarihi Üzerine Bir Deneme*, İmge Kitabevi, Ankara 2007.

önemlidir. Tezimizde XVI. ve XVII. yüzyıl dönemlerine ağırlıklı olarak yer verileceğinden bu dönemde Osmanlı Devleti'ne gelen seyyah, elçi ve tüccarların yazdığı anekdotlara bakmak şüphesiz daha makûl olacaktır. Bu dönemde Osmanlı Devleti'nde bulunan Ogier Ghiselin de Busbecq'in "*Türk Mektupları*"²⁷, Karl Tebly'in "*Dersaadet'te Avusturya Sefirleri*"²⁸, Pyotr Andreyeviç Tolstoy'un "*Tolstoy'un Gizli Raporlarında Osmanlı İmparatorluğu*"²⁹, Friederich Seidel'in "*Sultan'ın Zindanında (1591-1596)*"³⁰, Albertus Bobovius/Santuri Ali Ufkî Bey, "*Topkapı Sarayı'nda Yaşam*"³¹, Stephan Gerlach, "*Türkiye Günlüğü 1573-1576*"³² ve "*Türkiye Günlüğü 1577-1578*"³³ adlı iki ciltten oluşan eseri, Gülgün Üçel-Aybet'in "*Avrupalı Seyyâhların Gözünden Osmanlı Dünyası ve İnsanları (1530-1699)*"³⁴, Jean Thévenot, "*1655-1656'da Türkiye*"³⁵, Hans Derschwam, "*İstanbul ve Anadolu'ya Seyahat Günlüğü*"³⁶, Jean Chardin'in "*Chardin Seyahatnamesi (1671-1673)*"³⁷, Baron W. Wratislaw, "*Baron W. Wratislaw'ın Anıları 16. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu'ndan Çizgiler*"³⁸, Jean Chesneau'un "*D'Aramon Seyahatnamesi*"³⁹, J. B. Tavernier'in "*XVII. Asır Ortalarında Türkiye Üzerinden İran'a Seyahât*"⁴⁰ Philippe du Fresne-Canaye, "*Fresne-Canaye Seyahatnamesi 1573*"⁴¹, Luigi Bassano'nun "*Kanuni Döneminde Osmanlı*

²⁷ Ogier Ghiselin de Busbecq, *Türk Mektupları*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, (çev. Derin Türkömer), İstanbul 2014.

²⁸ Karl Tebly, *Dersaadet'te Avusturya Sefirleri*, Gençlik Kitabevi Yayınları, (çev. Selçuk Ünlü), Konya 2013.

²⁹ Pyotr Andreyeviç Tolstoy, *Tolstoy'un Gizli Raporlarında Osmanlı İmparatorluğu*, (çev. İbrahim Allahverdi), Yeditepe Yayınları, İstanbul 2013.

³⁰ Friedrich Seidel, *Sultanın Zindanında (1591-1596)*, Kitap Yayınevi, (çev. Türkis Noyan), İstanbul 2010.

³¹ Albertus Bobovius/Santuri Ali Ufkî Bey, *Topkapı Sarayı'nda Yaşam*, Kitap Yayınevi, (çev. Ali Berktaş), İstanbul 2009.

³² Stephan Gerlach, *Türkiye Günlüğü 1573-1576*, Kitap Yayınevi, (çev. Türkis Noyan), ed. Kemal Beydilli, C.1, İstanbul 2007.

³³ Stephan Gerlach, *Türkiye Günlüğü 1577-1578*, Kitap Yayınevi, (çev. Türkis Noyan), ed. Kemal Beydilli, C.2, İstanbul 2007.

³⁴ Gülgün Üçel-Aybet, *Avrupalı Seyyâhların Gözünden Osmanlı Dünyası ve İnsanları (1530-1699)*, İletişim Yayınları, İstanbul 2010.

³⁵ Jean Thévenot, *1655-1656'da Türkiye*, Kervan Yayıncılık, (çev. Nuray Yıldız), İstanbul 1978.

³⁶ Hans Derschwam, *İstanbul ve Anadolu'ya Seyahat Günlüğü*, (çev. Yaşar Önen), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1992.

³⁷ Jean Chardin, *Chardin Seyahatnamesi (1671-1673)*, Kitap Yayınevi, (çev. ayşe Meral), ed. Stefanos Yerasimos, İstanbul 2013.

³⁸ Baron W. Wratislaw, *Baron W. Wratislaw'ın Anıları 16. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu'ndan Çizgiler*, Boyut Matbaacılık, (çev. M. Süreyya Dilmen), İstanbul 1996.

³⁹ Jean Chesneau, *D'Aramon Seyahatnamesi*, Dergâh Yayınları, (çev. Işıl Erverdi), İstanbul 2012.

⁴⁰ J. B. Tavernier, *XVII. Asır Ortalarında Türkiye Üzerinden İran'a Seyahat*, Kervan Kitapçılık, (çev. Ertuğrul Gültekin), İstanbul 1980.

⁴¹ Philippe du Fresne-Canaye, *Fresne-Canaye Seyahatnamesi 1573*, Kitap Yayınevi, (çev. Teoman Tunçdoğan), İstanbul 2009.

İmparatorluğu'nda Gündelik Hayat"⁴², Salomon Schweigger, "*Sultanlar Kentine Yolculuk 1578-1581*"⁴³, editörlüğünü Erhan Afyoncu'nun üstlendiği "*Venedik Elçi Raporlarına Göre Kanuni ve Pargalı İbrahim Paşa*"⁴⁴ gibi önemli eserlerde tezin yazım sürecinde incelenmiştir.

C. Mühimme Defterleri

Osmanlı Devleti'nde Divân-ı Hümâyün'da görüşülüp karara bağlanan hususların ve verilen hükümlerin padişahın onayı alındıktan sonra düzenlenen fermanların suretlerinin kaydedildiği defterlere mühimme defteri denilmektedir. Bu hükümler; Osmanlı Devleti'nin sınırları dâhilindeki merkez ve taşra teşkilâtının idari yapısı, devlet-tebaâ-esnaf arasındaki ilişkiler, iç siyaset, ayaklanmalar, iskân ve imar politikaları, ekonomi hakkında yapılan siyasetler ve dış siyaset ile yabancı devletler ile olan ilişkiler ile alakalıdır⁴⁵. Bu bilgiler ışığında birincil kaynaklardan olan mühimme defterlerine tez içerisinde yer verilmesi verilerin sağlam bir dayanağa oturtulması açısından oldukça önemlidir.

Osmanlı Arşivi'nde 961-1333/1553-1915 tarihleri arasında tutulmuş 419 adet Mühimme Defteri mevcuttur. XVI. yüzyılın ortalarından XX. yüzyılın ilk yıllarına ulaşan bir dönem içinde, küçük zaman bölümleri hariç ortalama 350 yıllık zaman dilimi itibarıyla, hiçbir Doğu ve Batı devletinde bulunmayan kültür ve tarih zenginliğini ihtiva eden Mühimme Defterleri, Osmanlı Arşivi'ndeki defter fonları arasında çok önemli bir yer tutmaktadır. Ana konularını; devleti ilgilendiren siyasî, iktisadî, kültürel, sosyal ve harp tarihine dair kararlar teşkil eder.

⁴² Luigi Bassano, *Kanuni Döneminde Osmanlı İmparatorluğu'nda Gündelik Hayat*, Yeditepe Yayınları, (çev. Selma Cangi), ed.Erhan Afyoncu, İstanbul 2015.

⁴³ Salomon Schweigger, *Sultanlar Kentine Yolculuk 1578-1581*, Kitap Yayınevi, (çev. S. Türkis Noyan), düz. Nihal Boztekin, İstanbul 2004.

⁴⁴ Erhan Afyoncu, *Venedik Elçilerinin Raporlarına Göre Kanuni ve Pargalı İbrahim Paşa*, Yeditepe Yayınları, (çev. Pınar Gökpar-Elettra Ercolino), İstanbul 2012.

⁴⁵ Mübahat S. Kütükoğlu, "Mühimme Defteri", *İslam Ansiklopedisi*, C. 31, 2006, ss. 520-523.

DEFTER VE NUMARASI	TARİH	SAYFA SAYISI
3 No'lu Mühimme Defteri	966-968/1558-1560	570
5 No'lu Mühimme Defteri	973/1565-1566	703
6 No'lu Mühimme Defteri	972/1564-1565	673
7 No'lu Mühimme Defteri	975-976/15671569	1.017
12 No'lu Mühimme Defteri	978-979/1570-1572	646
82 No'lu Mühimme Defteri	1026-1027/1616-1618	174
83 No'lu Mühimme Defteri	1036-1037/162-1628	83
85 No'lu Mühimme Defteri	1040/1630-1631	293
91 No'lu Mühimme Defteri	1056/1646-1647	160
103 No'lu Mühimme Defteri	1102-1107/1691-1695	111

D. Düvel-i Ecnebiye Defterleri

Divan-ı Hümâyûn'a bağlı kalemlerden biri olan Âmedî Kalemî, her çeşit anlaşma ve ahidnâme metinlerini, görüşme mazbatalarını, protokolleri, yabancı elçilere, konsoloslara ve tüccarlara ait yazıları tanzim ederdi. Bu kalemde tutulan defterlerden bir kısmına Ecnebi (Düvel-i Ecnebiye) Defterleri adı verilmiştir. Diğer devletlerle ilgili ahidnâmelerin yanısıra ahkâm, nişan, konsolosluk beratlarına dair kayıtlar bu defterlerde tutulmuştur. Bu defterlerde; Amerika, Belçika, Brezilya, Dubrovnik, Fransa, İngiltere, İspanya, Romanya, Rusya, Sardunya, Toskana, Venedik, Avusturya, Ceneviz, Danimarka, İran, Bulgaristan, Flemenk, İsveç, Norveç, Lehistan, Meksika, Yunanistan, Sırbistan vb. devletlerle ilgili konular vardır.

Konsoloslardan, yabancı tüccar ve elçilerden gelen her türlü yazışmalar burada muhafaza edilmiştir. Yabancı devletlere ait gemilerin Osmanlı limanlarından yararlanmaları için gerekli izinlerin verilmesi, bu izinlerin muntazam olarak takibi ve yabancı devletler ile ilgili muhtelif konulardaki havadisler de bu kalemde bulunmaktadır. Son dönemde elçi, konsolos ve tercümanların oğullarına ve yardımcılarının tanınan imtiyazlar, giyecek yiyecek ve içeceklerine karışılmaması, çeşitli vergilerden muaf tutulmaları, özel mahkemelerde yargılanmaları vb. konuları ihtiva eden hüküm ve beratlar da Düvel-i Ecnebiye Defterleri'nin konuları arasında yer alır.

DEFTER VE NUMARASI	TARİH	SAYFA SAYISI
Venedik Ahidnâme Defteri 16/4	1081-1211/1670-1696	199
Venedik Hududnâme Defteri 17/5	1112/1700	120
Fransa Atik Nişan ve Ahkâm Defteri 29/4	1044-1077/1634-1666	164
Nemçelü Ahid Defteri 57/1	975-1210/1567-1795	315
Lehistan Ahidnâme Defteri 55/1	1016-1173/1607-1759	50

Bunun yanı sıra Osmanlı Devleti'nin diplomasi anlayışını tam olarak kavrayabilmek amacıyla yabancı devletler ile olan münasebetleri incelemek için yine Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nin kıymetli belgelerinden olan Osmanlı-Macar ilişkileri⁴⁶, Osmanlı-Leh ilişkileri⁴⁷, Osmanlı-İran ilişkileri⁴⁸ gibi dokümanlardan da yararlanma yoluna gidilmiştir.

⁴⁶ BOA, *Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı'dan Günümüze Türk-Macar İlişkileri*, Yayın No: 146, İstanbul 2016.

⁴⁷ BOA, "Yoldaki Elçi" *Osmanlı'dan Günümüze Türk-Leh İlişkileri*, Yayın No: 133, İstanbul 2014.

⁴⁸ BOA, *Arşiv Belgelerinde Osmanlı-İran İlişkileri*, Yayın No: 111, Ankara 2010.

BİRİNCİ BÖLÜM

VEZÂRET KURUMU

Veżâret; kelime anlamı “*vezirlik*” olmak üzere devlet içerisinde hükümdardan sonra gelen en büyük yetkili ve en yüksek dereceli memur konumunda bulunan bir kurum olarak karşımıza çıkmaktadır. Türk-İslam devletlerinde görülen bu müessese, daha sonraki dönemlerde Osmanlı Devleti tarafından örnek alınarak devlet teşkilatı içerisinde kendine yer bulmuş bir makamdır. Nitekim bu bölümde söz konusu olan bu müessesenin kökeni, Osmanlı Devleti içerisindeki yeri ve kurumlar arasında oynamış olduğu role değinilecektir.

1.1. TÜRK-İSLÂM DEVLETLERİNDE VEZÂRET KURUMU

Osmanlı Devleti’nde mevcut olan “*Vezir*” ve “*Vezîr-i a’zam*” kurumlarının kökenini, teşkilatlanmasını ve kurumsal yapısını anlayabilmek ve konuyu tam olarak kavrayabilmek için Türk-İslâm devletlerinde bulunan “*Vezir*” kurumuna bakmak gerekmektedir. Türk-İslâm Devletleri’nde “*Vezir*” kurumunun kökeni ile ilgili kesin bir bilgiye ulaşmak mümkün olmasa da ulaşılabilen bilgiler doğrultusunda kurum ana hatlarıyla ortaya konulmaya çalışılacaktır. Veżâret kurumunun Araplardan⁴⁹ ya da Sasanilerden alındığı konusunda çeşitli savlar ortaya sürülmüştür. Ancak halifelik kurumunun Emeviler’den Abbasiler’e geçmesinden dolayı devlet teşkilâtında İran kültürü ve etkisinin ön planda olması, vezaret kurumunun Sasaniler’den geldiği görüşünün daha ağır basmasına yol açmaktadır. İlk Abbasi vezirlerinin İran menşeli olmalarının da bu görüşün kabul görmesinde oldukça büyük pay sahibi olduğunu yadsınamaz bir gerçektir⁵⁰. Zira Araplar da bulunan sadece yardımcı olmakla görevli olan vezir ile Sasaniler ile başlayan ve devlet teşkilâtı ile kurumsal yapının temsilcisi statüsündeki ve genellikle kâtip sınıfına mensup vezirin aynı olmadığı da aşîkârdır. Bu

⁴⁹ “*Vezir*” kurumunun Abbasiler döneminden önce de bilinen bir kurum olduğunu ve Araplar tarafından ortaya çıkarıldığını savunanlar düşüncelerini Kur’ân-ı Kerim’de (Tâhâ 20/29, el-Furkân 25/35), hadislerde (Ebû Dâvûd, “Harâc”, 4), birçok şiiirde vezirliğin isminin zikredilmesi ve Hz. Ebû Bekir, Muhtâr es-Sekafî, Ziyâd b. Ebîh gibi şahısların vezir olarak bahsedilmesine dayandırmaktadırlar. Fatih Yahya Ayaz, “*Vezir*” *İslam Ansiklopedisi*, C. 43, İstanbul 2013, s. 79.

⁵⁰ Ayaz, *a.g.m.*, ss. 79-82.

noktada Türk-İslâm devletlerinin vezâret kurumlarının yüzeysel de olsa incelenmesi yerinde olacaktır.

1.1.1. Abbasi Devleti'nde Vezir

Tarihte kurulan en büyük müslüman devletlerinden biri olan Abbasi devleti, Osmanlı devlet teşkilâtını önemli derecede etkilemiştir. Abbasilerin oluşturarak devlet bürokrasisine yerleştirdikleri divân geleneği ve uzmanlık gerektiren işlerin yerine getirilmesi prensibi hem Selçuklu Devleti'ni hem kendisini onun varisi kabul eden Osmanlı Devleti'nin teşkilâtının şekillenmesinde büyük rol oynamıştır. Bu sebepten dolayı Abbasilerin devlet teşkilâtı ve vezâret kurumunun yapısının incelenmesi Osmanlı Devleti'nin kurumsal yapısını ve vezâret müessesesini anlamamız açısından oldukça önem arz etmektedir⁵¹.

Halifelik; Arap milliyetçiliği üzerine kurulan Emeviler'den sonra kurulan ve İslam dünyasının başkanlığını üstlenen Abbasilere geçmiştir. Abbasiler, devlet teşkilatı ve kanunlarında Sasani Devleti'nden etkilenmişler ve bu doğrultuda bir hilafet teşkilâtı meydana getirmişlerdir. Emeviler döneminde devlet işlerinde görüşlerine müracaât edilen kâtiplerin varlığı bilinmekle birlikte bir vezaret makamı mevcut değildir. Vezirlik kurumunun usul ve kaidelerinin ilk olarak Abbasiler döneminde belirlendiği gibi yine Abbasiler döneminde vezir unvanını taşıyan idarecilerin de bulunduğu bilinmektedir. Bu şahısların halifelere yani devlet başkanına yardımcı olma vazifesini de üstlendikleri görülmektedir. Abbasilerde bulunan vezâret teşkilâtı; divan muâmelâtı adı altında yürütülen halifenin çeşitli zamanlarda halkın şikâyetlerini dinlemesi, teşrifât ve saray adetleri şeklinde gerçekleştirilen usûllerden oluşmuş olup Sasânilerden alınmıştır⁵².

Abbasi Devleti'nin devlet teşkilâtı; erbâb-ı seyf ve erbâb-ı kalem olmak üzere iki kısımdan oluşmakta ve devletin işleri çeşitli daire ile vekâletlerden oluşan Divân'da görülmektedir. Abbasilerin saltanatının ortalarında en iyi şeklini alan Divân'da vezir, kadı'lkûzat vb. görevliler bulunmaktadır. Bu görevlilerin divânda kendilerine özel yerlerinin olmasının yanı sıra halifenin divâna bakan bir penceresi bulunan yüksek bir

⁵¹ Gül Akyılmaz, *Osmanlı Diplomasi Tarihi ve Teşkilatı*, Gül Yayınevi, Konya 2000, s. 12.

⁵² İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devlet Teşkilâtına Medhal*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1988, s. 1.

yerden müzakereleri dinlemesine olanak sağlayan sadece kendisine özel olan yeri bulunmaktadır. Devlet teşkilâtı içerisinde oldukça önemli bir makamı oluşturan “*Divân*” tabiri Abbasiler döneminden itibaren tüm İslâm devletleri tarafından kabul edilmiş ve devlet teşkilâtlarında yer bulmuştur⁵³.

Abbasi devlet teşkilatında halifeden sonra en büyük makam vezâret idi. Sasaniler’den alınan bu makam halifenin yardımcısı olarak istihdam edilmiştir. “*Vezir*” tabiri, İslâm dünyasında ilk defa Abbasiler tarafından kullanılmış olup ilk Abbasi veziri Hemedanlı Ebû Selâmetü’l Hallâl’dır. Bazen erbâb-ı kalemden olabilmemesinin yanı sıra genellikle erbâb-ı seyf arasından seçilen Abbasi vezirleri bütün devlet işlerinde halifeden sonra devletin en yetkili kişisi olması bakımından da oldukça önemli bir makamı işgal etmektedirler. Abbasi vezirleri; siyasi, askeri, ekonomik, idarî ve hukukî alanlarda pek çok vazifeyi yerine getirmekle mes’ûldür.

Abbasi Devleti’nde vezâret; vezâret-i tefviz ve vezâret-i tenfiz olmak üzere iki kısımdan oluşmaktadır. Vezâret-i tefviz; halifenin adına geniş yetkilere sahip olan ancak veliaht tayini, halifenin vazifesinden çekilmesi, tayin ettiği memurları halifenin azledebilmesi dışında kalan bütün devlet işlerinde tam salâhiyete sahip kişidir. Halifeler; Harun Reşid zamanına kadar işleri kendileri idare ederken bu dönemde bütün yetki vezire bırakılmış, imza, azîl ve nasb işlerini halifeye sormadan bizzat kendisi yapar hale gelmiştir. Vezâret-i tenfiz ise; vezirin daha sınırlı yetkilere sahip olduğunu belirten, kendisine belirlenen sınırlar dâhilinde söz sahibi olabilen ve halifenin verdiği görevleri yerine getirmekle yükümlü bir makamdır⁵⁴.

Abbasilerde halifeler tarafından vekilleri olan vezirlere kendi adlarına basmak üzere, üzerinde halifenin isminin yazdığı altın mührü vezirlik alâmeti olarak verilmiştir. Halifenin menşûru ile tayin edilen vezire ayrıca hil’ât giydirilerek kılıç da bağlanırdı. Abbasi vezirlerine zaman zaman “*sâhib*” denildiği de olmuştur. Ayrıca vezirin dairesine de “*dârül-vezire*” denilmiştir⁵⁵.

Abbasiler döneminde vezirlerin danışman statüsünden çıkarılarak teşkilâtlı bir kurumun başı olarak nitelendirilmeleri Halife Mehdî-Billâh (775-785) dönemine rastlamaktadır. Ancak ilk Abbasi vezirlerinin bütün idareyi kendi ellerinde tutmak istemeleri bu kurumun başlangıçta gelişimini engelleyen en önemli etken olarak

⁵³ Uzunçarşılı, *a.g.e*, s. 5.

⁵⁴ Uzunçarşılı, *a.g.e*, s. 7.

⁵⁵ Uzunçarşılı, *a.g.e*, s. 7.

gösterilebilir. Ancak Mehdî-Billâh zamanında siyasi ve idari istikrarın sağlanması sonucunda bu dönem itibariyle Abbasi halifeleri devlet idaresi ile ilgili bütün işleri vezire bırakmışlardır⁵⁶.

Abbasiler döneminde ilk vezirlerin büyük çoğunluğunun İran kökenli olmalarının yanında çok geniş yetkiler ile de donatıldıkları bilinmektedir. Valilerin tayin ve azilleri, devlet gelirlerinin denetiminin yapılması, Dîvânü'r-resâilinin idaresi, vergilerin tespit edilerek toplanmasının yanı sıra askeri teşkilatında idaresini ellerinde bulundurmaları bu dönemdeki vezirlerin nüfuz ve yetkilerinin büyüklüğünü göstermesi açısından önemlidir. Halife Mansur zamanından itibaren Vâsik-Billâh'ın ölümüyle birlikte orduda komutan ile idareci olarak Türklerin çoğunluk hale gelmeye başlamaları ile Abbasi vezirlerinin yetkileri azalmaya ve nüfuzları ise yavaş yavaş kırılmaya başlamıştır. Zira valileri ve kadıları atama ve azletme yetkisine sahip olmalarına rağmen bunun uygulanması esnasında halifenin onayına ihtiyaç duyulması vezirin üzerinde halifenin bir nevi kontrol etme yetkisinin bulunduğunu göstermektedir⁵⁷. Fakat kısa bir süre sonra IX. yüzyılın sonlarına doğru vezirler yeniden güçlenmeye başlamışlardır. Vezirliğin tekrar eski gücüne kavuşmasındaki en önemli sebep ise; idareciliği zayıf halifelerin başa geçmesidir⁵⁸. Bu dönemde oldukça güçlenen vezirlik makamı için mücadele eden devlet içerisindeki önemli aileler arasında meydana gelen anlaşmazlık⁵⁹ ise Abbasiler döneminde bürokrasinin bozulmasına ve mevcut olan vezirlik kurumunun gerilemesine yol açmıştır. Vezirlik kurumunun yerini ve yetkilerini 936 yılı itibariyle emîrî'l-ümerâlık alırken, vezir ise sadece vezaret alametleri olan siyah elbise giyerek kılıç kuşanan halifenin saray merâsimlerinde bulunan sembolik bir makam haline dönüşmüştür. Abbasiler; M. 946-1055 (H. 334-447) yılları arasında Büveyhîlerin, M. 1055-1136 (H. 447-530) yılları arasında da Büyük Selçuklu Devleti'nin nüfuzu altında kalmış ve söz konusu olan dönemlerde bu iki devletin vezirleri yönetimde oldukça etkili olmuşlardır⁶⁰. XII. yüzyılda Abbasilerin bazı bölgelerde yeniden otoritesini sağlaması sonucunda güçlü Abbasi vezirleri tekrar görülmeye başlanmıştır⁶¹.

⁵⁶ Ayaz, *a.g.m.*, s. 80.

⁵⁷ Mehmet Akif Terzi, *Türk Devlet Geleneğinde Bürokrasi*, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2015, s. 41.

⁵⁸ Ayaz, *a.g.m.*, s. 80.

⁵⁹ Abbasilerin söz konusu olan bu dönemde vezirlik makamını Benî Furât ve Benî Cerrâh aileleri arasında yaşanan büyük bir mücadelelerin sonucunda bu ailelerden birinin vezirlik makamının başına geçmesi ile birlikte önceki vezirin malları müsadere edilmiştir. Ayaz, *a.g.m.*, s. 80.

⁶⁰ Ayaz, *a.g.m.*, s. 80.

⁶¹ Abbasilerin son döneminde görev yapan Muktefi-Liemrillah'ın veziri Ebu'l-Muzaffer İbn Hübeyre, Müstazî-Bi-emrillah'ın veziri Adudüddin İbnü'l-Müslime Reîsü'r-rüesâ ve son Abbasi veziri olan İbnü'l-Alkamî güçlü Abbasi vezirleri olarak bilinmektedir. Ayaz, *a.g.m.*, s. 80.

1.1.2. Büyük Selçuklu Devleti'nde Vezir

Büyük Selçuklu Devleti'nin ilk zamanlarında devlet teşkilâtı adına Karahanlılar, Gazneliler ve Samanîlerden birçok şey alınmıştır. Abbasi Devleti'nin de yönetim geleneğinden etkilenen Büyük Selçuklu Devleti, devlet işlerini kurdukları divânlar aracılığıyla yürütmüşlerdir⁶². Büveyhîler ve Abbasilerden de devlet idaresi ve kuralları konusunda faydalanan Büyük Selçuklular zamanla büyük bir imparatorluğa dönüşmüştür. Büyük Selçuklular devlet teşkilâtını oldukça sağlam bir şekilde kurduklarından dolayı neredeyse İslâm dünyasında kurulan bütün Türk devletlerinde bu teşkilât kullanılmaya devam edilmiştir. Büyük Selçuklu Devleti'nin vezirlik kurumunun oluşturulmasında ise yine Abbasi, Sasanî ve Gaznelilerden etkilendiği bariz bir şekilde göze çarpmaktadır⁶³.

Daha önceki Türk devletlerinde olduğu gibi Büyük Selçuklular da devlet; “*idare eden ailenin müşterek malıdır ve yine devlet reisi bu aile arasından seçilir*” düstûru ile hareket etmişlerdir. Hükümdar ve ailesi ile bunların emirlerinin elinde olan Büyük Selçuklu İmparatorluğu askeri niteliğe sahip olan bir devlettir. Hükümdardan sonra gelen ve devletin en yetkili kişisi olan vezir, askerî işler hariç tüm işlerden birinci derecede sorumludur. Bunun yanı sıra hükümdar adına devleti yöneten kişi olması dolayısıyla oldukça büyük bir öneme haizdir⁶⁴.

Devlet merkezinde veya hükümdarın bulunduğu yerde devlet işlerini yürütmek amacıyla “*divân-ı sultan (mezâlim)*” adında bir divân bulunurdu. Ayrıca devletin malî, askerî, adlî ve diplomatik vb. işlerinin görüşüldüğü merkezde ikinci derecede divânlar bulunduğu gibi eyaletlerdeki işler için de orada bulunan divânlar mevcuttu. Büyük divânın reisi hükümdardan sonra devletin en yetkili kişisi olan “*sâhib-i divân-ı saltanat*” veya “*sâhib*” de denilen unvan verilmiş “*vezir*” dir. Vezire “*hace*” denildiği

⁶² Aydın Taneri, “Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nda Vezirlik”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 5, S. 8, 1967, s. 81; Büyük Selçuklu Devleti'nin devlet işlerinin yürütüldüğü çeşitli divânları bulunsa da diplomatik ilişkilerinin görüşüldüğü divân, Abbasi Devleti'ndeki Divân-ı Resâil ve Divân-ı İnşâ olarak bilinen ve bu dönemde Divân-ı Tuğra'ya dönüşen divândır. Devletin resmi yazışmalarının yapıldığı bu divânda diplomatik belgelerde ele alınmaktaydı. Bu divânın başında bulunan kişi olan tuğraî, kâtipler tarafından yazılan diplomatik belge ve yazışmaları kontrol ederek gerekli düzeltmeleri yapar ve diplomatik ilişkilerin yürütülmesinde başlıca rol oynardı. Akyılmaz, *a.g.e.*, s. 14.

⁶³ Büyük Selçuklu Devleti'nde Abbasi, Samani ve Gazneli etkisinin en bariz görüldüğü müessese vezirliktir. Bunun en önemli sebebi ise; Büyük Selçuklu Devleti'nde de vezirlerin İran kökenli kişiler arasından seçilmiş olmasıdır. Bu uygulamaya Tuğrul Bey zamanında başlamış olup daha sonraki dönemlerde de devam edilmiştir. Abdülkerim Özyayın, “Vezir”, *İslam Ansiklopedisi*, C. 43, İstanbul 2013, s. 83.

⁶⁴ Terzi, *a.g.e.*, s. 38; Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 19.

olsa da en çok “*vezir*” tabiri kullanılmıştır⁶⁵. Menşûr-ı vezâret ile tayin edilen vezir devletin bütün işlerinden sorumludur. İlk zamanlarda hükümdarların başkanlık yapması hariç divânın başkanlığını Selçuklu vezirleri yapmaktadır. Divanın başkanı olan vezire, vezirlik alâmeti sayılan divit, sarık, taç, minder, kılıç, mesned-i vezaret, nevbet, külâh ve destâr verilmektedir. Hazinenin gelirlerini arttırmaya çabalayan vezirin oldukça büyük bir servete sahip olduğu da bilinmektedir. Devlet gelirlerinin yüzde onu, maaşı, ganimetler ve iktâlar vezirin gelir kaynakları arasındadır⁶⁶.

Büyük Selçuklu Devleti’nde vezirlik makamı, Tuğrul Bey tarafından kurulmuştur. Tuğrul Bey, devlet organizasyonunun ve idari teşkilâtın kalıcı bir şekilde yerleşmesi için Gaznelilerin hükümet kadrolarında yer alan İranlıları vezârete getirmiştir. Ayrıca vezirlerin genel itibariyle kâtiplik sınıfindan yetişen kişilerin bu kuruma getirilmesinin sebebi de devlet içerisinde Abbasi Devleti’nin geleneklerinin devam ettirildiğinin bir göstergesidir⁶⁷. Selçukluların ilk sultanı olarak tahta çıkan Tuğrul Bey’in ilk veziri, Buzgân sâlârı Ebû’l-Kâsım Ali b. Abdullah el-Cüveynî; ikinci veziri, *Reîsu’r-Ruesâ* lakaplı Ebu Abdullah el-Huseyn b. Ali b. Mîkâil; üçüncü veziri, Ebû’l-Feth Râzî; dördüncü veziri, *Nizâmu’l-Mulk* lakaplı Ebû Ahmed Dihistânî, beşinci ve son veziri ise, Selçuklu Devleti’nin vezâreti konusunda odak noktasını teşkil eden Amîdu’l-Mulk Ebû Nasr Kündürî’dir. Ancak altını çizmiş gerekir ki, ilk Selçuklu vezirleri listesi ile ilgili rivayetler muhtelifdir⁶⁸.

İlk Selçuklu veziri olarak ve hakkında en çok bilgi bulunan el-Cüveynî Gaznelilerden Selçuklulara geçmiş ve devletin oluşumunda önemli hizmetlerde bulunmuştur. Ancak Kündürî Selçuklularda vezirliğin esas kurumsal yapısının oluşmasına katkı sağlamış sayılmıştır. Zira Kündürî Selçuklu ailesi için görev yapan oldukça önemli vezirlerdendir⁶⁹.

⁶⁵ Bunların yanı sıra Selçuklu vezirleri, *sâhib-i ecel, müeyyed, Mansûr, muzaffer, hâce-i büzürg, sadr, destûr, sâhib-i divân-ı devlet* gibi unvanların yanında nadiren olmak üzere *sadr-ı a’zam* unvanını da kullanmaktadırlar. Ayrıca *Amîdülmülk, Nizâmülmülk, Kıvâmülmülk, Mecdülmülk, Tâcülmülk, Eazzülmülk, Hatîrülmülk, Ziyâülmülk* ve *İzzülmülk* gibi lakablar da kullandıkları görülmektedir. Özyayın, *a.g.m.*, s. 84.

⁶⁶ Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 47.

⁶⁷ Refik Turan, *Türkiye Selçuklularında Hükümet Mekanizması “Vezîr ve Divân”*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1995, s. 27; Taneri, *a.g.m.*, ss. 82-83.

⁶⁸ Mustafa Alican, “Selçukluların Erken Döneminde Vezirlik Kurumu”, *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 7, S. 16, 2014, s. 5; Taneri, *a.g.m.*, ss. 85-86.

⁶⁹ Alican, *a.g.m.*, s. 6.

Büyük Selçuklularda vezâret oluşturulurken Sasanî devlet teşkilâtından etkilenilmiştir. Bunun nedeni; genellikle vezirlerin fars kökenli olmalarıdır. Büyük Selçuklu Devleti'nde vezirler büyük çoğunlukla müstevfilik ve tuğrâilik gibi vazifelerde bulunmuş kişiler arasından seçilmişlerdir⁷⁰. Ayrıca “*Hâcib*” denilen görevliler de vezirliğe tayin edilebiliyordu. Nitekim hâciblik vazifesinde bulunan Amid el-Mülk Küdürî Tuğrul Bey döneminde vezir olabilmıştır. Sultan Muhammed Tapar da Emir el-Hacib Ömer b. Karategin'e vezirlik vermiştir⁷¹.

Vezir; sultanın menşûruyla görevine başlayan, sultanın vekili olarak bütün devlet işlerini sevk ve idare eden ve yine tüm konularda en yetkili kişi olma vasfına sahip kişidir. Vezir, yaptığı işlerden yalnızca sultana karşı sorumludur ve bütün idarî organlar ile memurlar ona bağlı olarak çalışmaktadırlar. Genellikle seferler ve seyahatlerde sultanın yanında bulunan vezir, ordunun başında sefere katıldığı gibi orduya asker sevk edebilme yetkisine de sahiptir. Vezirler, saray ve ordu masraflarını kontrol etme yetkisine de sahip olduğundan dolayı orduyu denetleme imkânı da bulmaktadır⁷². Örneğin; Salar, Dandanakan Savaşı'nda Tuğrul Bey'in yanında yer almıştır. Bunun sonucunda ise ele geçirilen yabancı toprakların idaresini de Tuğrul Bey ona bırakmıştır. Bu da Selçuklu vezirlerinin oldukça geniş yetkilere sahip olduğunu göstermektedir⁷³.

Büyük Selçuklu Devleti'nde vezirlerin yetkileri şu şekildedir; Divana başkanlık eder, mezâlim mahkemelerine bakabilir, bizzat hüküm verebilir, devlet işlerine idareci tayin edebilir, sultanın tayin ettiği kişiler hariç idarecileri görevden alabilirdi⁷⁴. Ayrıca orduyu sevk ve idare edip savaşa hazırlayabilir, hazine adına mal ve gelirleri toplayabilir, tâbi hükümdarlar, ilim adamları ve devlet adamlarına hil'ât giydirebilir ve hazineden harcama yapabilirdi⁷⁵. Vezirin memurları tâyin ve âzîl etme yetkisi olmasının

⁷⁰ Muhammed Tapar'ın veziri Sa'dülmülk-î-Âbi ile Mâhmud b. Melikşah'ın veziri Tâcülmülk de vezirlik makamından önce müstevfilik, Mes'ûd b. Muhammed Tapar'ın veziri Müeyyidüddin Merzûbân da tuğrâilik vazifesinde bulunan şahıslardır. Özeydın, *a.g.m.*, s. 83.

⁷¹ Erdoğan Merçil, *Selçuklularda Saray ve Saray Teşkilatı*, Bilge Kültür Sanat Yayınevi, İstanbul 2011, s. 57.

⁷² Gülay Öğün Bezer, *Büyük Selçuklu Tarihi*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir 2013, s. 182.

⁷³ Harold Bowen, “Bazı Erken Dönem Selçuklu Vezirleri Hakkında Notlar”, (çev. Mustafa Alican), *Tarih Okulu*, S. VIII, 2010, s. 144.

⁷⁴ Nizâmü'l-mülk gibi devlet içerisinde güçlü olan vezirler, tâbi hükümdarların, önemli devlet adamlarının ve memurların tâyininde önemli rol oynamışlardır. Nitekim Nizâmü'l-mülk'ün iradesi doğrultusunda Mervanî Emirî Nizâmeddin emir, Sa'düddeve Cevherâyin Bağdat'a şihne, Küdürî de Dameganî'ye kadilkudât olarak tayin edilmiştir. Özeydın, *a.g.m.*, s. 83.

⁷⁵ Mehmet Cevat Karaoğlu, “Büyük Selçuklu Devleti Vezirleri”, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van 2011.

yanı sıra devlet adamlarının mallarını müsadere edebilme ve ceza verebilme yetkisi de bulunmaktadır⁷⁶. Vezirler hazineye gelir sağlamak amacıyla yetkisi dâhilinde müsadere yöntemine başvurmuşlardır. Devlet bütçesini düzenleyerek bütçe üzerinde mâlî denetim yapmak da onun yetkisi dâhilindedir. Ayrıca vergi gelirlerini halkın durumunu belirleyerek toplamak, hükümdarın maiyeti altındakilerin erzak tespitinde bulunmak ve olağanüstü durumlar için gerekli tedbirleri almak Büyük Selçuklu vezirlerinin görevleri arasındadır⁷⁷.

Ayrıca diplomatik yetkilere de sahip olan vezirlerin diplomatik münâsebetler doğrultusunda elçilik vazifesinde buldukları da bilinmektedir. Büyük Selçuklu devleti'nin vezirleri, devletin yabancı hükümdarlar ve halifeler ile olan ilişkilerini düzenlemekle yükümlü olduğu gibi Abbasi halifeleri ile vasal devletler arasındaki ilişkilerin yürütülmesinde de önemli rol oynamışlardır⁷⁸.

Vezir, törenlerde, vasal hükümdarlarla yapılan görüşmelerde sultanı vekili sıfatıyla yer alırdı. Kazanılan zaferleri de fetihnamelerle halifelere ve mahalli hükümdarlara bildiren kişi vezir idi. Ayrıca imar faaliyetleri ile de doğrudan ilgilenen vezir, sarayın ve ordunun masraflarını da kontrol ederdi. Halkın memurlar ile ilgili olan şikâyetlerini dinleyen vezir, devlet adamları ve memurları yargılama ve ceza verme yetkisine de muktedirdir⁷⁹.

Selçuklu vezirleri, sultanın yanında seferlere katıldığı gibi gerektiğinde bizzat orduya komutanlık yapabilme yetkisine de sahiptir. Zira sultan tarafından vezirlere verilen kılıç, geniş askeri yetkilerinin bulunduğu açık bir göstergesidir. Nitekim Nizâmü'l-mülk, Alparslan'ın 1071 yılında meydana gelen Malazgirt savaşı haricindeki tüm seferlerine iştirak etmiş, Sa'dülmülk Batınîler ile yapılan mücadelelerde bulunmuş, Müeyyidü'l-mülk de Sultan Berkyaruk'un Rey civarında Tutuş ile yaptığı savaşta yanında bulunmuştur⁸⁰.

Sultanın katıldığı bütün merasimlerde bulunan vezirler, sultanın seyahatlerine de iştirak etmişlerdir. Bazı merasimlerde ise vezir, sultanı temsil eder ya da yeni başa geçen halifeye sultan adına biât ederdi. Sultan ve kumandanların halife tarafından kabul

⁷⁶ Bezer, *a.g.e.*, s. 183.

⁷⁷ Özeydin, *a.g.m.*, s. 83.

⁷⁸ Özeydin, *a.g.m.*, s. 84.

⁷⁹ Özeydin, *a.g.m.*, s. 83.

⁸⁰ Özeydin, *a.g.m.*, s. 84.

törenlerinde önemli rol oynamaktadırlar. Zira Sultan Melikşah ve emirlerini halife Muktedî bi-Emrillâh'a takdim eden en önemli Selçuklu vezirlerinden biri olan Nizâmü'l-mülk olmuştur⁸¹.

Tuğrul ve Çağrı Beyler zamanında da vezirlik makamında olmasına rağmen asıl ününü Sultan Alparslan döneminde vezir olunca kazanmış ve “*Vezirlerin Efendisi*” anlamına gelen “*Seyyîdü'l-Vüzerâ*” unvanı kendisine verilmiştir⁸². Nizâmü'l-mülk, Devlet içerisinde bulunan çekişmelere, tutum ve davranışlara sona verdi. Bunun neticesinde Nizâmü'l-Mülk zulüm, şiddet, şüphe ve huzursuzluğu ortadan kaldırmayı, tebâsının işlerine iyi bakmayı, adalet ve insaf kurallarına göre yapılacak muameleleri düzenleyip işleri kontrol altına aldı. Devletin divânlarını en iyi biçimde düzenlendi ve ülkenin her tarafı adalet ve nizâm içinde yönetmeyi başardı. Nizâmü'l-Mülk kendi döneminde yetkin ve son derece adaletli bir yönetici oldu. Ülke içinde yaşam düzene girdi, ticaret normalleşti, yollar kalabalıklaştı, fitne ve fesat ehli azaldı. Nizâmü'l-Mülk, ihsanlar, ödüller ve bağışlar dağıtmaya, vakıf gelirleriyle medreseler, mescidler, binalar ve ribâtlar onartıp takviye etmeye, en güzel, kitapları bulunduran kitaplıklarla medreseleri süslemeye başladı⁸³. En önemli Selçuklu yapıtlarından biri olan Nizâmiye medreselerini kurdurmasının yanı sıra Bağdat'ta ribat, Nişabur'da bimaristan, İsfahan'da hankâh ve Tûs ve Nûkan'da mescit gibi yapılar yaptırarak Büyük Selçuklu Devleti'nde siyasetteki başarılarının haricinde mimarinin de gelişmesini sağlamıştır⁸⁴.

Büyük Selçuklu Devleti'nde vezirlerin görev süreleri birkaç ay gibi kısa bir zamanda sona erebildiği gibi yirmi dokuz yıl da sürebilen bir değişiklik göstermektedir. Söz konusu olan vezirlerin 16 tanesi İran, bir tanesi Türk, bir tanesi fellah kökenli olmakla birlikte beş tanesinin menşeî tam olarak bilinmemektedir. Vezirlerden yedi tanesi suikast sonucu öldürülürken ikisi eceliyle ölmüş, beşi idam edilirken bir tanesi de görevinden azledilmiştir. Nizâmü'l-mülk'ün ölümüne kadar vezirler emirlerden daha nüfuzlu ve daha geniş yetkilere sahipken daha sonraki dönemlerde kabiliyetsiz vezirlerin başa geçmesinden dolayı vezâret makamı eski gücü

⁸¹ Nizâmü'l-mülk, Selçuklu Sultanı Tuğrul ve Çağrı Beylerin döneminde vezirlik vazifesine başlamış ancak “*devletin düzeni*” anlamına gelen “*nizâmü'l-mülk*” unvanı Sultan Alparslan döneminde tekrar vezirlik makamına getirildiği zaman Abbâsî Halifesi el-Kaîm bi-Emrillâh tarafından verilmiştir. Ayrıca Nizâmü'l-mülk, İranlılar arasında da “*büyük*” anlamına gelen “*bezurg (büzürg)*” lakabıyla tanınmaktadır. Muharrem Kesik, “Büyük Selçuklu Veziri ve Türk Tarihinin Önemli Devlet Adamlarından Nizâmü'l-Mülk (1018-1092)”, *USAD*, S. 8, Bahar 2018, ss. 58.

⁸² Kesik, *a.g.m.*, s. 63.

⁸³ Kesik, *a.g.m.*, ss. 63-64.

⁸⁴ Kesik, *a.g.m.*, s. 63.

ve ihtişamını kaybetmiştir. Başlangıçta vezirler doğrudan sultanın huzuruna kabul edilerek görüşebilirken Nizâmü'l-mülk'ün ölümünden sonra Emîr-i Hâcib sultan ile vezir arasında bir köprü vazifesi görmeye başlamıştır⁸⁵.

1.1.3. Anadolu Selçuklu Devleti'nde Vezir

Anadolu Selçuklu Devleti, Büyük Selçuklu Devleti'nin devamı niteliğinde ortaya çıkmış olan bir devlettir. Devlet teşkilât yapısında Abbasiler, Büyük Selçuklular ve Harzemşâhlardan etkilenmiş olan Anadolu Selçuklu Devleti, Büyük Selçukluların Batı'da kurulmuş olan koludur⁸⁶. Bizans ve Haçlılar ile mücadele ettikten sonra Anadolu'yu yurt edinmişler ve Danişmend, Mengücek ve Saltuk devletlerinin farklı zamanlarda siyasi varlığına son vererek Anadolu'da bir Türk birliği sağlamışlardır. Anadolu Selçuklularında da “*devlet ailenin müşterek malıdır*” düsturu hâkim olmakla birlikte Büyük Selçuklular da olduğu gibi bu kurala sıkı sıkıya bağlı kalınmamıştır⁸⁷.

Anadolu'da Büyük Selçuklu Devleti'nin varisi konumuna yerleşen Anadolu Selçuklu Devleti, devlet müesseselerinin yapısı, fonksiyonu ve gelenekleri olmak üzere tamamen kendinden önce varlık gösteren Büyük Selçuklu Devleti'nin bir uzantısıdır⁸⁸. Buna paralel olarak Anadolu Selçuklu vezirlerinin kökeni, atama usûlleri, yetkileri ve faaliyetleri açısından Büyük Selçukluların bir devamı ve Türk-İslâm devletlerinin ise bir benzeri şeklindedir. İdari, icraî, kazaî ve askerî alanlarda geniş yetkileri olan vezirin sadece sultana karşı sorumluluğu bulunmaktadır⁸⁹.

Türk-İslâm devletlerinde genellikle vezirlerin İran kökenli oldukları bilinmektedir. Osmanlı Devleti'nin siyasi açıdan selefi olan Anadolu Selçuklu Devleti'nde de genel olarak bu gelenek sürdürülmüş ve vezirlerinin çoğunluğu İran kökenli olan devlet adamlarından seçilmiştir⁹⁰. Nitekim Anadolu Selçuklu vezirlerinin on biri İran, biri Türk, biri Ermeni ve birinin kökeninin ise tespiti sağlanamamış olmakla birlikte vezirlerin on biri ilmiye, üç tanesi ise askeri sınıfa mensuptur. Anadolu

⁸⁵ Özaydın, *a.g.m.*, s. 84.

⁸⁶ Turan, *a.g.e.*, s. 37.

⁸⁷ Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 59; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. 1, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1988, s. 44.

⁸⁸ Aydın Taneri, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu Döneminde Vezîr-i A'zamlık 1299-1453*, Akademi Kitabevi, İzmir 1997, s. 13.

⁸⁹ Erdi İlvan, “Türkiye Selçukluları Devleti ve Vezirleri”, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van 2013.

⁹⁰ Taneri, *a.g.e.*, s. 13.

Selçuklu vezirlerinden biri yirmi beş yıl, biri on dört, biri beş geri kalanları da yaklaşık üçer yıl vezirlik yapmışlardır⁹¹.

Vezirlik; Anadolu Selçuklu Devleti'nde aynı zamanda devletin kurucusu olan Süleyman Şah tarafından teşkil edilmiştir. Ancak Anadolu Selçuklu Devleti'nin vezirlik müessesesi hakkında II. Kılıçarslan dönemine kadar olan devri aydınlatacak çok fazla bilgiye rastlanamamaktadır. Anadolu Selçuklu Devleti'nin vezirleri İran kökenli olmalarının yanı sıra aynı zamanda kalemîyeden yetişen bürokratlardır. Anadolu Selçuklu vezirlerinin en bilinenleri ise;

Hasan b. Tahir, İhtiyarü'd-din Hasan (Hasan b. Gavras), Muhammed b. Gazi, Mecdü'd-bin Ebubekir, Ziyâüd'd-din Karaarslan, Mühezzibü'd-din Ali, Şemsü'd-din Mehmed(İsfahani), Nizâmü'd-din Hurşid, Cemâlü'd-din Muhammed Hoteni, Necmü'd-din Nahcivan, Şemsü'd-din Mahmud, İzzü'd-din Mehmed Râzi, Fahrü'd-din Ali, Muînu'd-din Süleyman, Mecdü'd-din Mehmed, Şemsü'd-din Ahmed Lakûşî ve Alâü'd-din Savi gibi önemli devlet adamlarıdır⁹².

⁹¹ Özaydın, *a.g.m*, s. 85.

⁹² Süleyman Şah'ın veziri ve kalemîye sınıfına mensup olan *Hasan b. Tahir*, 1086 yılında Suriye Selçukluları ile yapılan savaşta esir düşmüştür. Bunun yanı sıra Tutuş'un emri doğrultusunda Antakya'nın malî işlerini düzenleyen vezirin İranlı olduğu tahmin edilmektedir. II. Kılıçarslan'ın veziri olan *İhtiyarü'd-din Hasan (Hasan b. Gavras)*, Ermeni-Bizans kökenli Gavras ailesine mensup bir mühtedidir. Türk ortamında yetişen vezirin eyalet valiliği yapmış olmasından kaynaklanan idari ve diplomatik deneyimi bulunmaktadır. *Muhammed b. Gazi*, II. Süleyman Şah'ın döneminde vazifede bulunmuş, ulema kökenli bir vezirdir. *Mecdü'd-din Ebubekir*, İzzü'd-din Keykavus'un vezirliğini yapmış, ehl-i kalem mensubu ve muhtemelen İran kökenlidir. Alâü'd-din Keykubâd döneminde vezirlik yapmış, askeri kökenli ve Türk olduğu bilinen *Ziyâü'd-din Karaarslan*, Anadolu Selçuklu Devleti'nde önemli bir devlet adamıdır. Keykavus döneminde elçilik vazifesinde de bulunmuş ve Ermeni kralı için yazılan tevcih fermanını Sis (Kozan) şehrine götürmüştür. İran kökenli olan *Mühezzibü'd-din Ali*, Deylem bölgesinden Irak-ı Acem gelmiş ve Mğolların Irak-ı Acem bölgesine gelmeleri sonucunda da Anadolu'ya yerleşmiştir. Anadolu Selçuklu Devleti hizmetine giren Mühezzibü'd-din Ali müstevfi naipliğine müstevfilik vazifelerinde bulunmuştur. Vezirlik makamına getirilmesinde kayınpederi olan müstevfi Sadü'd-din Ebubekir etkili olmuştur. Alâü'd-din Keykubâd döneminde vezirlik vazifesi yapmıştır. *Şemsü'd-din Mehmed İsfahani*, I. Alâü'd-din Keykubâd'ın son ve II. Gıyâsü'd-din Keyhüsrev'in ilk dönemlerinde vezirlik yapmıştır. Vezirlikten önce münşi-i hass, müşriflik, tuğraîlik, saltanat naipliği vazifelerinde bulunmuştur. Vezir Mühezzibü'd-din Ali'nin ölümünden sonra vezirlik makamına getirilmiştir. IV. Kılıçarslan'ın vezirliğini yapmış olan *Nizâmü'd-din Hurşid*, askeri sınıfa mensuptur. Ayrıca vezâret makamına gelmeden önce saltanat naipliği ve pervânelik vazifelerinde bulunmuştur. *Necmü'd-din Nahcivani*, İran kökenli olup kadılıktan gelme bir devlet adamıdır. İzzü'd-din Keykâvus, IV. Rüknu'd-din Kılıçarslan ve II. Alâü'd-din Keykubâd'ın dönemlerinde vezirlik makamında bulunmuştur. Üç sultan döneminde vezâret makamında bulunmasından dolayı kendisine "*Atâbek-i Rûm*" unvanı verilmiştir. *İzzü'd-din Mehmed Râzi*, iki kere vezirlik makamına atanmış ve II. İzzü'd-din Keykâvus'un vezirliğini yapmıştır. Vezâret makamına gelmeden önce kadılık, müşrif-i memâlik ve atabeylik vazifelerini yerine getirmiştir. *Fahrü'd-din Ali*, İran kökenli ve askeri sınıfa mensup bir devlet adamıdır. Vezâret makamına gelmeden önce emir-i dâd ve nâiblik makamlarında bulunmuştur. 1261 yılında IV. Kılıçarslan döneminde vezir olarak tayin edilmiştir. Anadolu Selçuklu Devleti'nin önceki dönemlerinde vezir olan Mühezzibü'd-din Ali'nin oğlu *Pervane Muînu'd-din Süleyman*, iyi eğitim almış, kalem erbabı, İran kökenli ve bürokrat bir aileye mensup bir devlet adamıdır. Vezâret makamına tayin edilmeden önce Erzincan serleşkerliği,

Vezerin ,“*sahib-i azâm*” ya da “*sahib*” şeklinde unvanları mevcut olmakla birlikte Anadolu Selçuklu Devleti’nde “*vezir*” veya “*sâhib*” sadece bir tanedir⁹³. Erbâb-ı seyf denilen sınıftan da vezir seçildiği olmuşa da genellikle erbâb-ı kalem mensûbu olan ve münşilikten yetişen kişiler vezir olarak tayin edilmiştir. Menşur-ı vezâret ile tayin edilen vezirin vezirlik alâmetleri divit, mühür, sarık, sancak, nevbet, tuğ, çadır, kılıç, mesned, taç ve külâh ve hil’attir⁹⁴. Anadolu Selçuklu Devleti vezirlerinin gelir kaynakları; maaş ve tahsisâtlarının yanı sıra sultan tarafından kendisine temlik edilen arazi ve iktâ gelirleri bulunmaktadır. Ayrıca Anadolu Selçuklu vezirlerinin savaş ganimetlerinden de pay aldıkları da bilinmektedir.

Anadolu Selçuklularında da Büyük Selçuklu Devleti’nde olduğu gibi vezirin en önemli vazifesi divânın başkanlığını yapmaktır. Vezir, divâna hükümdar alayının küçük bir numunesi olan “*vezir alayı*” da denilen kalabalık maîyeti ile birlikte her gün gelir ve divâna başkanlık ederdi. Divânda vezirin sağında münşî denilen divan kâtipleri, solunda ise tercümanlar bulunurdu. Münşiler, divan zâbitlerini tutar, tercümanlar ise yabancı hükümdarlara gidecek olan nâmeleri yazarlar ve gerektiği zaman tercüme yaparlardı⁹⁵. Divâna vezirin yanı sıra divân-ı inşâ, divân-ı istîfâ, divân-ı arz, divân-ı işrâf ile atabeg, beylerbeyi, ve pervane katılırdı⁹⁶.

Büyük Selçuklu Devleti’nin bir devamı niteliğinde olan Anadolu Selçuklu Devleti, Selçuklulardan pek çok idari müessesesini aldığı gibi bu aldığı idari, askeri, mali ve diplomatik kurumların işleri ile ilgili konuları yine Selçuklulardaki gibi devletin

emir-i hâcib (melikü’l-hüccâb) ve pervâne vazifelerinde bulunmuştur. IV. Kılıçarslan döneminde vezirlik makamında bulunmuş, kısa sürede sultanın koruyuculuğunu ve devletin yönetimini eline almış kudretli bir devlet adamıdır. İran kökenli olan 1271-1272’de görevinden azledilen Fahrü’-din Ali’nin yerine vezirlik makamına getirilen *Mecdü’-din Mehmed*, vezâret makamından önce müstevfilik vazifesinde de bulunmuştur. Taneri, *a.g.e.*, ss. 14-17; Turan, *a.g.e.*, ss. 38-44.

⁹³ Anadolu Selçuklu vezirleri, *hâce* ve *sâhib* unvanlarının yanı sıra *sâhibü’l-a’zam*, *ve’l-vezîrü’l-muazzam*, *düstûru’l-muazzam*, *Nizâmülmülk* ve *Kivâmülmülk* gibi unvan ve lakabları da kullanmışlardır. Özeydin, *a.g.m.*, s. 85.

⁹⁴ Anadolu Selçuklu Devleti’nin vezirlerine verilen vezâret alâmetlerinin her birinin bir özelliği ve vezire yüklediği misyonlar bulunmaktadır. Vezirlere en çok verilen “*unvan ve lakablar*” olan “*hâce*” ve “*sahib*” unvanları vezirlerin genellikle ehl-i ilim sınıfına mensup olduklarını göstermektedir. Vezire göreve atandığında verilen “*altın divit takımı*” mülkî yetkilerine, “*altın kılıç*” ise askeri yetkilerine bir göstergedir. Vezirlere verilen bir diğer alâmet olan “*sarık*” ise denetleme ve gezintilerinde iken başında bulunurdu. “*Hil’ât*” de vezirlere verilen önemli bir alâmettir. “*Mühür*” ise, vezirin hem idarî hem de askeri yetkilerinin bir işareti olarak görülmektedir. “*Mesned-i vezâret ve emâret*”, hem mülkî hem de askeri yetkileri sembolize etmektedir. Bunların haricinde “*çadır*”, “*tuğ*”, “*sancak*” ve “*nevbet*” de vezirin devlet içerisindeki konumunu ve yetkilerini belirten önemli vezâret alâmetleri olarak sayılabilmektedir. Taneri, *a.g.e.*, ss. 36-38.

⁹⁵ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devlet Teşkilâtına Medhal*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1988, s. 88.

⁹⁶ Özeydin, *a.g.m.*, s. 85.

en büyük divânı olan Divân-ı Saltanat'ta görüşülmüştür. Diplomatik yazışmalarda Büyük Selçuklu Devleti'ne benzer şekilde Divân-ı Tuğra'da gerçekleştirilmiştir. Ancak Büyük Selçuklu Devleti'nden farklı olarak Anadolu Selçuklu Devleti'nde kâtiplik hizmetinde görev yapanların çeşitlilik kazanmasıdır. Ayrıca Anadolu Selçuklu Devleti'nde Osmanlı Devleti'ndeki reîsü'l-küttâb gibi diplomasi teşkilâtının başında bulunan "*melikü'l-küttâb*" adında bir görevlinin varlığı bilinmektedir. Divân-ı Tuğra'nın asli üyesi olan melikü'l-küttâblar, devletin diplomatik faaliyetleri içerisinde oldukça aktif rol oynamışlardır⁹⁷.

Anadolu Selçuklu Devleti'nde vezir olabilmenin yolu divân üyesi olmaktan geçmektedir. Divan üyelerinin başı sultan tarafından atanmış olan vezir iken bazı konularda doğrudan sultana karşı sorumlu oldukları da görülmektedir. Divânda yapılacak muameleler için dört münşî ve iki tercüman görev yapmakta iken bu rakam sonraki dönemlerde on katına kadar artmıştır. Vezirin divânda gerçekleşen kabul merasimlerinin de sultan tarafından vassal devletlerin melikleri için yapılan huzura kabul merasimlerini andırdığı bilinmektedir⁹⁸.

Anadolu Selçuklu Devleti'nde sultandan sonra en yetkili kişi olan vezir, askeri ve teknik işler hariç idarî, icraî, ve kazaî alanlarda devletin bütün idaresinden mes'uldür. Ancak vezirin kendisini bu makama getiren ve yetkili kılan sultana karşı sorumlu olduğu da bilinen bir gerçektir. Anadolu Selçuklu Devleti'nde vezirlerin yetkilerine bakıldığında; sultan adına ferman çıkarabilme, suçluların davalarını dinleyerek cezalarına karar verebilme, yabancı devletlerin elçileri ile görüşebilme, vergiler ile ilgili düzenlemelerde bulunabilme, ordunun sevk ve idaresini yapabilme, devlet bütçesini düzenleyerek iktâ tevcihâtı yapabilme ve tahsisâtın gerekli yerlere aktarılmasını sağlama şeklinde olduğu görülmektedir⁹⁹.

Anadolu Selçuklu Devleti'nin vezirleri, idarî kadro üzerinde tam yetkilidir. Nitekim vezir Şemsü'd-din Mahmud, kurduğu merkezîyetçi idare ile uzak eyaletlerde bulunan serleşker ve nâiblerden saraydaki hizmetkârlara kadar bütün görevliler üzerinde tam yetkili olduğundan onun emri olmadan hareket edemiyorlardı. Bunun yanı sıra mal ve arazi tahririni bazen bizzat kendileri yaptıkları gibi bazen de nezaret ederlerdi. Yine

⁹⁷ Akyılmaz, *a.g.e.*, ss. 15-16.

⁹⁸ Taneri, *a.g.e.*, s. 28.

⁹⁹ Nitekim Ziyâeddin Karaaslan, Harizmlî beylerin lideri olan Kayır Han'a ve onun emrinde bulunan beylere Erzurum'u iktâ olarak vermiştir. Ayrıca Doğu Anadolu'da yapmış olduğu bir seyahat esnasında bölgedeki çiftçileri bazı vergilerden muaf tutmuştur. Özaydın, *a.g.m.*, s. 85.

Anadolu Selçuklu veziri, gerektiğinde yabancı devletler ile diplomatik ilişkilerde bulunmuş ve elçilik vazifesini de üstlenmiştir¹⁰⁰. İhtiyârü'd-din Hasan, II. Kılıçarslan tarafından önceden Anadolu Selçuklu Devleti'ne ait olup daha sonra Nurü'd-dîn Mahmud tarafından ele geçirilmiş olan Raban kalesinin iade edilmesi amacıyla 1179 yılında Eyyübî Devleti'ne elçi olarak gönderilmiştir¹⁰¹. Anadolu Selçuklu Devleti'nin veziri, sultan tarafından kendisine verilen altın kılıç ile yetkili kılındığı Selçuklu ordularını komuta etmekle de görevli idi. Ordunun başında sık sık sefere katılan vezirin askeri faaliyetlerinin oldukça yoğun olduğu göze çarpmaktadır. Ayrıca Anadolu Selçuklu Devleti vezirinin kazaî anlamda da sultan vekili olduğundan tam yetkiye sahiptir. Buna örnek olarak, Anadolu Selçuklu devleti'nin önemli vezirlerinden olan Şemsü'd-dîn İsfahanî en büyük rakibi olan Pervâne Fahrü'd-dîn Ebûbekir Attar'ı tutuklatmasının yanı sıra emir-i dâd Nusredü'd-dîn ile birlikte Beylerbeyi Şemsü'd-dîn Hasoğuz ve camedâr Bedrü'd-dîn Ruzba'yı tuzağa düşürerek öldürten yine kendisidir¹⁰².

1243 yılında yapılan Köseadağ savaşı sonrasında sultanların otoritesinin zayıflaması sonucu vezirlerin yetki ve nüfuzları artmışsa da bu tarihten itibaren İlhanlı hükümdarlarına tâbi olmak ve onlara hesap vermek mecburiyetinde kalmışlardır. II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in 1246 yılında ölümünden sonra üç oğlu arasında, kendilerini destekleyen emirler sayesinde taht mücadeleleri başlamış ve bunu fırsat bilen Moğollar ise Anadolu'yu sömürmeye başlamışlardır. Vezir Celaleddin Karatay'ın refakatindeki üçlü saltanat (1249-1254) sistemi, oluşturulmuş ancak bu yeni sistem çok uzun süre ayakta kalamayarak Karatay'ın ölmesi ile sone ermiştir. Moğollar tarafından 1259'da Selçuklu toprakları Kızılırmak sınır olmak üzere iki kardeş arasında paylaştırılmış olmasına rağmen 1262 yılında II. İzzeddin Keykavus'u bertaraf eden IV. Kılıç Arslan tek başına tahta geçmiştir. Fakat asıl iktidar Süleyman Pervane'nin elinde olmakla birlikte Pervane devri 1277 yılına kadar devam etmiştir¹⁰³.

Moğol egemenliği altına girdikten sonra Anadolu Selçuklu Devleti'nin vezirleri çoğu İran asıllı olmalarına rağmen İlhanlı hükümdarının menşûru doğrultusunda vezârete tayin edilir hale gelmiştir. Bu dönemden itibaren Selçuklu vezirleri yine Anadolu'da geniş yetkilere sahip olmuş olsalar da artık Anadolu Selçuklu Devleti veziri

¹⁰⁰ Turan, *a.g.e.*, s. 51.

¹⁰¹ Taneri, *a.g.e.*, s. 29.

¹⁰² Taneri, *a.g.e.*, s. 32.

¹⁰³ Zafer Şen, "Anadolu Selçuklu Devleti Tarihine Bir Bakış", www.zafersen.com, 2008, s. 5

olarak değil, Anadolu'daki İlhanlı nâibi olarak yetkilerini kullanmaya ve görev yapmaya başlamışlardır¹⁰⁴.

Nitekim Anadolu Selçuklu Devleti'nin zayıflamasının sebebi öncelikle devlet teşkilatı ve idaresinde aranmalıdır. Devlet teşkilatının başında kudretli sultanların ve tecrübeli idarecilerin yokluğu devletin gerilemesinin temel nedenidir. Bunun yanı sıra bölgede faaliyet gösteren ve bu durumdan faydalanmasını en iyi şekilde bilen Moğolların işgali de devletin çöküşünü hızlandırmıştır¹⁰⁵.

Anadolu Selçuklu Devleti'nin vezirlerinin vezâret makamında buldukları görev sürelerine bakıldığında; İhtiyarü'd-din Hasan 14 yıl gibi uzun bir müddet vezâret makamında kalırken Mühezzibü'd-din Ali yedi yıl, Şemsü'd-dîn Mehmed İsfahanî beş yıl, Nizamü'd-dîn Hurşid birkaç gibi oldukça kısa bir süre bu makamı işgal etmiştir. Yine Cemâlü'd-din Hotenî birkaç ay vezâret makamında bulunurken Necmü'd-dîn Nahcivanî üç yıl, Fahrü'd-dîn Ali iki kez bu makamda 25 yıl gibi uzun bir süre ile kalarak vazifesini yerine getirmiştir¹⁰⁶.

Yukarıda söz konusu olan vezirlerin akıbetleri ise şu şekildedir; dördü eceliyle ölürken, üç tanesi yargılama sonucu Moğollar tarafından katledilmiştir. Bir vezir Moğollara karşı mücadele ederken biri de taht kavgaları yüzünden ölmüştür. Bir başka vezir iç mücadele esnasında Türkmenler tarafından öldürülmüş, biri başka bir ülkeye göç ederken biri de istifa ederek görevinden ayrılmıştır¹⁰⁷.

1.1.4. Anadolu Beylikleri'nde Vezir

XIII. yüzyıldan itibaren Anadolu Selçuklu Devleti tarafından Türkmenlerin bir kısmı batı ve güney, bir kısmı ise kuzeye yerleştirilmişlerdir. Aşiret anâne ve kurallarına göre yaşayan bu gruplar kendilerine verilen iktâlara daha sonra Bizanslılardan aldıkları

¹⁰⁴ Nitekim İlhanlı hükümdarı olan Gazân Han, Şemseddin Ahmed b.Osman-ı Lâkûşî'yi Anadolu Selçuklu veziri tayin eden menşûrunda; Şemseddin Ahmed b. Osman-ı Lâkûşî'den sadece Anadolu Selçuklu Devleti veziri değil aynı zamanda İlhanlıların Anadolu'daki nâibi olarak ifade etmiş ve Anadolu'daki tüm devlet yönetimi ve yetkilerinin ona bıraktığını belirtmiştir. Özeydin, *a.g.m*, s. 85.

¹⁰⁵ Nejat Kaymaz, "Anadolu Selçuklu Devleti'nin İnhitâtında İdare Mekanizmasının Rolü", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 2, S. 2-3, ss. 91-155.

¹⁰⁶ Taneri, *a.g.e*, ss. 41-42.

¹⁰⁷ Taneri, *a.g.e*, s. 44.

yerleri de ekleyerek sınırlarını genişletmişlerdir¹⁰⁸. Anadolu'ya Moğollar hâkim olup Anadolu Selçuklu Devleti zayıflayınca bu beylikler kendileri hareket etmeye başlamışlardır. XIII.-XV. yüzyıllarda Anadolu'da faaliyet gösteren Anadolu beyliklerinden en önemlileri Germiyoğulları, Eşrefoğulları, Hamitoğulları, Menteşeoğulları, Candaroğulları, Aydınoğulları, Saruhanoğulları, Karesioğulları, Dulkadiroğulları, Ramazanoğulları, Eretna Beyliği ve Kadı Burhaneddin Beyliği idi¹⁰⁹.

Anadolu beyliklerinde de devlet ailenin müşterek malı olarak kabul edilmiş ve devlet aile arasından seçilen reis tarafından idare edilmiştir. Yine bu beyliklerde Büyük Selçuklu Devleti teşkilâtının küçük bir numunesi niteliğinde tarih sahnesinde yer almışlardır. Büyük Selçuklu Devleti'nin bir devamı niteliğinde olan devletin yönetim merkezinde hükümdardan sonra en yetkili kişi olması sebebiyle büyük divâna vezir başkanlık yapmak da onun sorumluluğu altında ve yetkisi dâhilindedir¹¹⁰. Anadolu beyliklerinde de vezirin idari, askeri, adli, mali ve diplomatik yetkileri bulunmakla birlikte beylik içerisindeki en önemli makamlardan birini işgal ettiğini söylemek de yanlış olmaz.

1.1.5. İlhanlı Devleti'nde Vezir

Moğollar istila ettikleri yerlerdeki devlet idaresi ve teşkilâtların etkisinde kalmışlar ve devletlerini medenî esaslara göre yeniden düzenlemeyi bilmişlerdir. Moğolların devlet teşkilâtında Harzemşâhlar aracılığıyla almış oldukları Büyük Selçuklu Devleti'nin teşkilât ve kurum yapısının etkisi söz konusudur. Ancak Uygur Devletine ait devlet teşkilâtının izlerine de rastlamak mümkün olmaktadır. Moğolların içerisinde en çok Müslüman barındıran kol İlhanlılardır. Büyük Moğol kağanına tabiidirler ve kağan tarafından seçilen devletin reisine ise “İlhan” denilmektedir¹¹¹. Devlet; Cengiz Han'ın ailesinin ortak malıdır anlayışı devletin bütününe hâkimdir. Kağan, aile ileri gelenleri ve kurultay kararı ile seçilirdi. Esas kanunları, devletin sahibi olan ailenin reisinin adını taşıyan Cengiz Yasası'dır.

¹⁰⁸ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, C. 1, Ankara 1988, s. 51.

¹⁰⁹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devlet Teşkilâtına Medhal*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1988, s. 132.

¹¹⁰ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri, Akkoyunlu ve Karakoyunlu Devletleri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1937, s. 70; Terzi, *a.g.e.*, s. 39.

¹¹¹ Terzi, *a.g.e.*, s. 40.

İlhanlılarda merkezi idarenin başında sâhib-i divan olarak da adlandırılan vezir bulunmaktadır. Ancak İlhanlılarda vezâret kurumunun yapısında ciddi bir değişim yaşanmış ve devletin bazı dönemlerde iki vezir aynı zamanda iş başına gelmeye başlamıştır. Bu iki vezirin birbirlerine karşı vaziyetlerinin tespitini yapmak oldukça güç olmakla birlikte iki vezirin statü açısından eşit düzeyde olmadıkları da anlaşılmaktadır. Nitekim Gazân Han tarafından atanan iki vezirden Sa'deddin Muhammed-i Sâvecî maliye ve ekonomi ile alakalı işlerde Reşîdüddin Fazlullâhi Hemedânî idari ve hukukî işlerle ilgili faaliyetleri yürütmekle vazifelendirilmişlerdi. Bunun yanı sıra devletin merkez teşkilatının en önemli kurumu olan vezirliğe İran kökenli vezirlerin haricinde esas gücü ellerinde tutan Moğol asıllı emirlerinde vezirlik makamına getirilmeleri bu dönemde yaşanan bir diğer önemli değişiklik olarak göze çarpmaktadır. Ancak bu durum devlet içerisinde emirlerin aşırı derecede güç elde etmelerine yol açınca kısa bir süre sonra bu uygulamadan vazgeçilerek Moğol öncesi geleneklere dönmüştür¹¹².

İdarî ve malî işler divânda ve divânın reisi olan vezir başkanlığında, askerî işler ise beylerbeyi idaresinde bulunmaktadır. Zira İlhan devlet işleriyle ilgilenmez onun yerine vekili olan ve devletin işlerinden birinci derecede sorumlu, İlhandan sonra en yetkili kişi vâsfına sahip olan vezir alakadar olurdu. Tayin ve azîl işleri, bütün muâmelâtın teftişi, malî durum ve askerî işler hariç tüm işler vezirin sorumluluğu altında idi. Önemli işlerde ise İlhan ile görüşerek fikrini alır ve bu fikir teâtisi sonucunda bir karara varırdı¹¹³.

İlhanlılarda vezir mutlâk mertebe hükümdar adına devletin hâkimi ve bütün işlerden sorumludur. İlhanlılarda devlet içerisinde vezire danışılmadan iş yapılmazdı. Zira vezirlerin mutlâk yetkisi söz konusudur ve vezire altın damgalı menşûr ve kemer de bu durumu doğrular nitelikte verilirdi. Ayrıca vezirlerin geniş iktâlara ve önemli gelirlere de sahip oldukları bilinmektedir. İlhanlı hükümdarları vezirlerine oldukça geniş yetkiler tanımışlardır¹¹⁴. İlhanlı vezirlerinin görevleri şunlardır; devletin idaresini düzenlemek, bürokrasinin işleyişini denetlemek ve resmi görevlileri atamak, malî ve idarî bütün devletin işleri ile ilgilenmektir. Vezir, divânı toplama yetkisine de

¹¹² Osman Gazi Özgüdenli, "Vezir", *İslam Ansiklopedisi*, C. 43, İstanbul 2013, s. 89.

¹¹³ Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 179.

¹¹⁴ Zira kaynaklarda, bilhassa Gazân Han'dan önceki hükümdarların ülkenin tüm yönetimini vezir ve emirlere bıraktığı, yabancı devletlerin elçilerine verilecek cevabın bile vezirler tarafından verildiği belirtilmektedir. Özgüdenli, *a.g.m.*, s. 89.

sahiptir¹¹⁵. Beylerbeyine ait olan ordu mensuplarına ilişkin atamalar hariç bütün memurların tayin ve azılleri vezir ve Sahîb-i Divân'ın kararıyla yapılır ve bunun için İlhana danışmak mecburiyetinde değillerdi. Sadece çok mühim konularda gerek duyulursa İlhan ile görüşürlerdi. İlhanlılar, askerî ve şer'î davalar hariç halka ait davalar için de vezire başvurmak durumundaydılar¹¹⁶.

İlhanlılarda kâtiplik hizmetleri ve diplomatik yazışmaların yürütüldüğü teşkilâtlanmış bir yapı söz konusudur. Tarihte Uygur devlet teşkilâtı içerisinde bulunan bitigçi, İlhanlı Devleti'nde benzer bir şekilde “*uluğ bitigçi*” olarak ortaya çıkmıştır. Kâtiplik hizmetleri ile dış ilişkiler ile uğraşan ve başkâtip olarak bilinen bu görevli, yabancı ülkelere gönderilecek belgelerin kaleme alınmasında önemli rol oynamıştır. Yine yabancı devlet hükümdarlarına ve devlet adamlarına yazılacak olan nâme, berat ve ferman gibi belgeleri ya kendisi kaleme almış ya da emrinde vazife yapan görevlilere yazdırmıştır. Ayrıca İlhanlı Devleti'nde ülkeye gelen yabancı elçileri sultana takdim eden, elçinin kabul merasiminde getirilen mektubu okuyan ve sultanın emirleri doğrultusunda da cevabını yazan divân-ı inşâ'nın reisi olan kâtib-i sır isimli şahıs diplomatik ilişkilerde önemli vazifeler üstlenmiştir¹¹⁷.

İlhanlılar, Osmanlı devlet teşkilâtının şekillenmesinde etkili olan Türk devletlerinden birisi olmasından dolayı önem arz etmektedir. Bunun yanı sıra Osmanlı Devleti'nin ilk dönemlerindeki belgelerinde tuğra, elkâb, dua tabirleri ve diplomatik kaidelerinde İlhanlı Devleti'nin izlerine rastlanmaktadır¹¹⁸.

1.1.6. Karakoyunlu ve Akkoyunlu Devletleri'nde Vezir

Karakoyunlu ve Akkoyunlu Devletleri'ndeki askerî ve idarî teşkilâtı Anadolu Beyliklerinin aynısı hatta bunlardan daha geniş ve daha görkemli idi. Ayrıca Anadolu beyliklerinde bütün devlet işlerinde Büyük Selçuklu Devleti'nin izleri göze çarpsa da bu iki devlette de vezâret kurumunun oluşumunda İlhanlıların vezâret yapısı etkili olmuştur¹¹⁹.

¹¹⁵ Özgüdenli, *a.g.m.*, s. 89.

¹¹⁶ Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 210.

¹¹⁷ Akyılmaz, *a.g.e.*, s. 18.

¹¹⁸ Akyılmaz, *a.g.e.*, s. 16.

¹¹⁹ Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 74; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devlet Teşkilatına Medhal*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1988, s. 268; Özgüdenli, *a.g.m.*, s. 89.

Diğer devletlerde olduğu gibi devlet işlerinde başvurulacak en yetkili makam şüphesiz ki İlhanlılar'da da büyük divân idi. Askeri idare hariç diğer tüm işler divân tarafından yapılırdı. Bunun başkanlığını yapan kişiye “*sahîb-i divân*” ya da “*vezir*” denilir ve mühür bu kişi de bulunurdu. Akkoyunlu divânında ise divânın başında “*sahîb-i âzam*” denilen vezirler bulunurdu¹²⁰. Akkoyunlu ve Karakoyunlu devletlerinde vezirin idari, askeri, mali, adli ve diplomatik olarak sınıflandırılabilen oldukça geniş yetkileri bulunmaktadır.

Her iki devlette de vezir diplomatik yetkileri doğultusunda yabancı devletlere elçi göndemeye yetkili olmasının yanı sıra yabancı devletlerin elçileri ile siyasi görüşmeler ve diplomatik müzakerelerde de bulunabilirdi. Diplomatik vazifelerini yerine getirirken vezire yardımcı olan bazı görevliler de mevcuttur. Bunlardan en önemlisi hem Akkoyunlu hem de Karakoyunlu Devleti'nde resmi ve diplomatik yazışmaları yürüten ve bu konu ile ilgilenen görevliler “*pervaneci*” olarak bilinen devlet hizmetlileridir¹²¹.

1.1.7. Memlûk Devleti'nde Vezir

Eyyûbilerin ardından Mısır, Suriye ve Cezire ve bazı Arabistan topraklarına hâkim olan bu devlet; 1250-1387 yılları arasında birinci Memlûkleri, 1387-1517 yılları arasında da ikinci Memlûkleri oluşturmuştur. Memlûkler; teşkilâtlarını Eyyûbiler aracılığıyla Büyük Selçuklu Devleti'nden almışlar ancak Moğollarla temas içindeyken Moğol teşkilâtından da etkilenmişlerdir¹²². Zira ilk Memlûk vezirleri, Şerefeddin Hibetullah b. Sâid el-Fâizi, Tâceddin b. Bintü'l Eaz Eyyûbiler döneminde malî divanlarda önemli vazifelerde yer alan ve bundan dolayı vezirlik kurumunu bilen kişilerdir¹²³.

Devletin siyasî ve askerî teşkilâtını çoğunlukla Eyyûbilerden alan Memlûkler vezirlik müessesesinde değişiklik yapmışlardır. “*Niyâbetü's-saltâna (saltanat nâipliği)*” denilen vezirlikten daha yüksek bir makam oluşturarak sultanın vekili olarak görev

¹²⁰Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 279; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu ve Karakoyunlu Devletleri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1937, s. 75.

¹²¹ Akyılmaz, *a.g.e.*, s. 18.

¹²² Fatih Yahya Ayaz, “Memlûkler Döneminde Vezir-Ümera İlişkileri”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 5, S. 1, 2005, s. 124; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devlet Teşkilatına Medhal*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1988, s. 293.

¹²³ Fatih Yahya Ayaz, “Vezir”, *İslam Ansiklopedisi*, C. 43, İstanbul 2013, s. 88.

yapan vezirin yetkilerini sınırlandırılmış ve vezirler daha alt bir konumda olan ve yetkileri çoğunlukla maliye ile sınırlı bir makama getirilmişlerdir¹²⁴.

Memlûk Devleti'nde askeri yetkileri sınırlandırılmış olan vezirler, İbn'üs-Selûs, Fâizi ve Bâhaeddin b. Hinna istisna olmak üzere ümera üzerinde söz sahibi olamamış ve kendi görevlerinin dışında kalan idari sitemin hiçbir şekilde müdahale edememişlerdir. Daha sonraki dönemlerde ise üç aşamadan geçen vezirlik kurumu her dönemde aşamalı bir şekilde biraz daha yetkilerini kaybetmeye başlamıştır. Devletin kuruluşu olan 1250 yılından Muhammed b. Kalavun'un ikinci saltanatının sonu olan 1309 yılına kadar olan dönemde görev yapan ilk Memlûk vezirleri ilerleyen dönemlere nazaran daha etkin yapmışlardır. 1280 yılında sır kâtipliğinin oluşturulmasıyla divân-ı inşânın yönetimi ellerinden alınmışsa da sultanın has arazileri ve ticaret mallarından elde edilen gelirleri idare etmek, divânın gelir ve giderleri ile ilgilenmek, elde edilen gelirler ile ümera, memlûkler ile devlet memurlarının maaşlarını ödemek ve sultanın harcamalarını karşılamak gibi görevlerinin olması vezirlerin bu dönemde mâli yetkilerinin oldukça geniş olduğunun bir göstergesidir. Vezirlik kurumunun ikinci dönemini oluşturan Muhammed b. Kalavun'un üçüncü saltanatından memlûklerin ikinci dönemi olan 1382 Burcî(Çerkez) devrine kadar olan dönemde vezirlik kurumunun önemini ciddi anlamda yitirdiği görülmektedir. Bu dönemde vezirlik (1313-1323) ve (1329-1341) olmak üzere iki kez ortadan kaldırılmış ve bu vazife nâzirü'd-devle ve şaddü'd-devâvîn tarafından yürütülmüştür. Muhammed b. Kalavun'un vefatından sonran vezirlik kurumu yeniden oluşturulmuş ancak eski gücüne tekrar ulaşamamıştır. Bu dönemde sultanların küçük yaşta tahta geçmesi neticesinde bazı güçlü emirler yönetimi ele geçirince vezirlik kurumunun askeri niteliği artmış ve asker kökenli dokuz vezir başa geçmiştir. Bu dönemin sonuna doğru vezirlik kurumunun maiyeti altında şaddü'd-devâvîn olarak görev yapan ve askeri kökenli olan kişilerin vezirin amiri konumuna yükseltilmesi sonucunda vezirliğin statüsü geri plana atılmıştır. Memlûk vezirliğinin üçüncü safhasını oluşturan Burcî Memlûkleri(1382-1517) döneminde ise, vezirlik kurumu divan-ı müfred'in oluşturulması sonucunda önemini daha da kaybetmiştir. Önceki dönemlerde vezâret divânınının yetkisi dâhilinde olan memlûklerin maaşlarının ödenmesi, belde gelirlerinin tahsis edilmesi yeni oluşturulan divâna devredilmiştir. Bunun yanı sıra Divan-ı Müfred'in başkanlığını üstlenen üstâdüddârın önemi artarken vezirlik

¹²⁴Fatih Yahya Ayaz, "Memlûkler Dönemi Vezirlerinden İbn'üs Sel'üs", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 5, S. 1, 2005, s. 92.

kurumunun hem yetkisi hem de önemi azalmıştır. Zira vezirlerin yetkileri sadece birkaç beldenin gelirleri ile gayr-i şer'i vergilerin gelirlerini sultan memlûkleri, ümera ve devlet memurları için harcamakla sınırlandırılmıştır¹²⁵. Bunun yanı sıra vezirlik, üstâdüddârın maiyetinde ve kontrolünde olan bir çalışan konumuna düşürülmüştür¹²⁶.

Sultanın vekili olan kişilere “*naib-i saltâna*” veya “*naib-i kâfil*” denilmiştir. Memlûkler zamanında vezarete ait yetkiler alınmış ve niyabet görevi tesis edilmiştir. Naib-i kafil, bütün işlerde yetkili olan ve sultanın vekili olan kişidir. Sultanın hükmü gibi hüküm verir ve onunda tuğra benzeri bir alâmeti vardır. Bundan dolayı naib-i kâfil, deyim yerindeyse ikinci bir sultan gibidir. Devletin idaresi ve malî işlerin durumunu sultana bildirir. Yaptığı iş itibariyle Osmanlı Devleti'ndeki vezîr-i a'zamı andırmaktadır¹²⁷. Zira gerek idari gerek askerî işlerde yetki sahibi olan tek kişidir. Ayrıca sultan ile görüşebilme yetkisine sahip olduğundan her konuda arz edilecek şeyleri onunla mektuplaşabilirdi¹²⁸.

Abbasiler, Büyük Selçuklular, Anadolu Selçukluları, Anadolu Beylikleri ve İlhanlılar da devlet işleri için hükümdardan sonra gelen en yetkili kişi sıfatına sahip olan vezir, Memlûkler'de üçüncü derecede ve önemi oldukça az olan makamlar arasında idi¹²⁹. Saltanat naipliğine kadar bir önemi varsa da, saltanat nâipliği kurulduktan sonra bu makamın tüm yetkileri nâipliğe verilmiş ve vezir artık sadece devletin malî işleri ile ilgilenen bir makam haline dönüşmüştür. Hiçbir zaman devlet üzerinde büyük rol oynayan ümerâya söz geçirememişler ve kendi görev alanları haricinde hiçbir şekilde idareye karışmamışlardır¹³⁰.

Vezir; bazen erbâb-ı seyften seçilse de genellikle erbâb-ı kalemden tayin edilirdi. Eğer vezir erbâb-ı kalemden olursa “*sâhib*” unvanı verilirdi ancak erbâb-ı seyften olursa bu unvan verilmezdi¹³¹. Memlûkler döneminde görev yapan 100 vezirin 36 sı askeri sınıftan, 63 ü sivil bürokrasiden, bir tanesi ise tavâşî olduğu bilinmektedir. Sultan

¹²⁵ Fatih Yahya Ayaz, “Vezir”, *İslam Ansiklopedisi*, C. 43, İstanbul 2013, s. 89.

¹²⁶ Bu dönemde vezirlik; büyük emirlerin üstâdüddârlık ve devâtdârlık görevlerinin yanında sıradan bir vazife halini almış ve vezirliği naibleri aracılığıyla yürütmüşlerdir. Söz konusu olan dönemin başlıca vezirleri ise, Tomanbay, Kansu Gavri, Yeşbek bin Mehdî, Akberdî min Alibay, Ebu Sâid Kansu ve Kertbay el-Ahmer isimli kişilerdir. Ayaz, *a.g.m.*, s. 89.

¹²⁷ Terzi, *a.g.e.*, s. 42.

¹²⁸ Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 361.

¹²⁹ Fatih Yahya Ayaz, “Memlûkler Döneminde Vezirlerin Görevleri”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 6, S. 1, 2006, s. 143.

¹³⁰ Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 350.

¹³¹ Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s.362.

tarafından vezirler söz konusu olan bu makama tayin edilirken verilen vezâret alametleri; taklid, hil'ât, teşrif, divit ve katırdır. Memlûk vezirlerinin maiyetinde bulunan yardımcı görevler ise; nâibü'l-vezîr, nazırü'd-devle, şâddü'd-devâvîn, müstevfi's-sohbe, müstevfi'd-devle, nâzırü beyilmâl olarak belirtilmektedir¹³².

Memlûk vezirleri, büyük emirlerle sürekli yoğun ilişkiler içinde olmuşlar ve bu durum onların konumlarını belirleyen önemli bir etmendir. Bu ilişkilerdeki başarıları onların idaredeki başarılarını da doğrudan etkilemiştir. Şücaî ve Burhâneddin es-Sincârî emirlerle yakın ilişki içinde olan önemli vezirlerin başında gelmektedirler¹³³.

¹³² Fatih Yahya Ayaz, "Vezir", *İslam Ansiklopedisi*, C. 43, İstanbul 2013, s. 89.

¹³³ Fatih Yahya Ayaz, "Memlûkler Döneminde Vezir-Ümera İlişkileri", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 5, S. 1, Adana 2005, s. 133.

1.2. OSMANLI DEVLETİ'NDE VEZÂRET KURUMU

Osmanlı Devleti'nde vezâret kurumu, devletin kuruluşundan bu yana bulunmasının yanı sıra devlet teşkilâtı ile bürokratik yapının temel yapı taşıdır. Osmanlı Devleti içerisinde vezâret kurumu kendinden önceki Türk-İslam devletlerinin vezâret kurumu örnek alınarak oluşturulmuş bir müessesedir. Orhan Bey döneminde teşkil edilen vezirlik makamı I. Murad dönemine kadar sadece bir kişi tarafından yürütülürken bu dönem itibariyle gerçekleştirilen fetihler ve genişleyen sınırlar dolayısıyla devlet işlerinin yükünün artması ile birlikte vezir sayısı birden fazlaya çıkarılmıştır. Vezir sayısının artırılması sonucunda birinci vezire “vezîr-i a'zam” unvanı verilmiş ve devlet teşkilâtı içerisinde diğer vezirlerden her alanda daha fazla yetki ile donatılmıştır¹³⁴.

Vezîr-i a'zamin ardından gelen ve merkez teşkilâtı içerisinde bulunan diğer vezirlere ise Divân-ı hümâyun'da kubbealtı'nda toplanarak verilen işler ile ilgilendiklerinden dolayı “Kubbealtı Vezirleri” veya “Kubbenişîn” adı verilmiştir¹³⁵. Kubbealtı vezirleri, teşrifatta vezîr-i a'zamdaki sonradan gelmelerinin yanı sıra Fatih Sultan Mehmed döneminde bunların sayısı üç veya dört idi. Kanuni Sultan Süleyman döneminden itibaren vezir sayısında bir artış yaşanmış ve XVI. yüzyılın sonlarına doğru bu sayı yediye kadar yükselmiştir¹³⁶. Vezîr-i a'zam gibi hem divân-ı hümâyun üyesi olan kubbe altı vezirleri hem de devletin her alanında söz söylemeye yetkileri bulunmaktadır. Kubbealtı vezirleri, bir çeşit devlet bakanı olarak da tanımlanabilmektedirler¹³⁷. Kubbealtı vezirlerinden kısaca bahsedilmeye çalışılsa da tezimizin esas konusunu vezîr-i a'zam oluşturduğundan dolayı bu minvalde devlet içerisindeki konumunu ve yetkilerini ele alacağımız müessese vezîr-i a'zamlık olacaktır.

¹³⁴ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Merkez ve Bahriye Teşkilâtı*, Türk Tarih Kurumu Yayınevi, Ankara 1988, s. 111.

¹³⁵ Yusuf Halaçoğlu, *XIV.-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014, s. 14.

¹³⁶ Mehmet Ali Ünal, *Osmanlı Müesseseleri Tarihi*, Fakülte Kitabevi, Isparta 2013, s. 55; Halaçoğlu, *a.g.e.*, s. 14.

¹³⁷ Zamanla sayıları artan vezirler, vilayetlere vali olarak da tayin edilmeye başlanmıştır. Nişancı, defterdar ve kaptan-ı deryalara da vezirlik verilmiştir. Böylece divân-ı hümâyunun dâhili ve haricinde vezirlerin sayısı artırılmıştır. Köprülü Mehmed Paşa döneminde ise vasıfsız ve liyakatsiz yapılan tayinlerden dolayı Kubbealtı vezirlerinin sayılarında belli bir azaltma yapılmış, daha sonrada aşamalı bir şekilde ortadan kaldırılmıştır. 1731 tarihi itibariyle de kubbe altı veziri olarak kimse bu makama tayin edilmemiştir. Zekeriya Bülbül, *Osmanlı Müesseseleri Medeniyeti ve Tarihi*, Nobel Kitap, Ankara 2013, s.83.

1.2.1. Osmanlı Devleti'nde Vezîr-i a'zam

Osmanlı Devleti'nde padişahтан sonra gelen ve padişahı vekili olarak devleti idare eden kişiye “vezîr-i a'zam” denilmektedir¹³⁸. Daha önceki Türk-İslâm devletlerinde de bulunan vezâret makamı Osmanlı Devleti'nin organizasyonu için gerekli idi. Osmanlı Devleti'nde Orhan Bey tarafından teşkil edilmiş ve ilk vezir kimliği konusunda kesin bilgiler mevcut olmamakla birlikte Hacı Kemâleddin'in oğlu olan Alâeddin Paşa olduğu kabul edilmektedir. Osmanlı Devleti'nin ilk vezirleri genellikle ahîlik ortamında yetişmiş ulemâ sınıfına mensup ve ilmiye sınıfında bulunduktan sonra devlet hizmetine girmiş kişiler olarak bilinmektedirler¹³⁹.

Osmanlı Devleti'nde ilk zamanlarda sadece bir vezir varken I. Murad zamanında vezir sayısı arttırılmış ve birinci vezire “vezîr-i a'zam” unvanı verilmiştir¹⁴⁰. Vezîr-i a'zam, göreve padişah tarafından atandığı gibi yine padişah tarafından görevi sona erdirilirdi. Osmanlı Devleti'nin ilk döneminde görev yapan vezirlerin çoğunluğu kabiliyetli, tecrübeli, sancak beyliği, beylerbeyilik ve kadıaskerlik gibi vazifelerde bulunduktan sonra vezâret makamına atanan devlet adamları idi. Padişahın mutlak vekili olan vezîr-i a'zamin sözleri ve yazıları padişahın irade ve fermanı demek olduğundan padişaha ait olan mührün bir tanesi de vezîr-i a'zam da bulunmaktadır. Devletin bütün işleri sorumluluğu altında olmakla birlikte yetkileri yine padişahın iradesi ile sınırlandırılmıştır¹⁴¹. Osmanlı Devleti'nde ilk vezîr-i a'zamin Çandarlı Kara Halil Hayreddin Paşa olduğu bilinmektedir¹⁴².

Vezir sayısı devlet büyüdükçe ve sınırları genişledikçe arttırılmıştır. Vezîr-i a'zamlık makamına İstanbul'un fethine kadar ilmiye sınıfına mensûp kişiler tayin

¹³⁸ Şükrü Karatepe, *Osmanlı Siyasi Kurumları “Klasik Dönem”*, İşaret Yayınları, İstanbul 1989, s. 113.

¹³⁹ Osmanlı Devleti'nin kuruluş döneminde vezirlerin bir tanesi dışında diğerleri ulema sınıfına mensuptur. Alâüddin Paşa, Hacı Paşa gibi şahıslar ahilik ortamında yetişen ve ilmiye sınıfına mensup olan ilk Osmanlı vezirleri olarak bilinmektedir. Osmanlı Devleti'nin kuruluş aşamasında görev yapan bu zümrenin Şeyh Edebalı vasıtası ile bu makamlara getirildikleri bilinmektedir. Bülbül, *a.g.e.*, s. 76.

¹⁴⁰ Tufan Gündüz, *Osmanlı Devlet Teşkilât Tarihi El Kitabı*, Grafiker Yayınları, Ankara 2012, ss. 35-36.

¹⁴¹ Hüseyin Özdemir, *Osmanlı Devleti'nde Bürokrasi*, Okumuş Adam Yayınları, İstanbul 2011, s. 50; Şükrü Karatepe, *a.g.e.*, s. 113.

¹⁴² Halil Hayreddin Paşa, kadılıktan kazaskerliğe ardından vezirliğe kadar geçen süre boyunca “Kara Halil”, vezirlikte itibaren ise “Hayreddin” olarak bilinmektedir. Bu şahsın Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda önemli rol oynayan Ahî teşkilatına mensup olduğu bilinmekle birlikte Orhan Gazi'ye Şeyh Fahrüddin tarafından tavsiye edilmesi ile vezirlik makamına getirilmiştir. Kara Halil Hayreddin Paşa'ya vezirliğin ardından kumandanlığın verilmesi ile askeri işlerde kendisinde toplanmıştır. Nitekim birinci vezir olan vezîr-i a'zamin idari yetkilerinin yanına mülkî, malî ve askerî yetkiler de kendisine tahsis edilmiştir. İlk vezîr-i a'zam olmasının yanı sıra bu makamın kendisinden sonra mensup olduğu Çandarlı ailesindeki kişilerin tekeline girmesinde rolü oldukça önem arz etmektedir. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, “Çandarlı Kara Halil Hayreddin Paşa”, *Belâten*, C. XXIII, S. 91, Temmuz 1959, ss. 458-468.

edilmiş ve padişahlık gibi vezirlik de bazı zamanlarda güçlü ve nüfuzlu bir ailenin tekeline geçmiştir. Nitekim Çandarlı ve Köprülü aileleri bu makamı uzun süre elinde bulundurmuş olmalarından dolayı bu duruma gösterilebilecek en iyi örnekler olacaktır¹⁴³. Özellikle Çandarlı ailesi 70 yıl süreyle vezîr-i a'zamlık vazifesini elinde tutmuş olmasından kaynaklanan bir güç ile devlet yönetimini tamamen kendi kontrollerine almaya çalışmışlar ve bu doğrultuda da padişahla anlaşmazlığa düşmüşlerdir¹⁴⁴. Ayrıca önemli Türk devlet adamlarını etraflarında toplayarak devlet içerisinde oldukça güçlü bir makam oluşturmuşlardı¹⁴⁵. Fatih Sultan Mehmed ise Çandarlı Halil'i azlederek öldürtmüş yerine enderundan yetişmiş bir kişi olan Mahmud Paşa'yı getirerek bu makamın artık seyfiye sınıfına mensup kişiler tarafından yürütülmesine olanak sağlamıştır¹⁴⁶.

Anadolu Selçuklu Devleti'nde genellikle İran kökenli vezirlerin aksine Osmanlı Devleti'nin vezir ve vezîr-i a'zamları Türk'tür. Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan itibaren ilk iki yüzyıl içerisinde vezîr-i a'zamların neredeyse tümü ehliyet ve liyakat sahibi kişilerden seçilmiştir. Osmanlı padişahının emir kulu değil, müşaviri konumunda bulunmuştur. Osmanlı padişahları icraatlar hakkında söyleyeceklerini söylemiş ve ardından verilecek nihaî kararı vezîr-i a'zamların yeteneği ve inisiyatifine bırakmışlardır.

Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan İstanbul'un fethine kadar geçen süre içinde görev yapan vezîr-i a'zam sayısı on ikidir. Bu kişilerden sadece bir tanesi hariç diğerleri yüksek tahsil görmüş, yönetim kadrolarında yer almış, hukuk eğitimi almış ve kadılık ile kazaskerlik vazifelerinde bulunarak iyi bir ortamda yetişmişlerdir. Bu dönemde yer alan vezîr-i a'zamlar, vezâret makamının kurumlaşması hususunda olmuşlardır¹⁴⁷. Osmanlı Devleti'nde Orhan Bey döneminden itibaren vezâret makamına Orhan Bey devrinde Nizameddin Ahmed Paşa, Hacı Paşa, Sinaneddin Yusuf Paşa; I. Murad

¹⁴³ Osman Kaşıkçı, "Osmanlı Devleti'nde Vezîr-i a'zam", *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, C. 21, S. 2, Ocak 2015, s. 132; Karatepe, *a.g.e.*, s. 114.

¹⁴⁴ Çandarlılar, vezâret kurumunu elinde bulundurdukları süre zarfında bütün devlet adamlarını kendi çevrelerinde toplayarak devletin iç ve dış siyasetini kendisi belirlemeye çalışmış hatta padişah seçimine bile müdahalede bulunmaya başlamışlardır. Nitekim II. Murad kendi isteği doğrultusunda tahtı oğlu II. Mehmed'e bırakmış ancak Çandarlı Halil Paşa kısa bir süre sonra buna müdahale ederek II. Mehmed'in tahttan indirilmesini ve babası II. Murad'ın tekrar tahta geçmesini sağlamıştır. Karatepe, *a.g.e.*, s. 114.

¹⁴⁵ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014, s. 74.

¹⁴⁶ Murat Belge, *Osmanlı'da Kurumlar ve Kültür*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2008, ss. 55-56; Ziya Şakir, *Maktul Vezirler*, Çatı Yayıncılık, İstanbul 2007, s. 8; Erdoğan Tokmakçioğlu, *İdam Edilen 44 Sadrazam*, İsim Yayınları, Ankara 2011, s. 32; Fuad Köprülü, *Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri*, Kaynak Yayınları, İstanbul 2009, s. 38; Halaçoğlu, *a.g.e.*, s. 3; Mehmet İpşirli, "Sadrazam", *İslam Ansiklopedisi*, C. 35, İstanbul 2008, s. 415.

¹⁴⁷ Özdemir, *a.g.e.*, s. 52.

devrinde Sinaneddin Yusuf Paşa, Çandarlı Halil Hayreddin Paşa, Çandarlı Ali Paşa; I. Beyazıd ve Fetret devrinde Çandarlı Ali Paşa, Şeyh Ramazan, Şah Melik; I. Mehmed devrinde Beyazid Paşa, Çandarlı İbrahim Paşa; II. Murad devrinde Çandarlı İbrahim Paşa, Koca Mehmed Paşa, Çandarlı Halil Paşa; II. Mehmed devrinde Çandarlı Halil Paşa getirilen önemli vezîr-i a'zamlar olarak bilinmektedir¹⁴⁸.

Osmanlılarda divân, ilk dönemlerinde Memlûk ve İlhanlı divânını örnek alınarak teşkilatlandırılmıştır¹⁴⁹. İlhanlı Devleti'nde vezirler, askerî sınıftan değil kalem sınıfından seçilirken Osmanlı Devleti'nde ise Çandarlı Halil'e kadar dönemde ilmiye sınıfına mensup ulemâ kökenli olan vezirler bulunmaktadır¹⁵⁰. Bu döneme kadar mülkî, malî ve hukukî işler ulemâ kökenli vezîr-i a'zamın elinde bulunurken askeri işler ise beylerbeyinin kontrolü altında bulunmaktaydı. Bu dönemden itibaren ordu komutanlığını da üzerine alan vezirler iki görevi birlikte yürütmeye başlamışlar ve böylece Osmanlı tipi olarak nitelendirilen vezîr-i a'zam tipi ortaya çıkmıştır¹⁵¹. İstanbul'un fethine kadar vezîr-i a'zamın askeri yetkisini barındıran kısmı ikinci

¹⁴⁸ *Alâeddin Paşa*, ahîlik ortamında yetişmiş Hacı Kemaleddin'in oğlu olması muhtemeldir. *Nizameddin Ahmed Paşa* da ahî olduğu düşünülen ve ilmiye sınıfına mensup bir diğer Osmanlı vezîr-i a'zamıdır. Ahîlik ortamında yetişerek ilmiye sınıfına mensup olan *Hacı Paşa*'nın kökeni tam olarak bilinmemekle birlikte Ankara'da bulunan Devlethan ailesine mensup olduğu tahmin edilmektedir. *Sinaneddin Yusuf Paşa*, ahî reislerine verilen "*sadrü'l-kebir*" unvanını taşımasından dolayı ilmiye sınıfına mensup bir ahî reisi olduğu şüphesizdir. *Çandarlı Halil Hayreddin Paşa*'nın Eskişehir, *Koca Mehmed Paşa* ve *Şah Melik*'in Amasyalı, *Şeyh Ramazan*'ın ise Kırşehirli olduğu ve ahîlik ortamında yetiştiği bilinmektedir. İlk Osmanlı vezîr-i a'zamlarının içinde bir istisna ve diğer Türk kökenli olup ahîlik ortamında yetişen vezîr-i a'zamların aksine Arnavut kökenli *Beyazid Paşa*'nın Çelebi Mehmed tarafından satın alınan bir devşirme olduğu bilinmektedir. Taneri, *a.g.e.*, ss. 47-48; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Merkez ve Bahriye Teşkilâtı*, Türk Tarih Kurumu Yayınevi, Ankara 1988, s. 111; Halil İnalçık, "Vezir", *İslam Ansiklopedisi*, C. 43, 2013, s. 90.

¹⁴⁹ Halaçoğlu, *a.g.e.*, s. 13; Osmanlı Devleti'nin yönetim felsefesi ve idari yapılanması İslam devletlerine ve Orta Asya'dan Anadolu'ya taşınan Türk töresine göre bir şekil kazanmıştır. I. Murad dönemi ile birlikte Osmanlı Devleti'nin merkez ve idari teşkilatı padişah ve onun sarayı etrafında oluşturulmaya başlanmıştır. Veysel Dinler, "Osmanlı Devleti'nin İdari Yapısı", Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Bölümü, <http://www.veyseldinler.com/> (10.12.2013), s. 2.

¹⁵⁰ Osmanlı Devleti'nin kuruluş döneminde vezîr-i a'zamlık müessesesi üzerinde ilmiyenin en etkili sınıf olduğu ve bunun sebebinin ise kendinden önce kurulan Türk-İslam devletlerinde yetişmiş bu sınıfa ait şahısların mevcudiyetinin fazla oluşundan kaynaklanan ve bu sınıfın tecrübesinden yararlanma amacının etkili olduğu söylenebilir. Osmanlı kuruluş döneminde idari işlevleri yürütecek kişilerin ilim sahibi olmalarının gerektiği düşüncesinden yola çıkılarak ilmiye sınıfı vezîr-i a'zamlık müessesesine kadar yükseltilmiştir. Devletin kuruluş döneminden Fatih Sultan Mehmed'in seyfiye kökenli şahısları vezîr-i a'zamlığa getirmesine kadar geçen süre içerisinde toplam 130 yıllık bir zaman diliminde sadarete getirilen 11 kişiden altısının ilmiye kökenli olması, söz konusu olan bu sınıfın siyasal iktidar üzerindeki gücünü ortaya koymasına açısından oldukça önemlidir. Cenk Reyhan, "Osmanlı Devleti'nde Siyasal İktidar ve Seyfiye Sınıfı: Vezîr-i a'zamlık Örneği", *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, S. 31, s. 214.

¹⁵¹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Osmanlılarda İlk Vezirlere Dair Mütalâa", *Bellekten*, C. III, S. 9, Ocak 1939, s. 100; Ünal, *a.g.e.*, s. 54; Taneri, *a.g.e.*, s. 73.

derecede görülürken, İstanbul'un fethinden Tanzimat dönemine kadar ise sadâret makamı askerî ve mülkî bir görev olarak sürdürülen bir vazife olmuştur¹⁵².

Osmanlı Devleti'nde devlet işlerinde padişahın mutlâk vekili olan ve padişahın mührünü taşıyan günümüzde başbakanlık makamına denk gelen kişiye “vezîr-i a'zam” denirdi¹⁵³. Vezîr-i a'zamdaki mührün geri alınması söz konusu olan vekâletin sona erdiği anlamına gelmektedir. Devletin iç ve dış siyasetini yürütmek ve bununla ilgili politikanın belirlenmesi vezîr-i a'zamanın yetkisi dâhilindedir. Ancak padişah devlet kuvvet ve kaynakları üzerindeki yetkileri tümüyle vezîr-i a'zama bırakmış değildir. Vezîr-i a'zam, malî ve adlî konularda sınırlandırılmış, yetkilerini defterdar ve kadıasker ile paylaşmak zorunda bırakılmıştır¹⁵⁴.

Fatih Sultan Mehmed döneminde vezîr-i a'zamanın devlet yönetimindeki yeri ve yetkileri Fatih Kanunnâmesi'nde kesin olarak belirlenmiş ve vezîr-i a'zama kendi otoritesine bağlayarak ona bu çerçevede doğrultusunda yetkiler vermiştir¹⁵⁵. Fatih Kanunnâmesi'nde vezîr-i a'zamların yetkileri; “*Bilgil ki vüzerâ ve ümerânın vezîr-i a'zam başıdır, cümlesinin ulusudur, cümle umurun vekil-i mutlâkıdır ve malımın vekili defterdârıdır ol vezîr-i a'zaman nazırıdır ve oturmada ve durmada ve mertebede vezîr-i a'zam cümleden mukaddemdir*”¹⁵⁶ şeklinde açıklanmaktadır¹⁵⁷. Zira vezîr-i a'zam cülûs törenleri, bayram tebriki, elçi kabulü, sünnet merâsimleri vb. her türlü tören ve merâsimde devlet protokolü içerisinde en üst düzeydeki memur ve padişahattan sonra gelen en yetkili kişidir¹⁵⁸.

Vezîr-i a'zamlığın en önemli sembolü mühr-i hümayun idi. İnce bir zincire bağlı ve altın kese içinde bulunan padişah mührü vezîr-i a'zama verildiği gün görevi başlar, bu mühür kendisinden alındığı zaman ise vazifesinden azledilmiş sayılırdı. Son derece önemli olan mühr-ü hümayunu vezîr-i a'zamlar gece uyurken bile yanından ayırmamaktadır. Vezîr-i a'zamanın ölümü veya azli söz konusu olduğunda önceki

¹⁵² Bülbül, *a.g.e.*, s. 77.

¹⁵³ Mehmet Ali Ünal, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, Paradigma Yayıncılık, İstanbul 2011, s. 719

¹⁵⁴ Nuran Ay, “Osmanlı Devleti'nde Merkezîyetçilik Prensibi ve Hukuk Sistemine Etkileri”, *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 10, S. 1-2, 2002, s. 136; Köprülü, *a.g.e.*, s. 36; Mehmet Ali Ünal, *Osmanlı Müesseseleri Tarihi*, Fakülte Kitabevi, Isparta 2012, s. 53.

¹⁵⁵ Bülbül, *a.g.e.*, s. 78.

¹⁵⁶ Fatih Sultan Mehmed, *Kânunnâme-i Â-li Osman (Tahlil ve Karşılaştırmalı Metin)*, Kitabevi Osmanlı Tarih Kaynakları, ed. Erol Özvar, yay. Mehmet Varış, İstanbul 2003, s. 5; Ay, *a.g.m.*, s. 138; Belge, *a.g.e.*, ss. 156-157.

¹⁵⁷ İpşirli, *a.g.m.*, s. 415; Taneri, *a.g.e.*, s. 56; Ünal, *a.g.e.*, s. 54; Terzi, *a.g.e.*, s. 65.

¹⁵⁸ Ali Ufki Bey/Albertus Bobovius, *Saray-ı Enderun*, (çev. Türkis Noyan), Kitap Yayınevi, İstanbul 2013, s. 42.

dönemlerde Kubbealtı vezirleri arasından sıra tertibi usulüyle yeni vezîr-i a'zam seçilirken daha sonraki dönemlerde bu usul bırakılmış ve vali, defterdar, nişancı ve yeniçeri ağalarından bile vezîr-i a'zamlığa tayin edilenler olmuştur¹⁵⁹. XVII. yüzyıldan itibaren eyaletlerde bulunan biri sadarete getirilmek istendiğinde eskiden olduğu gibi mühür vezîr-i a'zama gönderilmemeye başlanmış, bunun yerine vezîr-i a'zam olarak tayin edilen kişinin devlet merkezine gelmesinin ardından bizzat padişah tarafından kendisine teslim edilir olmuştur¹⁶⁰.

Osmanlı Devleti'nde Müslüman olan ve Türkçe bilen her Osmanlı vatandaşı vezîr-i a'zamlığa yükselbilirdi. Sadrazam olabilmek için Avrupa'da olduğu gibi bir asalet unvanına ya da tanınmış bir aileye mensûp olmak gerekmezdi¹⁶¹. Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan Fatih Sultan Mehmed dönemine kadar ilmiye sınıfına mensup olan vezîr-i a'zamlar, Fatih'in yaptığı düzenlemelerle birlikte seyfiye sınıfına mensup kişilerden seçilmeye başlanmıştır¹⁶². Fakat Kanuni Sultan Süleyman Piri Mehmed Paşa'yı azlederek yine kural ve geleneklere uymayan bir şekilde has odabaşı İbrahim Paşa'yı tayin edince kurallar bozulmuş ve değişik makâm ve mevkilerden kişiler getirilmeye başlanmıştır¹⁶³.

Divân-ı Hümâyün XVII. yüzyıl sonlarına doğru işlevini yitirmeye başlayınca devlet işleri Paşa Kapısı'na kaymış ve tümüyle orada görüşülmeye başlanmıştır. Bunun sonucunda Babiâli, XVIII. yüzyılda oldukça önemli bir konuma gelmiştir. Reîsü'l-küttâb başta olmak üzere Divân-ı Hümâyunda görevli kâtiplerde Babiâli'ye geçmiş ve sadrazama devlet işlerinde yardımcı olmuşlardır. II. Mahmud döneminde ise Babiâli sadrazamın ikametgâhı olmaktan çıkarak resmi bir devlet dairesi haline dönüşmüştür¹⁶⁴.

¹⁵⁹ Terzi, *a.g.e.*, s. 67.

¹⁶⁰ Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 120.

¹⁶¹ Bülbül, *a.g.e.*, s.80; Nitekim Osmanlı Devleti'nde ilk dönemler haricinde özellikle İstanbul'un fethinden sonra vezîr-i a'zamlık makamına köle, çiftlik çorbacısı, aşçıbaşı, has odabaşı, arabacı olan alt tabakadan birçok şahıs getirilmiştir. Ayrıca artık bunların çoğunluğu Türk değil Rus, Çerkes, Abaza, Gürcü, Boşnak, Bulgar, Rum Arnavut asıllı kişiler arasından seçilen kişiler olmuştur. Özdemir, *a.g.e.*, s. 51.

¹⁶² Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 74; Vezîr-i a'zamlık müessesesinin Fatih Sultan Mehmed zamanına kadar olan dönemine bakıldığında padişahın bile iktidar alanını kısıtlayan bir otorite ve güce sahip olan bir makam iken, bu dönem itibarıyla vezîr-i a'zamlık, II. Mehmed ile beraber yeniden şekillenmiş ve Osmanlı Devleti'nin klasik kurumsal yapısını oluşturan padişah tipi ve kul sistemi ortaya çıkarılarak gücü zayıflatılmıştır. Nitekim bu dönem 1656 yılında Köprülü Mehmed Paşa'nın sadareti dönemine kadar sürdürülmüştür. Geçen 200 yıllık süreç içerisinde 2 tane ilmiye sınıfından vezîr-i a'zam sadarete gelirken seyfiye sınıfından ise 56 kişinin sadarete bulunduğu tespit edilmiştir. Reyhan, *a.g.m.*, s. 215.

¹⁶³ Bülbül, *a.g.e.*, s. 80.

¹⁶⁴ Özdemir, *a.g.e.*, s. 54; Karatepe, *a.g.e.*, s. 116.

XVI. yüzyılın ortalarından itibaren “*Vezîr-i a’zam*” yerine “*Sadr-ı âli*” ve “*Sadrazam*” tabirleri kullanılmaya başlanmıştır. Vezîr-i a’zamların dairesine ise “*Paşa Kapısı*”, “*Babiâli*”, “*Bab-ı Asâfi*” vb. isimler verilmiş ancak en yaygın kullanılanı ise “*Babiâli*” olmuştur¹⁶⁵. Tanzimat’tan önce yenileşme hareketleri başlamış ve Babiâli teşkilâtlanarak nezaretlere ayrılmıştır. Tüm devlet nezdinde görev ve yetkiler yeniden düzenlenince bu durum sadrazamın görev ve yetkilerinin de yeniden belirlenmesine yol açmıştır. İmparatorluğun bu dönemde dış ilişkilere daha fazla önem vermeye başlaması ve Batı’yı örnek alma düşüncelerinden dolayı Batı tipi yeni bir sadrazam tipi ortaya çıkmıştır. Yine bu dönemde bütün vekillerin isminin önüne sadaret adının verilmesinden dolayı artık sadaret “*başvekâlete*”, sadrazamlık da “*başvekil*”liğe dönüşmüştür¹⁶⁶. Yani Tanzimat döneminde 1838 de “*sadrazam*” tabiri kaldırılmış yerine “*başvekil*” tabiri getirilmişse de bir yıl kullanılan bu unvandan 1839 yılında vazgeçilerek tekrar sadrazam tabirine geri dönmüştür¹⁶⁷.

Tanzimat devrinde sadrazamlar genellikle mülkîyeden gelen, Fransızca bilen Avrupa diplomasisine önem veren devlet adamlarından seçilmeye başlanmıştır. Son 39 sadrazamdan 10 tanesi eğitimini Avrupa’da almış ve Tercüme Odası’nda yetişmişlerdir. Sadarete gelmeden önce genelde nazırlık yapmışlar veya yurtdışında görevde bulunmuşlardır. Mustafa Reşit Paşa, Mehmed Emin Âli ve Keçecizâde Fuad Paşa bunlardandır¹⁶⁸.

Osmanlı vezîr-i a’zamları ilk 200 yıl içerisinde neredeyse hepsi ilk padişahlar gibi liyâkat sahibi kişiler idi. Bunlar emir kulu olarak değil padişahın bir müşâviri olarak kabul edilerek saygı ve itibar görmüşlerdi. Ancak XVI. yüzyıl sonlarında ise çeşitli sebeplerden dolayı vezîr-i a’zamlara duyulan güven azalmış ve hükümet başkanı olarak önemini zââfiyetlerde ve acizliklerde bulunmasından dolayı kaybetmiştir¹⁶⁹.

Osmanlı vezîr-i a’zamlarına vezâret alâmeti sayılan unvan ve lakablar, mühür, çadır, tuğ, sarık, hil’ât, sancak, nevbet, divit takımı, kılıç, mesned-i vezâret ve emâret

¹⁶⁵ Terzi, *a.g.e.*, s. 67.

¹⁶⁶ İhsan Satış, “Sadaret’ten Başvekâlet’e Sadrazamlık”, *Turkish Studies*, C. 6, S. 3, 2011, s. 1716.

¹⁶⁷ Özdemir, *a.g.e.*, s. 50.

¹⁶⁸ İpşirli, *a.g.m.*, s. 418.

¹⁶⁹ Aydın Yetkin, “Divan-ı Hümayûn”, *The Journal of Academic Social Science Studies*, C. 5, S. 5, 2012, s. 368.

verilmekte idi¹⁷⁰. Vezîr-i a'zam olarak tayin edildiğinde verilen bu semboller, azledildiğinde yani vezâret görevi sona erdiğinde vezîr-i a'zâmın elinden alınmaktadır.

Vezîr-i a'zamlara memleketin muhtelif yerlerinde, bu yerlerin vermesi gereken vergiler maaş olarak “*hâs*” adıyla tahsis edilir. Fatih Sultan Mehmed'in düzenlemelerine göre vezîr-i â'zama yıllık 100.000 ile 1.200.000 akçe geliri olan has verilmesi kanunnâme ile tespit edilmiştir. Bunun dışında vezîr-i a'zâmın diğer gelirleri ise; her yıl padişaha gelen pişkeş ve haraçtan verilen para ve hediyeler, vezîr-i a'zâmın yaptıkları tayinlerden alınan “*câize*” isimli paralar, malikâne tahsisinden ve ağnâm vergisinden alınan belirli miktardaki paralar, padişah tarafından bağışlanan mülklerden alınan paylardır¹⁷¹. Ayrıca vezîr-i a'zamlar yapılan savaşlar esnasında elde edilen ganimetlerden de pay alırlardı. Zira söz konusu olan bu durum, önceki Türk-İslam devletlerinde yer alan geleneklerin sürdürülmesinden ileri gelmektedir¹⁷². Yine düzenli olmamakla birlikte Osmanlı vezîr-i a'zamlarına yabancı devlet hükümdarları ve hükümet başkanları tarafından elçileri aracılığıyla gönderilmiş olan hediyeler de önemli gelir kaynakları arasında sayılabilir¹⁷³.

1.2.2. Vezîr-i a'zâmın Görev ve Yetkileri

Osmanlı Devleti'nde vezîr-i a'zam, padişahın çıkardığı ferman ile vezâret makamındaki vazifesine başlardı. Bu fermanda; padişah idari ve kazaî alanlardaki yetkileri için vezîr-i a'zâmın kendisinin vekili olarak bu yetkilere sahip olduğu ve bu vazife için tayin edildiği belirtilmektedir. Böylece vezîr-i a'zam, devlet içerisinde padişahın vekili sıfatı ile devletin bütün işlerini idare eden en yüksek dereceli memurdur. Vezîr-i a'zam, yaptığı iş ve icraatlarından dolayı sadece padişaha karşı sorumludur¹⁷⁴.

Osmanlı vezîr-i a'zâmı, padişahın nezaretinde yönetime dâhil olan bütün hususları bağımsız bir şekilde yerine getirebilirdi. Ancak gerektiğinde padişah yetkilerini kısıtlayabilir ya da tamamen ortadan kaldırabilirdi. Vezîr-i a'zam, payitaht

¹⁷⁰ Taneri, *a.g.e*, s. 89.

¹⁷¹ Bülbül, *a.g.e*, s. 81.

¹⁷² Bülbül, *a.g.e*, s. 82.

¹⁷³ Satış, *a.g.m*, ss. 1723-1724.

¹⁷⁴ Taneri, *a.g.e*, s. 55.

dışında olmadığı sürece padişahın nezdinde bulunurdu. Bunun yanı sıra sefer ve seyahatlerinde de sultana iştirak ederdi¹⁷⁵.

Osmanlı Devleti'nde padişahın sonra diğer hanedan üyelerinin de vezîr-i a'zandan önce geldiği belirtilmiş olmakla birlikte bu durum sadece bir protokolden ibaret olarak kalmıştır. Devletin kuruluşundan yıkılışına kadar bütün devlet işlerinden sorumlu en yetkili kişi ve padişahın mutlak vekili olmasından dolayı vezîr-i a'zamanın yetkileri şüphesiz ki son derece geniştir¹⁷⁶. Padişah mühr-ü hümayunu vezîr-i a'zama vererek devleti ona emanet etmiş olduğundan dolayı vezîr-i a'zam devlette her şeyin başı olarak nitelendirilmiştir¹⁷⁷. Bu yüzden vezîr-i a'zamanın sözüne herkes padişahın ağzından çıkmışçasına itaate etmeye ve emirlerini yerine getirmeye mecburdur¹⁷⁸. Ancak vezîr-i a'zama ait olan bu yetkiler bazen padişah tarafından sınırlandırılmaları tabi tutulmuş ve vezîr-i a'zama bir şekilde kontrol altında tutarak devlet içerisinde çok güçlenmesini önlemeye de çalışmıştır. Nitekim yukarıda da belirtildiği üzere vezîr-i a'zamanın idarî, askerî, malî, adlî, diplomatik olmak üzere pek çok ve oldukça geniş olan yetkilerine bu noktada yer vermek doğru olacaktır.

1.2.2.1. İdarî Yetkiler

Vezîr-i a'zamanın idarî görevlerinden en önemlisi devletin kuruluş döneminde padişahın başkanlık ettiği, daha sonra ise başkanlığını vezîr-i a'zama devrettiği divân-ı hümayunu idare etme görevidir¹⁷⁹. Divânda vezîr-i a'zam başkanlığında hem devlet hem de halka ait idarî, malî, örfî, hukukî, askerî işler hakkındaki konular görüşülür, şikâyetler dinlenir, anlaşmazlıklar çözülmeye çalışılır ve bunun sonucunda ise bir karara bağlanırdı. Ancak vezîr-i a'zamanın yetkisi padişahın iradesiyle sınırlı olduğu için padişah

¹⁷⁵ Taneri, *a.g.e.*, s. 55.

¹⁷⁶ Abdullah Demir, "Osmanlı Hukuku'nda Devletin Yapısı", *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, C. 3, S. 1, 2016, ss. 5-6; İpşirli, *a.g.m.*, s. 415; Bülbül, *a.g.e.*, s. 77.

¹⁷⁷ Bülbül, *a.g.e.*, s. 77.

¹⁷⁸ Ünal, *a.g.e.*, s. 54.

¹⁷⁹ Fatih Sultan Mehmed zamanına kadar padişahın divana başkanlık etme görevi bulunurken, bu dönemden itibaren II. Mehmed'in divana bizzat başkanlık yapmamaya başlaması üzerine bu vazife vezîr-i a'zamanın en önemli idari ve icraî görevlerinden biri haline gelmiştir. Bu döneme kadar ise vezîr-i a'zamlar padişahın bulunmadığı zamanlarda Divan-ı Hümayunu vekâleten idare ederken artık bu vazife tamamen vezîr-i a'zamlara kalmıştır. Bülbül, *a.g.e.*, s. 78.

bazen divân toplantısını yarıda keserek kararlara müdâhale edebilir ve gerekli talimâtlarda bulunabilirdi¹⁸⁰.

Osmanlı vezîr-i a'zamı, divân-ı hümayûnun başkanı olarak devletin en yüksek yargı organının başı olarak nitelendirilmektedir. Vezîr-i a'zam saraya ulaşmadan divan toplantıları yapılmaz, vezîr-i a'zamin gelmesi beklenirdi. Ancak divan toplantıları esnasında çeşitli sebeplerden dolayı orada değilse kendisini divanda vekili olarak kabul edilen sadaret kaymakamı temsil ederdi. Ayrıca divân-ı hümayunda halledilemeyen konular daha sonra çözülmek üzere vezîr-i a'zamin kendi dairesinde yapmış olduğu, ikinci bir alt divan şeklinde oluşturulmuş ikinci divanına bırakılır ve orada görüşülürdü. Bunun dışında yine vezîr-i a'zam tarafından yürütülen galebe divânı, cuma divânı vb. divanları da mevcuttur¹⁸¹.

Fatih Sultan Mehmed döneminden itibaren sultanların divân toplantısı ile olan ilişkileri azalmaya başlamış ve divânı toplama vazifesi vezîr-i a'zama bırakılmıştır. Ancak yine de vezîr-i a'zam divanda görüşülen konular ve alınan kararlarla ilgili durum hakkında padişaha bilgi vermek amacıyla arza çıkarak padişahın görüşünü de alırdı¹⁸². Daha sonraki dönemlerde ise Divân-ı Hümayun'un önemi azalmaya başlayınca divân toplantıları haftada iki güne inmiş, işlerin çoğu Paşa Kapısı'nda görülmeye başlanmıştır. Artık vezîr-i a'zam, divân müzakereleri hakkındaki durumlardan padişahı genellikle telhis ve takrîr yazarak haberdar etmeye başlamış ancak gerekirse bizzat giderek durumu arz etmiştir¹⁸³.

"*Telhis*", XVI. yüzyıldan itibaren padişah ile sadrazam arasındaki iletişimin yazılı hale dönüşmesi ile ortaya çıkmış olan ve padişahı günlük işlerle ilgili haberdar etmenin yanı sıra yapılacak icraatlar için ondan onay alma amacı taşıyan yazılardır¹⁸⁴. Resmi işlerdeki her türlü iç ve dış gelişmeyi özet halinde padişaha sunularak onayının

¹⁸⁰ İlber Ortaylı, *Türkiye Teşkilât ve İdare Tarihi*, Cedit Neşriyat, Ankara 2008, ss. 210-213; Bülbül, *a.g.e.*, s. 78.

¹⁸¹ Yusuf Halaçoğlu, "Klasik Dönemde Osmanlı Devlet Teşkilatı", *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, C. 9, Ankara 2002, s. 1468.

¹⁸² Yusuf Halaçoğlu, *XIV.-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014, s. 9; İpşirli, *a.g.m.*, s. 417.

¹⁸³ Cengiz Orhonlu, *Osmanlı Tarihine Aid Belgeler "Telhisler" (1597-1607)*, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1970, ss. 18-19; Pal Fodor, "Telhis", *İslam Ansiklopedisi*, C. 40, İstanbul 2011, s. 403; İpşirli, *a.g.m.*, s. 417; Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 46; Halaçoğlu, *a.g.e.*, s. 15.

¹⁸⁴ Halil İbrahim Haksever, "Koca Ragıp Paşa'nın Padişaha Gönderdiği Üç Telhis", *Journal of Turkish Language and Literature*, C. 2, S. 1, 2016, ss. 167-174.

alınması ile gerçekleştirilen bu yazışma şekli XIX. yüzyıla kadar devam etmiştir¹⁸⁵. Telhislere her türlü devlet işi konu edilebildiği gibi özel günlerde sultana gönderilen tebrik yazıları ve sunulan hediyelerde konu edilmiştir. Roca Ragıb Paşa'nın telhislerine bakıldığında; yabancı devletler ile ilgili bilgiler, gemilerin durumu, kalelerin fethi top dökümü, tebrikler, teşekkürler ve izin isteme şeklinde içeriklere sahip telhislere rastlanmaktadır¹⁸⁶.

Vezîr-i a'zam, idari kadrolar üzerinde tam bir otoriteye sahip olduğundan dolayı bütün memuriyetleri yani seyfiye ve ilmiye mansıplarını tevcih etmek ve azletmek yetkisine sahiptir. Ancak bunu yaparken padişahın fikrini de almalı ve ona göre hareket etmelidir. Ancak seferde “*Serdar-ı Ekrem*” unvanı ile vazifede olduğu zaman bu danışmaya da gerek yoktur. Zira vezîr-i a'zam, “*Serdar-ı Ekrem*” unvanını taşıdığı sürece padişahın yetkilerine sahipti¹⁸⁷.

Osmanlı vezîr-i a'zama, devlete yeni kurumlar ilave edebilir ve mevcut kurumları düzenlemeye tabi tutabilirdi¹⁸⁸. Vezîr-i a'zam, ihtiyaç duyulan konularda, özellikle de devlet kadrolarının düzenlenmesi ve ortaya çıkan meselelerin çözümü hususunda çıkarılması üzerine padişaha kanunnâmeler yayınlanması için teklifi yapardı¹⁸⁹. Vezîr-i a'zam, İstanbul'un idare edilmesinden de mes'ûldür. Payitahtın güvenliğini sağlamak ve gereken önlemleri almak vezîr-i a'zamanın idari görevlerinin başında gelmektedir¹⁹⁰.

Vezîr-i a'zam belirli ölçüde olmak kaydıyla tımar tevcih edebilirdi¹⁹¹. Vezîr-i a'zam, 5999 akçeye kadar olan tımarı tevcih edebilme yetkisine sahiptir. Ayrıca bunu sultandan izin almadan yapabiliirdi¹⁹². Nitekim; vezîr-i a'zamdan Darende Murat gelip

¹⁸⁵ Reîsü'l-küttâblar tarafından hazırlanan telhisler saraya gönderilir, ardından ise padişah telhislerin üzerine genellikle “*manurum oldu*”, “*verilsin*”, “*verdim*”, “*tedarik edesin*”, “*zamamı değildir*”, “*berhüdar olasın*”, “*olmaz*” şeklinde hatt-ı hümayûnunu yazarak iade eder ve sadrazam yazının gerektirdiğini uygulamaya koyardı. Terzi, *a.g.e.*, s. 69; Kaşıkçı, *a.g.m.*, s. 114.

¹⁸⁶ Haksever, *a.g.e.*, s. 170.

¹⁸⁷ İpşirli, *a.g.m.*, s. 416; Ünal, *a.g.e.*, s. 54.

¹⁸⁸ Taneri, *a.g.e.*, s. 67.

¹⁸⁹ Bülbül, *a.g.e.*, s. 78; Özellikle devletin kuruluş döneminde devlet kadrolarının düzenlenmesi ve ortaya çıkan problemlerin çözümlenmesinde pek çok kanunnâme çıkarılmıştır. Nitekim I. Murad döneminde vezîr-i a'zam olarak tayin edilen Çandarlı Halil Hayreddin Paşa, ilk düzenli askeri örgütün, *yaya* ve *müselle* adıyla da Türklerden oluşan piyade ve süvari kuvvetlerinin kurulmasında önemli rol oynamıştır. Söz konusu olan bu kurumlar kanunnâme ile tespitleri yapıldıktan sonra oluşturulmuştur. Taneri, *a.g.e.*, s. 56.

¹⁹⁰ Halil İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ 1300-1600*, Yapı Kredi Yayınları, (çev. Ruşen Sezer), İstanbul 2015, s. 97.

¹⁹¹ Taneri, *a.g.e.*, s. 67.

¹⁹² Kaşıkçı, *a.g.m.*, s. 116; Taneri, *a.g.e.*, s. 67.

kendisine verilen tımarların daha önceki sahiplerinin tekrar istemeleri ve kendisine tevcih edilmesi hakkında yazılmasını istemiştir¹⁹³. Benzer şekilde; vezîr-i a'zam Pir Mehmet'e Amasya sancağından 42000 Akçelik zeamet tahsisi ile Mustafa Çavuş ve Bali Çavuş hakkında yeniden tımar taksimi yapılması hakkında çeşitli kadılıklara bunu buyurmuştur¹⁹⁴.

Vezîr-i a'zamin halkın refahından ve dirlik içinde yaşamasından sorumludur. Devlet içerisinde huzur ortamının ve düzenin kurulması için faaliyetlerde bulunmaktadır¹⁹⁵. Zira Osmanlı Devleti'nin başkenti İstanbul'un asayişinin temini, havayic-i zaruriyyesinin temini ve kontrolü, zahire işlerinin tertip ve tanzimi vezîr-i a'zamin yetkisi dâhilindedir¹⁹⁶. Vezîr-i a'zam seferde olduğu zaman bu görevi yerine getiren vezîr-i a'zamin vekili olan sadaret kaymakamıdır. Vezîr-i a'zamlar istedikleri herhangi bir vakitte İstanbul'u teftiş etmek için çıkabilirdi¹⁹⁷.

1.2.2.2. Askerî Yetkiler

Vezîr-i a'zamin askeri anlamda esas görevi ordunun başında sefere çıkmak ve orduyu komuta etmektir¹⁹⁸. Vezîr-i a'zam, padişah sefere gitmediği zaman “*serdar-ı ekrem*” unvanını alarak padişah adına sefere çıkar ve padişahın yetkilerine sahip olurdu¹⁹⁹. I. Murad döneminde 1386 tarihinde yapılan Karaman seferinin ardından Balkanlarda Osmanlılar aleyhinde tasarlanmakta olan ittifak içerisinde Bulgarların da

¹⁹³ Bayram Karabıyık, 54 Numaralı Mühimme Defterinin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi (221-291), (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2012, s. 34.

¹⁹⁴ Özgür Sevilmiş, 54 Numaralı Mühimme Defterinin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi (153-220), (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2012, s. 78.

¹⁹⁵ Taneri, *a.g.e.*, s. 55.

¹⁹⁶ XVIII. yüzyılda bu teftiş genellikle sabahları Paşa Kapısı'ndan çıkılarak başlanan teftişin güzergâhı Salkımsöğüt, Aydınolu Tekkesi, Hoca Paşa Çarşısı, Meydancık, Bahçe Kapısı, Gümrükönü, Odun Kapısı, Un Kapanı ve Kovacılar yoluyla Fatih'e gelinerek öğle namazı kılınır, Sarachane, Şehzade Camii, Vezneciler, Hasanpaşa Hanı, Divan Yolu, Irgat Pazarı, Valide Hamamı ve Atmeydanından Ayasofya'ya doğru devam ederdi. Vezîr-i a'zam, bu teftişte vezn ve ayarları kontrol eder, yeniçeriler ile birlikte yollarda karşılaştığı dul, yaşlı ve yetimlere padişaha hayır duada bulunmaları için atıyye dağıtırlardı. Vezîr-i a'zamin maiyetinde ise; İstanbul kadısı, muhtesib ve şehir subaşı bulunmaktadır. Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 141.

¹⁹⁷ Nazır Şentürk, *Babîali ve Sadrazamları*, Doğan Kitap, İstanbul 2008, ss. 38-39.

¹⁹⁸ Taneri, *a.g.e.*, s. 75.

¹⁹⁹ Satış, *a.g.m.*, s. 1718; Karatepe, *a.g.e.*, s. 116; Halaçoğlu, *a.g.e.*, s. 3; Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 158.

dâhil olduğu haberinin alınması ile Bulgarlara karşı yapılacak olan harekâta ordunun başında bulunması için vezîr-i a'zam Çandarlı Ali Paşa yetkili kılınmıştır²⁰⁰.

Serdar-ı Ekrem iken vezir rütbesi verebilme, vezirleri veya beylerbeylerini azledip idamı için padişaha arzda bulunabilme, katl, kısas ve sürgün dâhil her türlü cezayı verebilme yetkisi vardı²⁰¹. Padişah adına ferman yazabilir, gereğini yapar, belgelere “*pençe*” denilen imzasını atardı. Özellikle Kanuni'nin Vezîr-i a'zamı Makbûl İbrahim Paşa'ya bizzat padişah tarafından kendisine tanınan çok geniş yetkiler ile İrakeyn seferine önden gönderilmiş ve “*serasker sultan*” unvanıyla anılmıştır²⁰². Vezîr-i a'zamın bu yetkileri sefer için hareket ettiği saraydan başlayarak seferden dönünceye kadar ki zamana dek sürerdi. Barış dönemlerinde de padişah adına ordunun bütün işlerinden sorumlu en yetkili kişi yine vezîr-i a'zam idi²⁰³.

Kanuni dönemine kadar olan padişahların hepsi ordularının başında sefere katılarak bizzat başkumandanlık yapmış kişilerdi. Ancak bu durum Kanuni Sultan Süleyman'ın oğlu II. Selim ile onun oğlu III. Murad ve sonrasında başa geçen padişahların genel olarak sefere çıkmaması ile değişme gösterdi. II. Selim dönemi, bu devrin kudretli ve kabiliyetli vezîr-i a'zamı Sokullu Mehmed Paşa sayesinde bir sorun yaşanmamışsa da III. Murad döneminde onun kadar yetenekli bir sadrazam olmamasından kaynaklı olarak devlet teşkilâtı bozulmaya ve padişah devlet üzerindeki etkisini giderek kaybetmeye başlamıştır²⁰⁴. Bu dönemden sonra ise sefere çıkma işini neredeyse tamamen vezîr-i a'zama devreden padişahların sefere çıktıkları çok nadir görülmüştür²⁰⁵.

²⁰⁰ Osmanlıların Balkan fütuhâtı sonrasında Osmanlı nüfuzu altına girmiş bulunan Sırp despotu, Bosna kralı, Hırvat ve Arnavutluk prensleri Osmanlı egemenliğinden kurtulmak için gizli bir şekilde ittifak oluşturmaya girişmişler ve bu ittifaka daha sonra Bulgarlar da dâhil olarak bir harekâta hazırlanmaya başlamışlardır. Bulgar kralının bu ittifakın ve yapılacak olan savaşın dışında bırakılması işi vezîr-i a'zam Çandarlızâde Ali Paşa'ya verilmiştir. 1388 yılında yapılan harekât sonucunda Ali Paşa'ya müracaat eden Bulgar Kralı Şişman padişah nezdinde bağışlanmasını istemiştir. Buradan da anlaşılıyor ki; vezîr-i a'zam yabancı ülke hükümdarları ile Osmanlı padişahı arasında bir köprü vazifesi görerek diplomatik ilişkilerin yürütülmesinde bir mihenk taşı olduğunu ortaya koymaktadır. Uzunçarşılı, *a.g.e.*, ss. 32-33.

²⁰¹ Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 161.

²⁰² İpşirli, *a.g.m.*, s. 417.

²⁰³ Bülbül, *a.g.e.*, s. 79; Halaçoğlu, *a.g.e.*, s. 15.

²⁰⁴ Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 78.

²⁰⁵ Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 79; III. Murad'ın oğlu III. Mehmed 1596 yılında tahta çıkar çıkmaz Almanya üzerine harekete geçen ordunun başında Haçova meydan muharebesine katılmıştır. Bunun dışında yine II. Mustafa üç kere Almanya üzerine savaş yapan ordunun başkomutanlığını yapmıştır. Bunun dışında bu tarihten sonra ordunun başında sefere çıkan padişah olmadığı gibi, ordu komutanlığı da tamamen vezir vezîr-i a'zamlara bırakılmıştır. Bülbül, *a.g.e.*, s. 79

Geniş askeri yetkilere de sahip olan vezîr-i a'zam lüzum görürse orduyu düzenleyebilir, ordu mevcudunu arttırabilir ve orduya yeni kurumlar da ekleyebilirdi²⁰⁶. Vezîr-i a'zam Çandarlı Ali Paşa, savaşlarda asker ihtiyacı ortaya çıkınca yardımcı kuvvet olarak “*cerahor*” denilen bir sınıf oluşturulmuştur. Nitekim Çandarlı Ali Paşa bilhassa Yıldırım Beyazıd ile Timur arasında yaşanan 1402 Ankara savaşından önce *cerahor* sınıfını kurmuş ve genişletmiştir²⁰⁷. Ayrıca devlet içerisinde çıkan isyan ve ayaklanmaları bastırmak da vezîr-i a'zamin askerî sorumluluğu dâhilindedir²⁰⁸.

1.2.2.3. Malî Yetkiler

Vezîr-i a'zamin görevleri arasında önemli bir yer tutan teftişlerden olan “*kola çıkmak*” olarak adlandırılan denetimde kalabalık bir mâiyetle çarşı ve pazarları kontrol etmesidir. Çünkü sadrazamın narhlarla ve fiyatlarla yakından ilgilenmesi gerekmektedir. Bunun sonucunda kusurlu görülen esnaf ve tüccarlara ise suçuna göre ceza verilmesi vezîr-i a'zamin önemli malî yetkilerindedir. Zira birdenbire verilen bu cezaların caydırıcı nitelikte olacağı düşünülmektedir²⁰⁹.

Üç ayda bir dağıtılan kapıkulu maaşlarının temin edilerek düzenli bir şekilde verilmesi de vezîr-i a'zamin bir diğer önemli malî görevidir. Yeniçerilerin ulufesi Divân-ı Hümâyun'da özel bir günde genellikle de yabancı devlet elçilerinin kabulüne rastlayan zamanlarda dağıtılırken, asker maaşları Paşa Kapısı'nda dağıtılmaktadır. Bu vazifeyi yerine getiren vezîr-i a'zama bir teşekkür hatt-ı hümâyunu ve kürk ile hançer gönderilmektedir.

Osmanlı padişahlarının yaptırdığı vakıfların nezareti Fatih Sultan Mehmed zamanından bu yana vezîr-i a'zamlara bırakılmıştır. Ancak vezîr-i a'zamin üzerinde bulunan işin fazlalığından dolayı onun yerine reisü'l-küttâblar bakardı²¹⁰. Bunun dışında vezîr-i a'zamların nezâretinde bulunan büyük vakıflara sadrazam adına bir adamı

²⁰⁶ Taneri, *a.g.e*, s. 73.

²⁰⁷ Taneri, *a.g.e*, s. 74.

²⁰⁸ Taneri, *a.g.e*, s. 78.

²⁰⁹ İstanbul'un ekonomik durumu ile ilgilenmek esasında İstanbul kadısı ve maiyetine, güvenlikleri yeniçeri ağasına, sahillerin güvenliği ise bostancıbaşına bırakılmış bir vazifeler olsa da bunlarının tümünün üzerinde işlerin tamamının teftişi ve sorumluluğu vezîr-i a'zama aittir. Uzunçarşılı, *a.g.e*, s. 141.

²¹⁰ Uzunçarşılı, *a.g.e*, s. 176.

bakmaktadır²¹¹. Ayrıca sadrazam tersaneleri de teftiş etmekle görevli idi. Zira vezîr-i a'zamların zaman zaman tersaneyi teftiş etmek kanunların getirdiği bir gerekliliktir²¹².

1.2.2.4. Adli Yetkiler

Vezîr-i a'zam, padişahın mutlak vekili sıfatıyla oldukça geniş kazaî (adli) yetkilere de sahiptir. Türk-İslam devletlerinde olduğu gibi Osmanlı Devleti'nde de Fatih Sultan Mehmed dönemine kadar padişahlar²¹³ veya onların olmadığı zamanlarda ise onun adına vekili olan vezîr-i a'zamanın²¹⁴ başkanlık ettiği divâna herkes başvurabilir, şikâyeti olan konuyu burada belirtebilirdi. II. Mehmed'in Divân-ı Hümayûn toplantılarına bizzat başkanlık etmeyi bırakmasıyla birlikte divânda şikâyet ve davaları dinlemek ve bunlara uygun çözümler üretmek vezîr-i a'zamanın asli görevleri arasında yerini almıştır. Bu görevi sırasında yine Divân-ı Hümayûn üyesi olan Rumeli ve Anadolu kadıaskerleri kendi görev dahilinde olan ve şer'î alana kapsayan davalarda kendisine yardım eder, daha sonra divân toplantısının ardından arz odasına girerek durumdan sultana haberdar ederlerdi²¹⁵.

Divânda görüşülen başlıca konular şu şekildedir; kamu görevlilerinin yani memurların yetkilerini reâyaya aleyhine kullanmasından doğan dolayı meydana gelen şikâyetler, muhtesiplerin görevlerine ve kamu vakıflarına ilişkin şikâyetler, kişilerin davalarında kadıların yaptığı işlemlerin aleyhinde yapılan şikâyetlerdir²¹⁶.

Şer'î ve örfî davaları dinlemek ve hükümleri uygulayarak bunları yürütmek de vezîr-i a'zamanın görevleri arasındadır²¹⁷. Nitekim Sivas Beylerbeyi Siyavuş ve adamları tarafından Veli adlı bir sipahiden haksız yere alındığı tespit edilen para ve erzakın iade edilmesine karar verilmiştir. Ayrıca bu yolsuzluğun niye yapıldığının da hükümete

²¹¹ İpşirli, *a.g.m.*, s. 417.

²¹² Vezîr-i a'zam tersaneyi teftiş edeceği zaman kendisine ait arka tarafı yeşil çuha ile örtülü on iki çifte kayıkla tersaneye gider ve iskelede Kaptan-ı derya tarafından karşılanırdı. Kaptan-ı derya kendisine kendi elinde bulunan sedfli asayı verir ve vezîr-i a'zamanın önünden giderek ona tersaneyi gezdirirdi. Tersane teftişi önemli bir vazife olduğundan dolayı vezîr-i a'zam burada yapılan bütün işler hakkında izahât alırdı. Ancak zaman zaman Kaptan-ı derya ile anlaşmazlık yaşayan vezîr-i a'zamların onları sorumlu tutmak için çeşitli sebepler ortaya koydukları da bilinmektedir. Şentürk, *a.g.e.*, s. 38.

²¹³ Orhan Bey ve II. Murad, sabahları sarayın kapısında yüksek bir yere çıkarak bizzat şikâyeti olan kişileri dinler ve bu konu hakkında hükümlerini adaletli bir şekilde verirlerdi. Taneri, *a.g.e.*, s. 70.

²¹⁴ Vezîr-i a'zam Beyazid Paşa, Şeyh Bedreddin'in taraftarı olan ve isyan çıkaran Börklüce Mustafa ve Torlak Kemal'i önce sorgulamış, ardından ise ölüm cezası ile cezalandırmıştır. Taneri, *a.g.e.*, s. 71.

²¹⁵ İnalçık, *a.g.e.*, s. 98.

²¹⁶ Taneri, *a.g.e.*, s. 70.

²¹⁷ Ünal, *a.g.e.*, s. 54.

hemen bildirilmesi istenmiştir²¹⁸. Benzer bir örnekte de; Rum Beylerbeyi tarafından sebepsiz yere Mehmed adlı birinin kaleye hapsedilmesi söz konusudur. Ayrıca sebepsiz yere para ve erzağını niye aldığını da bildirmesi gerekmektedir²¹⁹. Bunun dışında yine Eğribucak kadısı tarafından halktan uygunsuz ve haksız olarak alındığı tespit edilen paraların sahiplerine iade edilmesi kararı verilmiştir²²⁰.

Osmanlı vezîr-i a'zamı bizzat suçluları sorguya çekme, suçlu olduklarına kanaât getirdiği kişilere ise suçlarına göre ceza verme yetkisine sahiptir. Böylece adaletin yerine getirilmesi sağlanmaya çalışılmaktadır. En büyük yargıç olarak tanımlanan padişah ve onun vekili vezîr-i a'zam karar alırken danışma niteliğinde bir kurula başvurmasalar dahi yine de bir kadıdan fetva aldıkları bilinmektedir²²¹.

Yine Osmanlı vezîri-i a'zamı Divân-ı hümâyuna gelen şikâyet ve davaları içeriklerine göre taksim eder, örfî olanları ile kendisi ilgilenirken, hukukî mahiyette olanları kazaskerlere sevk ederdi. Divânda bakılmasına gerek olmayan idari ve tımar davalarını ise kendi dairesinde yapılan ikinci divânında dinleyerek bir karara varırdı²²².

1.2.2.5. Diplomatik Yetkiler

Osmanlı vezîr-i a'zamı diplomatik alanda da geniş yetkilere sahiptir. Osmanlı Devleti nezdinde padişahın mutlâk vekili olduğundan dolayı yabancı devletler ile diplomatik görüşmeler yapabiliirdi. Yıldırım Beyâzıd'ın Timur ile olan çekişmesi savaş boyutuna ulaştınca vezîr-i a'zam Çandarlı Ali Paşa ile ordu erkânının almış oldukları karar sultana tavsiye edilmiş ve savaş esnasında bunun uygulamaya geçirilmesine karar verilmiştir. Bunun yanı sıra Çandarlı Ali Paşa, Yıldırım Beyazıd'ı bu savaştan alıkoymak ve bu mevzûyu diplomatik müzakereler ile elçiler aracılığıyla çözüme

²¹⁸ 91 Numaralı Mühimme Defteri (H.1056/M.1646-47), Başbakanlık Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Divan-ı Hümayun Sicilleri IX, Yayın No. 140, İstanbul 2015, s. 52.

²¹⁹ 91 Numaralı Mühimme Defteri (H.1056/M.1646-47), Başbakanlık Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Divan-ı Hümayun Sicilleri IX, Yayın No.140, İstanbul 2015, s. 53.

²²⁰ 91 Numaralı Mühimme Defteri (1056/1646-1647) Özet-Transkripsiyon-Tıpkıbasım, Başbakanlık Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, İstanbul 2015, s. 156.

²²¹ Taneri, *a.g.e.*, s. 72.

²²² İpşirli, *a.g.m.*, s. 417.

kavuşturulması için çok çabalamış ve diplomasinin önemini ortaya koymaya çalışmış ancak bu teklifi Yıldırım Beyazıd tarafından kabul görmemiştir²²³.

Osmanlı vezîr-i a'zamı, gerektiği zaman elçileri kabul eder ve diplomatik ilişkilerin yürütülmesini sağlardı. Vezîr-i a'zam, bizzat kendisi diplomatik görüşmeler için yabancı devletlere gidebileceği gibi bazen de devlet memurları veya divan üyelerini de bu devletlere elçilik unvanıyla gönderebilirdi²²⁴. Çelebi Mehmed'in vasiyeti üzerine Bursa'da II. Murad'ın saltanatı ilan edilirken serbest bırakılan Mustafa Çelebi Bizans İmparatorunun desteği ile Edirne'de hükümdarlığını ilan edince Bizans İmparatorluğuna Çandarlızâde İbrahim Paşa'nın da içinde bulunduğu ve bizzat başkanlığını yaptığı bir elçilik heyeti gönderilmiştir. Uzun süre İstanbul'da bulunan elçilik heyeti Mustafa Çelebi'ye yardım yapılmaması ve Osmanlı Devleti'ne destek verilmesi için çaba sarfetmişse de bir netice elde edememişlerdir²²⁵. Bunun üzerine vezîr-i a'zam Beyâzıd Paşa, 1421 yılında Gelibolu üzerine gönderilerek mücadeleye girişilmiş ancak başarılı olamayan Beyâzıd Paşa öldürülünce yerine II. Murad tarafından Çandarlı İbrahim Paşa vezîr-i a'zamlık makamına getirilmiştir. Çandarlı İbrahim Paşa, vefatına kadar Padişah II. Murad'ın güvenini kazanmış olmanın da etkisiyle tam yetki ve nüfuz ile görevine devam etmiştir.

Vezîr-i a'zam, yabancı devletlerin temsilcileri ile siyasi konularda görüşmeler yapabilir, anlaşmazlıkları çözüme kavuşturmaya çalışabilir²²⁶ ve anlaşmalara varabilirdi. Nitekim 1393 yılında Osmanlı Devleti'ne karşı Venedik senatosu Macarlar ile antlaşma yapmaya karar vermişti. Bu amaç doğrultusunda bir yandan Macarları

²²³ Chalcondyle'nin aktardığına göre; Çandarlı Ali Paşa, Osmanlı Devleti ile Timur Devleti arasında müzakerelerde bulunmak ve barışı tavsiye etmek amacıyla kendisinin elçilik vazifesi ile Timur nezdine gönderilmesini istemiş ve iki ülke arasındaki sorunların diplomasi yoluyla çözümlenmesini tavsiye etmiştir. Ancak Yıldırım Beyazıd hâkimiyeti altında bulunan krallık ve prenslikleri bu şekilde hükmedemeyeceğini ve bu zamana kadar olan zaferlerini ve başarılarını cesareti sayesinde kazandığını ve yine bu konuda da aynı şekilde hareket edeceğini belirtmiştir. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Çandarlı Vezir Ailesi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1988, s. 36.

²²⁴ Taneri, *a.g.e.*, s. 67.

²²⁵ Bizans İmparatorluğuna gönderilen bu elçilik heyetinin misyonu; antlaşmaya aykırı olarak Gelibolu'nun verilmemesinden kaynaklanan anlaşmazlığı çözümlenerek iki devlet arasında orta yolu bulmak ve Mustafa Çelebi'ye yardım yapılmaması hususunda bir heyet Bursa'dan İstanbul'a gönderildiyse de Joannes ile taraftarlarının daha ağır basmaları sonucunda vazifelerinde başarılı olamayarak geri dönmüştür. Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 49.

²²⁶ Çandarlı Kara Halil Hayreddin Paşa'nın 1386 yılında vefatından sonra I. Murad tarafından yerine geçirilen oğlu Çandarlı Ali Paşa, Karamaoğlu Alaüddin Bey tarafından gönderilen elçileri kabul ederek sulh teklifi üzerinde müzakerelerde bulunup meseleleri çözüme kavuşturmaya çalışmıştır. Ancak antlaşma şartlarına uymayan karaman beyi ile savaş durumunun kaçınılmaz olduğuna karar vererek sulh yapmayı kabul etmemiş ve Sultan Murad da onun bu kararına uymuştur. Hadidi, *Tevârih-i Âl-i Osman (1299-1523)*, Marmara Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi, haz. Necdet Öztürk, İstanbul 1991, s. 110.

savaşmaları için tahrik ve teşvik eden Venedikliler faaliyet gösterirken diğer yandan da Bizans imparatoru II. Manuel'in de Osmanlı Devleti'ne karşı Avrupa devletlerine başvurması Osmanlılara karşı yapılacak olan bir ittifakın göstergesi idi. Bundan dolayı vezîr-i a'zam Çandarlı Ali Paşa, Bizans imparatorluğu ile diplomatik müzakerelere başlamıştır. Ali Paşa, İmparatorun yeğeni olan Jean'ın kral yapılması karşılığında Osmanlı padişahını İstanbul'u kuşatma kararından vazgeçireceğini vaad etmiş ancak bu görüşmelerden bir netice alınamamıştır²²⁷.

Yabancı devlet hükümdarları veya hükümet başkanlarına nâme yazmak da yine vezîr-i a'zamın diplomatik yetkileri dâhilindedir. Ayrıca vezîr-i â'zamlar ihtiyaç olduğunda yabancı devletler nezdinde elçilik vazifesinde de bulunmuşlardır.

Yukarıda kısaca verilmeye çalışılan vezîr-i a'zamın diplomatik yetkileri tezimizin esas konusunu teşkil ettiğinden dolayı bu konuya tezin 4. bölümünde ayrıntılı bir şekilde yer verilecektir.

²²⁷ Taneri, *a.g.e.*, ss. 67-68.

İKİNCİ BÖLÜM

OSMANLI DEVLETİ'NİN DİPLOMASİ ANLAYIŞI

Bu tez çalışmasının konusunu oluşturan Osmanlı Devleti'nin en yetkili ikinci adamı olan vezîr-i a'zâmın diplomatik yetkilerinin yeterince anlaşılabilmesi için devletin kuruluşundan itibaren nasıl bir diplomatik anlayış içerisinde hareket ettiğinin ve değişen tarihsel koşullar doğrultusunda bu diplomasi anlayışının zamanla geçirdiği değişimlerin incelenmesi gerekmektedir. Nitekim bu bölümde öncelikle diplomasi tanımı ve diplomasi türleri hakkında kısaca bilgi verildikten sonra Osmanlı Devleti'nin ad hoc diplomasisinden sürekli diplomasiye geçişinin nasıl gerçekleştiğine, ardından ise devlet içerisinde meydana gelen diplomasi anlayışındaki bu değişikliğin yaşanan olaylar, siyasi ve askeri ittifaklar ile devletlerarası ilişkilerde meydana getirdiği durumlar ortaya konulmaya çalışılacaktır.

2.1. DİPLOMASİNİN KÖKENİ

Diplomasi kelimesi; Yunanca “*çift, iki kat*” anlamına gelen “*diplos*” ile “*ikiye katlanmış/katlama*” anlamına gelen “*diploma*” dan gelmiştir. Eski Yunan'da “*mesaj götürmek ve elçilik yapmakla görevli kişilerin kimliklerini belirtici belgelere*” “*diploma*” denilmesinden hareketle zamanla “*resmi bir iş için verilen izin, ehliyet veren belgeler*” anlamıyla bağdaştırılarak resmi temsilciler aracılığıyla devletlerarası ilişkileri düzenleyen bir kurum haline dönüşmüştür²²⁸.

“*Diploma*” dan zamanla diplomasiye dönüşen kavramı 1796 yılında “*uluslararası ilişkilerin yürütülmesi*” anlamında kullanan ilk kişi Edmund Burke'dir. Bu kavram ile 1815 Viyana Kongresi metinlerinde “*diplomasi temsilcileri*”, 1856 Paris Antlaşmasında ise “*diplomatik ilişkiler*” gibi ifadelerle resmi belgelerde de karşılaşılmaya başlanmıştır²²⁹.

²²⁸ Onur Kınılı, *Osmanlı'da Modernleşme ve Diplomasi*, İmge Kitabevi, İstanbul, 2006, s. 58.

²²⁹ Henry Kissenger, *Diplomasi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, (çev. İbrahim H. Kurt), İstanbul 2007, s. 19; Azam Korbajram, *Osmanlı (Karşılıksız) Diplomasisinin Günümüz Diplomasiyle Kıyaslanması ve Balkanlar*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2015, s. 4; Kınılı, *a.g.e.*, s. 60

2.2. DİPLOMASİNİN TANIMI

“Diplomasi” kelimesi etimolojik olarak “diploma” kelimesinden türetilmiş bir kelimedir. Anlamı ise “üzerinde imza bulunan ikiye katlanmış kâğıt belge” demektir. Bu bağlamda diplomasi kelimesi, devleti tarafından kendisine “diploma” verilen yüksek dereceli memurun dış işlerinde yapmakla mükellef olduğu vazife, iş manasındadır. Diplomasi bir manada, resmi temsilciler vasıtasıyla devletlerarasındaki ilişkileri yürütme işi ya da sanattır. Dış politika bir devletin uluslararası bir sistemden beklenti, yani amaçları, diplomasi ise bu amaçlara varmak için kullanılan araç ve mekanizmalardır²³⁰.

“Diplomasi” Eski Yunan’da ve Roma İmparatorluğu’nda devlete ait tüm resmi belgelere, bazı ayrıcalıklar dağıtan ve yabancı topluluklarla ilişkileri düzenleyen belgelere, bunların katlanış biçimlerinden ötürü bu belgelere “diploma” denilmiştir. Ancak zamanla bu belgeleri koruyacak, düzene sokacak ve deşifre edecek kâtiplere duyulan ihtiyaçtan dolayı XVIII. yy’da ortaya çıkan “belge inceleme bilimi” de “diplomasi” olarak adlandırılmıştır²³¹.

“Diplomasi”, en genel anlamı ile uluslararası ilişkilerde karşılaşılan sorunların karşılıklı görüşmeler yolu ile çözüme kavuşturulması sürecidir. Bu süreç uluslararası ilişkilerde son derece önemli bir yol ve yöntemdir. Çünkü diplomasinin tıkanıdığı zaman güç ve kuvvet devreye girmiştir. Bu anlamda diplomasi, uluslararası ilişkilerin barışçı yol ve araçlarla yürütülmesi sanattır. Veya diplomasi bir uzlaşma sanatıdır²³².

“Diplomasi”, dar anlamıyla hâkim devletlerin hükümetleri arasında münasebet ve müzakere sanatıdır. Diplomatlar da bu sanatı icra eden kişilerdir.

“Diplomasi”, “bir devletin diğer devletler ile olan ilişkilerinde barışı esas alan askeri ve siyasi pozisyonuna göre süreç içerisinde değişen ilişkiler bütünü olup farklı zamanlarda farklı çıkarları yansıtan dış politikaların etkileşim süreci” olarak tanımlanmıştır²³³.

²³⁰ Ali İbrahim Savaş, *Osmanlı Diplomasisi*, 3F Yayınevi, İstanbul 2007, s. 9.

²³¹ Hüner Tuncer, *Eski ve Yeni Diplomasi*, Ümit Yayıncılık, Ankara 2005, s. 13.

²³² Selim Hilmi Özkan, *Osmanlı Devleti ve Diplomasi*, İdeal Kültür Yayıncılık, İstanbul 2017, s. 15.

²³³ Uğur Kurtaran, XVIII. Yüzyıla Ait Bir Hudutnâme Örneği: Karlofça Antlaşması’na Göre Belgrad Sınırlarının Belirlenmesi”, *Osmanlı Diplomasi Tarihi, Kurumları ve Tatbiki*, ed. Mehmet Alaaddin Yalçınkaya-Uğur Kurtaran, Altınordu Yayınları, Ankara 2018, s. 119.

“Diplomasi”, “hükümetlerin resmi temsilcileri olan diplomatlar aracılığıyla gerçekleştirdikleri karşılıklı haberleşme ve görüşmeler süreci”²³⁴ olduğu gibi, “bir ülkenin dış politikasında kullanılan çeşitli siyasal etkileme yöntem ve tekniklerini ifade etme biçimi”²³⁵ olarak da tanımlanmaktadır.

Yukarıda farklı tanımları verilmiş olan diplomasinin geçmişi tarihin en eski zamanlarına kadar uzanmaktadır. Tarih öncesi dönemlerde de kavimler arasında yaşanan savaşlara son vermek, ortak sorunları tartışmak, anlaşmazlıkları ortadan kaldırmak ve bunlara çözüm bulmak amacıyla kullanılmıştır. Nitekim tarih boyunca en önemli medeniyetlerden birini ortaya koymuş olan Osmanlı Devleti’nde de devletin siyasi ve askeri gücüne paralel olarak zaman içerisinde devletin içinde bulunduğu şartlar doğrultusunda değişen bir diplomasi anlayışı söz konusudur²³⁶.

2.3. DİPLOMASİ YÖNTEMLERİ

Diplomasi, uluslararası ilişkilerin yürütülmesinin temel aracı olarak devletlerin tarihinde önemli bir yer işgal etmektedir. Siyasi, askeri, ekonomi ve sosyal birçok olayın yeterince anlaşılması, diplomasi tarihinin bilinmesiyle doğru orantılıdır²³⁷. Osmanlı Devleti, kurulduğu zamandan XIX. yüzyılın yarısına kadar dünya siyasetine hâkim ve başat bir siyasi otorite olmuştur. Siyasi ve askeri gücüne paralel olarak beraberinde neredeyse tüm devletleri etki alanına alan Osmanlı Devleti, uygulamış olduğu diplomasisi ile dünya siyasetinin ana politikasının şekillenmesinde belirleyici bir rol üstlenmiştir. Nitekim dünya politikasında başrol oynayan Osmanlı Devleti’nin uygulamış olduğu diplomasi hem Osmanlı Devleti’nin hem de dünya siyasetinin anlaşılması açısından aydınlatıcı bir nitelik taşımaktadır. Bu bağlamda Osmanlı Devleti’nin kuruluş döneminden bu yana uyguladığı diplomasi yöntemlerinin incelenmesi gerekmektedir. Osmanlı Devleti’nin tarihi boyunca kullandığı iki diplomasi yöntemi bulunmaktadır: “*Ad Hoc Diplomasisi*” ve “*Sürekli Diplomasi*”.

²³⁴ Mehmet Gönlübol, *Uluslararası Politika*, Atilla Kitabevi, Ankara 1993, s. 116.

²³⁵ Faruk Sönmezoğlu, *Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika Analizi*, Filiz Kitabevi, İstanbul 2000, s. 323.

²³⁶ Uğur Kurtaran, *a.g.m.*, s. 119.

²³⁷ Ahmet Dönmez, “Osmanlı Devleti’nde Tek Taraflı Diplomasi Anlayışı ve Karşılıklı Diplomasie Geçiş Süreci” *Osmanlı Diplomasi Tarihi, Kurumları ve Tatbiki*, ed. Mehmet Alaaddin Yalçinkaya-Uğur Kurtaran, Altınordu Yayınları, Ankara 2018, s. 145.

2.3.1. Ad Hoc Diploması Yöntemi

“*Ad Hoc*”, tarihte uygulanan ilk diploması yöntemine verilen addır. Tarihin en eski dönemlerinden itibaren başlayarak yaklaşık XV. yüzyıla kadar olan süreç içerisinde yürütülen diplomasıdır. Latince “*ad hoc*” olarak adlandırılan bu sistemin Türkçe karşılığı “*bunun için ve bu amaçla*” anlamına gelmektedir²³⁸. Bu diploması yöntemi tek yanlı ve geçici bir nitelik taşımaktadır. Geçici diplomasıde taraflar arasındaki diplomatik temas oldukça dar kapsamlıdır. Yani diplomatik ilişkileri yürüten temsilciler ile elçiler, kısa süreli olarak belli bir amacı yerine getirmek için görevlendirilen kişilerdir²³⁹. Ad hoc diplomasısından neredeyse en son vazgeçen ülkelerden biri de şüphesiz ki Osmanlı Devleti’dir. Avrupalı devletlerinin çoğunluğu en geç XV. ve XVI. yüzyıllar içerisinde “*sürekli diploması*” yöntemine geçmişlerdir. Ancak Osmanlı Devleti ise XVIII. yüzyıla kadar ad hoc diplomasısını sürdürmeye devam etmiştir²⁴⁰.

Osmanlı Devleti’nin, ad hoc diploması yöntemini sürdürmesinin en büyük sebebi; kendisini diğer devletlerden daha üstün görmesi ve bunun göstergesi olarak bu yöntemi devam ettirmesidir. Osmanlı Devleti Avrupalı devletlerden güçlü olduğu zaman boyunca ne Avrupalı devletlerin siyasi görüş ve politikalarını öğrenmek ne de Avrupalı devletlerin desteğini sağlamak için çaba sarfetmiştir. Ayrıca İslam dininin de tek yanlı diploması uygulanmasında etkisi vardır. Çünkü İslamiyet, Müslüman olmayan dünya ile sürekli savaş halini öngören bir dindir. Bu yüzden Müslüman olmayanlarla dostluk ve ilişkilerin gelişmesinde önemli bir engel olduğu barizdir. Bu düşünce yapısı Batılılardan hiçbir kurum ve düşünce alınmamasını da belirtmektedir²⁴¹.

Avrupa devletleri nezdinde sürekli diploması temsilcileri bulundurma gereği de duymayan Osmanlı Devleti, kendinden güçsüz olan devletlerde sürekli olarak temsil edilmeyi küçüklük olarak addetmiştir. Ayrıca Osmanlı Devleti’nin sürekli temsilci bulundurmasını gerektirecek ticari bir sebebi de yoktur. Zira Osmanlı tüccarları Batı

²³⁸ Mehmet Yalçınkaya, *Osmanlı Diplomasısı*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir 2013, s. 5.

²³⁹ Osmanlı Devleti’nin kuruluş döneminde belirgin bir elçilik müessesesi bulunmamakla birlikte savaş, barış, cülüs, nâme göndermek vb. gibi önem arzeden olaylar doğrultusunda kısa süreli olmak kaydıyla fevkalade elçiler göndermekle yetinilmiştir. Selma Aydın, “Osmanlı Devleti’nde Elçilerin Ahvalı”, *Sosyal Bilimler Genç Akademisyenler Sempozyumu-III-29 Nisan 2017*, Mardin 2017, s. 34.

²⁴⁰ Faik Reşit Unat, *Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnâmeleri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, tam. yay. Bekir Sıtkı Baykal, Ankara 1968, ss. 14-15; Hüner Tuncer, *Osmanlı Diplomasısı ve Sefaretnâmeleri*, Kaynak Yayınları, İstanbul 2010, s. 13.

²⁴¹ Zeynep Karaca, “Osmanlı-Avusturya Sefaretnâmelerinin Osmanlı Diplomasısı ve Modernleşme Sürecine Etkileri”, *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C. 1, S. 1, Ocak 2018, ss. 14-15; Dönmez, *a.g.m.*, s. 147; Tuncer, *a.g.e.*, s. 14; Unat, *a.g.e.*, ss. 15-17.

devletleri yerine Asya ülkeleri ile ticaret yapma ve ilişkilerini de bu yönde geliştirme düşüncesi içerisinde bulunmaktadır²⁴². Osmanlı İmparatorluğu'nun uzun bir süre bu diplomasi yöntemini sürdürmesine karşın sürekli diplomasi yöntemini uygulayan Avrupalı devletler, Osmanlı Devleti'nde bulunan daimi elçileri aracılığıyla diplomatik ilişkilerini sürdürmüşlerdir²⁴³.

Osmanlı Devleti'nde tek taraflı diplomasi uygulaması olarak nitelendirilen ad hoc diplomasisi, yalnızca geçici niteliği ile değil aynı zamanda Avrupa devletlerinin aksine mütekabiliyet ve mübadele ilkelerinin uygulanmamasının da etkisi olduğu bilinmektedir. Uluslararası antlaşmaların imzalanması, elçilerin kabulü ile reddi ve Osmanlı Devleti'nde bulunan Avrupalı tebaanın hak ve statülerinde karşılıklılık ve değişim gibi uygulamalar prensip olarak benimsenmemiştir²⁴⁴.

Nitekim ad hoc diplomasisini uygulayan Osmanlı Devleti'nin XVIII. yüzyıla kadar benimsediği ilke, siyasi anlaşmazlık ve savaşlarda kendi kendine yetme ve kendi gücüne dayanma şeklinde idi. Bu prensip gereğince, Avrupa devletleri ile hiçbir ittifaka ve ortak oluşuma yanaşmamış ve bu doğrultuda bir antlaşma yapma girişiminde bulunmamıştır. Ancak uzun süre iyi işleyen bu tek taraflı diplomasi uygulaması ilerleyen dönemlerde alınan mağlubiyetler ile birlikte oluşan askeri ve siyasi güçsüzlüğün yanı sıra devletin kendi kendine artık yetememesi neticesinde durumun farkına varılmasını sağlamıştır. Zaman içinde uluslar arası güç dengelerinin değişmesi ve ihtiyaçların farklılaşması sözü edilen bu anlayışın değişmesini zorunlu kılmıştır²⁴⁵.

2.3.2. Sürekli Diplomasi Yöntemi

Sürekli diplomasi yöntemi, diplomasi tarihinin ikinci dönemi olarak adlandırılmaktadır. Devletlerarası diplomatik ilişkilerin yürütülmesi ve yurtdışında devamlı surette istihdam edilen elçiler aracılığıyla sorunların çözülmesi için yapılan faaliyetler bütününe “*sürekli diplomasi*” denilmiştir. Bu diplomasi yöntemi XV. yılda

²⁴² Hüner Tuncer, *Eski ve Yeni Diplomasi*, Ümit Yayıncılık, Ankara 2005, s. 44.

²⁴³ Osmanlı Devleti'nde ilk olarak 1454 yılında bir ahidnâme ile Osmanlı topraklarında daimi elçi bulundurma hakkı elde eden Venedik'i 1475'te Lehistan, 1497'de Rusya, 1521'de Avusturya, 1524'te Fransa, 1579'da İngiltere ve 1612 tarihinde de Hollanda izlemektedir. Nasıh Sarp Ergüven, “Uluslararası Hukukun Tarihsel Boyutuyla Diplomasinin Kurumsal Gelişim Süreci”, *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 7/1, Ankara 2016, s. 126.

²⁴⁴ Dönmez, *a.g.m.*, s. 149.

²⁴⁵ Ali Akyıldız, *Osmanlı Bürokrasisi ve Modernleşme*, İletişim Yayınları, İstanbul 2012, ss. 15-22; Dönmez, *a.g.m.*, ss. 153-154.

bu yüzyılın önemli Avrupa devletlerinden olan Venedik ve Ceneviz gibi İtalyan şehir devletlerinin uygulamasıyla başlamıştır²⁴⁶.

Osmanlı Devleti güçlü bir Avrupa devleti olduğu müddetçe ve egemenliği Avrupalı devletler tarafından tehdit edilip işgal edilmedikçe tek yanlı diplomasi yöntemini üstünlüğünün bir göstergesi olarak devam ettirmiştir. Avrupalı devletler ile yapılan diplomatik müzakerelerde iki taraf arasında eşitsizlikler söz konusuydu. Bu eşitsizlikler, görüşmelerin Osmanlıca ve Osmanlı topraklarında yapılması, Osmanlı temsilcileri hemen karar alabilirken Avrupalı temsilcilerin hükümetlerine danışmak zorunda olmalarıdır. Tüm bunlar görüşmeler esnasında Osmanlıların bir üstünlüğünün olduğunu gözler önüne sermektedir²⁴⁷.

Osmanlı Devleti'nin uyguladığı ad hoc diplomasisi, XVIII. yüzyıla gelindiğinde artık devlete zarar vermeye başlamıştır. Tek yanlı diplomasi; sürekli diplomasiinin bir devletin diğer devletlerin nezdinde milli çıkarlarını korumak, tayin edildiği ülkenin siyasi, askeri, ekonomik vb. her türlü bilgiyi toplayarak devlete bildirmek, iki ülke arasında ilişkileri sağlamak şeklinde olan görevlerini yerine getirebilecek özellikleri bünyesinde barındırmamaktadır. Ayrıca şartlar artık Osmanlı Devleti'nin tek yanlı diplomasiyi yürütmesine elverişli olmadığından Osmanlı Devleti yavaş yavaş bu diplomasiden vazgeçmeye başlamıştır²⁴⁸.

Avrupa devletleri ile kıyaslandığında Osmanlı Devleti sürekli diplomasiye geçişte oldukça geç kalmıştır. Osmanlı Devleti'nde yabancı devletler hakkında bilgi edinmek, gelişmelerden haberdar olmak ve Avrupalı devletlerin uyguladığı diplomasiye dâhil olmak amacıyla sürekli diplomasiye geçişi başlatan ve Avrupa'da sürekli elçilik kurma kararını alan padişah III. Selim'dir. Osmanlı Devleti'nin sürekli diplomasi denilen karşılıklı diplomasiye geçişi için 1793 tarihini vermek yanlış olmaz²⁴⁹. Zira Osmanlı Devleti'nin yabancı devletler ile ilişkileri 1789 yılında III. Selim tahta çıkıncaya kadar tek taraflı olarak sürdürülmüştür. Fatih Sultan Mehmed döneminden bu yana yabancı devletlerin İstanbul'da daimi elçilerinin bulunmasına rağmen Osmanlı padişahları cülûs, şehzadelerin doğumu, ölüm, savaş ilanı, barış vb. olayları yabancı

²⁴⁶ Mehmet Yalçınkaya, *a.g.e*, s. 14; Tuncer, *a.g.e*, s. 23.

²⁴⁷ Namık Sinan Turan, "Osmanlı Diplomasinde Batı İmgisinin Değişimi ve Elçilerin Etkisi (18. ve 19. Yüzyıllar)", *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 5, S. 2, Edirne 2004, ss. 58-59; Hüner Tuncer, *Osmanlı Diplomasisi ve Sefaretnameler*, Kaynak Yayınları, İstanbul 2010, s. 24.

²⁴⁸ Tuncer, *a.g.e*, s. 24.

²⁴⁹ Onur Kınılı, *Osmanlı Devleti'nde Modernleşmenin Aracı Olarak Diplomasi*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Entitüsü, İzmir 2004, ss. 87-88; Tuncer, *a.g.e*, s. 25.

devletlere bildirmek amacıyla fevkalade elçiler göndermişlerdir. Bunun yanı sıra yabancı ülkelerde meydana gelen olaylardan ise Eflak ve Boğdan voyvodaları, tüccarlar, İstanbul'da bulunan yabancı elçilerin tercümanları aracılığıyla haberdar olmuşlardı²⁵⁰. Nitekim Osmanlı Devleti, XVIII. yüzyılın ikinci yarısında askeri gücünün azalması ve büyük toprak kayıpları yaşamsının sonucunda Babıâli'nin ortak kararı ile Avrupa devletlerinde daimi elçi bulundurmanın gerekli olduğunun farkına varılmıştır²⁵¹. Zira Osmanlı Devleti, bu dönemde Avrupa'yı tanımak, diplomasi kurallarını bilmek ve tatbik etmek gerekliliğini hissetmektedir. Söz konusu olan bu uygulama sonucunda sürekli elçiliklerin açılması bu düşüncenin bir ürünü olarak karşımıza çıkmaktadır²⁵². Yine bu dönemde Avrupalı devletlerde oldukça iyi işleyen bu sistemin elçiler aracılığıyla sorgulanarak idari, askeri, siyasi, kültürel ve diplomatik anlamda nasıl idare edildiklerinin araştırılması ve alınan neticelerin Osmanlı Devleti'nde uygulanmaya çalışılması söz konusudur. Böylece Osmanlı Devleti'nde bir değişim ve yenileşme döneminin başlamasına yol açmıştır²⁵³.

Osmanlı Devleti, bu dönemde gittikçe güç kazanan Avrupa'yı tanımak, oradaki gelişmelerde haberdar olmak ve yabancı devletler ile iyi geçinmeye mecbur hissetmekteydi. Zira askeri gücünü kaybeden ve ekonomik olarak oldukça zor duruma düşen bir devlet için diplomasinin içinde bulunduğu koşullarda tek çare olarak bu yola başvurulmuştur. Bu bağlamda III. Selim Fransız İhtilâli sonrasında ortak düşmanlara karşı ittifak kurmak ve gelişmelerden haberdar olmak amacıyla Osmanlı diplomasi anlayışında bir değişime gitmiştir. Uzun süredir Osmanlı Devleti tarafından uygulanan tek taraflı diplomasi anlayışını terk ederek Avrupa devletlerinin yüzyıllardır uygulamakta olduğu sürekli diplomasi anlayışına geçmiş ve böylece Avrupalı devletlerin diplomasi anlayışına ortak olmuştur²⁵⁴.

²⁵⁰ Ercüment Kuran, "1793-1811 Döneminde Osmanlı Mukim Elçilerinin Diplomatik Faaliyetleri", *Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç*, Türk Tarih Kurumu Yayınevi, Ankara 1999, s. 55

²⁵¹ Kuran, *a.g.m.*, s. 55; Unat, *a.g.e.*, ss. 19-21.

²⁵² III. Selim ile başlanan bu uygulama ile Avrupa başkentlerinde sürekli elçilikler kurulmuş ve üç yıllığına atanan bu şahıslar kaleme aldıkları sefaretnameler, takrirler ve havadisnameler ile tarihi, sosyal ve kültürel alanları aydınlatacak nitelikte belgeler ortaya koymuşlardır. Belkıs Altuniş Gürsoy, "Türk Modernleşmesinde Sefir ve Sefaretnamelerin Rolü", *Bilgi*, S. 36, Kış 2006, s. 140.

²⁵³ Muhammet Şahin, "Osmanlı Diplomasisinde Değişim ve Osmanlı Devleti'nin Avrupa Devletler Sistemine Girişi", *Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, C. 4, S. 46, 2009, ss. 825-826; Gürsoy, *a.g.e.*, s. 141.

²⁵⁴ Gökhan Erdem, Osmanlı İmparatorluğu'nda Sürekli Diplomasi'ye Geçiş Süreci, (Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2008, ss.185-197; Dönmez, *a.g.m.*, s. 161; Şahin, *a.g.e.*, s. 827; Ali İbrahim Savaş, "Genel Hatlarıyla Osmanlı Diplomasisi", *Osmanlı*, Yeni Türkiye Yayınları, ed. Güler Eren, C. 1, Ankara 1999, ss. 648-649.

İlk sürekli elçilik III. Selim duyduğu yakınlıktan dolayı Fransa’da kurulmak istendiyse de Fransız ihtilalinin ardından yeni rejim Avrupalı devletler tarafından tanınmadığı için bu düşünceden vazgeçilmiş ve ilk sürekli elçiliğin İngiltere’de kurulmasına karar verilmiştir. Bu dönemde Reîsü’l-küttâb Raşid Efendi ile İngiltere elçisi Lord Ainslie ile 10 Temmuz 1793 tarihinde yapılan bir görüşme sonucunda konu ile ilgili resmi yazışmaların durumu, elçinin rütbesi ve gidiş güzergâhı belirlenmiştir²⁵⁵. İlk sürekli Osmanlı elçisi ise “büyükelçi” unvanı ile İngiltere’ye gönderilen Yusuf Agâh Efendi’dir²⁵⁶. Kalyonlar eski kâtibi Yusuf Agâh Efendi, 1793 yılının Ekim ayında maiyetiyle birlikte İstanbul’dan ayrılması ile Osmanlı Devleti’nin İngiltere’de ikâmet elçisi olarak görevine başlamıştır²⁵⁷.

Tüm bunların yanı sıra III. Selim Batı’yı yakından tanımak ve yakın ilişkilerde bulunmak isteyen bir padişah olmasaydı bile Osmanlı Devleti ve Avrupa devletlerinin içinde bulunduğu koşulların bu dönemde ad hoc diplomasisinin uygulanmasını imkân dışı kılması sürekli diplomasiye geçilmesinin bir başka sebebi olarak gösterilebilir²⁵⁸.

Osmanlı Devleti’nin ad hoc diplomasisinden sürekli diplomasi anlayışına geçmesiyle birlikte yaşanan bir dizi değişim söz konusu olmuştur. Bu değişikliklerin başında Avrupa ülkeleri nezdinde Osmanlı Devleti adına daimi elçiliklerin açılması gelmektedir. Ancak değişim tabiki bununla sınırlı kalmamış ve Osmanlı diplomatik ilişkilerinde tek taraflı diplomasi anlayışı doğrultusunda uygulanan adetler ve prensip edinilen pek çok diplomatik gelenekten de vazgeçilmiştir. Padişahın Avrupa elçilerini kabullerinde yapılan muamele değişmiş, tayinat usulü kaldırılmış, yabancı elçilerin hapsedilmesine son verilirken müteakabiliyet ilkesi benimsenmeye başlanmıştır²⁵⁹.

²⁵⁵ Kuran, *a.g.m.*, ss. 55-56.

²⁵⁶ Mehmet Alaaddin Yalçınkaya, “Osmanlı Sefaretnameleri ve Diplomasi Tarihi Bakımından Önemi”, *Osmanlı Diplomasi Tarihi, Kurumları ve Tatbiki*, Altınordu Yayınları, ed. Mehmet Alaaddin Yalçınkaya-Uğur Kurtaran, Ankara 2018, s. 12; Tuncer, *a.g.e.*, s. 26.

²⁵⁷ Yusuf Agâh Efendi, 1793 yılının Aralık ayında Londra’ya ulaşarak 8 Ocak 1794 tarihinde yapılan merasimde İngiltere kralı III. George’a itimatnâmesini takdim ederek görevine başlamıştır. Hariciye nazırı Lord Grenville ile yapmış olduğu görüşmeler neticesine İngiltere ile Rusya arasında 8 Şubat 1794’te yapılan antlaşmanın Osmanlı aleyhine bir hüküm taşımadığını anlamış ve bunu Babîâli’ye bildirerek Osmanlı Devleti’nin kaygılarını gidermiştir. Kuran, *a.g.m.*, s. 56; Aydın, *a.g.m.*, ss. 35-36; Turan, *a.g.m.*, ss. 60-61.

²⁵⁸ Hüner Tuncer, *Eski ve Yeni Diplomasi*, Ümit Yayıncılık, Ankara 2005, s. 50.

²⁵⁹ Dönmez, *a.g.m.*, ss. 160-161.

2.4. OSMANLI DİPLOMASİSİNİN SİYASAL AÇIDAN AŞAMALARI

Osmanlı Devleti'nin diplomasi anlayışını ve bu anlayışın gerek doğu gerekse batı devletleri ile olan diplomatik ilişkilerine nasıl yansıdığını anlamak açısından devletin kuruluşundan yıkılışına kadar olan, dönemsel ve tarihsel şartlar doğrultusunda değişen diplomasisinin incelenmesi ve siyasi olayların bu doğrultuda incelenmesi gerekmektedir. Bu noktada Osmanlı Devleti'nin tarihi boyunca mihenk taşı sayılabilecek önemli siyasi olayların şekillendirdiği diplomasi anlayışı aktarılmaya çalışılacaktır.

2.4.1. Osmanlı Devleti'nin Kuruluşundan İstanbul'un Fethi'ne Kadar Olan Dönemin Diplomasi Anlayışı

Bir uc beyliği olarak kurulan Osmanlı Devleti'nin kuruluş döneminde hem Bizans İmparatorluğu hem de Anadolu Beylikleri ile ilişkileri mevcuttur. Orhan Bey döneminden İstanbul'un fethine kadar geçen süre içerisinde kazanılan toprakların sonucunda devletin sınırları genişlemiş ve bunun doğal bir sonucu olarak yeni komşular edinilmiştir²⁶⁰. Ancak doğuda günden güne genişleyerek güç kazanan Osmanlı Devleti bu dönemde Avrupalı devletler tarafından ciddiye alınmamış ve bu durum İstanbul'un fethine kadar bu şekilde devam etmiştir²⁶¹.

Orhan Bey'in Bursa'nın fethine kadar olan süre içinde Anadolu Beylikleri ile ilk diplomatik ilişkileri Çobanoğulları, Umurlu Beyliği, Germiyanogulları ve Karesioğulları ile olmuş ve Bursa'nın fethinden sonra beyliklere karşı olan diplomasisi yeni bir siyasi anlayış çerçevesinde şekillenmiştir²⁶². Osmanlı Devleti'nde elçiler düşünlerde davetli olarak da görülmektedir. Bu sayede Osmanlı Beyleri, ihtişamlı düşünlerinin komşu devletleri tarafından gözlemlenmesini ve güçlerinin ne derece olduğunun görülmesini amaçlamışlardır²⁶³. Nitekim Aşıkpaşazâde'ye göre; I. Murad'ın saltanat yıllarında Germiyanogulları tarafından gönderilen elçi İshak Fakih aracılığıyla

²⁶⁰ Tayyib Gökbilgin, *Osmanlı Müesseseleri Teşkilâtı ve Medeniyeti Tarihine Genel Bakış*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1977, s. 15.

²⁶¹ Savaş, *a.g.e.*, s. 19

²⁶² Feridun Emecen, *Osmanlı Klasik Çağında Siyaset*, Timaş Yayınları, İstanbul 2011, ss. 70-71.

²⁶³ Ayşe Çekiç, "Kuruluş Devri Osmanlı Diplomasisi ve Nitelikleri", *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, C. 5, S. 16, 2018, s. 249.

Osmanlı Devleti'ne akrabalık teklifinde bulunmuşlardır²⁶⁴. Osmanlı Devleti tarafından kabul edilen teklif sonucunda Yıldırım Beyazıd'ın düğününe davet için Karamanoğulları, Hamidoğulları, Mentешеoğulları, Saruhanoğulları, İsfendiyaroğulları beyliklerine ve Mısır sultanına elçiler gönderilmiştir. Düğüne gelen her elçi beraberinde kıymetli hediyeler de getirmiş ve böylece dostane ilişkilerin sürdürülmesine çalışılmıştır²⁶⁵. Bu düğün esnasında 1381-1382 yılları arasında Hamidoğullarını temsilen gelen elçi ile Hamidoğlu Hüseyin'e ait Beyşehir, Seydişehir, Akşehir, Karaağaç vb. toprakların Osmanlı Devleti'ne satışına dair bir sözleşme yapılmıştır²⁶⁶. Osmanlı Devleti, Anadolu Beylikleri ile bazen ittifak kurarak iş birliği içinde olmuş, bazen de karşı saflarda mücadele ederek birbirlerine taraf olmuşlardır. Osmanlı Devleti'nin Beylikler ile olan ilişkileri genel olarak Bizans İmparatorluğu'na karşı izlenen siyasi politikaya göre şekillenmiş ve zaman içerisinde bu durum değişime uğramıştır. Yıldırım Beyazıd döneminde 1402 yılına kadar kimi akrabalık bağları aracılığıyla, kimi satın alma yoluyla kimi ise mücadele edilerek tedricen Osmanlı Devleti'ne ilhak edilen Anadolu Beylikleri, Yıldırım Beyazıd'ın zamanından önce hareket etmesi neticesinde Ankara savaşında yaşanan ağır mağlubiyet neticesinde Osmanlı Devleti'nin kısa süreli de olsa parçalanması ile yeniden tesis edilmişlerdir²⁶⁷. Ancak I. Mehmed ve II. Murad zamanında daha sistemli bir şekilde devlet bünyesine katılan Anadolu Beylikleri ortadan kaldırılınca Anadolu siyasi birliği sağlanmıştır.

Osmanlı Devleti'nin kuruluş döneminde en yoğun ilişkide bulunduğu devlet şüphesiz ki Bizans İmparatorluğu olmuştur. Neşri'ye göre; 1288'de Karacahisar'ın fethinin ardından Bilecik, Yarhisar, Yenişehir ve İnegöl'ün fethini gerçekleştiren Osmanlı Devleti'nin gücü İznik, İzmit ve Bursa'nın fetihleriyle daha da artmıştır²⁶⁸. Bizans ile yapılan ve önemli bir dönüm noktasını oluşturan Pelekanon savaşı ise

²⁶⁴ Germiyanoglu, oğlu Yakub Bey ile Osmanlı Devleti ile akraba olunmazsa topraklarının kalmayacağını düşüncesi ile elçi aracılığıyla ve çeyiz yoluyla Osmanlı Devleti'ne aktarılması planlanan aralarında Kütahya, Simav, Eğriğöz ve Tavşanlı'nın da bulunduğu birkaç araziye de öne sürerek akraba olmayı teklif etmişlerdir. Derviş Ahmed Aşiki, *Aşıkpaşazâde Tarihi*, Kamer Yayınları, haz. Ayşenur Kala, İstanbul 2013, s. 113.

²⁶⁵ Germiyanogulları ile Osmanlı Devleti'ne ait olan bu düğüne katılan elçiler, beyliklerin temsilcileri, mısır sultanı ve devlette yer alan görevliler tarafından yetki ve statülerine göre hediyeler getirmişlerdir. Sancakbeyleri saçığı hediye olarak verirken diğerleri iyi cins atlar, katırlar, develer, cariyeler, kullar vb. hediye olarak takdim edilmişlerdir. Aşıkpaşazâde, *a.g.e.*, s. 115.

²⁶⁶ Aşıkpaşazâde, *a.g.e.*, s. 118.

²⁶⁷ Mustafa Nuri Paşa, *Netayicü'l-Vukuat Kurumlarıyla Osmanlı Tarihi I-IV*, Akçağ Yayınları, haz. Yılmaz Kurt, Ankara 2014, s. 48; İsmail Çiftçioğlu, "Osmanlılar İle Anadolu Beylikleri Arasındaki İlişkilerde Ulemânın Diplomatik Rolü", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 26, Ocak 2009, ss. 193-205; Emecen, *a.g.e.*, ss. 92-93.

²⁶⁸ Mehmed Neşri, *Kitab-ı Cihan-Nüma*, haz. Faik Reşit Unat-Mehmet Ali Köymen, Türk Tarih Kurumu Yayınları, C. I, Ankara 1949, s. 54.

Osmanlıların zaferi ile sonuçlanmıştır. İki devlet arasında yapılan antlaşma sonucunda Bizans ile bir diplomatik ilişki kurulmuş ve arada kesilse de bir haraçgüzârlık rejimi oluşturulmuştur²⁶⁹. Osmanlı Beyliği Rumeli'ye geçmek için hem Anadolu hem de Balkanlardaki siyasi parçalanmışlıktan yararlanmak suretiyle bir diplomatik yöntem doğrultusunda hareket etmiş ve bu amaç için iki yoldan istifade etmiştir. Bunlar; Bizans İmparatorluğu'ndaki taht kavgalarından yararlanmak ve Bizans ile Balkan devletlerinden kız alarak akraba olmak şeklinde ifade edilebilir²⁷⁰. Nitekim Orhan Bey, 1346'da Bizans tahtında hak iddia eden İoannes Kantakuzenos ile hem ittifak yapmış hem de kızıyla evlenerek Bizans İmparatorluğu'nun iç işlerine karışma fırsatı bulmuştur²⁷¹. Sultan Orhan ile oğlu Süleyman Paşa tarafından 1352'de Çimpe Kalesi, buna müteakip de Trakya bölgesi tamamen ele geçirilmiş ve Balkanlardaki iktidar boşluğu sayesinde sınırlar büyük ölçüde genişletilmiştir²⁷².

Osmanlı Devleti, kuruluş devrinde yayılcı politikalarının başarıya ulaşmasında diplomasi gücünün ve uzlaşmacı bir tutum sergilemesinin büyük rolü olduğu söylenebilir. Bu dönemde Osmanlı Devleti denizci devletler ile de sıkı diplomatik ilişkiler içerisinde olmuştur. Bahsi geçen bu denizci devletler ticari çıkarları doğrultusunda Osmanlı Devleti ile diplomatik ilişkiler kurmaktan çekinmemişlerdir²⁷³. Yine söz konusu olan bu dönemde Osmanlı Devleti'nin Bizans İmparatorluğu'ndan sonra doğrudan ilişki kurduğu devletler şüphesiz ki, Macaristan, Ceneviz ve onun ardından da Venedik olmuştur. 1388 yılında Bulgarlar ile yapılan seferler sonucunda Osmanlı kuvvetlerinin Aşağı Tuna sahillerini ele geçirmesi Niğbolu dâhil, Silistre, Hezargrad ve Ruscuk gibi önemli mevkilere hâkim olunmuştur²⁷⁴. Balkanlarda ilerleyen ve hem askeri hem de siyasi anlamda gücünü gün geçtikçe arttıran Osmanlı Devleti'ne ilk direnişi gösteren Avrupa'nın önemli stratejik bir konumunda varlık gösteren Macarlar olmuştur. Osmanlı-Macar münasebetleri 1389 Kosova savaşıyla başlamakla birlikte iki ülke arasında dengelerin yer değiştirdiği ve oldukça büyük önem teşkil eden 1396 Niğbolu savaşı ile devam etmiştir. *Oruç Beğ tarihinde*; Sırp Kralı'nın Murad Han'a savaşmayı teklif eden bir mektup gönderdiği, Anadolu ile Rumeli'den asker

²⁶⁹ Mehmet Yalçınkaya, *Osmanlı Diplomasisi*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir 2013, s. 64.

²⁷⁰ Özkan, *a.g.e.*, s.38; Yalçınkaya, *a.g.e.*, s. 64

²⁷¹ Daniel Goffman, *Osmanlı Dünyası ve Avrupa 1300-1700*, Kitap Yayınevi, (çev. Ülkün Tansel), İstanbul 2004, ss. 55; İnalçık, *a.g.e.*, s. 15.

²⁷² Namık Sinan Turan, *İmparatorluk ve Diplomasi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2015, s. 23.

²⁷³ Çekiç, *a.g.m.*, s. 250.

²⁷⁴ İlhan Ekinci, *Tuna Nehri'nde Diplomasi Oyunları (1856-1883)*, Altınpost Yayınları, Ankara 2014, s. 17.

toplayan Murad Han'ın I. Kosova savaşını kazandığı ancak savaş alanında bir Sırp tarafından şehid edildiğini belirten satırlar mevcuttur²⁷⁵. Niğbolu Savaşı ise, Osmanlı Devleti'nin Balkanlarda durdurulamayan ilerleyişini önlemek ve Batı Avrupa'nın emniyetini sağlamak amacıyla Avrupa ülkelerinin Bizans İmparatorluğu ile birlikte meydana getirmiş olduğu bir hristiyan birliği etrafında birleşerek doğrudan Türkleri hedef alan ilk ciddi askeri harekâtı olarak tanımlanmaktadır²⁷⁶. Zira Macar Devleti, Osmanlı Devletine tek başına karşı koyamayacağını anlayarak Hristiyan dünyasını bir Haçlı seferi etrafında toplamayı başarmışsa da, savaş Haçlılar aleyhine sonuçlanmıştır. Bu savaş sonucunda Osmanlı Devleti hem Haçlıları ağır bir yenilgiye uğratmış hem de Osmanlıların Balkanlardaki denetimini güçlendirerek İslam dünyasındaki saygınlığını arttırmıştır²⁷⁷. İki devlet arasındaki bu durum gerek savaş alanında farklı stratejiler uygulayarak gerekse diplomatik ilişkiler kurarak 1526 yılında Macaristan'ın yıkılışına kadar devam etmiştir²⁷⁸.

Osmanlı Devleti'nin bu dönemde diplomatik münasebetlerde bulunduğu devletlerden biri olan Ceneviz ile ilk ilişkiler Orhan Bey zamanına dayanmaktadır. Orhan Bey zamanında hem Bizans İmparatorluğu ile hem de Ceneviz ile ittifak yapılmıştır. Osmanlı Devleti, müttefiki olan Cenevizlileri 1351 yılında Venedik ile 1352 yılında ise Bizans-Katalan donanmasına karşı desteklemişlerdir. 1352 yılında gelen Ceneviz elçisinin diplomatik teşebbüsü sonrasında Ceneviz ile anlaşılan Orhan Bey'in izniyle gemileri Osmanlı limanlarına yanaşmış ve Türk gemileriyle Avrupa'ya taşınabilmiştir²⁷⁹.

Osmanlı Devleti'nin Venedik ile ilk ilişkisi; 1385 Arnavutluk seferi sonrasında başlamış ve Osmanlı-Bizans yakınlaşmasından çekinen Venedik'in I. Kosova savaşı sonrasında I. Beyazıd'ı tebrik ederek ticari antlaşmayı yenilemek üzere Osmanlı Devleti'ne bir elçi göndermesiyle de devam etmiştir²⁸⁰. Venedik'in 1408'de Yıldırım Beyazıd'ın oğlu Süleyman Çelebi'ye bir elçi göndermesi ve iki ülke arasında bir antlaşma yapılması ile Osmanlı- Venedik ilişkileri değişik bir boyut kazanmaya başlamıştır. Aynı şekilde Osmanlı Devleti de Venedik'e 1416 yılında imzalanan

²⁷⁵ Nihal Atsız, *Üç Osmanlı Tarihi Oruç Beğ-Ahmedi-Şükrullah*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2011, s. 41.

²⁷⁶ Feridun Emecen, *Osmanlı Klasik Çağında Savaş*, Timaş Yayınları, İstanbul 2011, s. 127.

²⁷⁷ İnalçık, *a.g.e.*, s. 22.

²⁷⁸ Ali İbrahim Savaş, *Osmanlı Diplomasisi*, 3F yayınları, İstanbul 2007, s. 19.

²⁷⁹ Feridun Emecen, *Osmanlı Klasik Çağında Siyaset*, Timaş Yayınları, İstanbul 2011, s. 76.

²⁸⁰ Turan, *a.g.e.*, s. 53; I. Murad sadece komşu devletler ile değil aynı zamanda uzakta bulunan yabancı devletler ile de diplomatik ilişkiler içerisinde bulunmuştur. Bu bağlamda Venedik'e ilk elçilik heyetini gönderen I. Murad'ın amacı Cenevizlilere karşı bir ticari işbirliği yapmaktır. Özkan, *a.g.e.*, s. 43.

antlaşmanın tasdikli suretini götürmesi amacıyla bir yıl sonra bir elçi göndermiş ve diplomatik ilişkiler bu şekilde devam etmiştir. Venedik, diğer Avrupa devletleri gibi siyaset odağını din değil ticaret merkezli olarak belirlemiştir. Bundan dolayı ticari çıkarlarına bir zarar gelmediği sürece Osmanlı Devleti'ne karşı düşmanca bir tutum sergilememiş, ancak Avrupa'da oluşturulan Haçlı seferlerine de gizliden destek vermiştir. Osmanlı Devleti'nin Akdeniz'de bazı önemli adaları ele geçirmesi ile iki ülke arasındaki ilişkiler İstanbul'un fethinden sonra daha yoğun bir hal almaya başlamıştır²⁸¹.

Yıldırım Beyazıd'ın beylikleri devletin bünyesine katma politikasını zamanından önce yapması 1402 Ankara savaşında yaşanan ağır mağlubiyet sonrası Osmanlıların kısa sürede dağılmasına yol açmıştır. Ancak gerek Çelebi Mehmed gerekse II. Murad'ın zamanında Anadolu birliği tekrar tesis edilmiş ve Fatih Sultan Mehmed dönemine kadar Anadolu beyliklerinden varlığını sürdüren sadece Ramazanoğulları ve Dulkadiroğulları kalmış olduğundan dolayı Osmanlılar fetihlerinin yönünü Balkanlar ve Doğu Avrupa'ya çevirmiştir²⁸². Osmanlı Devleti ile Macaristan arasında tampon bölge olarak nitelendirilebilecek bir konumda yer alan Sırbistan'ı Osmanlılar ele geçirmiş ve iki ülke sınır komşusu haline gelmiştir. Avrupalılar bu mücadeleler sonucunda Avrupa'da günden güne büyüyen Osmanlı gücünü önlemek amacıyla yine bir Haçlı seferi düzenleme teşebbüsünde bulunmuşlardır²⁸³.

Anadolu'daki olaylar Osmanlı Devleti'nin batı politikası üzerinde oldukça etkili olmuştur. Karamanoğulları'nın Balkanlarda ve Doğu Avrupa'da fetihler yapan Osmanlı Devleti'ne saldırması 1444'te bazı kalelerin kaybedilmesine ve Sırbistan'ın prenslik statüsü kazanmasına yol açmıştır. 1444 yılında gerçekleşen Varna savaşında alınan ciddi bir mağlubiyet Macarların Balkanlar üzerindeki hâkimiyet mücadelesini sona erdirmemiş, aksine askeri girişimler ve kurduğu diplomatik münasebetler doğrultusunda Osmanlı Devleti'nin Balkanlar üzerindeki nüfuzunu ortadan kaldırmak için önemli bir çaba sarf etmesine yol açmıştır. Ancak 1448 yılında yapılan II. Kosova savaşı, Macarların Balkanlar üzerindeki etkisinin sona ermesine zemin hazırlayan bir yenilgi ile neticelenirken Osmanlı Devleti'nin açısından bakıldığında Balkanlardaki hâkimiyetini ve diplomatik anlamda kurduğu üstünlüğü sarsılmaz bir şekilde pekiştirmesini sağlamıştır²⁸⁴. 1448 tarihli II. Kosova savaşında alınan bu galibiyet Osmanlı Devleti'nin

²⁸¹ Savaş, *a.g.e.*, s. 20

²⁸² Mustafa Nuri Paşa, *a.g.e.*, s. 100.

²⁸³ Savaş, *a.g.e.*, s. 21.

²⁸⁴ Feridun Emecen, *Osmanlı Klasik Çağında Savaş*, Timaş Yayınları, İstanbul 2011, ss. 142-143.

Balkanlardaki geleceğini belirlediği gibi aynı zamanda İstanbul'un fethine de zemin hazırlamıştır²⁸⁵. Zira 1448'de kazanılan zaferin ardından 1453'te İstanbul'un fethini gerçekleştiren Osmanlı Devleti bir uc beyliğinden bir cihan devleti haline gelmiştir. Bu durum Osmanlı Devleti'ni dünya siyasetinde en güçlü ve etkin bir duruma getirmiştir²⁸⁶.

Kuruluş aşamasında Osmanlı Devleti'nin hem hristiyan komşularına hem de Türk beyliklerine karşı akıllı ve son derece iyi hesaplanmış politikaları mevcuttu. Bunlardan ilki olan hristiyan komşularına karşı izlediği politika önceleri askeri ittifaklar ve akrabalık bağları iyi ilişkiler kurmuş, ardından ayrıca kazanılan topraklarda iyiden iyiye hesap edilmiş bir iskân ve yayılma politikası izlenmiştir. Türk beyliklerine karşı izlediği politika ise problem çıkarabilecek olanları zamanını iyi ayarlayarak onları topraklarına katmış, diğerleriyle de dostane bir ilişki içinde olmuşlardır. Beylikleri Balkanlar ve Avrupa'ya nispeten bir iç mesele olarak gördüklerinden ileri bir zamana ertelemişler, Yıldırım Beyazıt'a kadar Anadolu'daki Türk beylikleriyle fazla uğraşmamışlar ve tüm askeri gücünü Balkanlarda kullanmışlardır. Yıldırım Beyazıt dönemi sonunda devlet kısa bir süre dağılma süreci yaşamış ancak tekrar Anadolu siyasal birliği sağlanınca Doğu Avrupa ve Balkanlardaki fetihlere kaldığı yerden devam edilmiştir. Anadolu beylikleri Osmanlıları zaman zaman zor duruma soksa da bunun üstesinden bir şekilde gelinerek yeni bir çağın başlangıcını getirecek olan İstanbul'un fethi gerçekleştirilmiş ve bir uc beyliği bir dünya devleti haline dönüşmüştür.

Kuruluş döneminde Osmanlı Devleti'nde ilişkisi olduğu devletlere karşı tavizsiz ve yaptırımcı bir siyasi ve diplomatik bir politika izlenmiştir. Bunun sonucunda Osmanlı Devleti'nde "*hiçbir devleti eşit hakları haiz muhatap kabul etmeme*" anlayışı ile hareket edilmiştir²⁸⁷.

2.4.2 İstanbul'un Fethinden Zitvatoruk Antlaşması'na Kadar Olan Dönemin Diplomasi Anlayışı (1453-1606)

İstanbul'un fethi hristiyanlık âleminde büyük bir yankı uyandırmış ve artık Avrupa devletleri Osmanlı Devleti'nin gücünün iyice farkına varmışlardır. Avrupalı

²⁸⁵ Feridun Emecen, *Osmanlı Klasik Çağında Siyaset*, Timaş Yayınları, İstanbul 2011, s. 104.

²⁸⁶ Savaş, *a.g.e.*, s. 22

²⁸⁷ Uğur Kurtaran, "Osmanlı Diplomasi Tarihinin Yazımında Kullanılan Başlıca Kaynaklar İle Bu Kaynakların İncelenmesindeki Metodolojik ve Diplomatik Yöntemler Üzerine Bir Değerlendirme", OTAM, S. 38, Güz 2015, ss. 114-115.

devletlerin bundan sonraki politikası İstanbul'un geri alınması için yapılan Haçlı seferleri düzenlemeye ve doğuda kendilerine Osmanlı Devleti'ne karşı destek vermesi için müttefik bir devlet aramaya yönelik olmuştur. Zira Osmanlı Devleti ile tek bir devletin başa çıkamayacağını bildiklerinden dolayı Osmanlıları hem bir Haçlı seferi hem de doğuda ittifak edilen bir devletle birlikte iki cephe arasında bırakmak istemişlerdir²⁸⁸.

Osmanlı Devleti'nin fetihten sonraki diplomasisi ise; Avrupalıların kurmaya çalıştıkları ittifaklar, Avrupalı devletlerle ittifak etme eğiliminde olan Karamanoğulları, Trabzon Rum İmparatorluğu, Akkoyunlu Devleti vb. gibi konular üzerinde yoğunlaştığını göstermektedir. Fatih Sultan Mehmed'in Mora ve Sırbistan'ı ele geçirdi²⁸⁹. Haçlı ittifaklarının mali destekçisi olan Venedik'e büyük kayıplar verdirerek Avrupa'dan gelebilecek olan tehlikeyi önlemiş, Trabzon Rum İmparatorluğu'na, Karamanoğullarına ve Akkoyunlu devletlerine son verilmiş ve Fatih Karadeniz'de güvenliği sağlamıştır²⁹⁰. Fatih Sultan Mehmed, devletin idare rejimini kesin bir şekilde yerleştiren kişi olduğu gibi Anadolu ve Rumeli'yi tek bir hâkimiyet altında birleştirmiş mutlak bir otorite ile devleti örgütleyen kişi olmuştur²⁹¹.

Yavuz Sultan Selim dönemine bakıldığında ise 1514'te Çaldıran savaşı yapılarak Osmanlı Devleti'nin Doğu'da en önemli rakibi olan Safeviler büyük bir mağlubiyete uğratılmış, ancak bölgede oluşan boşluğu doldurmaya çalışan yeni bir rakip ile karşılaşmıştır. Yavuz Sultan Selim hem bölgede hâkimiyet iddiasında bulunan Memlûkleri de ortadan kaldırmak hem de Mısır'ı ele geçirerek İslam dünyasının lideri ve koruyucusu sıfatını elde etmek amacıyla Mısır seferine çıkmıştır. Ancak sebepsiz bir şekilde iki müslüman ülke arasındaki yaşanacak bir savaşın dine aykırı olmasından dolayı öncelikle sınır boylarında girişilen diplomatik ilişkiler, mektuplaşmalar ve müzakereler yapılmış, sonrasında iki ülkenin uzlaşmaması ve savaştan başka bir yol kalmadığı gerekçesine dayanılarak savaş ilan edilmiştir. 1516 yılında yapılan ve Mısır seferinin ilk aşamasını oluşturan Mercidabık savaşı sonrasında Osmanlı Devleti, Suriye, Lübnan ve Filistin gibi önemli topraklar kazanmıştır. Yine 1517 yılında Mısır üzerine yapılan Ridaniye savaşı ile birlikte ağır bir yenilgi daha alan Memlûkler, savaşın

²⁸⁸ Savaş, *a.g.e.*, s. 23.

²⁸⁹ Feridun Emecen, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluş ve Yükseliş Tarihi 1300-1600*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, ed. Ali Berktaş, İstanbul 2016, ss. 148-149.

²⁹⁰ Halil İnalçık, *Devlet-i Aliyye*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, C. I, İstanbul 2014, s. 113; Savaş, *a.g.e.*, s. 24.

²⁹¹ Halil İnalçık, *Akademik Ders Notları (1938-1986)*, Timaş Yayınları, İstanbul 2016, s. 213.

sonucunda tarih sahnesinden silinirken, Osmanlı Devleti Mısır üzerindeki hâkimiyetini tam anlamıyla pekiştirerek Safevi ve Avrupalı devletlerin tüm çabalarına rağmen bölgede askeri ve diplomatik üstünlüğü elde etmiş olarak İslam dünyasında tek lider haline gelmiştir²⁹². Yavuz Sultan Selim, Mısır'ın fethinin ardından denizlerde sürdürdüğü yayılcılık politikalarını gerçekleştirmek adına Kızıldeniz'de bir filo meydana getirme ve bunun sonucunda stratejik bir konumda bulunan Rodos'u almak amacıyla sefer hazırlıklarına girişmiş ancak vefatından dolayı bunu gerçekleştiremeye zaman bulamamıştır²⁹³. 1519 yılında ise İstanbul'daki Macar elçisi Bélay Barnabas ile Osmanlı elçisi Kemal Vitus aracılığıyla Macarlar ile bir dostluk antlaşması imzalanmıştır²⁹⁴.

Kanuni Sultan Süleyman tüm dikkatini Avrupa'ya çevirerek devletinin fetih yönünü Batı'ya sevk etmiştir. 1521 yılında Belgrad'ı fetheden Kanuni, Macaristan üzerine aralıksız fetihlerine devam ederek kuruluş döneminde önemli siyasi ve diplomatik ilişkiler içerisine girdiği Macar İmparatorluğu'nun 1526 yılında yapılan Mohaç Meydan Savaşı ile birlikte tarih sahnesinden silinmesini sağlamıştır. Macaristan'ın ortadan kalkması ile birlikte Hıristiyanların koruyuculuğunu üstlenen Avusturya ve Müslümanların halifesi olarak Osmanlı Devleti hâkimiyet mücadelesi içerisine girmişlerdir. Nitekim devletler sadece siyasi değil aynı zamanda dini anlamda da karşı karşıya gelmişlerdir²⁹⁵. Böylece Osmanlı hâkimiyetine giren Orta Macaristan toprakları için Avusturya ile mücadele eden Osmanlı Devleti, Avusturya'nın rakibi olan Fransa ile ittifak yapmıştır. Ancak bu durum Avusturya'nın Rusya ile ittifak yapmasına ve Osmanlı Devleti'ni iki cephe arasında bırakabilecek yeni bir düşman kazanmasına yol açmıştır. Fransa'ya tanınan "*kâpitülasyonlar*" olarak tanımlanan ticari ve diplomatik imtiyazlar dönemin oldukça önem arz eden olaylarından biri olmuştur²⁹⁶.

²⁹² Cihan Yüksel Muslu, "*Osmanlılar ve Memlûkler*" *İslam Dünyasında İmparatorluk Diplomasisi ve Rekabet*, Kitap Yayınevi, (çev. Zeynep Rona), İstanbul 2016, ss. 227-228; Kazım Yaşar Koprıman, "Osmanlı-Memlûk Münasebetleri", *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, C. 9, Ankara 2002, ss. 901-902; Emecen, *a.g.e.*, s. 153.

²⁹³ Palmira Brummett, *Osmanlı Denizgücü, Keşifler Çağında Osmanlı Denizgücü ve Doğu Akdeniz'de Diplomasisi*, Timaş Yayınları, İstanbul 2009, s. 245.

²⁹⁴ BOA, *Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı'dan Günümüze Türk-Macar İlişkileri*, Yayın No: 146, İstanbul 2016, s. 13; Kâtip Çelebi, *Tufhetü'l-Kibar Fi Esfrari'l-Bihar*, Kervan Kitapçılık, haz. Orhan Şaik Gökyay, C. 1, İstanbul 1980, ss. 35-36.

²⁹⁵ Namık Sinan Turan, "1699 Karlofça'ya Kadar Orta Avrupa'da Bir Osmanlı Üssünün Tarihi Macaristan", *Macar-Türk İlişkileri Üzerine Makaleler "Macar Kardeşler"*, (ed. Yeliz Okay), Doğu Kitabevi, İstanbul 2012, ss. 17-18; Feridun Emecen, *Osmanlı Klasik Çağında Siyaset*, Timaş Yayınları, İstanbul 2011, s. 200.

²⁹⁶ Özkan, *a.g.e.*, s. 46; Savaş, *a.g.e.*, s. 26; İnalçık, *a.g.e.*, s. 158.

Kanuni Sultan Süleyman döneminde Osmanlı Devleti siyasi ve diplomatik ilişkilerin zirvesinde olduğu gibi, Osmanlı Devleti'nin en çok diplomatik ilişki içinde olduğu devlette Avusturya İmparatorluğu idi. Avusturya bu dönem içerisinde Osmanlı Devleti'ne otuz dört elçi göndermiş ve diplomatik ilişkilerini yoğun bir şekilde sürdürmeye devam etmiştir. Bunun yanı sıra Venedik de Osmanlı Devleti'nin nezdinde İstanbul'da sürekli dış temsilcilik hakkına sahip bir diğer ülkedir. Bu sebeptendir ki, İstanbul bu dönemde diplomatik trafiğin en yoğun olduğu önemli bir dünya şehri haline gelmiştir. Bu dönemin en büyük özelliği ise Osmanlı Devleti'nin Avrupa'daki hanedanlarının başına geçecek kişiyi belirleyebilecek kadar devletler üzerinde söz sahibi olabilen bir güç konumuna yükselmesi olmuştur²⁹⁷.

Osmanlı Devleti'nin XV. yüzyılın sonlarında Ceneviz ve Venedik'in Doğu Akdeniz'deki ticari kolonilerini ele geçirmesi sonucunda XVI. ve XVII. yüzyıllarda Akdeniz, Kızıldeniz ve Hint Okyanusu'nda giriştiği hâkimiyet mücadelesinde karşısında Portekiz ve İspanya olmak üzere çok güçlü iki rakip söz konusudur. 1525 yılında Kızıldeniz'de Osmanlı donanmasının ordu komutanlığı görevinde bulunan Selman Reis, Osmanlı Sultanı Kanuni Sultan Süleyman'ı Portekiz kralına karşı bölgenin hâkimiyeti ele geçirmek amacıyla meydan okuması için teşvik etmektedir. Bunu yapmaktaki amacı ise, Basra Körfezi'nde yapılan ticaretten gelen gümrük gelirlerini elde edebilmektir²⁹⁸. Osmanlı Devleti, kara sınırlarını genişletmek amacıyla denizlerde varlık göstermeye çalışırken Portekiz ve İspanya tamamen ticari menfaatleri doğrultusunda hareket ederek deniz ötesindeki kaynak ve pazarlara ulaşma çabası içerisinde olmuşlardır²⁹⁹. 1538 yılında Hadım Süleyman Paşa komutasında Osmanlı İmparatorluğu'nun donanma gücü Diu seferini gerçekleştirmiş ve Aden'in zapt edilmesini de sağlamış ve Kızıldeniz ile Hint Okyanusunun irtibatını sağlayarak bir köprü görevi görecektir olan 1540 yılında Yemen eyaletinin oluşturulmasına zemin hazırlanmasında önemli rol oynamıştır³⁰⁰. Osmanlı-Portekiz diplomasisinde sınırlar, tüccarların durumu, karabiber ve buğday ticareti önemli rol oynamış ve karşılıklı

²⁹⁷ Savaş, *a.g.e.*, s. 27.

²⁹⁸ Selman Reis, Vezîr-i a'zam İbrahim Paşa'ya bu husus hakkında sunduğu 1525 tarihli raporunda Osmanlıların Portekizlilere düzenleyeceği bir saldırının çok önemli miktarda bir getirisinin olacağını belirterek, Portekiz'in her yıl Hürmüz Boğazı'ndaki 50-60 gemiden yüzde on gümrük vergisinin ederinin 100 bin florine tekabül ettiğine dikkat çekmiştir. Ayrıca Selman Reis, yapılacak bir mücadele sonucunda Yemen'de imal edilen kırmızı boya vb. ihraç ürünlerinin ele geçirilmesini de istemektedir. Brummett, *a.g.e.*, s. 245.

²⁹⁹ Salih Özbaran, *Umman'da Kapışan İmparatorluklar Osmanlı ve Portekiz*, Tarihçi Kitabevi, İstanbul 2013, s. 41.

³⁰⁰ Özbaran, *a.g.e.*, ss. 146-147.

gönderilen mektuplar ve elçiler aracılığıyla bu hususlar üzerinde müzakereler gerçekleştirilmiş ancak uzlaşmaya varılamadığından dolayı diplomatik görüşmeler kesilerek savaş durumuna geçilmiştir³⁰¹. Osmanlı İmparatorluğu, Hint denizinde ve Doğu Akdeniz ticaretinde Portekiz tekeline son vermek amacıyla Piri Reis ve Seydi Ali Reis yönetiminde olan donanmalar bölgeye sevk edilmiş ancak Osmanlı donanmasında bulunan gemilerin okyanus koşullarına uygun olmaması ve teknik yetersizlikleri dolayısıyla yapılan harekât başarısız olmuştur. Yine de Osmanlı İmparatorluğu'nun Diu seferi sonrasında Hint Okyanusuna olan en önemli mücadelesi Piri Reis tarafından gerçekleştirilen 1552 Hürmüz Kuşatması olmuştur. 1556 yılında Portekizli D. Alvaro da Silveira'nın Basra'ya yaptığı sefer gibi, 1559 yılında Lahsa Beylerbeyi Mustafa Paşa'nın düzenlemiş olduğu Bahreyn seferi de başarısız olmuştur³⁰². Bunun yanı sıra yine Kanuni Sultan Süleyman ile Portekiz Kralı III. Joao arasındaki bölgedeki hâkimiyet mücadelesi ve ticari çıkarlar doğrultusunda mektuplaşmalar ve elçilerin karşılıklı gönderilmesi ile gerçekleştirilen diplomatik münasebetler bu dönemde de sürdürülmektedir³⁰³.

Kanuni Sultan Süleyman dönemindeki bir diğer önemli olay ise; Osmanlı Devleti'nin bu tarihe kadar bir ahdi ihtilaf içerisinde olmadığı Azerbeycan, Irak, Arap konuları üzerinden anlaşmazlıkların yaşandığı İran ile ilk antlaşma olma özelliği taşıyan 1555 tarihli Amasya Antlaşması'nın imzalanması olmuştur. Yapılan bu antlaşma 1578 yılına kadar geçerliliğini korumuş ve Kanuni'nin oğullarından Şehzade Beyazıd'ın İran himayesine sığınmış olması bile bu antlaşmayı bozamamıştır³⁰⁴. 1567-1569 yılları arasında Açe Sultanı Aleâadin Vezir Hüseyin aracılığıyla Portekizlilere karşı Osmanlı Devleti'nden yardım talebinde bulunmuş ve Osmanlı Devleti tarafından İskenderiye Kaptanı Kurdoğlu Hızır komutasında mühimmat ve asker gönderilmiştir³⁰⁵. Mısır'dan şeker, pirinç vb. getiren gemi Kıbrıs'ta alıkonulunca Piyâle ve Lala Mustafa Paşalar savaş yapılmasını istemişlerdir³⁰⁶. Sokullu Mehmed Paşa'nın muhalefetine rağmen yapılan savaşta İnebahtı ve Eğriboz beylerinin sipahileri ile birlikte donanmaya katılarak destek vermeleri hususunda aldıkları emir doğrultusunda buldukları yardım

³⁰¹ Özbaran, *a.g.e*, s. 150.

³⁰² Salih Özbaran, *Yemen'den Basra'ya Sınırdaki Osmanlı*, Kitap Yayınevi, İstanbul 2013, s. 169.

³⁰³ Özbaran, *a.g.e*, s. 62.

³⁰⁴ Bekir Kütükoğlu, *Osmanlı-İran Münasebetleri (1578-1612)*, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul 1993, s. 4.

³⁰⁵ Numaralı Mühimme Defteri (975-976/1567-1569) Özet-Transkripsiyon-İndeks, Başbakanlık Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Ankara 1998, s.131.

³⁰⁶ Selaniki Mustafa Efendi, *Tarih-i Selaniki (971-1003/153-1595)*, haz. Mehmet İpşirli, Türk Tarih Kurumu Yayınları, C. I, Ankara 1999, s.78.

sonucunda savaştan Osmanlı Devleti galip ayrılmış ve savaşta zafer elde eden Lala Mustafa Paşa “*Kıbrıs Fatihî*” olarak adlandırılmıştır³⁰⁷. 1576 yılında III. Murad’ın cülusunun tebrik etmek amacıyla, yine II. Selim’in cülusunun tebrik için gelen Revan Hâkimi Tokmak Muhammedî Sultan İran elçisi olarak Osmanlı Devleti’ne gelmiştir. Divân-ı hümayuna kabul edilen elçi sultan, vezîr-i a’zam ve önemli devlet adamları için getirdiği nâme ve pişkeşleri takdim etmiştir³⁰⁸. Ancak 1555 yılından bu yana sürdürülen diplomatik ve dostane ilişkiler, Safevi hükümdarı II. Şah İsmail’in Anadolu’da baş gösteren Kızılbaşları isyan için teşvik etmesi, barışı ihlâl ettiği anlamına geldiğinden dolayı diplomatik ilişkilerin kesilerek silahlı mücadele ve savaşa dönüşmesine yol açmıştır. İki devlet arasında 1578’de başlayan bu savaş, 1590 yılına kadar sürecek bir mücadelenin yansıması olduğu gibi Osmanlı Devleti’nin doğuda en geniş sınırlara ulaştığı Ferhad Paşa Antlaşması ile sona erecek olmasından dolayı da oldukça önem arz etmektedir³⁰⁹.

Ayrıca bu dönemde denizlerde önemli bir üstünlüğü elinde bulunduran ve diplomaside en önde gelen Avrupa ülkelerinden biri sayılan İngiltere’ye 1580 yılında özellikle ticari imtiyazlar tanıyan kapitülasyonlar verilmiştir. Bu imtiyazın verilme sebebi ise, İran ile yapılan savaşlarda ortaya çıkan silah ihtiyacını karşılayabilme ve İspanya ile Portekiz’e karşı güçlü bir müttefik olabilme ihtimalinin olmasıdır.

Kanuni Sultan Süleyman döneminden sonra dünya siyaseti Osmanlı Devleti aleyhinde şekillenmeye başlamıştır. Bu durumun ilk göstergesi olan antlaşma ise Avusturya ile imzalanan 1606 Zitvatoruk antlaşması olmuştur. Bu antlaşma ile Osmanlı padişahı Avusturya kralını önceden vezîr-i a’zamına eşit görürken artık “*kaiser*” unvanı kendisi ile eşit bir hükümdar olarak tanınması Osmanlı Devleti için diplomaside üstünlük iddiasının değişime uğramaya başladığını gözler önüne sermektedir³¹⁰. Eflak ve Boğdan voyvodaları ve Erdel prensi ile ittifak kuran Avusturya ile savaşlar sürerken, İran’ın savaş ilanı Osmanlı Devleti’ni iki cephede savaşmak zorunda bırakmıştır. Bunun sonucunda Avusturya ile yapılan bu antlaşma Avrupa devletleri ile ilişkilerde yeni bir devri başlatmış ve önceden Osmanlı sultanlarının bir lütfu olarak görülen ve sultanın

³⁰⁷ 12 Numaralı Mühimme Defteri (978-979/1570-1572), Başbakanlık Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Ankara 1996, s. 50; Ahmet Refik Altınay, *Sokullu Mehmed Paşa*, haz. Yılmaz Kurt, Akçağ Yayınları, C. 2, Ankara 2017, ss. 230-235.

³⁰⁸ Kütükoğlu, *a.g.e.*, ss. 6-7.

³⁰⁹ Kütükoğlu, *a.g.e.*, ss. 23-25.

³¹⁰ İnalçık, *a.g.e.*, s. 187; Bu durum Osmanlı padişahının 1606 tarihli Zitvatoruk Antlaşması ile Avusturya’nın karşısında siyasi üstünlüğünü kaybetmiş olması, Osmanlı diplomasi anlayışının kâğıt üzerinde de olsa değişmeye başladığının somut bir göstergesi olmuştur. Özkan, *a.g.e.*, s. 48.

istediği müddetçe geçerli olacak şekilde yapılan antlaşmaların artık niteliği değişmiştir. Bu antlaşma Osmanlı Devleti'nin siyasi üstünlüğünden kaynaklı gücünü yavaş yavaş kaybetmeye başladığının bir göstergesi olmuştur³¹¹.

Bu dönem İstanbul'un da fethi ile Avrupalı devletlerin Osmanlıların gücünün iyice farkına vardıkları ve İstanbul'u geri almak için Osmanlılar ile tek başa çıkılamayacağını bildiklerinden batıda bir Haçlı sefer düzenleyip doğuda da bir müttefik edinerek Osmanlıları iki cephe arasında bırakmaya çalıştıkları bir dönem olmuştur. Osmanlı Devleti açısından bakıldığında ise; yine bu dönemde de hem batıda hem de doğuda fetihlerine aralıksız bir şekilde devam eden Osmanlılar dünyanın en büyük gücü haline gelmiştir. Avrupalı devletler ile olan diplomatik ilişkiler bu dönemde yoğun olarak sürdürülmüş ve İstanbul diplomatik trafiğin en yoğun olduğu önemli bir dünya şehri olmuştur. Bazı Avrupalı devletlere “*Kapitülasyon*” olarak adlandırılan ticari imtiyazlar verilmiş ve bu durum diplomatik ilişkilerde önemli rol oynamaya başlamıştır. Ancak Kanuni Sultan Süleyman dönemi sonrasında dünya siyaseti Osmanlı Devleti aleyhine şekillenmeye başlamış ve dönemin sonunda Osmanlılar Avrupalı devletlere karşı ilk yenilgisini alarak siyasi üstünlüğünü kaybetmeye başlamıştır.

2.4.3. Zitvatoruk Antlaşması'ndan Karlofça Antlaşması'na Kadar Olan Dönemin Diplomasi Anlayışı (1606-1699)

Osmanlı Devleti'nin askeri ve diplomatik ilk başarısızlığı anlamına gelen ve Avrupa ülkeleri üzerinde kurmuş olduğu üstünlüğünü kaybetmeye başladığının ilk göstergesi olarak addedilen Avusturya ile yapılan 1606 tarihli Zitvatoruk Antlaşması'ndan sonra Vezîr-i â'zam Kuyucu Murad Paşa zamanında ıslahatlar yapılmaya başlanmış ve devletin kötü gidişatı durdurulmaya çalışılmıştır. Zira bu dönemde Kanuni Sultan Süleyman zamanındaki idari yapıyı tekrar oluşturmak için çabalanmıştır³¹². 1612 yılında önceki antlaşma maddelerini ihlâl ettiği gerekçesiyle İran ile Nasuh Paşa Antlaşması imzalanırken, 1621 yılında II. Osman döneminde Lehistan ile Hotin savaşı yapılmıştır. Ancak Kazakların Lehlilere destek vermesi ve Osmanlı ordusunun iyi idare edilememesi sonucunda Osmanlı Devleti mağlubiyet ile karşı

³¹¹ Savaş, *a.g.e.*, s. 28.

³¹² Halil İnalçık, *Devlet-i Aliyye*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, C. 2, İstanbul 2014, s. 161.

karşıya kalmıştır³¹³. Bu dönemde İran Azerbeycan ve Şirvan'ı ele geçirdiği gibi Bekir Subaşı isyanı sırasında da Bağdad'ı alınca Osmanlı Devleti İran'a savaş ilan etmiş ve İran ile yapılan savaş neticesinde Bağdat, IV. Murad komutasında Osmanlı Devleti tarafından fethedilmiştir. 1639 yılında yapılan barış antlaşmasına göre yapılan hudud tespiti sayesinde yaklaşık olarak bugünkü Türk-İran sınırı çizilmiştir³¹⁴. Devletin sorunları hakkındaki fikirleri Turhan Valide Sultan tarafından beğenilen Köprülü Mehmed Paşa devleti içinde bulunduğu zor durumdan kurtarması amacıyla ortaya sunduğu şartlar dahi kabul edilerek vezîr-i a'zamlığa getirilmiştir³¹⁵. Köprülü Mehmed Paşa, harem ve yeniçeri ocağı iktidarına son verip tüm devlet işlerini Paşa Kapısı'nda toplayarak merkezi otoriteyi güçlendirmeye çalışmış ve böylece Osmanlı Devleti'nde yeni bir dönem başlatmıştır³¹⁶. Köprülüler döneminde bir nebze de olsa toparlanan devlet, bu yüzyılın sonlarında ise yapılan savaşlar sonucunda ağır yenilgiler almaya ve şartları zorlayan antlaşmalar imzalamaya mecbur kalmaya başlamıştır.

XVII. yüzyılın ortalarında Avusturya ile imzalanan Vasvar Antlaşması, Zitvatoruk Antlaşmasının yenilenmesini ifade etmesinin yanı sıra Osmanlı Devleti'nin ilk yenilgisi olarak sayılan antlaşma olması niteliğini de bünyesinde barındıran bir mukavelenâme olmuştur. 1683 yılında meydana gelen Viyana Kuşatması sonucundaki başarısızlık ve alınan ağır yenilgi ise Osmanlı Devleti için bir dönüm noktası olarak nitelendirilmekle birlikte bu tarihten itibaren sürekli yenilgiler alınmaya ve büyük toprak kayıpları yaşanmaya başlanmıştır³¹⁷. Bugüne kadar Kırım Hanları aracılığıyla diplomatik müzâkereler aracılığıyla sürdürülen Osmanlı-Rus ilişkileri 1688 yılında savaş meydanına taşınmış ve Rusya ile yapılan Çehrin savaşı sonrasında bir barış antlaşması yapılmış ve Özi nehri ilk ülke arasında sınır kabul edilerek sağ tarafı Osmanlı Devleti'ne sol tarafı ise Ruslara verilmiştir³¹⁸. 1683-1699 yılları arasında Avusturya, Venedik³¹⁹, Rusya kutsal birliği ile mücadele eden Osmanlı Devleti, ilk kez

³¹³ Solakzâde Mehmed Hemedi, *Solakzâde Tarihi*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları, sadeleştiren: Vahid Çabuk, yay. haz. Halit Atlı, İstanbul 2016, s. 777.

³¹⁴ Mustafa Nuri Paşa, *a.g.e.*, s. 308; Solakzâde, *a.g.e.*, s. 841.

³¹⁵ Solakzâde, *a.g.e.*, s. 869.

³¹⁶ İpşirli, *a.g.m.*, s. 416; İnalçık, *a.g.e.*, s. 344.

³¹⁷ Savaş, *a.g.e.*, s. 30.

³¹⁸ Mustafa Nuri Paşa, *a.g.e.*, s. 308.

³¹⁹ II. Viyana Kuşatması, Osmanlı-Venedik diplomatik ve ticari ilişkilerinde yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Zira bu zaman kadar Osmanlı Devleti'ne karşı açık bir şekilde savaşmaya cesaret edemeyen Venedik, tarihinde ilk kez Osmanlı Devleti'ne karşı yapılan bir ittifaka katılmıştır. 1683-1699 yılları arasında uzun yıllar süren savaşlar neticesinde imzalanan Karlofça Antlaşması ile Osmanlı-Venedik ilişkileri düzelmeye ve iki devlet ararsındaki diplomatik ilişkiler yeniden devam etmeye başlamıştır. Özkan, *a.g.e.*, s. 73.

ciddi derecede toprak kaybına uğradığı bu savaş³²⁰ sonucunda Osmanlı diplomasisini tamamen değiştirecek olan ve İngiltere elçisi Sir William Hussey ile Hollanda elçisi Jacobus Colyer'in ara buluculuğuyla 1697 yılında barış müzâkerelerine başlanmıştır. Osmanlı Devleti ile ilgili devletlerarasında yaklaşık iki yıl süren bu diplomatik müzâkereler sonucunda taraflar arasında uzlaşma sağlanarak yirmi beş yıl geçerli olacak olan 1699 tarihli Karlofça Antlaşması imzalanmıştır. Bu kuşatma sonucunda yapılan 1699 Karlofça Antlaşması Osmanlı Devleti için savunmaya yönelik bir politikaya geçişin ilk adımı olmuş ve Doğu Avrupa'da önemli bir prestij kaybına uğramıştır. Osmanlı Devleti ilk defa bu antlaşma ile Avrupalı devletlerin aracılığını kabul etmiş ve bu durum Osmanlı diplomasi tarihi açısından yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur³²¹. Nitekim XVII. yüzyılın getirdiği iç ve dış olumsuz gelişmelerin ardından bu yozlaşma ve buhran döneminden kurtulmak için yeni ve kalıcı tedbirlere olan gereksinim ve toplumsal yapının değiştirilmesine duyulan ihtiyacın belirginleşmesi Osmanlı Devleti'nde yeni bir dönemin başlayacağını habercisi olmuştur³²².

Bu dönem, saldırgan olmaktan çok savunmaya yönelik bir siyaset izlemeye başlayan Osmanlı Devleti'nin Osmanlı-Rus, Osmanlı-Avusturya, Osmanlı-Venedik, Osmanlı-Lehistan ile ayrı ayrı yapılan savaşların neticesinde alınan kayıplarının telafi edilmeye çalışıldığı ancak daha büyük mağlubiyetlerle karşılaştığı bir dönemdir. Söz konusu olan bu ülkelerle bazen dostane bazen de hasmane olarak sürdürülen diplomatik ilişkilerin ve farklı zamanlarda kurulan ittifakların fayda sağlamaması bir yana Osmanlı Devleti'nin dünyanın süper gücü olduğu iddiasının yitirildiği, önemli bir devrin kapandığının göstergesidir³²³.

Karlofça Antlaşması; Osmanlı Devleti ile Avrupa Kutsal İttifakı arasında yapılan ilk antlaşma olması sebebiyle önem arzemesinin yanı sıra Türkler tarafından savaşta tarafsız olan ülkelerin arabuluculuğunu kabul ettiği ilk mağlubiyeti olarak bilinmektedir. Osmanlı diplomasi anlayışının değişmeye başlamasının temelinde yatan bu antlaşma,

³²⁰ Bu savaş, 1354-1683 yılları arasında 400 yıl boyunca Osmanlı tehdidi altında kalan Avrupa'da üstünlük kurma iddiasında olan her devletin tasarladığı birleşik bir Avrupa'yı temsil etme ve savaşma iddiasından kaynaklanan bir düşüncenin ürünüdür. Halil İnalçık, "Tarihte Avrupa Birliği ve Türkiye", *Makaleler II*, Doğu Batı Yayınları, Ankara 2008, s. 217.

³²¹ Güner Doğan, *Venedikli İle Dahi Sulh Oluna 17. ve 18. Yüzyıllarda Osmanlı-Venedik İlişkileri*, İletişim Yayınları, İstanbul 2017, s. 78.

³²² Mehmet Alaaddin Yalçınkaya, "XVIII. Yüzyıl: Islahat, Değişim ve Diplomasi Dönemi", *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, C. 12, Ankara 2002, ss. 479-511.

³²³ Victor Ostapchuk, "1648-1681 Yılları Arasında Doğu Avrupa'da (Ukrayna, Rusya, Polonya, Türkiye) Yeni Bir Düzen Kurulma Yolunda Yapılan Mücadeleler", *Türk-Rus İlişkilerinde 500 Yıl*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1999, ss. 100-110

Osmanlı Devleti'nin dış ilişkilerdeki tavır ve tutumlarında da köklü bir evrim geçirmesinde büyük bir etkisinin olduğunu söylemek yanlış olmaz³²⁴.

Yine bu dönem, Osmanlı Devleti'nin Vasvar Antlaşması ile ilk yenilgisini aldığı dönem olması bakımından önemlidir. Devlet için bir dönüm noktası arz eden bu yenilgi beraberinde daha ağır yenilgileri de getirmiştir. Bu dönem itibariyle Osmanlı Devleti'nin diplomatik anlamda eşit hakları haiz kabul etmediği, Avrupa devletleri karşısında üstünlüğü giderek azalmaya ve bu durum devlet aleyhinde yer değiştirmeye başlamıştır. 1699 Karlofça Antlaşması ile savunmaya yönelik bir politikaya geçilmiş ve Osmanlı Devleti ilk defa önemli toprak kayıpları yaşayarak önemli ölçüde bir prestij kaybına uğramıştır. Ayrıca ilk defa Avrupalı devletlerin aracılığını kabul eden Osmanlı Devleti'nin diplomasisi ve devletler ile olan münâsebetleri açısından yeni bir dönem başlamıştır.

2.4.4. Karlofça Antlaşması'ndan Küçük Kaynarca Antlaşması'na Kadar Olan Dönemin Diplomasi Anlayışı (1699-1774)

Osmanlı Devleti bu dönemde kaybettiği toprakları geri alma politikası ile hareket etmiştir. 1711 Prut Antlaşması ile Azak'ı yeniden alan Osmanlılar Rusya'nın İstanbul'da elçi bulunduramayacaklarına dair bir maddeyi de imzalatmayı başarmışlardır³²⁵. 1711 yılında Prut Antlaşması ile kaybettiği toprakları geri alma ümidi canlanan Osmanlı Devleti, 1699 Karlofça antlaşmasından bu yana ticaret üzerine kurulu diplomatik münâsebetlerde bulunduğu ve art arda gönderilen karşılıklı elçiler münâsebetiyle barış ve sükûnet dönemi içerisinde olduğu Venedik ve Avusturya ile yapılan savaş ile hayal kırıklığına uğramıştır³²⁶. 1718 yılında elçiler ve diplomatlar aracılığıyla başlayan barış müzâkereleri uzlaşılın yirmi altı maddelik antlaşma metni 1718 Pasarofça Antlaşması adı altında imzalanmış ve karşılıklı hediyeler ile antlaşma metinlerinin değiş tokuş yapılmasıyla sona ermiştir. Ancak bu antlaşma Osmanlı

³²⁴ Monika Molnar, "Venedik Kaynaklarında Karlofça Antlaşması: Diplomasi ve Tören", *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, C. 9, Ankara 2002, s. 1444.

³²⁵ Savaş, *a.g.e.*, s. 32.

³²⁶ 1711 yılında Rusya ile yapılan savaşta elde ettiği kazançlar doğrultusunda moral bulan ve 1715'te Venedik ile yapılan mücadele sonucunda kazandığı başarıyı gözünde fazla büyüten Osmanlı Devleti, 1714 yılı ndan itibaren Habsburglar ile uzlaşmayı tercih etmeyerek başlattığı sefer hazırlıkları doğrultusunda kaybettiği toprakları geri alma düşüncesi ile hareket etmiştir. Hakan Karagöz, "Pasarofça Barışına Giden Süreçte Osmanlı-Habsburg Rekabeti 1716-1717", *"Harp ve Sulh" 300. Yılında Pasarofça Antlaşması Sempozyumu Bildirileri*, yay. haz. Gültekin Yıldız, Milli Savunma Üniversitesi Yayınları, İstanbul, Haziran 2019, ss. 56-57.

Devleti için içerisinde Belgrad, Semendire ve Eflak gibi birçok önemli toprakların kaybedilmesinin resmi belgesi niteliğini taşımaktadır³²⁷. Bu dönemin bir diğer önemli mücadelesi de Osmanlı Devleti'nin 1736-39 yılları arasında Avusturya-Rusya ittifakı ile yapmış olduğu savaş ve bunun ardından yapılan antlaşma ile yaklaşık 22 yıl sonra Belgrad'ın geri alınmış olmasıdır. Ancak Belgrad gibi önemli ve stratejik bir şehrin ele geçirilmiş olmasına rağmen bu antlaşmanın da yabancı bir devletin aracılığı ve garantörlüğü altında yapılmış olmasından kaynaklı olarak Osmanlı Devleti'nin yine eski gücüne ulaşamadığı anlaşılmaktadır³²⁸.

Avusturya, Rusya ve Prusya kendi devletlerine sınır olan ve aralarında kalan Lehistan'ı paylaşmak isteğinde iken Lehistan Osmanlı Devleti'nden Podolya'yı vaad ederek yardım istemiştir. Bunun sonucunda Osmanlı Devleti 1770'te Rusya'ya savaş ilan etmiştir³²⁹. Fakat savaş sonucunda büyük kayıplara uğrayan Osmanlı Devleti ve Sadrazam Muhsinzâde Mehmed Paşa 1774'te barış antlaşması imzalamak zorunda kalmıştır³³⁰. İki devletin delegeleri tarafından Küçük Kaynarca'da barış antlaşmasını imzalamışlardır. Osmanlı Devleti'ni bu antlaşma müzâkereleri esnasında temsil eden delegeler Ahmed Resmi Efendi ve Reîsü'l-küttâb Münib Efendi idi. Osmanlı Devleti bu antlaşma ile çok büyük toprak kayıplarına uğramış ve Osmanlı diplomasisi de büyük bir

³²⁷ Doğan, *a.g.e.*, ss. 268-269; 1718 tarihli Pasarofça Antlaşması, Osmanlı diplomasi tarihini, Osmanlı yönetiminin uluslararası ilişkilere olan yaklaşımını ve Osmanlı devlet yapısını kalıcı bir şekilde etkileyen dönüm noktası niteliğinde bir antlaşmadır. Bu antlaşma sonrasında diplomasi ağırlıklı bir yönetim anlayışı ile hareket eden Osmanlı Devleti'nde, dış ilişkilerde savaştan ziyade yoğun diplomatik temasların ağırlığının gittikçe arttığı bir döneme girilmiştir. Başarılı komutanların bulunamadığı noktada başarılı diplomatlara olan gereksinim artmış ve Vezîr-i a'zam Damad İbrahim Paşa başta olmak üzere Osmanlı bürokratları ve diplomatları için “*bu makûle asker ile sefere gitmek hata ve sulh olmak evladır*” bakış açısı hâkim olmaya başlamıştır. Siyasi hedefleri doğrultusunda cebri güce başvurmaktan çekinmeyen Osmanlı Devleti, artık daha barışçıl bir siyaset izlemeye özen gösterecektir. Fatih Yeşil, “Pasarofça Antlaşması ve Osmanlı Diplomasisindeki Değişim”, “*Harp ve Sulh*” 300. Yılında Pasarofça Antlaşması Sempozyumu Bildirileri, yay. haz. Gültekin Yıldız, Milli Savunma Üniversitesi Yayınları, İstanbul, Haziran 2019, ss. 103-109.

³²⁸ Salih Yılmaz-Abdullah Yakşı, “Osmanlı Devleti'nden Günümüze Türk-Rus İlişkileri”, *TYB Akademi Dil, Edebiyat ve Sosyal Bilimler Dergisi (Türk-Rus İlişkileri Özel Sayısı)*, Yıl. 6, S. 7, Mayıs 2016, ss. 14-15; Savaş, *a.g.e.*, s. 32; Alper Başer, “Claudius Rondeau'nun Yazışmalarında Osmanlı Devleti ve Osmanlı-Rus İlişkileri”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. XXVIII, S. 2, 2013, ss. 381-382.

³²⁹ Hacer Topaktaş, “Osmanlı Devleti'nin Doğu Avrupa Politikaları'nda Taksim Sonrası Polonya (Lehistan) Üzerine Bir Değerlendirme”, *Karadeniz Araştırmaları*, S. 45, Bahar 2015, S. 212.

³³⁰ Bu antlaşmayla; Ruslar Karadeniz ve Boğazlar yoluyla Akdeniz'e inme siyaseti, Kırım'ı ilhak etmesiyle geniş ölçüde gerçekleşmiş oluyordu. Ayrıca Rusya Osmanlı Devleti'nde sadece kendisi için serbest ticaret hakkı elde etmekle birlikte istediği yabancı devletlerin tüccarlarına da Rus bayrağı altında seyri sefer imkânı sağlamıştır. Bunun yanı sıra Kırım ve çevresinde ticareti canlandırmak amacıyla Batılıları ve Osmanlı Devleti'nde yaşayan Rum, Ermeni ve Yahudileri de yatırım için teşvik etmektedir. Bu dönemde Rus politikalarına karşı ise kendi ülkesinin çıkarlarına uygun şekilde Osmanlı Devleti'ne destek olacak bir İngiltere profili ortaya çıkmaktadır. Ali İhsan Bağış, “İngiltere'nin Osmanlı İmparatorluğu'nun Toprak Bütünlüğünü Politikası ve Türk Diplomasisinin Çaresizliği”, *Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç*, Türk Tarih Kurumu Yayınevi, Ankara 1999, s. 45.

darbe yemiştir³³¹. Bunun yanı sıra Osmanlı Devleti, Karadeniz'in en önemli konumunda bulunan Kırım'ın bağımsızlığını kabul etmiş, Eflak ve Boğdan üzerinde 1856 Paris Antlaşması'na kadar devam edecek olan bir Rus himayesini de tanımak zorunda kalmıştır. Boğazlar ve Karadeniz'in Rusya'nın ticaret gemilerine açılması ile de Karadeniz'de var olan Osmanlı hâkimiyetine son verilmiştir³³².

Bu dönemde Osmanlı Devleti'nin temel politikası kaybettiği toprakları almak ve eski gücüne tekrar ulaşabilmek olmuştur. 1711'de yapılan Prut savaşı³³³ ile ümitleri canlanan Osmanlı Devleti sonrasında girdiği savaşlar ve imzaladığı antlaşmalar ile bunu yapamayacağını ve eski ihtişamlı zamanlarına geri dönemeyeceğini anlamıştır. Zira yapılan antlaşmalarda bile yabancı devletlerin aracılığı ve garantörlüğü söz konusudur. 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması ile oldukça büyük toprak kayıplarına uğrayan Osmanlı Devleti bu tarihten sonra elde kalan toprak bütünlüğünü koruma politikası ile hareket etmiş ve diplomatik ilişkilerini de bu doğrultuda sürdürmüştür. Ayrıca XVIII. yüzyıl başlarına kadar “*eşit hakları haiz muhâtap*” kabul edilmeyen Rusya bu antlaşma ile Osmanlı Devleti'ne büyük üstünlük sağlamış ve müzâkere pozisyonunu daha güçlü bir seviyeye ulaştırarak diplomasi tarihinde önemli bir aşama kaydetmiştir³³⁴.

1699 Karlofça Antlaşması, yaşanan büyük yenilgiler ve toprak kayıplarıyla başlayan yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Bu tarihten itibaren yapılan antlaşmalara tam olarak riayet edilmesine büyük önem veren ve siyasi, askeri ve ekonomik zayıflığını bu şekilde en az zarar getiren halde tutmaya çalışan taraf artık Osmanlı Devleti'dir. Yine bu dönemde değişen şartlar doğrultusunda farklı politikalar izleyen ve verdikleri güvencelere yerine getirmeyen Avrupa devletlerinin diplomasi

³³¹ Savaş, *a.g.e.*, s. 33.

³³² Yılmaz-Yakşı, *a.g.m.*, ss. 16-17; Ekinci, *a.g.e.*, s. 45.

³³³ Akdes Nimet Kurat, *Prut Seferi ve Barışı 1123 (1711)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1951.

³³⁴ 1683-1699 yılları arasında Rusya, Osmanlı Devleti ile yapılan savaştan oldukça kazançlı bir şekilde ayrılmış ve 1711'de gerçekleşen Prut Barışı sonrasında antlaşma haricinde bundan sonra yapılan tüm mücadelelerde de başarılı olmuştur. 1700 İstanbul Antlaşması ile Ortodoks Hıristiyanların üzerinde sınırlı da olsa bir himaye ve Kudüs'e hac için organizasyonu düzenleme hakkı kazanan Rusya, bu haklarını 1711 Prut Barışı'ndaki mağlubiyeti ile kaybetmiştir. Ancak bu durum kısa sürmüş ve 1620 yılında tekrar bu statüleri elde ederek Prut yenilgisini telafi etmiştir. Rusya için bu başarılar zaferlerinin başlangıcı olsa da 1774 yılında imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşması ve 1792 Yaş Antlaşması ile Osmanlı Devleti'ne karşı olan üstünlüğünü taçlandırmıştır. İlber Ortaylı, “XVIII. Yüzyıl Türk-Rus İlişkileri”, *Türk-Rus İlişkilerinde 500 Yıl*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1999, s.130; Kurtaran, *a.g.m.*, ss. 115-116.

anlayışına karşı Osmanlı Devleti'nin dürüst ve verdiği sözlere riayet etmeyi ilke edinmiş diplomasi anlayışı söz konusudur³³⁵.

2.4.5. Küçük Kaynarca Antlaşması'ndan Paris Antlaşması'na Kadar Olan Dönemin Diplomasi Anlayışı (1774-1856)

Küçük Kaynarca Antlaşması'ndan sonra Rusya 1783 yılında Kırım'ı ilhak etmiş ve Osmanlı Devleti'nin Rusya tarafından parçalanacağını anlayan Avusturya, Rusya ile ittifak yapmış ve Semendire ve Belgrad'ı Rusya ise Akkerman'ı almıştır. Osmanlı Devleti ise bu ittifakı bozmak ve 1783 yılında Rusların eline geçen Kırım'ı kurtarmak amacıyla 1787 yılında Rusya'ya savaş ilan etmiştir. Rusya ile ittifak halinde olan Avusturya ise bu savaşa 1788 yılında dâhil olmuş ve Osmanlı Devleti iki cephe arasında savaşmak durumunda kaldığından dolayı bir dizi mağlûbiyet sonrası Özi kalesi Rusların, Belgrad Avusturya'nın eline geçmiştir. Bu devletler ile tek başına mücadele edemeyeceğini anlayan Osmanlı Devleti, 1789'da İsveç ve 1790'da ise Prusya ile ittifak yapmıştır. Ancak 1789 yılında meydana gelen Fransız İhtilali, Fransa'ya coğrafi yakınlığı bulunan Rusya'nın huzursuz olmasına ve Osmanlı Devleti'nin istediği şartlara uygun olarak barış antlaşmasının imzalanmasına olanak sağlamıştır³³⁶. 1791 yılında Avusturya ile Zıştovi antlaşması imzalanmış ve Avusturya ile barış ve dostluk yeniden tesis edilmiş, Avusturya ile olan tüm ilişkiler bu tarihten itibaren tamamen diplomasi alanına taşınmış, hiçbir şekilde silahlı mücadeleye dönüşmeyen Osmanlı-Avusturya ilişkileri en uzun ömürlü olan barışlardan biri olmuştur. 1792 yılında Rusya ile Yaş Antlaşması imzalanmış ve Kırım'ı almak için girişilen bu mücadele sonrasında Osmanlı Devleti Rusya'dan Kırım'ı alamadığı gibi daha fazla toprak kaybına uğramıştır³³⁷. Bu dönemde Osmanlı Devleti, büyük güçlerle başa çıkabilmek için ittifakların bir parçası olmuş ancak ittifaklar sonucunda da Osmanlı Devleti için değişen bir şey olmamış yine toprak kayıpları artmış, bunun aksine prestiji ise günden güne daha da azalmıştır³³⁸.

Daha önce Avrupa devletlerini “*eşit hakları haiz muhâtap*” kabul etmeyen Osmanlı Devleti artık kendi varlığını devam ettirebilmek için bile Avrupa'da müttefik

³³⁵ Kemal Beydilli, “Osmanlı ve Avrupa Devletleri Arasında İttifaklar ve Siyasi Ahlak (1790-1856)”, *Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1999, s. 37.

³³⁶ Hüner Tuncer, *Osmanlı-Avusturya İlişkileri (1789-1853)*, Kaynak Yayınları, İstanbul 2008, ss. 17-18.

³³⁷ Tuncer, *a.g.e.*, ss. 19-20.

³³⁸ Savaş, *a.g.e.*, s. 35.

bulmak zorunda kalmıştır. 1797'ye kadar dost kabul edildiği için iyi geçinilmeye gayret edinilen Fransa'nın Mısır'ı alma niyeti anlaşılınca Rusya ile ittifak yapılmıştır. 1833'te yapılan Hünkâr İskelesi Antlaşması, Osmanlıları Rus himayesine sokmuş ve bunun doğal bir sonucu olarak İstanbul ile Boğazlar'da Rus kontrolüne geçmiştir. Ancak bu durum karşısında endişelenen Avrupalı devletlerinin isteği doğrultusunda 1841 yılında Osmanlı Devleti ortak bir himaye altına alınmıştır³³⁹.

1848'de Fransa İhtilalinin getirdiği milliyetçi fikirlerden etkilenen Avusturya himâyesindeki Macarlar ve Rusya'nın baskıcı idaresindeki Lehler iş birliği içerisinde kaçarak Osmanlı Devleti'ne sığınınca Ruslar mültecilerin geri verilmesini talep etmiştir. Osmanlı Devleti, bu talebi reddetmiş ve İngiltere ile Fransa ise bu konuda Osmanlı Devleti'nin yanında yer almışlardır³⁴⁰. 1853 yılında başlayan Kırım savaşı sırasında Rusya, Sinop'ta Osmanlı donanmasını batırınca İngiltere ve Fransa'da Rusya'ya savaş ilan etmişlerdir. Yapılan mücadeleler sonucunda ilgili devletler arasında barış antlaşmasının yapılmasına karar verilmiştir. Paris Kongresi'nde Osmanlı Devleti'ni Sadrazam Ali Paşa ile Sardinya'da bulunan Osmanlı Büyükelçisi Mehmet Cemil Bey temsil etmiştir. 1856'da yapılan Paris Barış Antlaşması ile Osmanlı Devleti ilk kez Avrupalı devletler ile böyle bir toplantıya katılmış, ilk kez uluslararası bir kongrede Avrupa devletleri ile eşit şartlar altında bulunmuş ve böylece Avrupa hukuk sistemine dâhil olmuştur³⁴¹. Bu antlaşma ile Avrupa devletler topluluğunun bir üyesi olarak kabul edilen Osmanlı Devleti'nin toprakları Avrupa devletlerinin güvencesi altına alınmış olmaktadır. Ancak Osmanlı Devleti'nde yaşayan Hıristiyan uyruklu vatandaşların hakları konusunda Sadrazam Ali Paşa ile Babîâli Osmanlı Devleti'nin iç işlerine karışılmasına imkân sağlayacak herhangi bir madde konulmaması için oldukça büyük çaba sarf etmişlerse de buna engel olamamışlardır³⁴².

Uzun yıllar boyunca dünya siyasetinde Avrupalı devletleri “eşit hakları hâiz kabul etmeyen” bir anlayış doğrultusunda bir politika izleyen Osmanlı Devleti, bu pozisyonunu zamanla kaybetmiş ve Avrupalı devletler ile “*eşit hakları haiz muhâtap olma*” durumunu kabul eden bir anlayış benimsemeye başlamıştır. Nitekim Osmanlı Devleti, 1699 Karlofça Antlaşması'ndan sonra uğradığı yenilgilerin ardından Avrupa devletleri ile fiilen eşitliği kabul etmek zorunda kalmıştır. Ancak bu dönem itibariyle

³³⁹ Savaş, *a.g.e.*, s. 36.

³⁴⁰ Hüner Tuncer, *Kırım Savaş ve Diplomasi (1853-1856)*, Tarihçi Kitabevi, İstanbul 2015, s. 30.

³⁴¹ Tuncer, *a.g.e.*, s. 110; Savaş, *a.g.e.*, s. 37.

³⁴² Tuncer, *a.g.e.*, s. 113.

üstünlüğü ele alan Avrupa devletleri hiçbir zaman Osmanlı Devleti ile eşitliği kabul etmemiş, 1856 Paris Antlaşması ile verecek olduğu teminatlar bile sadece sözde kalacaktır. Zira Avrupa denge siyasetinde daima fiilen çok önemli bir faktör olan Osmanlı Devleti resmen Batılı devletler tarafından Avrupa sistemi içine kabul edilmeyecektir³⁴³.

Bu dönemde Osmanlı Devleti, Rusya ve Avusturya'nın devleti parçalama politikalarına karşı bazı Avrupalı devletler ile ittifak yaparak varlığını sürdürmeye çalışmış, ancak sonuç değişmemiş ve Osmanlı Devleti yine büyük toprak kayıpları yaşamıştır. Prestiji günden güne azalan Osmanlı Devleti yaptığı ittifaklar sonucunda Boğazların kontrolünü Avrupalı devletlerin himayesine bırakmak zorunda kalmıştır. Fransız İhtilalinin getirdiği milliyetçilik fikirlerinin etkisiyle kaçarak Osmanlılara sığınan mülteciler sorunu yüzünden meydana gelen Kırım savaşı sonucunda imzalanan Paris Barış Antlaşması ile Osmanlı Devleti ilk kez Avrupalı devletler ile bir toplantıya katılarak Avrupa hukuk sistemine dâhil olmuştur. Böylece Osmanlı Devleti açısından yeni bir diplomatik dönemin başlangıcı olmuştur.

2.4.6. Paris Barış Antlaşması'ndan Osmanlı Devleti'nin Yıkılışına Kadar Olan Dönemin Diplomasi Anlayışı (1856-1922)

Paris Barış Antlaşması'ndan sonra oluşan yeni diplomatik düzen sonrasında 1857-1862 Eflak-Boğdan meselesi, 1858 Cidde olayları, 1860-1861 Lübnan meselesi ve 1866-1867 Girit isyanları yaşanmış ve Avrupa devletleri Paris Barış Antlaşması maddelerinden elde ettikleri hak ile bu olaylara müdahale etmeye ve Osmanlı Devleti'nin iç işlerine karışmaya başlamışlardır³⁴⁴. Bu yeni düzen yüzünden yine 1875'te Hersek isyanı ve beraberinde ise 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşı patlak vermiştir. Yapılan bu savaş sonrasında ise Ayastefanos Antlaşması imzalanmış ve birçok millet bağımsızlığını kazanarak Osmanlı Devleti'nden kopmuştur. Bu antlaşma Osmanlı tarihinin en ağır şartlar taşıyan antlaşmalarından biri olmakla birlikte Osmanlı Devleti askeri ve diplomatik alanlarda tam bir felaket yaşamıştır. Bu antlaşmadan sonra

³⁴³ Halil İnalcık, "Türk Diplomasi Tarihinin Sorunları", *Makaleler II*, Doğu Batı Yayınları, Ankara 2008, ss. 210-213.

³⁴⁴ Mehmet Alaaddin Yalçınkaya, *Osmanlı Diplomasisi*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir 2013, s. 171.

Berlin Kongresi yapıldıysa da bu kongrede de Osmanlı lehine bir gelişme söz konusu değildir.

Osmanlı Devleti'nde 1876-1908 yılları arasında I. ve II. Meşrutiyet ilan edilerek padişahın yetkileri sınırlandırılmış ve devletin işleri yoluna koyulmaya çalışılmışsa da beklenen olmamış ve istenen başarı sağlanamamıştır. 1911'de İtalya'nın Trablusgarb'ı işgali ve 1912-1913 Balkan savaşları dönemin diğer önemli olayları olarak zikredilebilir. Tüm bunlar sonucunda büyük toprak kayıpları yaşanmış ve gittikçe kötü bir hal alan bu durum ilerleyen bir kaç yıl içinde I. dünya savaşının çıkmasına zemin hazırlamıştır. I. dünya savaşı sonucunda Osmanlı İmparatorluğu tarih sahnesinden silinirken, bu savaşlar içerisinde halkın azminden doğan milli mücadele ruhuyla Osmanlı Devleti'nin varisi niteliğinde olan Türkiye Cumhuriyeti ortaya çıkmıştır³⁴⁵.

Paris Barış Antlaşması sonucunda Avrupalı devletler Osmanlı Devleti'nin iç işleri ile ilgili olan konularda bile söz sahibi haline gelmişler ve bu sorunların milletlerarası bir nitelik kazanmasına yol açmışlardır. XIX. yüzyılın sonlarına doğru devlet içerisinde çıkan isyanlar ve yapılan savaşlar zaten diplomatik anlamda Avrupalı devletler tarafından oldukça zor bir duruma düşürülen Osmanlı Devleti'ni bir de askeri olarak çıkmaz bir yola sokmuştur. Tüm bunlar sonucunda bir zamanlar dünyanın süper gücü tüm cihana hâkim olan 600 yıllık bir imparatorluk olan Osmanlı Devleti tarih sahnesinden silinmiştir.

³⁴⁵ Mehmet Yalçınkaya, *a.g.e.*, s. 202.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

VEZİR-İ A'ZAMIN DİPLOMATİK İLİŞKİLERDE KONUMU

Devletlerarası ilişkilerde Osmanlı Devleti adına önemli diplomatik yetkileri bulunan vezîr-i a'zam, Osmanlı Devleti'nin kuruluş döneminden XVII. yüzyılın sonuna kadar devlet içerisinde diplomasinin temel yapı taşı ve yürütücüsü konumundadır. Ancak XVIII. yüzyıl itibariyle bu durum değişmeye başlamıştır. Divân-ı Hümayun'da kâtiplerin şefi konumunda olan reîsü'l-küttâb bu alanda vezîr-i a'zamin yetkilerini devralmış ve onun adına diplomaside varlık göstermeye başlamıştır. Böylece diplomatik sahada birinci yetkili kişi olan reîsü'l-küttâb ile maiyetinde çalışan görevliler daha yetkili hale gelmiştir. Bundan dolayı aşağıda öncelikle vezîr-i a'zamin yüzyıllar içerisinde ciddi bir değişim göstererek farklı bir boyut alan diplomatik konumuna, ardından reîsü'l-küttâp lehine evrilen hususlara değinilecektir. Bunun akabinde önce vezîr-i a'zam, sonraki dönemlerde ise daha çok reîsü'l-küttâbın yabancı devletler ile olan diplomatik ilişkilerinde kullandığı yollara yer verilecektir. Son olarak ise söz konusu olan bu diplomatik yetkileri kullanırken kendisine yardımcı olan ve muhatap oldukları görevliler verilerek bir bütünlük sağlanmaya ve yeterince anlaşılması için söz edilen konunun temeline inilmeye çalışılacaktır.

3.1. VEZİR-İ A'ZAMIN DİPLOMATİK KONUMU

Osmanlı İmparatorluğu'nun dış siyaseti genel itibariyle İslâm dinini olabildiğince yaymak yani darûl-harbi darûl-sulh durumuna getirmek doğrultusunda şekillenmiştir. Osmanlılar gelişme döneminde oldukça genişleyen devlet sınırları dolayısıyla dış siyasetinin en önemli amaçlarından biri olan İslâmiyeti yaymayı büyük ölçüde başarmıştır³⁴⁶.

Osmanlı Devleti'nin yabancı ülkelerle olan ilişkileri kuruluş döneminden beri süregelse de Fatih Sultan Mehmed zamanından itibaren yoğunlaşmaya başlamış ve Avrupalı devletler menfaâtlerini koruyabilmek amacıyla İstanbul'da daimi elçilikler kurmuşlardır. Osmanlı Devleti yükselme döneminde gerek Avrupalı devletler gerekse doğudaki en güçlü rakibi olan İran ile kendi çıkarları doğrultusunda siyasal ilişkilerde

³⁴⁶ Ahmet Mumcu, *Divan-ı Hümayun*, Phoenix Yayınları, Ankara 2017, s. 58.

bulunmuştur. Söz konusu olan bu siyasal ilişkilerde iki ülke arasındaki durum o devletin elçileri ve yetkili kişileri aracılığıyla divânda yapılan müzâkereler sonucunda karara bağlanmıştır. Bu dönemde diplomatik ilişkiler, devletlerarası siyasal işlerin yürütülmesinde son derece etkin bir rol oynamaktadır³⁴⁷.

Osmanlı Devleti'nde padişahın mutlak vekili, divâna başkanlık yaptığı için baş danışman, dış ilişkileri yürüttüğü için baş nazır, tüm orduyu emir-nâmeler ile komuta edebildiği için başkomutan olan ve padişahтан sonra devlet içerisindeki en yetkili kişi olma vasfına sahip vezîr-i a'zam³⁴⁸ bünyesinde pek çok yetkiyi barındırmakta olup bu minvalde ele alınacak olan yetkisi diplomatik yetkileri olacaktır.

Osmanlı Devleti'nde II. Mehmed zamanından itibaren divâna başkanlık yapan vezîr-i a'zam uluslararası alanda gerekli olan tüm diplomatik icraatları yapmaya da tam yetkili bulunmaktadır. Büyük divânda ve kendi divânının bulunduğu Babıâli'de elçileri kabul etme, antlaşmaları imzalama, ahid-nâmelerin verilmesi, sınırların belirlenmesi, yabancı ülkelere elçi gönderilmesi, yabancı devlet hükümdarlarına ve hükümet başkanlarına nâmelerin gönderilmesi ile gelen nâmelere cevap verilmesi gibi diplomatik yetkileri bünyesinde barındırmakla birlikte yabancı ülkeler nezdinde de oldukça önemli bir makamı işgal etmektedir. Zira üzerine verilen bu vazife, başkanlığını yaptığı bu devletin uluslararası kişiliğini temsil etmek olarak adlandırılmaktadır.

Osmanlı Devleti içerisinde padişahın mutlak vekili olarak Osmanlı vezîr-i a'zamı birçok hususta olduğu gibi diplomatik anlamda da geniş yetkilere sahiptir. Zira vezîr-i a'zamın üzerine verilen bu vazife, başkanlığını yaptığı devletin uluslararası kişiliğini temsil etmek anlamına gelmektedir³⁴⁹. Nitekim vezîr-i a'zam, yabancı devletler ile diplomatik görüşmeler yapabildiği gibi gerektiği zaman elçileri kabul eder ve diplomatik ilişkilerin yürütülmesini sağlardı. Vezîr-i a'zam, bizzat kendisi diplomatik görüşmeler için yabancı devletlere gidebileceği gibi bazen de devlet memurları veya divan üyelerini de bu devletlere elçilik unvanıyla gönderebilirdi³⁵⁰. Ayrıca vezîr-i a'zam, yabancı devletler ile siyasal konularda görüşmeler yapabilir, anlaşmazlıkları çözüme kavuşturmaya çalışabilir ve anlaşmalara varabilirdi. Vezîr-i

³⁴⁷ Mumcu, *a.g.e.*, s. 59.

³⁴⁸ Albertus Bobovius/Santuri Ali Üfki Bey, *Topkapı Sarayı'nda Yaşam*, Kitap Yayınevi, (çev. Ali Berktaş), İstanbul 2009, s. 64.

³⁴⁹ Nasıh Sarp Ergüven, "Devletler Arasında Diplomasi İlişkilerinin Yürütülmesinde Genel Yetkili Organların Rolü ve Ayrıcalıkları", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, C. 6, S. 5, 2017, ss. 1279-2192.

³⁵⁰ Taneri, *a.g.e.*, s. 67.

a'zamlar ihtiyaç olduğunda yabancı devletler nezdinde bizzat elçilik vazifesinde de bulunmuşlardır³⁵¹.

Bu bölümde vezîr-i a'zâmın dönemsel şartlar ve siyasal konjonktür doğrultusunda değişime uğrayan konumu diplomatik açıdan ortaya konulmaya çalışılacaktır. Zira bu konu dünya üzerinde en büyük imparatorluklardan birini oluşturmuş ve yaklaşık 600 yıl hüküm sürmüş bir devletin en önemli ikinci adamının dünya siyasetinde oynadığı rolünün ve uluslararası alandaki diplomatik münasebetlerde ne derece etkili olduğunun gözler önüne serilmesinin hem dünya tarihi hem de Osmanlı tarihi açısından oldukça elzem olması bu konunun ortaya konulmasını gerekli kılmaktadır.

3.1.1. Kuruluş Döneminden XVI. Yüzyıla Kadar Olan Dönemde Vezîr-i a'zâmın Diplomatik Konumu

Osmanlı devlet teşkilâtında kuruluşundan bu yana çok güçlü bir kurum olan vezîr-i a'zamlık, Türk-İslâm devletlerinde ve bilhassa Selçuklu Devleti'nde baş vezirliğin bir devamı olarak ortaya çıkmıştır. Sadrazamlık makamının hakkında XV. yüzyılın yarısına kadar kayda değer bir bilgi bulunmamakla birlikte Orhan Bey'in saray erkânından Lülü'ye paşalık vererek ilmiye sınıfı dışından birini ikinci vezir yaptığı ve bunun üzerine Sinaüddin Yusuf'un birinci vezir olarak adlandırılan vezîr-i a'zam olduğu şeklinde söylentiler mevcuttur³⁵².

I. Murad döneminde ise vezîr-i a'zam sayısı birden fazlaya çıkarılınca ilmiye sınıfına mensup Çandarlı Kara Halil Hayreddin Paşa bir nevî Selçuklulardaki baş vezir gibi bir konuma yükseltilerek Osmanlı Devleti'nin ilk vezîr-i a'zamı olmuştur³⁵³. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, kaynaklarda Çandarlı Kara Halil Paşa'nın Osmanlıların ilk vezîr-i a'zamı olarak zikredilmesinin sebebinin kendisinin idarî, askerî, malî, adlî ve diplomatik bütün işlerde padişahın vekil-i mutlâkı olmasından kaynaklandığını ileri

³⁵¹ Taneri, *a.g.e.*, s. 69.

³⁵² Taneri, *a.g.e.*, s. 43.

³⁵³ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Çandarlı Vezir Ailesi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1988, s. 3. Çandarlı Kara Halil hakkında Bilecik ve İznik kadılıklarına kadar geçen sürede olan durumu hakkında neredeyse hiçbir bilgi bulunmamasına rağmen yalnızca beyliğin kuruluşunda önemli rol oynadığı ve Osman Gazi'nin kayınpederi olan Şeyh Edebâli'nin akrabalarından olan bir ahî olduğu şeklinde kaynaklarda bilgilere rastlanmaktadır.

sürmektedir³⁵⁴. Kaynaklarda verilen bilgilere göre Kara Halil Hayreddin Paşa, ilk kez vezirlik ile birlikte beylerbeyliği yani ordu kumandanlığını da bünyesinde toplamış olmasından dolayı kendisinden itibaren gelen diğer Osmanlı vezîr-i a'zamları da aynı şekilde bu iki vazifeyi ellerinde bulundurmaya devam etmişlerdir³⁵⁵.

Osmanlı Devleti'nde Alaeddin Paşa, Nizameddin Ahmed Paşa, Hacı Paşa, Şah Melik, Şeyh Ramazan Paşa, Sinaüddin Yusuf Paşa, Koca Mehmed Paşa gibi ilk vezîr-i a'zamlar, devşirme kökenli Beyazıd Paşa hariç Türk ve ilmiye kökenli olup ahilik teşkilâtına mensup kadılık, kazaskerlik, müderrislik, vezirlik vb. vazifelerde bulunmuş kişilerden oluşmaktadır³⁵⁶. 1387 tarihinde vefat eden Çandarlı Kara Halil'in yerine oğlu Çandarlı Ali Paşa geçmiş ve vezir sayısı üçe çıkarılmıştır. Çandarlı Kara Halil'in yerine oğlunun geçmesi vezâret kurumunun da Çandarlıların tekeline girmesine ve bu ailenin Osmanlı Devleti içerisinde ikinci bir hanedan gibi ortaya çıkmasına yol açmıştır³⁵⁷.

Yıldırım Beyazıd döneminde de vezîr-i a'zamlık makamında bulunan Çandarlı Ali Paşa Yıldırım Beyazıd'ın Ankara savaşı sırasında esir düşmesi üzerine Osmanlı Devleti'nde başlayan Fetret devrinde Süleyman Paşa'nın yanında yer almıştır. Çandarlı Ali Paşa, devletin bütünlüğünü idame ettirebilmek adına Şehzade Süleyman'ı yanına alarak Rumeli civarına gitmiştir³⁵⁸. Diplomatik münasebetler neticesinde ve bazı toprakların vaadi karşılığında Bizans İmparatorluğu'nun desteğini de elde ederek Edirne'de Süleyman Çelebi'nin hükümdarlığını ilan etmesinde önemli rol oynamıştır. Süleyman Çelebi döneminde bütün devlet idaresini elinde bulunduran Çandarlı Ali Paşa, bu dönemde Yıldırım Beyazıd döneminden daha geniş salâhiyetle iş başında bulunmuştur. Bu dönemde vezîr-i a'zamin sultanı bile geride bırakacak bir güce ulaştığı ve hükmünün sultan üzerinde bile etkili olduğu görülmektedir³⁵⁹.

³⁵⁴ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilâtı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1988, s. 112.

³⁵⁵ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Çandarlı Vezir Ailesi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1988, ss.11-12.

³⁵⁶ Şentürk, *a.g.e.*, ss. 31-32; Taneri, *a.g.e.*, s. 49.

³⁵⁷ İpşirli, *a.g.m.*, s. 415.

³⁵⁸ Hoca Sadettin Efendi, *Tacü't-Tevarih*, Kültür Bakanlığı Yayınları, haz. İsmet Parmaksızoğlu, Ankara 1979, s. 269.

³⁵⁹ 1403 yılında Andros Adası Beyi olan Pietro Zeno, ticari müzakereler adına Osmanlı Devleti'ne Edirne'ye gelmiştir. Çandarlı Ali Paşa ile ticaret adına diplomatik görüşmelerde bulunan Pietro Zeno vezîr-i a'zamin otoritesi ve geniş yetkilerinden bahsederken Çandarlı Ali Paşa'nın Emir Süleyman'ın saltanatında her şeyi temsil ettiği ve oldukça etkili olan nüfuzu ile hâkimiyetinden bahsetmektedir. Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 44.

Çandarlı Ali Paşa'dan sonra vezîr-i a'zam olan Çandarlı İbrahim Paşa'nın vefatının ardından yerine II. Murad'ın ölümüne kadar tam olarak 22 yıl boyunca bir vezâret dönemi geçirecek olan Çandarlı Halil Paşa geçmiş ve padişahın mutlâk vekili olarak devlet işlerinde ve icraatlarında tam yetkili olarak hareket etmiştir. II. Murad ile oğlu II. Mehmed arasında taht değişiklikleri yaşanırken vezîr-i a'zam Çandarlı Halil Paşa müdahalesiz bir şekilde II. Mehmed'in ikinci cülûsuna kadar Osmanlı Devleti'nin idaresini elinde bulundurarak yaptığı iş ve icraatlarında tam yetkili ve padişahın mutlâk vekili olarak makamında kalmıştır. Görülüyor ki; Osmanlı Devleti'nde diplomatik sahada vezîr-i a'zâmın kararı oldukça etkili olmakla birlikte padişahın bile bu kararlara saygı duyarak karışmadığı ve onayladığı anlaşılmaktadır. Ancak babası II. Murad döneminden bu yana vezîr-i a'zam olan ve kendisi ile çok anlaşamayarak tahta her çıktığında indirmek için çaba harcayan Çandarlı Halil Paşa'nın böyle düşünmesinde bir sakınca görmemiş ve 1453 yılına rastlayan İstanbul'un fethini engellemeye çalışmasını da fırsat bilerek fethin hemen ardından mallarını müsadere edilmesinin yanı sıra görevinden azledilerek idam edilmiştir³⁶⁰.

Fatih Sultan Mehmed zamanında gelindiğinde ise vezîr-i a'zamlık kurumunun yetki ve konumu daha belirgin bir hal almaya başlamıştır. Çandarlılar ile vezîr-i a'zamlık ilmîye sınıfına mensup Türk kökenli olan, babadan oğula geçen bir mahiyet kazanmış idi. Ancak vezîr-i a'zamlık makamını yeniden düzenleyen II. Mehmed, İstanbul'un fethi sonrasında hanedana rakip olabilecek potansiyele sahip ailelerin varlığını ortadan kaldırmak amacıyla doğrudan kendisine bağlı kul kökenli bir vezîr-i a'zamlık kurumu ve buna uygun bir sistem meydana getirmiştir. Fatih Sultan Mehmed'in oluşturduğu bu sistem, yaklaşık iki yüzyıl boyunca vezîr-i a'zamlık makamının devşirme kökenli kişilerin tekeline geçmesine ve bu süre içinde birkaç istisna hariç bu durumun kalıcı ve etkili hale gelmesine imkân sağlamıştır³⁶¹.

Fatih Sultan Mehmed'in devlet teşkilatı ve kurumlarını ele alan kanunnâmesinde vezîr-i a'zamlık makamı ve statüsü açık bir şekilde belirtilmiştir. Vezîr-i a'zâmın teşrifât ve merasimlerde en başta gelen, kendisinden sonra en yetkili kişi, kendisinin mutlâk vekili ve vüzerâ ve ümerânın başı olduğu da söz konusu kanunnâmede açıklanmıştır. Böylece Osmanlı padişahı idarî bakımdan yetkilerini mutlâk vekili olarak

³⁶⁰ Nazım Tektaş, *Sadrazamlar*, Çatı Yayınları, İstanbul 2009, ss. 36-44.

³⁶¹ İpşirli, *a.g.m.*, s. 415.

addettiği vezîr-i a'zamına devretmiş olduğu görülmektedir³⁶². Sadrazamların kuruluştan İstanbul'un fethine kadar genellikle ilmîye sınıfından, XVI. yüzyıldan XVIII. yüzyıla kadar kul kökenli devşirmelerden, XVIII. yüzyıldan XIX. yüzyıla kadar ise kâlemiye sınıfından bu göreve gelen şahıslar dışında devşirme kökenli askerî-idarî alanda vazife yapan, Tanzimât dönemi sonrası da mülkiyeden gelen kişiler bu makamda bulunmuşlardır³⁶³.

Kuruluş döneminden XVI. yüzyıla kadar olan dönem içerisinde yer alan Osmanlı vezîr-i a'zamları idari, askeri, adli, iktisadi alanlarda tam bir otorite ve yetkiye sahip oldukları gibi diplomatik alanda da padişahın en yetkili kişi olma vasfına sahiptir. Padişahın tam yetkili mutlak vekili ve hükümet başkanı olmasından dolayı yabancı devletler ile olan diplomatik münasebetlerde müzakerelere katılabilir, yabancı elçileri huzuruna kabul edebilir,³⁶⁴ devlet memurlarını elçi olarak tayin edebilir veya kendisi elçi olarak görev yapabilir. Bunun yanı sıra yabancı devlet temsilcileri ile siyasal görüşmeler yaparak antlaşmalarda karar mercî olarak bulunabilirdi. Çandarlılar döneminde Bizans İmparatorluğu ile olan yoğun diplomatik ilişkiler ön planda olmakla birlikte Macarlar ve Venedikliler ile olan ilişkilerde bunu durumu takip etmiştir. Bu durum Yıldırım Beyâzıd ve I. Mehmed zamanında da bu şekilde devam etmiş ve bu dönemdeki diplomatik ilişkilerin temelini bu devletler ile olan münasebetler oluşturmuştur. Fatih Sultan Mehmed döneminde ise Bizans İmparatorluğu, Ceneviz, Venedik, Akkoyunlu Devleti ile vezîr-i a'zamin yürüttüğü yoğun diplomatik ilişkiler içinde bulunulmuştur.

3.1.2. XVI. Yüzyıldan İkinci Yarısından XVII. Yüzyılın Başlarına Kadar Olan Dönemde Vezîr-i a'zamin Diplomatik Konumu

XV. yüzyıl içerisinde Fatih Sultan Mehmed tarafından düzenlenen kanunnâme ile birlikte vezîr-i a'zamin konumu ve yetkileri açık ve net bir şekilde ortaya konulmuştu³⁶⁵. XVI. yüzyılda ise sadrazamların görev ve yetkileri ile tayin ve azîllerinde zaman içerisinde farklı uygulamalar meydana gelmiştir. Ayrıca söz konusu olan bu uygulamalar, şu şekilde açıklanabilir; normal şartlarda ve devlet teşkilât usullerine göre saray erkânı durumunda olan bu makamın ikinci ve yahut üçüncü vezire

³⁶² Satış, *a.g.m.*, s. 1717.

³⁶³ Taneri, *a.g.e.*, ss. 51-52.

³⁶⁴ Taneri, *a.g.e.*, s. 67.

³⁶⁵ Fatih Kanunnâmesi, *a.g.e.*, s. 5.

geçmesi bir kuraldı. Ancak bu dönemde bu uygulamanın dışına çıkılarak kubbe veziri olmadan da vilayetlerde görevli olan bir valiye ya da cephede bulunan bir serdara vezîr-i a'zamlık makamı bahşedilir hale gelmiştir³⁶⁶.

XVI. yüzyıl, Osmanlı vezîr-i a'zamlarının gücü ve yetkilerinin olabileceği en üst noktaya kadar ulaştığı dönemdir. Kanuni Sultan Süleyman dönemine kadar ilk on Osmanlı padişahı döneminde merkez ve taşra teşkilâtı içerisinde görev almış, tecrübeli devlet adamlarını baş vezirlik ve vezîr-i a'zamlık makamlarına getirirken Kanuni Sultan Süleyman döneminde teâmüllere aykırı bir şekilde 1523 yılında Piri Mehmed Paşa yerine İbrahim Paşa³⁶⁷ has odabâşılıktan vezîr-i a'zamlık makamına getirilmiştir³⁶⁸.

İbrahim Paşa'nın başarılarını gören padişah Kanuni Sultan Süleyman tarafından bu zamana kadar vezîr-i a'zamlara verilmemiş olağanüstü yetkilerle donatılmış, padişahın olduğu ve olmadığı her seferde seraskerlik vazifesi İbrahim Paşa'ya bırakılmıştır. Vezirler hariç herkesi azletmek, atamak, cezalandırmak, idam etmek vb. geniş yetkiler kendisine verilmiş olması hasebiyle İbrahim Paşa adeta Osmanlı Devleti'nde ikinci bir padişah gibi olmuştur. Ayrıca daha sonra Rumeli beylerbeyliği de kendisine verilmiş ve böylece üç görevi bulunan İbrahim Paşa'nın geliri de oldukça arttırılmıştır³⁶⁹.

İbrahim Paşa'nın antlaşma müzakerelerini bile kendi idaresinde yürütmesinin yanı sıra 1533 yılında Habsburg İmparatorluğu ile yapılan İstanbul Antlaşması ile birlikte Osmanlı vezîr-i a'zamlarının gücünün doruk noktasına ulaşmasını sağlamıştır. Buna antlaşmaya göre; Ferdinand'ı padişahın oğlu, İbrahim Paşa'nın kardeşi sayan bu antlaşma Avusturya ile yapılan ilk antlaşmadır ve İbrahim Paşa'nın dolayısıyla da Osmanlı vezîr-i a'zamlarının hayatında ulaştığı en yüksek kademeyi göstermesi açısından oldukça önem arz etmektedir. Zira Osmanlı vezîr-i a'zama, Avusturya İmparatorluğu'nun Alman kısmını yöneten V. Karl'ın kardeşi olan Ferdinand ile eşit sayılmıştır³⁷⁰. Bundan dolayı 1532 İstanbul Antlaşması; Osmanlı-Avusturya diplomatik münasebetlerinde önemli rol oynadığı gibi Osmanlı vezîr-i a'zamının konumunun XVI. yüzyılda ne dereceye yükseldiğini göstermekle kalmaz, Avrupa devletlerinin kralına eşit sayılarak uluslararası alanda bile oldukça önemli bir yeri teşkil ettiğini gözler önüne

³⁶⁶ Terzi, *a.g.e.*, s. 67.

³⁶⁷ Feridun Emecen, "Makbûl İbrahim Paşa", *İslam Ansiklopedisi*, C. 21, 2000, ss. 333-335.

³⁶⁸ Tektaş, *a.g.e.*, s. 101; İpşirli, *a.g.m.*, s. 415.

³⁶⁹ Tektaş, *a.g.e.*, ss. 104-110.

³⁷⁰ Tektaş, *a.g.e.*, ss. 110-112.

dermektedir. Bunun yanı sıra devlet icraatı ve kararlarında vezîr-i a'zamlığın ne derece etkili bir makam haline geldiğini göstermesi bakımından da büyük önem taşımaktadır.

Nitekim bu dönem Osmanlı devlet teşkilatı ve idari yapısının doruk noktasına ulaştığı, devlet içerisinde her açıdan mükemmel denilebilecek bir bürokrasinin varlığından ve kabiliyetli bürokratlardan bahsetmek mümkündür. Bu en üstten en alta kadar iyi kurgulanmış sistem içerisinde liyakatin ödüllendirildiği, yetenek ve yeterli bir donanımdan beslenen bir şekilde oluşturulmuştur. Bunun yanı sıra devletin denetim mekanizmasının her zaman en üstte tutulması da bu dönemin belirleyici dinamiklerinden olmuştur³⁷¹.

Daha sonraki dönemde 1544 yılında vezâret makamına gelen Rüstem Paşa³⁷² devlet içerisinde şehzadeler arası taht kavgalarında oldukça etkin rol oynadığı gibi yabancı devletlerin elçileri ve devlet adamları ile kurmuş olduğu münasebetler neticesinde Osmanlı Devleti nezdinde ön plana çıkan en önemli vezîr-i a'zamların arasında kendisine yer edinmiştir. Özellikle Avusturya elçisi olan ve 1555-1560 yılları arasında Rüstem Paşa'nın sadareti döneminde Osmanlı Devleti'nde bulunan Ogier Ghiselin de Busbecq ile yapmış olduğu müzakereler Osmanlı-Avusturya ilişkilerinin dostane bir şekilde sürdürülmesinde önemli rol oynamıştır³⁷³.

Bu döneme damgasını vuran bir diğer vezîr-i a'zam ise; hiç şüphesiz ki 1565 yılında sadâret makamına getirilerek yaklaşık 14 yıl bu makamda hüküm süren Sokullu Mehmed Paşa olmuştur. Sokullu Mehmed Paşa; Kanuni Sultan Süleyman, II. Selim ve III. Murad zamanlarında görev yapmış olup sadâret dönemleri boyunca Osmanlı Devleti'ni adeta kendisi yönetmiştir. Sadâret dönemi süresince Venedik, Avusturya, İran, Lehistan vb. birçok ülke ile diplomatik müzakerelerde bulunmuş, ahidnâmelerin verilmesi ve yenilenmesinin yanı sıra antlaşmaların imzalanmasında da önemli rol oynamıştır. Ancak şunu da belirtmek gerekmektedir ki; Osmanlı Devleti'nde kudretli vezîr-i a'zamların devri bazı istisnâlar hariç Sokullu Mehmed Paşa ile birlikte son bulmaktadır³⁷⁴.

³⁷¹ Tahsin Güler, "Osmanlı'da Siyaset ve Bürokrasi İlişkilerinin Tarihi Seyri", *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C. 19, S. 4, 2014, ss. 318-319.

³⁷² Erhan Afyoncu, "Rüstem Paşa", *İslam Ansiklopedisi*, C. 35, 2008, ss. 288-290.

³⁷³ Ogier de Ghiselin Busbecq, *Türk Mektupları (1555-1560)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, (çev. Derin Türkömer), İstanbul 2014, s. 43.

³⁷⁴ Erhan Afyoncu, "Sokullu Mehmed Paşa", *İslam Ansiklopedisi*, C. 37, 2009, ss. 354-357.

3.1.3. XVII. Yüzyılda Osmanlı Vezîr-i a'zamlarının Diplomatik Konumu

XVII. yüzyıl vezîr-i a'zamlarına bakıldığında artık güçlü ve dirayetli Osmanlı vezîr-i a'zam tipinin yavaş yavaş kaybolmaya yüz tuttuğu bir dönemdir. Zira bu dönemde basiretsiz, tecrübeden yoksun ve liyakâtsiz kişilerin iş başına geldikleri görülmektedir. Koçi Bey'e göre; *Osmanlı sultanlarının devlet idaresinden tamamen çekilmeleri ve yetkilerini devretmeleri, yetki devri ve toplumsal sınıfların arasındaki ayrımın belirsiz bir hal almasına yol açmıştır. Akraba, dost ve çevredeki insanlar, sultanın gözdelelerine ulaşarak yönetimi tekellerine almışlar ve böylece vezîr-i a'zamin otoritesini etkisiz kılmışlardır. Bu dönemde başa geçen liyakatsiz vezîr-i a'zamların hareket özgürlükleri de bulunmamakla birlikte valide sultan ve saray gözdelelerinin emri altında bir çalışan pozisyonuna düşürülmüşlerdir*³⁷⁵. Bundan dolayıdır ki; bu yüzyıl içerisinde oldukça fazla vezîr-i a'zam değişikliği yaşanmış ve bu durum Osmanlı devlet teşkilâtını da olumsuz yönde etkilemiştir. Osmanlı Devleti'nin teşkilât ve kurumlarında, iktisadî, askerî, adlî, malî vb. her alanda yaşanan bozulma ve yozlaşmanın olduğu bu dönemde Osmanlı Devleti'ni yeniden eski ihtişamlı zamanlarına döndürebilecek kabiliyet ve nitelikte bir devlet adamına bazı istisnai durumlar haricinde rastlanmamaktadır³⁷⁶.

İlk Osmanlı vezîr-i a'zamlarının arzları derhal kabul görür ve istedikleri yapılırken XVII. yüzyıldan itibaren bu işler çeşitli müdahalelere ve etkilere maruz kalmıştır. Bazı zamanlarda da başa geçen vezîr-i a'zamların iktidarsızlığı ve yönetimi idare edememelerinden dolayı söz konusu olan işler sekteye uğramaktadır. Nitekim sadaret kendisine verilmek istendiğinde Köprülü Mehmed Paşa'nın sadarete gelirken sunduğu şartlardan en önemlisi maruzâtlarının kabul görüp reddedilmemesidir³⁷⁷. Zira bu dönemde padişahın mutlak vekili olan vezîr-i a'zamlık makamı aleyhinde düzenlenen isyan ve entrikaların sonucunda çok zor bir durumda bırakılmıştır. Bu

³⁷⁵ Rıfa'at Ali Abou-El-Haj, *Modern Devletin Doğası, 16. Yüzyıldan 18. Yüzyıla Osmanlı İmparatorluğu*, İmge Kitabevi, (çev. Oktay Özel-Canay Şahin), Ankara 2000, s. 70.

³⁷⁶ XVI. yüzyılın sonlarından itibaren yaşanan bu değişim dönemi, XVII. yüzyılda girilecek olan büyük bunalımın hazırlayıcısı ve bir nevi tetikleyicisi olmuştur. Nüfus artışı, askeri teknikte önemli değişikliklerin meydana gelmesi, gümüş bolluğu devletin klasik askeri ve mali düzeninde ciddi sarsıntular meydana getirdiği gibi beraberinde klasik devlet kurumlarının bozulmaya başladığının da bir işareti olmuştur. Nitekim 1578-1639 Osmanlı-İran, 1593-1606 Osmanlı-Avusturya arasında yaşanan çeşitli savaşlar da bu duruma eklenince sürecin olumsuz hali daha da artmıştır. Tekin Avaner, "Osmanlı Devlet Yönetiminde Eski Yerine Onlara Bakmak Ya Da Batılılaşmaya Başlarken Düzen Değişikliği Arayışları", *Yüzüncü Yıl Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, S. 2, Bahar 2016, s. 229.

³⁷⁷ Mücteba İlgürel, "Köprülü Mehmed Paşa", *İslam Ansiklopedisi*, C. 26, 2002, s. 258; Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 116.

önemde hayatından endişe duyan vezîr-i a'zamların azil ve idam olmadan bu makamdan ayrılmaları çok şaşırtıcı olmaktaydı³⁷⁸. Köprülü Mehmed Paşa sadarete getirilirken kendisinin arzlarının yerine getiriliceğine dair verilen sözlerin tutulmaması sonucunda padişahın huzuruna çıkan vezîr-i a'zam, “*Hükümet idaresi başkalarının elinde olunca iş görmek mümkün değildir. Bu kulunuzun yaptığını diğerleri bozmak istemektedir. Bir gün kusur isnadıyla öldürülmektense daha evvel bu makamdan çekilmek evladır*” diyerek mühr-i hümayunu takdim etmiş ancak IV. Mehmed, “*Senin işine karışanların cezalarını sana bıraktım, nice bilersen öyle eyle! Bundan sonra işine kimse karışmasın, müdahale edenlerin haklarından gel!*” diyerek kendisine verilen sözlerin tutulacağına dair sözlerin teyidini yaptığı gibi vezîr-i a'zama kesin yetki vermiştir³⁷⁹. Böylece XVII. yüzyılda merkezi teşkilat ve otoritenin bozulmasının yanı sıra bu makamların liyakatsiz kişilerin elinde kalmasından dolayı eski gücünü kaybeden Osmanlı vezîr-i a'zama, Köprülü Mehmed Paşa zamanında kısa bir süre de olsa geçmişteki kudretli dönemlerinden birini yaşamıştır.

Eski gücünden giderek uzaklaşmaya başlayan Osmanlı Devleti'nde özellikle yönetim sistemindeki bozulmanın çeşitli sebepleri mevcuttur. Ekonomik, askeri, idari ve sosyal olarak kategorilere ayrılabilir olan bu sebepler devletin bu dönemde gerçekleşen ekonomik değişiklik ve yenilikleri okuyamaması, sosyal tabakadaki sistemin işlevini yürütemez hale gelmesi, savaşlarda yaşanan başarısızlıklar ve bu mağlubiyetle sonuçlanan savaşların hazineye yüklediği ağır tablo devlet teşkilatı ve idari yapıda bozulmalara ve yavaş yavaş çözümlere yol açtığı somut bir göstergesidir³⁸⁰.

XVII. yüzyılda devletin içerisinde yaşanan bu olumsuzlukların yanı sıra dış siyasette de aynı olumsuz hava baş göstermektedir. Yabancı devletler ile yapılan savaşlarda yenilgilerin alınmaya başlandığı, yüzyılın başlarında ufak çaplı, son zamanlarında ise daha büyük toprak kayıplarının yaşandığı bu dönemde mevcut durumu düzeltmek amacıyla ıslahat çalışmaları yapılmıştır. Kuyucu Murad Paşa, Tarhuncu Ahmed Paşa, Koçi Bey vb. vezîr-i a'zamlar ve devlet adamları durumu düzeltmeye çalışmışlarsa da çabaları yetersiz kalmıştır. Bu olumsuz ortamda XVII. yüzyılın ortalarından itibaren yedi tane vezîr-i a'zam çıkarmış olan Köprülü ailesi Çandarlılardan sonra bu makamda devamlılığı sağlayan ikinci aile olmuştur. Padişahın otoritesinin

³⁷⁸ Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 117.

³⁷⁹ Mehmet Ali Ünal, *Köprülü Mehmed Paşa*, Erdem Yayınları, İstanbul 2019, s. 75.

³⁸⁰ Güler, *a.g.m.*, ss. 319-320.

sarsıldığı ve tekelinin kırıldığı bu dönemde Köprülüler oldukça büyük bir gücü elinde bulundurmıştır. Nitekim bu dönemde Köprülü Mehmed Paşa bazı şartlar öne sürerek başa geçmiş ilk vezîr-i a'zam olarak tarih sahnesinde yerini almıştır³⁸¹. 1656 yılında vezîr-i a'zamlığa getirilen Köprülü Mehmed Paşa ve devamında oğlu Köprülü Fazıl Ahmed Paşa ile devletin en tehlikeli olduğu zamanlarda bile görevlerini başarıyla yerine getirmişlerdir³⁸². Nitekim ülkenin durumunda bir parça da olsa yaşanan düzelme, eski ihtişamlı zamanlara dönme hayallerini beraberinde getirdiyse de bu durum çok uzun sürmemiş ve Köprülüler döneminin ardından devletin kötü gidişâtı devam etmiştir³⁸³.

XVII. yüzyılın sonlarına doğru yaşanan II. Viyana Bozgunu yaşanmış ve bunun ardından Avusturya-Venedik-Rusya-Lehistan ile yapılan ve uzun yıllar süren savaşlar sonucunda 1699 Karlofça Antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşmada Osmanlı Devleti'ni vezîr-i a'zam Âmcazade Hüseyin Paşa adına Reîsü'l-küttâb Rami Mehmed Paşa'nın temsil etmesi ile birlikte Osmanlı vezîr-i a'zamlarının diplomatik alandaki yetkileri daralmaya, bunun aksine ise reîsü'l-küttâbların görev ve yetkilerinin artmaya başladığı yeni bir döneme girildiğine şahit olunmaktadır.

3.1.4. Yüzyılın Sonundan XVIII. Yüzyılın Birinci Yarısına Kadar Olan Dönemde Vezîr-i a'zamın Diplomatik Konumu

XVI. ve XVII. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin sürekli diplomasiye dayanan bir sistem üzerine oturtulmuş bir diplomasi faaliyeti olmadığından dolayı yabancı devletler ile olan diplomatik münasebetlerde ve dış ilişkilerde en yetkili kişi bu zamana kadar vezîr-i a'zam olmuştur. Zira Osmanlı Devleti XVIII. yüzyıla kadar diğer devletler ile kendilerini eşit görmediklerinden dolayı karşılıksız yürüttüğü diplomasisini 1699 Karlofça Antlaşması'na kadar sürdürmüş doğu ve batı ülkeleri ile yoğun bir diplomatik ilişki içerisinde olmadığından dolayı da dış ilişkileri idare edecek geniş çaplı bir Harîciye teşkilatına ihtiyaç duymamıştır³⁸⁴. XVIII. yüzyıl içindeki vezîr-i a'zamların

³⁸¹ İpşirli, *a.g.m.*, s. 415.

³⁸² Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 129.

³⁸³ Mehmet İpşirli, "Osmanlı Esas Yapısının Bozulması ve Islahı Çalışmaları Üzerine Bazı Gözlemler", *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, C. 9, Ankara 2002, s. 1553-1554.

³⁸⁴ XVIII. yüzyıla gelinceye kadar Osmanlı Devleti'nin Avrupalı devletlere karşı silahı "savaş" iken artık bu durum "diplomasi" ile yer değiştirmeye başlamıştır. Osmanlı Devleti bu tarihten itibaren varlığını sürdürebilmek için müttefiklere dayanmak zorunda kalmış ve artık sürekli olacak bir diplomatik misyonu benimsemeleri gerektiğini anladıklarından dolayı bu dönem Osmanlı diplomasisinin tam anlamıyla başladığı dönem olarak adlandırılabilir. Oral Sander, "Anka'nın Yükselişi ve Düşüşü" *Osmanlı Diplomasi Tarihi Üzerine Bir Deneme*, İmge Kitabevi, Ankara 1987, s. 11.

içinde Şehid Ali Paşa, Nevşehirli Damad İbrahim Paşa, Yeğen Mehmed Paşa, Hacı İvaz Mehmed Paşa, Hekimoğlu Ali Paşa, Koca Ragıp Paşa, Halil Hamid Paşa, Koca Yusuf Paşaların bazıları siyasi alanda, bazıları askeri alanda ve bazıları da diplomatik alanda başarılar ortaya koyan önemli devlet adamları olarak bu dönemde karşımıza çıkmaktadırlar³⁸⁵.

Yabancı devletlerin sürekli ve geçici elçileri Osmanlı Devleti'nde gerçekleştirecekleri tüm temaslarda öncelikle Babîâli'ye dolayısıyla reîsü'l-küttâba başvurmak mecburiyetinde idiler. Geçici nitelikte olan yabancı elçiler, temsil ettikleri devletin hükümdarından nâme getirmişse padişah tarafından kabulü gerçekleştirilir ve nameyi padişaha teslim eder, hükümet başkanlarından vezîr-i a'zama nâme getirmişlerse vezîr-i a'zam tarafından kabulü gerçekleştirilir ve nâmeyi vezîr-i a'zama teslim ederlerdi. Yabancı elçiler aracılığıyla temsil ettikleri ülkeler adına getirilen mektuplar, cinsi ne olursa olsun ve kime hitaben yazılırsa yazılsın öncelikle reîsü'l-küttâba sunulur, ardından reîsü'l-küttâp da bunları padişah veya vezîr-i a'zama takdim ederdi. Ayrıca tercüme edilmesi gereken nâmeleri tercümanlar aracılığıyla tercüme ettiren ve genel itibariyle vezîr-i a'zama konu hakkında görüşlerini bildiren yine kendisidir³⁸⁶.

Yabancı elçinin geldiğinden Babîâli'nin haberi olsa dahi elinin sır kâtibi Babîâli'ye gelerek sadaret kethüdası ve reîsü'l-küttâbın odasına geldikten sonra vezîr-i a'zama geldiğini resmen bildirirdi. Elçinin Babîâli'de ve divân-ı hümayun'da kabul edileceği günü öğrenerek sır kâtibine ve tercümana haber vererek davette bulunan kişi reîsü'l-küttâp idi³⁸⁷. Bunun yanı sıra elçiliklerin sadece diplomatik ilişkilerde değil aynı zamanda diplomasinin dışında kalan özel isteklerin Osmanlı bürokrasisine iletilmesinde aracılık rolünü üstlenen yine reîsü'l-küttâp idi³⁸⁸.

1699 yılında imzalanan Karlofça Antlaşması ile bu durum değişmeye başlamış, devletin dış işleri ve diplomatik faaliyetlerdeki birinci derecedeki temsilcisi reîsü'l-küttâb olmuştur. Yukarıda bahsedildiği üzere XVI. ve XVII. yüzyıllarda reîsü'l-küttâblık kurumunun devletin dış işlerindeki görevleri sınırlı düzeyde idi³⁸⁹. Osmanlı

³⁸⁵ Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 129.

³⁸⁶ Yalçınkaya, *a.g.e.*, s. 37.

³⁸⁷ Yalçınkaya, *a.g.e.*, s. 36.

³⁸⁸ Yalçınkaya, *a.g.e.*, s. 36.

³⁸⁹ Resul Yavuz, "Modernleşme Döneminde Osmanlı Diplomasisinde Görülen Gelişmeler ve Bunun Osmanlı Hariciye Teşkilatı Üzerindeki Etkileri", *Belgi*, C. 2, S. 18, Ocak 2019, s. 1627.

Devleti'nin dış siyaseti ile ilgili işler, ağırlıklı olarak Divân-ı Hümâyün'da müzakere edilerek devletin güçlü merkezi yapısı içerisinde dış politikanın esasları padişah ve vezîr-i a'zam eliyle yürütülmüştür. Bu doğrultuda yapılan diplomatik yazışmalar ise vezîr-i a'zama bağlı nişancı ve onun maiyetinde iş gören reîsü'l-küttâb ve divân kâtipleri tarafından yapılmaktaydı³⁹⁰. XVII. yüzyılın sonlarına doğru vezîr-i a'zamanın diplomasi alanında iş yükünü azaltmak amacıyla onun bazı yetkilerini kullanmaya başlaması ve kendi yetkilerinin arttırılması sonucunda ilk üç memuriyet içerisinde kendine yer bulan reîsü'l-küttâb, devlet idaresinde oldukça önemli bir makamı temsil etmeye başlamıştır. Reîsü'l-küttâblık makamı, diplomasi kurumu ve devlet teşkilatının gelişmesine paralel olarak önem kazanmış ve modern anlamda Hariciye teşkilatının da ilk nüvesi olmuştur³⁹¹. Bu bağlamda reîsü'l-küttâblık makamı Babîâli ile yabancı devletlerin başlıca temsilciliklerini oluşturan elçilikler arasındaki görüşmelerde aktif bir şekilde rol almaya başlamış ve bu durum devlet nezdindeki konumuna ve yetkilerine de olumlu anlamda yansımıştır³⁹².

Reîsü'l-küttâblar, yabancı devletlerin elçileri ile yapılan görüşmelerde devleti temsil ederdi. Nitekim 1699 yılında imzalanan Karlofça Antlaşması ile sağlanan başarı ve İstanbul'da yabancı elçilerin artmasına paralel olarak Osmanlı Devleti'nde bulunan elçilerin diplomasi faaliyetlerine ve ihtiyaçlarına cevap verebilecek en uygun kurum olarak reîsü'l-küttâblık ön plana çıkmıştır. Elçiler ile bağlantı kurularak olağan görüşmelerin yapılması vazifesi vezîr-i a'zamdaki ziyade artık reîsü'l-küttâbın yetkilerine dâhil edilmiştir³⁹³.

XVIII. yüzyılın başlangıcından itibaren Osmanlı Devleti, kaybedilen toprakları kazanmak arzusu içerisindeydi. Osmanlı devlet yönetiminde savaşlardaki başarısızlıklar üzerine yavaş yavaş silah ehli olan askerî unsurun olan Paşalar yani vezîr-i a'zamlar, önemlerini kaybetmeye bunların yerine kalem ehli ve bürokrasinin hâkimi olarak bilinen Efendiler yani reîsü'l-küttâblar ön plana çıkmaya başlamıştır³⁹⁴. XVIII. yüzyılın

³⁹⁰ Yavuz, *a.g.m.*, s. 1632.

³⁹¹ Yavuz, *a.g.m.*, ss. 1632-1633.

³⁹² İbrahim Yıldırım, *Osmanlı Devleti'nde Elçi Kabulleri*, Kitap Yayınevi, İstanbul 2014, s. 41.

³⁹³ Yalçınkaya, *a.g.e.*, s. 38.

³⁹⁴ XVII. yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti'nin yaşadığı dâhili ve harici gelişmelerin neticesinde reîsü'l-küttâblık, bürokratik başarı için en önemli makam haline gelmekle birlikte fonksiyon alanı genişlemiştir. Hariciye Nezareti'ne doğru evriminin yolları açılan reîsü'l-küttâblık makamı, Osmanlı Devleti'nin XVIII. yüzyılda diplomasi anlayışında geçirmiş olduğu değişiklikler ile sivil bürokrasiye dönüşmeye başlamıştır. XVIII. yüzyıla yaklaşan dönemde askeri ve siyasi yapıda başlayan düşüş yönetici sınıf içerisindeki dengeleri alt üst ederek kalemiye sınıfının yeni bir güç odağı olarak ön plana çıkmasına yol açmıştır. Seyfiye sınıfının güç kaybetmesinin temel sebebi ise; sürekli genişleyen ve imparatorluk esaslarına göre

ilk yıllarında bürokrasinin temel taşları olan kalem ehlinin öne çıkmasında, dönemin Reîsü'l-küttâbı olan Râmi Mehmed Efendi'nin önemli bir rolü olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Râmi Efendi'nin Reîsü'l-küttâblıktan vezîr-i a'zamlığa getirilmesi ile bu süreç giderek güçlenmeye başlamış oldu³⁹⁵.

Reîsü'l-küttâbların elçiler ile olan görüşmelerinde Osmanlı Devleti için yararlı olan tüm hususlarda üst makamlara danışmadan gündeme getirerek görüşebilme ve karar verebilme yetkisi bulunmaktaydı. Ancak Osmanlı Devleti'nin aleyhinde olabilecek bir durum ile karşılaşırca bu konu hakkında görüşme ve karar verme yetkisinin bulunmadığını belirterek izin almasının gerekliliğinden bahsederdi. Elçilerin reîsü'l-küttâblar ile görüşmeleri, elçi ya da reîsü'l-küttâbın talebi ve padişahın izni ile gerçekleştirilirdi. Elçiler ile yapılacak görüşmelerin gereksinimi belirleyen vezîr-i a'zam ve reîsü'l-küttâb padişahın bu görüşme için izin talep ederlerdi. Bunun yanı sıra vezîr-i a'zam da görüşmede görevli bulunanları, görüşme konularını ve görüşme bitiminde yazılacak mazbatanın kendisine sunulmasını isterdi. Bu görüşme ile ilgili son aşama ise vezîr-i a'zam tarafından padişaha telhis aracılığıyla bildirilen yazılar olmaktadır³⁹⁶.

Reîsü'l-küttâblar, bu dönemde yabancı devletlerin elçileri ile iletişimi sağlayan ve bağlantı kuran tek görevli olduğundan dolayı görüşmelere mümkün mertebe katılırdı. Eğer görüşmeye katılamayacağı bir mazereti olursa genellikle görüşmeler katılabileceği bir zamana ertelenirdi. Elçiler ile yapılan görüşmelerde öncelikle hal hatır sorulur, ardından kahve ikramında bulunulurdu. Görüşmeye başlanacağı zaman görüşmeye katılacak önemli kişiler, konuşmaları çevirecek tercümanlar ve görüşmeyi kaleme alacak olan kâtipler dışında herkes dışındaki herkes dışarıya çıkarılacak görüşmelere başlanırdı. Görüşmeler, reîsü'l-küttâbın elçiye sorduğu soru ile başlardı. Görüşmenin bitiminde mukâleme mazbatası Amedî kalemi aracılığıyla temize çekilirdi. Eğer yapılan görüşmeler merkezden uzakta ise murahhas olarak görevlendirilen yine reîsü'l-küttâb olurdu. Görüşmelerden sonra müzakerelerin durumu ve karşılaşılan sorunlar hakkında vezîr-i a'zama doğrudan bilgi verilir ve bu hususlardaki görüşleri beklenirdi.

şekillendirilen devletin teşkilat yapısının artık değişen koşullara ve çağın gereksinimlerine cevap veremez hale gelmesinden kaynaklanmaktadır. Gül Akyılmaz, "Reîsü'l-küttâblık Müessesesinin Önem Kazanmasına Yol Açan Gelişmeler ve Osmanlı Hariciye Nezareti'nin Doğuşu", *VIII. Türk Tarih Kongresi Bildirileri*, C. 3, Ankara, 4-8 Ekim 1999, ss. 4-7.

³⁹⁵ Mehmet Alaaddin Yalçinkaya, "XVIII. Yüzyıl: Islahat, Değişim ve Diplomasi Dönemi", *Türkler, Yeni Türkiye Yayınları*, C. 12, Ankara 2002, ss. 479-511; Recep Ahışalı, "Râmi Mehmed Paşa", *İslam Ansiklopedisi*, C. 34, 2007, ss. 449-450.

³⁹⁶ Mehmet Alaaddin Yalçinkaya, *Osmanlı Diplomasisi*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir 2013, s. 38.

Müzakereler sonucunda anlaşma sağlanırsa ortaya çıkarılan metin karşılıklı olarak taraflar arasında tercüme edilerek murahhaslar tarafından mühürlenir ve imzalanırdı. Son olarak anlaşma her iki tarafın hükümdarları tarafından imzalanarak onaylanır ve böylece yapılan anlaşma uluslararası alanda diplomatik anlamda bir geçerlilik kazanırdı³⁹⁷.

Bunun dışında, yine XVIII. yüzyıldan itibaren her gün vezîr-i a'zama arz edilmek üzere telhis ve takrirleri hazırlamak ve bunları vezîr-i a'zam gördükten sonra Paşa Kapısı'ndan padişaha göndermek de reîsü'l-küttâba ait önemli bir vazifedir. Nitekim icra etmiş olduğu bu görev, devlet teşkilatı ve müesseseleri arasındaki iletişimin sağlandığı bir köprü vazifesi gördüğünden büyük önem arz etmektedir³⁹⁸.

Bu devrin vezîr-i a'zam adına en önemli değişimi; 1699 tarihli Karlofça Antlaşması sonrasında askerî ve mülkî yöneticilerin yerini çoğunlukla bürokrasiden yetişen vezîr-i a'zamların başa gelmesi olmuştur. Karlofça müzâkereleri esnasında Osmanlı Devleti'nin temsilcisi konumunda olan Reîsü'l-küttâb Koca Ragıp Paşa ve ikinci murahhas olarak görev yapan Rami Mehmed Paşa'nın vazifelerini oldukça başarılı bir şekilde ifâ etmeleri reîsü'l-küttâbların devlet teşkilâtı içerisinde daha önemli bir konuma yükselmesine ve yetkilerinin de bu ölçüde artmasına olanak sağlamıştır³⁹⁹.

Bu dönem; Osmanlı Devleti'nde vezîr-i a'zamların diplomatik yetkilerinin yavaş yavaş azalmaya başladığı ve söz konusu olan bu yetkilerin XV. yüzyıldan bu yana Osmanlı Devleti'nin mali yazışmaları hariç tüm yazışma ve evrak işlerini yürüten ve yabancı devletler ile münâsebetlerde önemli rolü olan reîsü'l-küttâblara devredildiği dönemdir. Bunun yanı sıra yine bu dönemde vezîr-i a'zamların büyük çoğunluğunun kâlemiye sınıfı mensûbu olduğu yani reîsü'l-küttâblık yapmış kişiler arasından seçildiği de bilinmektedir.

Bu dönemde Osmanlı Devleti tarafından en çok diplomatik münasebetlerde bulunulan devletler Rusya, İran, Venedik ve Avusturya şeklinde sıralanabilir. Bu devletler ile dönem içerisinde bazen dostane bazen de hasmane ilişkiler içerisinde olunmuştur. Devletlerarası ilişkilerde imzalanan antlaşmalar, verilen ahidnâmeler, gönderilen nâme-i hümayunlar ve yapılan elçi kabulleri yine çoğunlukla vezîr-i

³⁹⁷ Yalçınkaya, *a.g.e.*, ss. 38-39.

³⁹⁸ Bülbül, *a.g.e.*, s. 97.

³⁹⁹ Akyılmaz, *a.g.m.*, s. 15; Mehmet İpşirli, "Sadrazam", *İslam Ansiklopedisi*, C. 35, 2008, s. 415.

a'zamlar tarafından gerçekleştirilmiştir. Ancak bu dönemin farklılığı ise artık seçilen vezîr-i a'zamların kâlemiye sınıfı mensubu olup reîsü'l-küttâblıktan yetişme olmalarıdır.

XVIII. yüzyıla kadar olan kuruluş ve yükselme dönemlerine bakıldığında; modern anlamda bir diplomasi yürütmediği görülen Osmanlı Devleti, İslâm dininin elverdiği ölçüde cihât anlayışı ve fetihlerin doğrultusunda şekillenen bir diplomasi tarzı bulunmakta idi ⁴⁰⁰. XVIII. yüzyılda Osmanlı Devleti, Avrupa devletlerinin XV. yüzyılda geçmiş olduğu sürekli diplomasi yöntemine geçmiş ve böylece diplomasi ile diplomatik ilişkiler daha önemli bir hal almaya başlamıştır. Diplomasinin ön plana çıktığı bu dönem; dış ilişkiler ve diplomatik münasebetlerde daha aktif olunmasını gerekli kıldığından o zamana kadar siyasal ilişkiler ve dış işlerinden doğrudan doğruya yetkili olan sadrazam, artık bu alanlardaki sorumluluğunu reîsü'l-küttâba bırakmıştır. Ancak hiçbir zaman bir Hariciye nazırında bulunabilecek yetkileri de kendisine tanımamıştır ⁴⁰¹.

Yine bu yüzyılda yabancı devletler ile yapılan yapılan antlaşma ve verilen ahidnâmelerde bütün yetki reîsü'l-küttâba geçtiği gibi devlet işlerinin merkezi haline gelen Babîâli'de yabancı devletlerin elçileri ile yapılan görüşmelerde bile yetki ve söz sahibinin yine reîsü'l-küttâb olduğu, vezîr-i a'zamlığın ise merasimlere iştirak eden bir kurumdan ileri gitmediği görülmektedir. Örneğin; 1672-1673 yılları arasında Fransa ile kâpitülasyonların yenilenmesi için yapılan müzakereler esnasında ön plana çıkan makam vezîr-i a'zamlık yerine reîsü'l-küttâblık olmuştur.

⁴⁰⁰ Timuçin Kodaman, Ekrem Yaşar Akçay, “Kuruluş’tan Yıkılışa Kadar Osmanlı Diplomasi Tarihi ve Türkiye’ye Bıraktığı Miras”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Aralık 2010, S. 22, ss. 75-92.

⁴⁰¹ Yıldırım, *a.g.e.*, s. 41.

3.2. VEZİR-İ A'ZAMIN DİPLOMATİK İLİŞKİLERDE KULLANDIĞI YOLLAR

Osmanlı Devleti içerisinde devletlerarası ilişkilerde en yetkili kişi şüphesiz diplomatik ilişkilerde bir köprü vazifesi kuran vezîr-i a'zamdır. Diplomatik ilişkilerin baş mimarı sayılan vezîr-i a'zamin buna paralel olarak diplomatik yetkilerinin de oldukça geniş olması şaşırtıcı bir durum değildir. Vezîr-i a'zam diplomatik yetkilerini kullanırken doğal olarak bazı yollara başvurmakta ve bu yollar aracılığıyla hem doğu hem de batı devletleri ile olan diplomatik ilişkileri yürütmektedir. Sözü edilen bu diplomatik yollar, diplomatik ilişkilerin yürütülmesinde belirleyici bir nitelik taşımaktadır. Bu bağlamda vezîr-i a'zamin yabancı devletler ile diplomatik ilişkiler içerisinde bulunurken kullandığı yollara değinmek yerinde olacaktır.

3.2.1. Siyasal Görüşmeler-Savaşlar

Tarih boyunca devletler ve milletler arasında devamlı surette savaşlar yaşanmıştır. İki ülke ya da iki millet arasında çıkan çeşitli meseleler ve anlaşmazlıklar öncelikle siyasal görüşmeler yoluyla diplomatik olarak halledilmeye çalışılmış ancak bu görüşmelerden olumlu bir netice alınamayınca savaş yapılması söz konusu olmuştur. Osmanlı Devleti'nde Vezîr-i a'zamin yabancı devletler ile siyasal görüşmeler yapma yetkisi de bulunmaktadır. Örneğin; 1393 yılında Venedik senatosu, Macarlar ile ittifak kurarak Osmanlı Devleti ile savaşmaya karar vermiştir. Bu tarihlerde Bizans İmparatoru II. Manuel de Batı devletlerinden yardım istemiştir. Tüm bunlardan haberdar olan Çandarlı Ali Paşa, Bizanslılar ile siyasal görüşmelerde bulunmuş ve İmparatorun Türk yanlısı yeğeni Jean'ı hükümdar yapmaları durumunda İstanbul'un kuşatılmasından vazgeçileceği vaâdinde bulunmuş ancak bundan bir netice alamamıştır⁴⁰².

3.2.2. Elçi Kabulü

Osmanlı Devleti kuruluş döneminden itibaren gerek yabancı devletler ile gerekse Anadolu Beylikleri ile karşılıklı olarak geçici elçiler göndermiş ve diplomatik ilişkilerde

⁴⁰² Taneri, *a.g.e.*, ss. 67-68.

bulunmuştur. Osmanlı Devleti'nin elçi gönderip kabul ettiği devletler Bizans İmparatorluğu, Memlükler, Germiyanogulları, Karamaoğulları, Candaroğulları, Timurlar Karakoyunlu ve Akkoyunlular'dır. Osmanlı Devleti sınırlarını Rumeli doğrultusunda genişlettikçe ticari menfaatleri zarar gören Ceneviz ve Venedik'in rakibi Milano Hükümeti Osmanlılara elçi göndermiştir. İstanbul'un fethinden sonra Osmanlı Devleti, Ege ve Akdeniz'i de hâkimiyet alanı haline getirince ticari menfaatleri doğrultusunda hareket eden Ceneviz ve Venedikliler ile diplomatik ilişkilere girilmiştir. Fatih'ten sonra gelen padişahlar zamanında da Fransa Rusya, Avusturya, Lehistan, İngiltere, Portekiz, İspanya gibi devletler Osmanlı Devleti'ne daimi elçi göndermişlerdir⁴⁰³.

Elçilerin en önemli görevi; bu elçiler ister yabancı ülkelere giden Osmanlı elçileri olsun ister Osmanlı Devleti'ne gelen yabancı devletlerin elçisi olsun gittikleri ülke hakkında gözlem yaparak bilgi toplayıp bunları rapor haline getirerek ülkelerine bildirmektir⁴⁰⁴.

Osmanlı Devleti'ne gelen bazı elçilerin daimi, bazılarının ise geçici mahiyettedir. Osmanlı ülkesine gelen yabancı devlet elçilerinin, Divânda alınacak tedbirlerle ilgili kararlar verildikten sonra ilgili görevliler başkente güvenli bir şekilde girmelerini sağlarlardı. Elçilerin İslâm devleti temsilcileri olup olmamalarına göre muamele edilir ve siyasal tedbirleri de bu ölçüde alınırdı. Elçilerin giderleri Osmanlı padişahı tarafından karşılanırdı. Elçiler, Osmanlı Devleti'ne gelirken padişaha, vezîr-i a'zama ve divanda bulunan önemli kimselere hediyeler sunarlardı. Elçilerin hediyeleri ya kendileriyle ya da sonra başkente ulaşırdı. Zira hediyeler başkente ulaşmadan elçi padişah ile vezîr-i a'zamin huzuruna ve divâna kabul görmezdi⁴⁰⁵. Osmanlı Devleti'nde elçilere yapılan muamele temsil ettikleri devletlerin Osmanlı Devleti'ne göre dost ve düşman ülke mensubu olmalarına göre farklılık göstermektedir.

Elçiler öncelikle sultan ile görüşemez ve konuşamazlar, sadece vezîr-i a'zam tarafından kabul edilirdi. Elçilerin ülkelerinden getirdikleri mektuplara cevap veren ve Osmanlı Devleti'nden ülkelerine gönderilecek olan mektupları yazan kişi de vezîr-i a'zam olmaktadır.

⁴⁰³ Halaçoğlu, *a.g.e.*, s. 40.

⁴⁰⁴ Yıldırım, *a.g.e.*, s. 43.

⁴⁰⁵ Mumcu, *a.g.e.*, s. 60.

Osmanlı Devleti'ne gelen elçilerin divân-ı hümâyûna kabulleri özel bir merasim ile yapılır. Merâsimler, elçilerin rütbelerine göre yani büyük elçi ve orta elçi oluşlarına değişiklik göstermektedir. Bu merasimler, yeniçeri ulufelerinin dağıtımının yapıldığı olağanüstü divân toplantısı olarak adlandırılan galebe divânına denk getirilirdi ki, böylece devletin gücü ve ihtişamının gösterilmesi amaçlanmıştır. Ulufe divânı haricinde bir başka günde yapılan elçi kabullerine ise “*resm-i âdi*” denilmektedir⁴⁰⁶. Sıkı ve özenli teşrifât kurallarına uyularak divâna alınan elçi görüşmeler sonrasında lüzum görülürse padişah tarafından kabul olurdu. Fakat elçilerin huzura çıkışlarında teşrifâta uygun davranmamalarından dolayı kabul edilmedikleri de bilinmektedir. Divânın etkinliğini kaybettiği dönemlerde bile padişahın sembolik bakımdan ihtişamıyla temsil edildiğinin gösterilmesi için elçilerin kabul törenleri aynı şekilde sürdürülmüştür⁴⁰⁷.

Osmanlı Devleti nezdinde bulunan yabancı devlet elçileri, yerine yeni bir elçi gelince ülkelerine dönmeden önce Paşa Kapısı'na başvurur ve divânda padişaha edilen arzdan sonra izin almış olurdu. Elçi padişahın huzuruna çıkarılarak kendisine hükümdarı ve hükümet başkanına iletmek üzere nâme-i hümâyunlar verilirdi⁴⁰⁸. Osmanlı Devleti davranış ve tutumlarından memnun kaldığı elçiler için görevlerinde sona geldiklerinde bir veda şöleni hazırlardı. Resmi olarak Divân-ı Hümâyun'da başlayan görüşmeler yine burada sona ererdi.

3.2.3. Antlaşmalar

İki devlet arasında yapılan savaştan sonra elçiler gönderilirdi. Bunun sebebi ise harp durumundan çıkan iki devletin sulh durumuna geçişini sağlamak amacıyla yapılacak olan antlaşmaları yapmaktır. Bir ülke ile yapılmış antlaşmanın padişah tarafından kabul edilmiş metninin iletilmesi için de elçiler gönderilirdi. Ülkeler arasında yapılan antlaşmalar elçiler aracılığıyla görüşülür ve belirlenirdi. Ardından padişah tarafından kabul edilen bu antlaşma metinleri bir hatt-ı hümâyun ile beraber bir elçi vasıtasıyla karşı taraftaki hükümdar ve yetkililere gönderilirdi⁴⁰⁹.

⁴⁰⁶ Halaçoğlu, *a.g.e.*, s. 42.

⁴⁰⁷ Mumcu, *a.g.e.*, s. 61.

⁴⁰⁸ Halaçoğlu, *a.g.e.*, s. 43.

⁴⁰⁹ Cahit Bilim, *Osmanlı Dış İlişkileri, Sefaretnameler-Elçilikler-Antlaşmalar*, Bilimya Yayınları, İstanbul 2019, s. 43.

Ayrıca iki ülke arasında antlaşma yapıldıktan sonra tekrar dostluk ilişkileri kurmak amacıyla da elçiler gönderilerek iyi niyet ve dostâne tavır ve tutumlar sergilenirdi⁴¹⁰.

3.2.4. Ahidnâme-i Hümayun

“Ahidnâme”, Arapça “ahd” ve Farsça “nâme” sözcüklerinden oluşan “vasiyet etme, ısmarlama eman verme ve yemin edip söz vermek” anlamına gelmektedir⁴¹¹. Osmanlı Devleti’nde ile yabancı bir devlet arasında devlet veya hükümet başkanları tarafından yapılan sulh ve asayişini temin için siyasi, ticari vs. işlere dair her türlü yazılı antlaşmalara “ahidnâme” denilmektedir. Osmanlı padişahı diğer devlet hükümdarlarını kendisine eşit görmediği için yapılan antlaşmaları da birer “ahidnâme-i hümayûn” şeklinde düzenleyerek bunları yabancı ülkelere tanıdığı imtiyazlar olarak tanımlamaktadır⁴¹². XVI. ve XVII. yüzyıllarda verilen kâpitülasyonlar da bir lütuf olarak görülürken ilerleyen zamanlarda birer taahhüt halini alarak “muâhede” olarak adlandırılmaya başlanmıştır⁴¹³.

Osmanlı Devleti’nin savaş durumu veya ekonomik ilişkilerden dolayı yabancı devletler ile yapmış olduğu pek çok ahidnâme mevcuttur. Ahidnâmeler çeşitli dillerde yazılabildiği gibi genel olarak hangi devlet ile yapılıyorsa bir nüshası da o dille yazılırdı. Vezîr-i a’zâmın sefer dolayısıyla “Serdar-ı Ekrem” unvanıyla cepheye giderken bütün ahidnâmeleri yanında götürmesi adettendi. Zira orduda gerektiğinde ahidnâmelere başvurulabiliyordu⁴¹⁴.

Ahidnâmeler; “sulh ve ticaret ahidnâmeleri” olmak üzere ikiye ayrılmaktaydı. Sulh ahidnâmelerinde; şartları durumlar belirlemiş nerelerin hangi tarafa ait olacağı, kale ve bina inşası, tamiri ve istihkâmı prensiplere bağlanmış, esirlerin iadesi ve savaş tazminatı gibi konular belirlenmiştir. Ticaret ahidnâmelerinde ise; “müste’min” denilen

⁴¹⁰ Bilim, a.g.e, s. 43.

⁴¹¹ Mustafa Fayda “Ahidnâme”, *İslam Ansiklopedisi*, C. 1, İstanbul 1988, s. 535.

⁴¹² Zekeriya Türkmen, “Osmanlı Devleti’nde Kapitülasyonların Uygulanışına Toplu Bir Bakış”, *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, S. 6, ss. 326-327.

⁴¹³ Mehmet Ali Ünal, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, Paradigma Yayıncılık, İstanbul 2011, s. 20.

⁴¹⁴ Uzunçarşılı, a.g.e, s. 279.

ahidnâme ile imtiyazlı olan devletin halkına Osmanlı topraklarında seyrüsefer, ikamet ve ticaretleri sırasında tanınan haklardan oluşmaktadır⁴¹⁵.

XVII. yüzyılın ikinci yarısında Fransız, Venedik, Leh ve diğer devletlerin tüccarlarına Osmanlı Devleti'nde rahatça yaşayabilmeleri için onlara oldukça kolaylık sağlayan imtiyazlar verilmiştir. Osmanlı Devleti yabancı devletlere uzun süredir ahidnâme verdiyse de yükselme döneminde verilen imtiyazlar halkı çok fazla etkilememiştir. Ancak artık devletin eski gücünün yaşanmadığı XVII. yüzyılın ikinci yarısı ve XVIII. yüzyıllarda verilen ahidnâmeler Osmanlı tüccarı ve esnafını zor duruma sokmuştur⁴¹⁶.

1482 yılında Venediklilere verilen ahidnâmede; Fatih Sultan Mehmed zamanında yapılan antlaşma doğrultusunda Venedikliler tarafından ödenmesinin kabul edildiği 15 bin filorinin bağışlandığı belirtilirken, ancak bir kerede verilecek olan 100 bin filorinin⁴¹⁷ 50 bini geri istenmektedir. Ayrıca Venedik balyosunun İstanbul'da bulunacağı süre belirtilmemiş ve Venedikliler arasında meydana gelen anlaşmazlıkların balyos tarafından kendi kanunlarına göre çözüleceğinin altı çizilmektedir⁴¹⁸. Yine 1517 yılında Venediklilere verilen ahidnâmede; Kıbrıs adası için Venedikliler tarafından Mısır Memlûklerine verilen 8 bin filorinin artık Osmanlı Devleti'ne verilmesi hususu yer almaktadır⁴¹⁹.

⁴¹⁵ Mübahat Kütükoğlu, "Ahidnâme", *İslam Ansiklopedisi*, C. 1, İstanbul 1988, s. 537.

⁴¹⁶ Yücel Özkaya, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı Kurumları ve Osmanlı Toplum Yaşantısı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1985, s. 123.

⁴¹⁷ Filori: İtalyanca filorinden gelen ilk defa Floransa'da basılan paradır. 1182-1252 yılları arasında gümüş bir para olan Filori, bu tarihten itibaren altın olarak basılmış ve tüm Avrupa'ya yayılmıştır. Sembolü zambak motifi olan bu paranın üzerinde Vaftizci Yahya'nın resmi bulunmaktadır. İtalyan devletlerin Türkmen beylikleri ile olan ticari ilişkileri doğrultusunda Batı Anadolu ve çevresinde oldukça yaygın kullanılmıştır. Menteşeoğulları ve Aydınoğulları ile yapılan antlaşma metinleri içerisinde ismi zikredilmektedir. Bunun yanı sıra Fatih Sultan Mehmed dönemine kadar Osmanlı Devleti'nde de en çok kullanılan altın para olmuştur. Ayrıca Osmanlı Devleti'nde "Filori" kelimesi altın karşılığında tahsil edilen bir çeşit vergi olarak da kullanılmıştır. Bugüne kadar ulaşan en eski Osmanlı resm-i filori vergisi, Eflak Kanunnâmesinde yer alan her hane ve ailenin yıllık bir filori vermekle yükümlü olduğu vergidir. Halil İnalçık, "Filori", *İslam Ansiklopedisi*, C. 13, 1996, ss. 106-107.

⁴¹⁸ M. Tayyib Gökbilgin, "Yeni Belgelerin Işığında Kanuni Sultan Süleyman Devrinde Osmanlı-Venedik Münasebetleri", *Kanuni Armağanı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2001, s. 172.

⁴¹⁹ Venedik Cumhuriyeti, Bartolomeo Contarini ve Alvise Mocenigo adındaki iki elçisini hem Yavuz Sultan Selim'in zaferlerini kutlamak hem de mevcut antlaşmalarını yenileyerek bölgedeki ticari imtiyazlarını barındıran ahidnâmeyi tekrar sağlamak amacıyla Osmanlı Devleti'ne göndermiştir. Ahidnâme için yapılan görüşmelerde iki tarafında farklı taleplerde bulunması aksamalara yol açsa da 1513 yılında verilen ahidnâmenin temel maddeleri üzerinde bir uzlaşmaya varılmıştır. Bunun yanı sıra Osmanlı Devleti, Kıbrıs Adası için 8.000 filori vergi ile geçmiş yılların borcu olan 40.000 dukanın üç ay içinde ödenmesini şart koşmuştur. Ancak venedik'in bunu üç ay içinde ödeme durumunun olmamasından dolayı uzun tartışmalar neticesinde bu paranın iki yıl içinde ödenmesi kararı alınarak 8 Eylül 1517'de taraflar arasında antlaşma yapılmıştır. Bülent Ayyıldız, *Osmanlı-Venedik Ticari ve Diplomatik İlişkileri*

Kanuni Sultan Süleyman devrinde ise verilen ilk ahidnâme 1521 tarihli ahidnâmedir. Bu ahidnâme; 1517 yılındaki Yavuz Sultan Selim tarafından verilen ahidnâme ile sadece üslup ve şekil değil aynı zamanda içeriği açısından da oldukça benzerlik arz etmektedir. Bu ahidnâmede yer alan hususlar, ticaret serbestliği, kölelerin iade edilmesi, balyos ile olan davalar padişah veya vekili olan vezîr-i a'zam huzurunda görülmesi, Venedik gemilerinin Gelibolu'da teftiş edilmesi şeklindedir. Hammer'e göre bu ahidnâme; ileri tarihlerde diğer devletlerle yapılan ahidnâmelere emsal teşkil etmesi bakımından dikkate değerdir⁴²⁰.

Avusturya'ya karşı Fransa ile işbirliği Kanuni Sultan Süleyman'ın Avrupa siyasetinin temel yapı taşı olduğundan Yavuz Sultan Selim döneminde verilen kâpitülasyonlar Kanuni tahta çıktığında da onaylanmıştır. Nitekim I. Selim de 1517 yılında Mısır'ı ele geçirince Memlûkler tarafından Fransızlara verilen bu kâpitülasyonları Fransızların bölgedeki Osmanlı hâkimiyetin tanınması amacıyla yenilemişti. Fransızlara verilen kapsamlı kapitülasyonlara gelince sürekli tekrarlanan ve alışlagelmiş 1536 yılını vermek hata olur. Zira 1536 yılında Vezîr-i a'zam İbrahim Paşa, Fransız elçisi J. de La Forest ile yaptığı müzakereler sonucunda Fransızlara kapsamlı bir kâpitülasyon verilmesi için anlaşmaya varmışsa da aynı yıl içerisinde yaşanan idamı dolayısıyla bu karar hiçbir zaman yürürlüğe girememiş ve bir geçerlilik kazanmamıştır. İlk gerçek ve kapsamlı Osmanlı-Fransız kâpitülasyon antlaşması ise 1569 yılında imzalanmıştır. Böylece bu tarihe kadar Venedik'e verilen tüm ticari imtiyazlar, ilk kez Avrupalı bir devlete de verilmiş oldu. Bunu 1580'de İngilizlere, 1612'de ise Hollandalılara verilen benzer nitelikteki kâpitülasyon antlaşmaları takip etmiştir.⁴²¹

1643'te İngilizlere verilen ahidnâme ile Osmanlı İmparatorluğu iskelelerinde en fazla 300 akçe selamlık verecekler, Beypazarı'ndan sof, tiftik ipliği gibi almak istedikleri malları yalnızca yüzde üç gümrük vergisi ile alabilecekler vb. imtiyazlar sağlamışlardır. Yine 1675'te İngilizlere verilen ahidnâme ile İngiliz tüccarlarına dokunulmayacağı, Osmanlı görevlilerinin onlara yardımcı olacağı, herhangi bir anlaşmazlıkta kadıdan hüccet alabilecekleri vb. pek çok imtiyaz verilmiştir⁴²². 1740'ta

(1453-1571), (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2012, ss. 65-67; Gökbilgin, *a.g.m.*, s. 173.

⁴²⁰ Gökbilgin, *a.g.m.*, s. 173.

⁴²¹ İnalçık, *a.g.e.*, s. 143.

⁴²² Özkaya, *a.g.e.*, s. 124.

Fransa'ya verilen ahidnâme ile Fransız tüccarlar taşıyacağı mallar için yüzde üç gümrük vergisi verecek, eda tezkeresi alan Fransız tüccarından bir daha para alınmayacak, Katolikler kiliselerde ve istedikleri yerlerde ayin yapabilecekler, Fransız halkın kendi içinde yaşadığı sorunlara müdahale edilmeyecekti. I. Mahmud tarafından verilen bu ahidnâme ile Fransızlar ticari alanda diğer Avrupalı devletlere göre hem daha karlı, hem de daha çok ön plana çıkmışlardır⁴²³.

Ahidnâmeler, tek ve çift taraflı olmak üzere iki şekilde olmaktadır. Tek taraflı olan ahidnâmelerde çoğunlukla güçlü olan devlet, zayıf olan devlete belirli konularda kolaylıklar sağlaması söz konusudur. Çift taraflı olan ahidnâmelerde ise tarafların karşılıklı olarak birbirlerine tanıdığı imtiyazlar ve kolaylıklar vardır. Osmanlı Devleti, 1718 Pasarofça Antlaşması'na kadar sürekli tek taraflı ahidnâmeler veren taraf olmuştur. Bu ahidnâmeler, ticari düzenlemelerin yanı sıra diplomatik ilişkilerin de daha iyi bir hal almasında önemli rol oynamaktadır. Osmanlı Devleti, ahidnâmeler yoluyla politik, askeri, ekonomik ve diplomatik yararlar sağlamaya çalışmış ve bu amaçla Venedik, Dubrovnik, Fransa, İngiltere, Hollanda ve Lehistan gibi devletlere ahidnâmeler vermiştir. Böylece ahidnâmeler sayesinde doğu-batı ticaretini siyasi bir güç olarak elinde bulundurabilen Osmanlı Devleti, yabancı devletlerin birbirleriyle olan rekabetinden de faydalanmayı bilmiştir⁴²⁴.

Yabancı tüccarlara verilen imtiyazlar ilerleyen dönemde daha da artmış ve III. Selim döneminde aşağıda verilen örneklerle bu durumun Osmanlı tüccarı aleyhine hala devam ettiği barizdir. İngiltere elçiliğinin beratlı tercümanı ve onun ortağının Belgrad civarında naklettikleri pamuklarla yakalandıklarından ancak Belgrad valisinden bunların serbest bırakılması ve pamukların iadesi istemiştir. Yine İngiltere elçisi, İngiliz tüccar Richard için Çanakkale'ye gidip gelebilmesi için izin istendiği ve iznin verilerek tüccarın gideceği yol güzergâhında bulunan kadı ve naiblerden güvenliğinin sağlanması istenmiştir⁴²⁵.

⁴²³ Özkaya, *a.g.e.*, s. 127.

⁴²⁴ Metin Ziya Köse, *1600-1630 Osmanlı Devleti ve Venedik Akdeniz'de Rekabet ve Ticaret*, Giza Yayınları, İstanbul 2010, ss. 64-65.

⁴²⁵ Kadir Güney, 190 Numaralı Mühime Defterlerinin Özetli Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (H. 1203-1204, M. 1789-1790 ss. 1-97), (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep 2012, s. 320.

3.2.5. Nâme-i Hümâyun

Osmanlı Devleti'nde geçici elçiler gibi sürekli elçiler de, atandıkları ülkenin hükümdar ve hükümet başkanlarına götürülmek üzere “*nâme-i hümâyun*” adı verilen mektupları atandıkları ülkeye varınca yabancı hükümdar ve hükümet başkanlarına özel bir törenle takdim edildiği andan itibaren resmen elçilik görevleri başlamış olurdu. Bu mektupları göndermenin temel sebebi; iki ülke arasındaki dostluk ve iyi niyet ilişkilerini sürdürmek olmuştur. Elçilerin görev sürelerinin sonuna gelindiğinde görev yaptıkları ülke hükümdarları ve hükümet başkanlarının Osmanlı padişah ve vezîr-i a'zamları adına yazdıkları mektupları dönüş yolunda yanlarında götürürlerdi. Genellikle bu mektuplarda yabancı hükümdarların ve hükümet başkanlarının Osmanlı elçisi hakkındaki fikirleri ve görevini yerine getirirken sürdürdüğü ilişkiler hakkında bilgiler verildiği görülmektedir. Ayrıca Osmanlı padişahları da Osmanlı elçisine ikâmeti ve görevi yaparken gösterilen alaka ve saygıdan dolayı bir teşekkür mektubu yazarak memnuniyetlerini dile getirirlerdi⁴²⁶.

Osmanlı hükümdarlarının Müslüman ve Hıristiyan devletlerin hükümdarlarına, Kırım Hanlarına, Mekke Şeriflerine, Dağıstan ve Gürcistan Hâkimlerine, Erdel Kralına Eflak ve Boğdan Voyvodalarına Fas Hâkimlerine Özbek Hanlarına yazdıkları mektuplara “*nâme-i hümâyun*” denilmektedir⁴²⁷. Bu nâmelere altın yaldızlı tuğra çekilmesinin yanı sıra sadrazamın gönderdiği numunesine göre nâmenin kenarına iki satır olmak üzere altın yaldızlı hükümdarın imzası konurdu. Mekke Şerifi, Fas Hâkimi, Kırım Hanı ve tüm Avrupa krallarına gönderilen nâmelere altın yaldızlı tuğra çekilirken, Buhara Hanı ve İran Şahına gönderilen nâmelere tuğra çekilmez sadece altın yaldızlı padişahın imzası iki satır olarak konurdu⁴²⁸.

XVI. yüzyılın sonlarından itibaren XVII. yüzyılın ortalarına kadar gerek yabancı devletlere gerekse yarı müstakil emir ve voyvodalıklara gönderilen nâmelerin kese ve kozakları farklılık arz etmektedir. Avusturya, Nemçe, İspanya, Fransa, Lehistan, Portekiz, Venedik ve Rusya'nın hükümdarlarına gönderilen altın yaldızlı tuğra çekilen

⁴²⁶ Hüner Tuncer, *Eski ve Yeni Diplomasi*, Ümit Yayıncılık, Ankara 2005, ss. 52-53.

⁴²⁷ Ünal, *a.g.e.*, s. 511; Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 279.

⁴²⁸ Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 280.

nâmenin kesesi altın koza ile bağlanmış seraser denilen kumaştan yapılmıştır. Daha sonra bunlara İngiltere hükümdarı da dâhil olmuştur⁴²⁹.

Mekke Şerifi, Fas Hükümdarı ve Kırım Hanına padişahın yazmış olduğu nâmelere de altın tuğra çekilerek yeşil atlas kese içinde altın kozak takılarak vezîr-i a'zamın yazmış olduğu nâmeler ise yeşil atlas kese içinde gümüş kozak takılarak gönderilirdi. Buhara Hanı ve İran Şahına ise nâmelere tuğra çekilmeden altın iki satır üzerine padişahın imzası konularak, Erdel Kralına, Gürcü Kralına ve itaat eden İran valilerine ise 1527 öncesi atlas kese içinde gümüş kozak ile bu tarihten sonra ise kızıl atlas kese ve gümüş kozak ile yollanmıştır. Eflak ve Boğdan voyvodalarına bogarı kese veya kesesiz nâme gönderilirken, Leh kralına sadrazamın yazdığı mektup da dâhil gümüş kozak ile gitmiştir⁴³⁰.

Yeni padişahın tahta cüluslarında hükümdarlığını bildirmek amacıyla padişah ya da sadrazam tarafından hem Avrupa devletlerinin krallarına hem de Müslüman ve dost olan devletlere birer elçi aracılığıyla nâme gönderilirdi. Ancak elçi gönderilmeyen devletlere ise Osmanlı nezdinde vazifede bulunan ilgili devletin elçisine kendi hükümdarlarına iletmesi için nâme-i hümâyun verilirdi⁴³¹.

Osmanlı tarihinde ilk kez yabancı bir devletin kral ve kraliçesine olmak üzere iki adet nâme-i hümâyun gönderilmesi 1740 yılında gerçekleşmiştir. Avusturya-Roma İmparatoru olan VI. Karl'ın oğlunun olmamasından dolayı kızı Maria Theresia tahta oturmuş ve imparatorluk tacını da kocası F. Stefan takmıştır. Osmanlı Devleti de VI. Karl ile imzaladığı antlaşmanın M. Theresia'nın tahta çıkışı ile yenilenmesi amacıyla gönderilmiş ve barışa kocası da dâhil olunca ikisine de nâme gönderilmiştir⁴³².

3.2.6. Fetihnâmeler

Hükümdarlar tarafından bir yerin fethedildiğini veya zapt edildiğini bildiren mektubun yabancı devlet hükümdarları ile komşu hükümdarlara hanlara, prenlere, valilere ve şehzadelere gönderilmesine “*fetihnâme*” denirdi. Fetihnâmeler, dost

⁴²⁹ Ali Aktan, “Osmanlı Vesikalarında Kullanılan Kâğıt, Kalem, Mürekkep ve Nâmelerin Teçhizi”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 8, Erzurum 1988, s. 235; Uzunçarşılı, *a.g.e*, s. 281.

⁴³⁰ Aktan, *a.g.m*, s.235; Uzunçarşılı, *a.g.e*, s. 283.

⁴³¹ Uzunçarşılı, *a.g.e*, s. 283.

⁴³² Ali İbrahim Savaş, “Osmanlı Diplomatasına Ait Nâme-i Hümâyun, Ahidnâme-i Hümâyun ve Mektup Tahlilleri”, *OTAM*, S. 7, 1996, s. 227.

devletlere müjde vermek amacıyla yazılsa da düşman olan devletlerin gözlerini korkutmak ve etkilemek için yazıldıkları bilinmektedir. Fetihnâmeler gönderildikleri devletin resmi dili ile yazılırdı⁴³³. Fetihnâmeler, Türkçe, Arapça, Farsça, Latince yani gönderilen devlet hangi dili kullanıyorsa onun resmi dili ile yazılırdı. Osmanlı Devleti'nde fetihnâmelerin farklı şekilleri olsa da genel itibariyle bir tebeddül yoktur on beş rükundan oluşmaktadır⁴³⁴.

Fetihnâmeler, yapılan savaşların bir tarihçesi niteliğinde olduklarından dolayı büyük önem arz etmektedir. Ayrıca fetihnâmeler, düşmanın kudretli oluşu ve kuvvetli bir orduya karşı yapılan savaşın neticesinde elde edilen başarının ve zaferin büyüklüğünü vurgulamak adına ortaya konulan kayıtlar olarak da tanımlanmaktadır. Bazı fetihnâmelerde gerçeğin saklandığı ve fetihnâmeyi gönderen padişahın durumu kendi lehine olmak üzere olayları yanlış ve abartılı bir şekilde bildirdiği de görülmektedir⁴³⁵.

Nitekim Kanuni Sultan Süleyman, 1521 yılında Belgrad'ın fethinden dönünce Venedik Docu Antonio Grimani'ye elçi Halil Çavuş ile zaferini bildiren bir fetihnâme göndermiştir. 28 Ekim 1521 tarihinde Venedik'e ulaşan elçi, senato tarafından resmen kabul olunmuş ve kendisine 300 duka⁴³⁶ hediye edilmiştir. Elçi Halil Çavuş'tan Osmanlı padişahının zaferinden duyulan memnuniyetin kendisine iletilmesi istenmiştir⁴³⁷.

Osmanlı Devleti tarafından 1715 yılında Mora'nın yeniden fethedilmesi üzerine fetihnâme metnini hazırlayan kişi Raşid Mehmed Efendi idi. Vezîr-i a'zam Damad Şehid Ali Paşa tarafından vakanüvislik vazifesine getirilmiş ve 1715 Mora, 1716 Varadin seferlerine katılmıştır. Raşid Efendi, Mora'nın fethinden sonra dost müjde

⁴³³ Hüseyin Sarıkaya-Veysel Göger, "Mora'nın Yeniden Fethine Dair Osmanlıların Hazırladıkları Fetihnâme 1715", *Tarih Dergisi*, S. 67, İstanbul 2018, s. 103; Ünal, *a.g.e.*, s. 251; Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 277.

⁴³⁴ Fetihnâmelerin özellikle başlangıç kısımlarında bir mukaddime bulunmakla birlikte nâme, gerektiğinde ise mahal ve mevkiye uygun olarak âyet-i kerime, hadis-i şerif ve Arapça hikemî cümleler ile süslenirdi. Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 278.

⁴³⁵ Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 278.

⁴³⁶ Duka: XIII. yüzyılda Venedik'te çıkarılan ve "Venedik altını" olarak bilinen Osmanlı Devleti'nde de kullanılan altından yapılmış akçedir.

⁴³⁷ Şerafettin Turan, "Rodos'un Zaptından Malta Muhasarasına", *Kanuni Armağanı*, Türk Tarih Kurumu Yaymevi, Ankara 2001, s. 55.

vermek, düşmana korku salmak amacıyla Osmanlı eyaletleri ve çevrede bulunan komşu devletlere gönderilmek için 50 tane fetihnâme yazdığını belirtmektedir⁴³⁸.

3.2.7. Armağanlar

Osmanlı Devleti'ne gelen elçiler, gelirken beraberlerinde hükümdara, vezîr-i a'zama ve divândaki önemli diğer kişilere hediye getirirlerdi. Bu gelenek, XVI. yüzyıl ve belki de daha da öncesine ait bir gelenektir. Hediyeler, bazen elçi ile birlikte gelir, bazen ise bir süre sonra Osmanlı başkentine ulaşırdı. Hediyeler ne zaman başkente gelirse, ancak o zaman elçinin divân-ı hümayun, vezîr-i a'zam ve padişah huzuruna kabulü gerçekleşebilirdi. Bu yüzden bir elçi için hediye sunmak son derece önemli bir konudur⁴³⁹.

İlk Hollanda elçisi olan Cornelis Haga 1613 yılında Osmanlı Devleti'ne geldiğinde I. Ahmed'e oldukça çeşitli armağanlar takdim etmiştir. Uzun bir deniz yolculuğu sonrasında padişah için hazırlanmış 93 sandıktan oluşan armağanlar Uzakdoğu dâhil dünyanın dört bir yanından toplanarak getirilmiştir. Hollanda elçisi tarafından getirilen bu armağanların Hollanda'ya verilmiş olan kâpitülasyonlara bir teşekkür niteliği taşıdığı belirtilmektedir. İşlemeli bezeli eldivenler, 387 metre kadife, 120 metre zarif kumaşlar, Hollanda ketenleri, saten giysiler, ipekler, mobilyalar, 879 parça Çin porseleni, iç mekân eşyaları, sandalye, koltuklar, iki bakır avize, altın ve gümüş madalyalar, fildişi baston, sedef kaplar, kılıçlar, teleskoplar, altın kaplamalı 47 lake eşya (küçük ve büyük sandıklar, tepsiler ve tabaklar), altı bakır gravürü, çeşitli bastonlar, cam lambalı bakır avize, 180 adet mum, 13 zırh yelek, bir arazi ölçü aracı, 60 cam lamba, fildişinden yapılmış çeşitli süs eşyaları, 5.000 tane gümüş sikke, altın ve inci işlemeli kuş ve meyve şekilleriyle süslü altı çift eldiven, 20 altın ve gümüş zafer nişanı, altın ve fildişi ayaklı sekiz Nautilus kabuğu, üç dürbün, 200 lale soğanı, dört varil salamura yatırılmış kuru et, kilidi altın kaplamalı çeşitli ahşap kutular, dört demir tava ve demirden iki döküm kaşığı, kutu içinde bir pusula, semayı gösteren iki ayrı küre, 1.200 florin değerinde ahşaptan ve altın kaplamalı büyük bir fener, 60 harita, Nürnberg yapımı iki şiş, dört halı, 406 tane Edam peyniri, oldukça fazla olan tereyağı, at koşum

⁴³⁸ Sarıkaya-Göger, *a.g.m.*, s. 104.

⁴³⁹ Mumcu, *a.g.e.*, s. 60.

takımı, 29 adet kitap, Mercator atlası, Calvin'den 12 kitap, Maluku adalarından alınmış sekiz cennet kuşu ve gösterişli şamdanlar getirilen armağanlardan sadece birkaçıdır⁴⁴⁰.

Diplomatik ilişkilerde bulunması adına yabancı ülke topraklarına gönderilen elçilerin vazgeçilmezi olan hediyeler, şüphesiz ki Venedik balyosu için de oldukça önemli diplomatik bir unsur olmuştur. 1719 yılının Mart ayında Osmanlı Devleti'ne harekât edecek olan Giovanni Emo yanında götürmesi için kumaşlar, ipekliler, tatlılar, rosolio (Venedik parfümü), altı şişe triaca (ağrı kesici şurup) ve yünlüler hazırlanmıştı. Ayrıca naklettiğine göre kendisinden reîsü'l-küttâb yakut kızılı renginde dört metre ipek ve iki adet ipek cüppe isterken, vezîr-i a'zam üç buçuk metre kızıl kadife istemiştir⁴⁴¹.

Yine XV. yüzyılın ilk dönemlerinde Ankara savaşı sonrasında fetret devrinde yaşanan taht kavgaları esnasında Venedikliler Osmanlı Devleti'nin batı kısmında hüküm süren Süleyman Çelebi ile antlaşma yapması için Pietro Zeno beraberinde vezîr-i a'zam ve memurlara bahşiş adı altında 1500 altın duka ile elçi olarak gönderilmiştir⁴⁴². Altın dukanın haricinde Osmanlı hükümdarlarına değerli Venedik kumaşları da hediye olarak gönderilmiştir. Örnek vermek gerekirse; 1423 Selanik savaşı sırasında da Venedik elçileri Santi Venier ve Nicolo Zozi aracılığıyla Sultan I. Murad'a 16 arşın kırmızı renkli ve altın işlemeli ve 16 arşın kadife ve parlak renkli kumaş ve Floransa ve Verona'dan getirilmiş kıymetli kumaşlar gönderilmiştir⁴⁴³.

Bunun yanı sıra geçici veya sürekli olan Osmanlı elçileri de yabancı devletlere elçilik için atandıklarında yanlarında gönderildikleri ülkenin hükümdarları, eşleri, yakınları, hükümet başkanlarına ve yüksek dereceli devlet görevlilerine verilmek üzere değerli hediyeler götürmeleri uzun yıllardır süregelen diplomatik bir usûldür. Bu armağanlar padişah adına verildiği gibi tutarları da devlet hazinesinden ödenmektedir. Ancak bu yöntem son olarak 1802 yılında Halet Efendi tarafından uygulanmış, sonra ise terk olunmuştur⁴⁴⁴.

⁴⁴⁰ Hans Theunissen, "1612-1617 Yıllarında Hollanda İle Osmanlı Devleti Arasındaki Resmi İlişkilerin Oluşmasında Hediye'nin Rolü", *Kebikeç*, S. 25, Ankara 2008, ss. 56-57; Yılmaz, a.g.e, ss. 213-214.

⁴⁴¹ Mary Lucille Shay, *Venedik Balyoslarının Bakışıyla Osmanlı İmparatorluğu Lale Devri ve Sonrası (1720-1734)*, Ark Yayınları, (çev. Münir Akın), İstanbul 2009, s. 60.

⁴⁴² Maria Pia Pedani, *Doğu'nun Kapısı Venedik*, Küre Yayınları, (çev. Gökçen Karaca Şahin), İstanbul 2015, s. 110.

⁴⁴³ Pedani, a.g.e, s. 111.

⁴⁴⁴ Tuncer, a.g.e, s. 53.

3.2.8. Cülûs Töreni

Osmanlı Devleti'nde yeni bir padişahın ya da Avrupa'da bir kralın tahta çıkması sonucunda yapılan tören ve karşılıklı olarak gönderilen nâme ve hediyelerle durumun kutlanması olayıdır. Nitekim bu noktada örnek vermek gerekirse; Mekke-i Mükerreme şerifi Şeyh Galip'e bir elçi gönderilerek taht değişikliği ilan edilmiş ve hutbelerin artık Sultan III. Selim Han adına okutulması istenerek III. Selim'in cülûsu bildirilmiştir. Yine başta Fransa Krallığı olmak üzere Avrupa devletlerine de elçiler aracılığıyla III. Selim'in cülûs-u hümayûnu ilan edilmiş ve ardından Avrupa devletleri ile Mekke Mükerremesinin III. Selim'in cülûsunu kutlamaları söz konusudur⁴⁴⁵.

1569 yılında İstanbul'a gelen İran elçisi Şahkuli Han'dan yedi yıl sonra bu kez onun yerine elçi olarak atanan oğlu Tokmak Han 1576 yılında III. Murad'ın huzuruna cülûsunu tebrik etmek ve barış antlaşmasının süresinin uzatılmasını sağlamak amacıyla Osmanlı Devleti'ne gelmiştir. İran Şahı II. Tahmasb'ı temsil eden elçi, büyük bir törenle karşılanmış ve beraberinde 500 deve yükü hediye ile gelmiştir. Bu hediyelerin arasında elmas, yakut, pırlanta, zümrüt ve incilerle dolu hazine niteliğinde 40 tane çekmece, 40 parça İran halısı ve topraklarla İran kumaşları, altın işlemeli çadır vb. birçok kıymetli armağanlar bulunmaktadır⁴⁴⁶.

⁴⁴⁵ Güney, *a.g.t.*, s. 324.

⁴⁴⁶ Yılmaz, *a.g.e.*, s. 216.

3.3. VEZİR-İ A'ZAM DİPLOMATİK YETKİLERİNİ KULLANIRKEN ONA YARDIMCI OLAN GÖREVLİLER

Osmanlı Devleti içerisinde diplomatik ilişkilerde en yetkili kişi olan vezîr-i a'zamın diplomatik yetkilerinin oldukça geniş olduğu bilinen bir husustur. Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan bu yana hem doğu devletleri hem de batı devletleri ile yoğun diplomatik ilişkileri bulunduğundan dolayı vezîr-i a'zamın tüm diplomatik faaliyetleri kendisinin yürütmesi mümkün değildir. Bu sebeple yabancı devletler ile gerçekleştirilen diplomatik ilişkilerde vezîr-i a'zama yardımcı olan çeşitli görevliler mevcuttur. Vezîr-i a'zama diplomatik alanda yardımcı olan bu görevlilerin yetkileri ve devlet teşkilâtı içerisindeki önem dereceleri ilerleyen dönemlerde daha da artmıştır. Dolayısıyla Osmanlı Devleti'nde vezîr-i a'zamın diplomatik yetkilerinden bahsedilirken söz konusu olan bu görevlilere değinilmese konu eksik kalacaktır. Nitekim bu noktada konu bütünlüğünün sağlanması ve konunun daha iyi anlaşılması açısından diplomatik alanda faaliyet gösteren bu yardımcı görevlilere yer verilecektir.

3.3.1. Reîsü'l-küttâb

“*Kâtiplerin reisi*” anlamına gelen Reîsü'l-küttâb, II. Mahmud döneminin sonlarına kadar divândaki kâtiplerin amiri vazifesini yerine getirmiştir⁴⁴⁷. Kâtipler arasında en yüksek dereceye sahip olan reîsü'l-küttâb, kalemiye sınıfına mensup ve genel itibarıyla de müslüman kökenli aileler arasından seçilirdi⁴⁴⁸. Kanuni Sultan Süleyman döneminde devletin sınırlarının büyüyüp genişlemesi sonucu bürokrasinin iş yükü ağırlaşmış ve nişancının da yükü bu doğrultuda artmaya başlamıştır. Kâtiplik hizmetlerinin aksamadan yürütülebilmesi için bir görevli ihtiyacı ortaya çıkmış ve reîsü'l-küttâb Osmanlı Devleti'nde merkez bürokrasisinin fiilî şefi haline gelmiştir. Nitekim bu değişim sonucunda reîsü'l-küttâblık XVI. yüzyılda kalemiye sınıfına mensup bürokratların yetişmesine imkân sağlamıştır. Bu yüzyılın sonuna doğru ise daire

⁴⁴⁷ Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Sözlüğü*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, C. 3, İstanbul 1993, s. 25; Recep Ahışalı, “Reîsü'l-Küttâb”, *İslam Ansiklopedisi*, C. 34, 2007, s. 546.

⁴⁴⁸ Mesleki kökenlerine bakıldığında ise; reîsü'l-küttâbların genel olarak tezkireciler arasından seçildikleri bilinmekle birlikte beylikçilik, amedilik ve mektubilikten gelenlerin de sayısının oldukça fazla olduğu belirtilmektedir. Ayrıca nişancılık, çavuşbaşılık ve defter eminliğinde bulunmak da reîsü'l-küttâblığa giden yolu açmaktadır. Defterdarlık, yeniçeri kâtipliği, kisedârlık, muhasebecilik tophane ile darphane nazırlığı baş ruznâmçecilikten reîsü'l-küttâblığa geçen kişi sayısı da küçümsenmeyecek kadar fazladır. Gül Akyılmaz, *Osmanlı Diplomasi Tarihi ve Teşkilatı*, Gül Yayınevi, Konya 2000, ss. 72-73.

tam anlamıyla işlerlik kazanmış ve devlet içerisinde vazifesinde yükselmek için bir basamak olarak kabul edilmiştir⁴⁴⁹.

Önceleri nişancıya bağlı olarak görev yapan reîsü'l-küttâbın esas görevi divan kâtiplerinin reisliği iken, bu görevin önemi XVI. yüzyıldan itibaren artmış ve kendisine muhtelif görevler verilmiştir. Bu tarih itibariyle görevi; divân toplantılarından önce gereken evrakın hazırlanması, toplantıların düzen içinde yürütülmesi ve alınan kararların uygulanması için yapılan işlemlerden oluşmakta idi⁴⁵⁰. Ancak XVII. yüzyılın ortalarında divân-ı hümayun önemini kaybedip devlet işleri Paşa kapısına kaymış ve sadaretin yükünü arttırmıştır. Bunun sonucunda ise sadaretin yükünü hafifletmek amacıyla bürokratik işlerin yoğunluğu fiilen reîsü'l-küttâblığa devredilmiştir⁴⁵¹. Böylece reîsü'l-küttâbların devlet içerisindeki önemi daha da artmış ve bu doğrultuda da yetkileri arttırılmıştır. Zira reîsü'l-küttâbların tahrirat ve divân bürokrasisindeki bilgisinden istifade edilmek istenmiştir⁴⁵².

Reîsü'l-küttâblık müessesesi ortaya çıktığı dönemlerde dış işleri ile ilgilenen bir memur değilken zaman içerisinde özellikle Osmanlı diplomasi anlayışında yaşanan değişiklikler sonucunda diplomatik ilişkilerdeki işlerden birinci derecede sorumlu kişi haline dönüşmüştür⁴⁵³. XVII. yüzyıldan itibaren diplomasi kurumu çok önem kazanması dış ilişkilerde aktif olunmasını gerektirince dış işleri ve siyasal işlerden doğrudan sorumlu olan sadrazam bu yetkilerini yavaş yavaş reîsü'l-küttâba devretmiştir⁴⁵⁴. Yetkileri artan reîsü'l-küttâbın yabancı elçilerle görüşmek, murahhaslıklarda bulunmak ve siyasi konularda görüşmeler yapmak onun esas vazifesi haline gelmiştir. Dış işlerini yürüten, diplomatik yazışma ve faaliyetlerini yapan reîsü'l-küttâblık zaman içerisinde Hâriciye Nezâretine dönüşmüş ve Reîsü'l-küttâb, Hâriciye Nazırı olarak görev yapmaya başlamıştır⁴⁵⁵. Ancak zaten reîsü'l-küttâblar 1634'ten 1836'ya kadar yaklaşık 180 yıllık

⁴⁴⁹ Terzi, *a.g.e.*, s. 92.

⁴⁵⁰ Kınılı, *a.g.e.*, s. 103; Ünal, *a.g.e.*, s. 557

⁴⁵¹ Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 242; Terzi, *a.g.e.*, s. 92.

⁴⁵² Bülbül, *a.g.e.*, s. 96; Yıldırım, *a.g.e.*, s. 41.

⁴⁵³ Akyılmaz, *a.g.e.*, ss. 86-87.

⁴⁵⁴ Yıldırım, *a.g.e.*, s. 41; Osmanlı devlet teşkilâtında XVII. yüzyılın sonlarında diplomatik yetkiler vezîr-i a'zamdan reîsü'l-küttâba devredilmiş ve reîsü'l-küttâb yeni yetkileri bünyesinde barındırmaya başlamıştır. Bu diplomatik yetkilerin en önemlileri; antlaşma ve barış görüşmelerinde ilgili hususlarda yapılan müzakerelerde devleti temsil etmek, yabancı devlet adamları ve elçiler ile görüşmeler yapmak, yabancı devletlerde bulunan Osmanlı elçileri ile temas kurmak şeklinde sıralanabilmektedir. Akyılmaz, *a.g.e.*, s. 87.

⁴⁵⁵ Mehmet Ali Ünal, *Osmanlı Müesseseleri Tarihi*, Fakülte Kitabevi, Isparta 2012, s. 57; Gündüz, *a.g.e.*, ss. 43-44; Bülbül, *a.g.e.*, s. 96; Mehmet Ali Ünal, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, Paradigma Yayıncılık, İstanbul 2011, s. 557.

bir zaman dilimi içerisinde fiilen Hâriciye Nazırlığı görevini yürütmüş bulunmaktaydılar⁴⁵⁶.

Reîsü'l-küttâbın divân-ı hümayun içindeki faaliyeti şu şekilde idi; divân toplantıları olduğu zaman sadrazamdan önce divâna gelip defterdarın bulunduğu taraftan yürüyerek vezîr-i â'zâmın sağ tarafına telhis kesesini bırakır, ardından sadrazamın eteğini öpen reîsü'l-küttâb, şayet söyleyeceği bir şey varsa sadrazamın kulağına söyler ve geldiği şekilde yerine dönerek görevini sona erdirirdi⁴⁵⁷.

Reîsü'l-küttâbın görevleri şu şekilde belirtilmektedir; hükümdar ve sadrazama gelen nâmeleri tercüme ettirmek ve bunlara ait cevapları hazırlamak, tezkirecilerden biri bulunamazsa divânda büyük tezkirecinin yanında bulunarak arzuhâlleri okuyarak sadrazamın buyruldu işaretini koymak, divândan verilen hüküm ve beratların yürürlüğe konulması için gerekli işlemlerin yapılmasını sağlamaktır⁴⁵⁸. Bunun yanı sıra yabancı devletlere gidecek olan nâmelerin hazırlanması, Osmanlı Devleti'ne gelen elçilerin izin belgelerinin hazırlanıp bunların yol ve konaklamaları ile ilgili düzenlemelerinin yapılması, yabancı devletlere verilen ahidnâmelerle ilgili lüzûm olduğunda bilgi verilmesi ve bunların saklanması onun görevi dâhilindedir⁴⁵⁹.

Reîsü'l-küttâb, devletin diplomatik sorunlarını herkesten önce öğrenen ve bunlarla ilgili işleri yürüten kişi olduğundan dolayı yabancı devlet elçilerinin Osmanlı

⁴⁵⁶ Yalçınkaya, *a.g.e.*, s.31; Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 247; Klasik dönem Osmanlı İmparatorluğu'nun bürokratik yapısı içerisinde müsait bir dış işleri teşkilatı bulunmadığından dolayı buna bağlı olarak dış işlerini yürüten bir makam ya da bürokrat bulunmamaktaydı. Avrupa devletlerinin çoğunluğu XV. yüzyılın yarısından itibaren mütakabiliyet esasına dayanan sürekli diplomasiye geçerken Osmanlı Devleti ısrarla Ad Hoc diplomasisini uygulamaya devam etmiştir. Bu doğrultuda Avrupa devletleri nezdinde daimi elçi de bulundurmamayan Osmanlı Devleti, Avrupa diplomasisinin oluşturduğu diplomatik ilişkiler ağının dışında kalmıştır. Ancak XVII. yüzyıl itibarıyla değişen siyasi koşullar Osmanlı Devleti'nin takip ettiği diplomasi anlayışını değiştirmeye mecbur kılmıştır. 1606 yılında Avusturya ile yapılan Zıtvectoruk Antlaşması'nın gerçekleştirilmesi için barış teşebbüslerine girişilmesi bu durumun bir göstergesi olarak kabul edilmektedir. Osmanlı devleti'nin Avrupa diplomasisini benimseme eğiliminde olduğu bu dönemde bir dış politika şefi ya da temsilcisi bulunmamakla birlikte kararlar Divân-ı Hümayun toplantıları sonucunda alınmaktaydı. XVII. yüzyılda ise devlet teşkilatının iş yükü Divân-ı Hümayun'un kapasitesini aşmaya başlayınca bazı işlerin sadrazam konağı denilen "Paşa Kapısı" veya "Babiâli" de çözülmesine karar verilmiştir. Bir süre bu şekilde devam eden düzen 1699 Karlofça Antlaşması müzakerelerinde Reîsü'l-küttâb Râmi Mehmed Paşa'nın gösterdiği başarı sonucunda çizdiği profil reîsü'l-küttâblığın önemli bir makam olarak yükselmesinde önemli bir eşik sayılmaktadır. Ntekim osmanlı devleti, bu tarihten itibaren antlaşma müzakereleri, mükâlemeler, yabancı elçiler ile yapılan görüşmelerde reîsü'l-küttâblar görevlendirilmeye başlanmıştır. Böylece dış işlerinden sorumlu bir bürokrat kimliğine bürünen reîsü'l-küttâb, yabancı devletler ile olan ilişkilerde diplomatik faaliyetlerde boy göstermeye başlamıştır. Böylece reîsü'l-küttâblığın, Hariciye Nezareti'nin ilk nüvesini oluşturduğunu söylemek yanlış olmaz. Mahmut Akpınar, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Hariciye Nezareti'nin Kuruluşu ve Dış Politikanın Kurumsallaşması", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. XXIX, S. 1, 2014, ss. 60-61.

⁴⁵⁷ Bülbül, *a.g.e.*, s.97.

⁴⁵⁸ Halaçoğlu, *a.g.e.*, s. 20; Bülbül, *a.g.e.*, s. 97; Terzi, *a.g.e.*, s. 200.

⁴⁵⁹ Özkan, *a.g.e.*, s. 28.

Devleti'nde görev yaparken en çok karşılaştıkları görevli olmuştur. Bu yüzden reîsü'l-küttâb yabancı devlet elçileri için Dış İşleri Bakanı sayılabilecek kadar önem arz eden bir memur olarak görülmekteydi. Divân-ı hümayûnda bürokratik işleri de reîsü'l-küttâbın yürütmüş olmasından kaynaklı, görüşülen dış işleri ile ilgili meseleler hakkında en fazla bilgiye sahip olan kişi olması da şaşırtıcı değildir⁴⁶⁰.

XVIII. Yüzyıldan itibaren divân-ı hümayûnun bütün kalemlerinin birinci şefi “reîsü'l-küttâb” olmuştur. Ancak hiçbir zaman divân-ı hümayûnun bir üyesi olarak sayılmamıştır. Devamlı surette kâtiplerle çalışması ve görüşmelerde sözcülük yapması onun üye olamamasının en önemli sebeplerindedir. Ancak XVII. yüzyılda divânın yetkileri vezîr-i a'zama divânına geçmiş ve bu durum reîsü'l-küttâbın konumunun vezîr-i a'zaman başyardımcısı olarak yükseltilmiş ve öneminin artmasını sağlamıştır. Artık dış işleri üzerindeki görev ve yetkisi daha da artan reîsü'l-küttâb, vezîr-i a'zaman buyruklarını ve telhis yazışmasını da hazırlamaya başlamıştır. Yani reîsü'l-küttâbın görev alanı genişlemiş ve sorumluluğu artmıştır⁴⁶¹.

XVII. yüzyılın sonlarına kadar antlaşma görüşmeleri ve imzalanması için reîsü'l-küttâblıktan daha üst makamda bulunan vezirlik, beylerbeyilik ya da kadıaskerlik vazifesinde bulunanlar görevlendirilirken XVIII. yüzyıl itibariyle Babiâli içerisinde oldukça önemli bir kurum haline gelen reîsü'l-küttâblık, murahhaslık vazifesi için uygun hale getirilmiştir⁴⁶². Nitekim Reîsü'l-küttâb Rami Mehmed Paşa'nın Karlofça Antlaşmasında ikinci murahhas olarak bulunup yapılan diplomatik müzakerelerde bilgisi, kabiliyeti ve dirayeti sayesinde başarılı olması konumunun yükselmesinde ve statüsünün olumlu yönde değişmesinde belirleyici bir etken olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Bu tarihten itibaren yabancı elçiler ile olan görüşmeler ve antlaşmalar reîsü'l-küttâblar aracılığıyla yapılmaya başlanmıştır⁴⁶³. Zira hâriciyeyi alakadar eden her türlü meselede bunlara başvurulur hale gelinmiştir⁴⁶⁴.

Bunun dışında, yine XVIII. yüzyıldan itibaren her gün vezîr-i a'zama arz edilmek üzere telhis ve takrirleri hazırlamak ve bunları vezîr-i a'zam gördükten sonra Paşa kapısından padişaha göndermek de reîsü'l-küttâba ait önemli bir vazifedir. Nitekim

⁴⁶⁰ Mumcu, *a.g.e.*, s. 41.

⁴⁶¹ Mumcu, *a.g.e.*, s. 42.

⁴⁶² Yalçınkaya, *a.g.e.*, s. 38.

⁴⁶³ 1774 yılında imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşması, esnasında Reîsü'l-küttâb İbrahim Münib Efendi ikinci delege olarak bulunurken 1792 yılında yapılan Yaş Antlaşması'nda ise Abdullah Berri Efendi heyet başkanı olarak diplomatik ilişkilerde önemli vazifelerde bulunan reîsü'l-küttâblardır. Özkan, *a.g.e.*, s. 28.

⁴⁶⁴ Dönmez, *a.g.m.*, s. 152; Bülbül, *a.g.e.*, s. 97.

icra etmiş olduğu bu görev, devlet teşkilatı ve müesseseleri arasındaki iletişimin sağlandığı bir köprü vazifesi gördüğünden büyük önem arz etmektedir⁴⁶⁵.

3.3.2. Beylikçi Kalem

Rûs ve tâhvil kalemlerinin amiri, reîsü'l-küttâbın ise yardımcısı olarak onun adına kâtiplerin denetimini yapan kişiye “*beylikçi*” denirdi. Divân-ı hümâyûn kalemlerinin içinde iş yükünün en fazla olduğu ve en yoğun olarak çalışan kalemdir⁴⁶⁶. Divân-ı hümâyûn kalemlerinin en önemlisi olarak tanımlanan beylikçi kaleminin görevleri şu şekildedir; ahidnâme, hatt-ı hümâyûn ve nâme-i hümâyûnların hazırlanması, divândaki görüşmeleri kayıt altına alması mühimme denilen divan kararlarını temize çekmesi, malî olanları hariç fermanlar ve divân defterlerinin tutulmasıdır. Ayrıca yabancı devletlerle yapılan antlaşmaların muhafazasından da beylikçi kalem sorumludur⁴⁶⁷.

Osmanlı Devleti’nde yazı işlerinin merkezi olarak bilinen bu kalem, devletin dış işleri bürokrasisinin yürütülmesi ve evraklarının saklanması başlıca görevlerindedir. Dışişleri ile ilgili önemli belgelerinin çoğunun yazıldığı ve devletin dış işleri bürokrasisinin yürütüldüğü kalemdir. Ayrıca Osmanlı Devleti’nin yabancı devletlerle yaptığı tüm antlaşmalar, imzaladığı protokoller, verdiği ahidnâmeler ve bunlara verilen imtiyazlar vb. evraklarının saklanması da bu kalemin görevi dâhilindedir⁴⁶⁸.

Yine İstanbul’da bulunan elçilerin temsil ettikleri devletler ile yapılacak olan ticarete sözleşme ve koşulların yönetimi için gerekli emirlerin hazırlanması ile yabancı tüccarlara ait işlerin yürütülmesi de bu kalemin sorumluluğunda olan işlerdendir. Ayrıca yabancı elçiliklerde görevli tercümanların işlerinin ve sorunlarının çözümlenmesi de yine bu kalemde halledilen meseleler arasındadır⁴⁶⁹.

Ayrıca Beylikçi Kalem’de Divân-ı Hümâyûn’un kararları tutulur ve müzakere edilen evraklar gerekli yerlere sevk edilirdi. Divandan çıkan emir ve hükümler ilgili

⁴⁶⁵ Bülbül, *a.g.e.*, s. 97.

⁴⁶⁶ Gündüz, *a.g.e.*, s. 44; Akyılmaz, *a.g.e.*, s. 94.

⁴⁶⁷ Uzunçarşılı, *a.g.e.*, ss. 40-41; Terzi, *a.g.e.*, s. 83.

⁴⁶⁸ Ortaylı, *a.g.e.*, s. 216; Özkan, *a.g.e.*, s. 27; Bu sebeple yabancı elçilikler tarafından antlaşma hükümleri, imtiyaz veya kâpitülasyonlar ile ilgili bir hususta bilgi istedikleri zaman konu Beylikçi Kalem’ne havale edilerek bu kalemde vazife yapan görevliler aracılığıyla sorunu geçerli antlaşma ve imtiyaz fermanlarını inceleyerek gerekli cevabı bunlara göre hazırlamışlardır. Akyılmaz, *a.g.e.*, s. 94.

⁴⁶⁹ Akyılmaz, *a.g.e.*, s. 95; Uzunçarşılı, *a.g.e.*, ss. 40-41.

defterlere kaydedilirdi. Bu defterlere ise “*mühimme defterleri*”, yazanlara da “*mühimmenüvisan*” adı verilmektedir⁴⁷⁰.

Reîsü'l-küttâbın görevinde bulunamadığı zamanlarda ona vekâlet eden kişi olan beylikçiler genellikle ilerleyen zamanlarda reîsü'l-küttâb olabilirler, hatta dış işlerini yürütmedeki başarısı ve dış işlerine vakıf olmaları elçilik, murahhaslık gibi dış işleri için oldukça önemli olan vazifelere de getirilmişlerdir⁴⁷¹.

Reîsü'l-küttâbın vekili olarak bilinen Beylikçi, haccân rütbesinde bulunan kişilerden oluşmakla birlikte dış işlerine vâkıf kişiler arasından seçilmiş ve murahhaslık ile elçilik vazifesinde de bulunmuş kişilerdir. Uzmanlık gerektiren bu kalem erbabı, öncesinde divân-ı hümayun kalemlerinin hizmetinde çalışan kişilerin birçoğunun daha sonra reîsü'l-küttâblığa tayin edildiği görülmektedir⁴⁷².

3.3.3. Amedî Kalemî

Reîsü'l-küttâbın özel kalemî olarak görev yapan kalem olarak bilinmektedir. Bu kalemî reisine “*Amed-î divân-ı hümayun*” veya “*Amedcî*” denilirdi⁴⁷³. Sayıları beş altı kadar olan bu kalemî kuruluş tarihi olarak 1777 tarihi verilmektedir⁴⁷⁴. Bu kalem diplomatik anlamda oldukça önem arz eden görevleri yerine getirmekle yükümlüydü. Sadrazamın yabancı devlet temsilcileri ile yaptığı görüşmelere reîsü'l-küttâb ile birlikte katılmak ve yabancı ülkelerle yapılan yazışmaları izlemek ve kaydetmek amedî kalemînin görevidir⁴⁷⁵.

Ayrıca vezîr-i a'zam tarafından yabancı devlet ve hükümet başkanlarına gönderilecek olan nâmelerin müsveddeleri, antlaşma metinlerinin görüşme mazbataları ve protokoller; yabancı elçiler, konsoloslar ve yabancı tüccarlara ait her çeşit evrak bu kalemde hazırlanması, yabancı devletlerde bulunan Osmanlı elçilerinin göndermiş

⁴⁷⁰ Bu kalemînin tuttuğu ve “*Divan Sicilleri*” olarak bilinen diğer defterler ise, *Şikâyet, Ahkâm, Ahkâm-ı Şikâyet, Nâme, Nizamât, Mukavelât ve İmtiyaz* defterleridir. Halaçoğlu, *a.g.e.*, s. 22.

⁴⁷¹ Yalçınkaya, *a.g.e.*, s. 33.

⁴⁷² Yalçınkaya, *a.g.e.*, s. 33.

⁴⁷³ Halaçoğlu, *a.g.e.*, s. 24.

⁴⁷⁴ Bülbül, *a.g.e.*, s. 103; Ancak daha sonra diğer kalemîlerde de yaşandığı gibi Amedî kalemî de bir hayli kalabalık hale gelmiş ve Amedî kalemînde hizmet eden görevli sayısı 50'ye kadar çıkmıştır. Akyılmaz, *a.g.e.*, s. 110.

⁴⁷⁵ Bilim, *a.g.e.*, ss. 15-16; Akyılmaz, *a.g.e.*, s. 108.

oldukları raporların şifrelerinin çözülmesi ve cevaplarının verilmesi yine bu kalem aracılığıyla yapılmaktadır⁴⁷⁶.

Tüm bunların yanı sıra Amedî kaleminin reîsü'l-küttâbın vezîr-i a'zama sunacağı telhis ve takrirlerin müsveddesini temize çekmek, bazı telhisleri bizzat hazırlamak, reîsü'l-küttâbın yabancı devletlerin elçileri ile yaptıkları görüşmelerde bulunarak görüşme tutanaklarını hazırlamak diğer önem arz eden görevleri arasındadır⁴⁷⁷.

Amedî kaleminin önemi, yabancı devletlerde elçi bulundurulmaya başlandığından beri oldukça artmıştır. Bu kaleme alınacak olan memurların dürüst ve iyi ahlaklı olmalarına ve yabancı dil bil bilmelerine bilhassa dikkat edilmiştir⁴⁷⁸.

XVII. yüzyılda divânın yetkileri Paşa kapısına geçince Paşa kapısı kalemlerinin ileri dairelerinden biri haline gelmiştir. Tanzimat dönemi sonrasında önemi daha da artan bu kalem Meclis-i Vükelâ oluşturulunca 1908'e kadar zabıt kâtipliğini üstlenmiştir⁴⁷⁹.

III. Selim döneminde Osmanlı Devleti'nin diplomasi anlayışının değişmesi ile birlikte ad hoc diplomasisinden sürekli diplomasiye geçiş yapılırca yurtdışında daimi elçilikler açılmaya başlanmıştır. Bu dönem itibarıyla kalemin görev alanı genişlemiş ve elçiliklerden gelen raporların resmi kayıtlarını tutmak ve şifrelerini çözerek gerektiği şekilde cevap yazmak Osmanlı Devleti'nin Osmanlı elçilerine göndereceği emirleri kaleme almak da görevine dâhil edilmiştir. Nitekim Osmanlı diplomasi teşkilâtı ile en fazla alâkadar olan birimin Amedî Kalemi olduğu görülmektedir⁴⁸⁰.

⁴⁷⁶ Terzi, *a.g.e.*, s. 90; Halaçoğlu, *a.g.e.*, s. 24; Mehmet Ali Ünal, *Osmanlı Müesseseleri Tarihi*, Fakülte Kitabevi, Isparta 2012, s. 58; Bülbül, *a.g.e.*, s.103; Özkan, *a.g.e.*, s. 27; Uzunçarşılı, *a.g.e.*, ss. 55-56.

⁴⁷⁷ Akyılmaz, *a.g.e.*, s. 109.

⁴⁷⁸ Özkan, *a.g.e.*, s. 27; Yalçınkaya, *a.g.e.*, s. 33.

⁴⁷⁹ Ünal, *a.g.e.*, s. 58; Nitekim Amedî kaleminin şefi olan Amedci, 1908 yılına kadar bir zabıt kâtiibi olarak vazifesini sürdürmüş ve saray ile haberleşme adına olan arzları yazmak, sadaret değişiminden dolayı Bâbıalî'ye gelen hatt-ı hümayûnları okumak, kararları yazarak mazbata haline getirmek, saraydan gelen iradeleri kaydetmek, vezîr-i a'zam tarafından saraya yazılacak olan arzları yazmak görevleri haline gelmiştir. Halaçoğlu, *a.g.e.*, s. 24.

⁴⁸⁰ Uzunçarşılı, *a.g.e.*, 55; Akyılmaz, *a.g.e.*, ss. 108-109.

3.3.4. Çavuşbâşı

Osmanlı Devleti'ndeki en eski vazifelerden birisi olan çavuşbâşılık, divanın düzenini sağlamakla görevlidir. Divânda elinde gümüş deynek ile bulunan bu görevli davalarda icrâ memurluğunu da üstlenmiştir⁴⁸¹. Devletin kuruluşundan itibaren varlığını sürdüren ve sayısı yüzleri aşan çavuşların amiri olan çavuşbâşıları vezîr-i a'zama bağlıdır. Çavuşbâşı, divândaki görüşmelerin düzen içerisinde geçmesini sağlar, önemli devlet yazılarının ilgili yerlere ulaştırır, cezaların infâzının yerine getirilmesinde görevli olan Çavuşbâşı dış ilişkilerin yürütülmesinde de oldukça etkilidirler. XVII. yüzyıldan itibaren divan toplantıları Paşa kapısına kayınca doğal olarak görevlerini orada devam ettiren çavuşbâşılarında sorumlulukları artmıştır⁴⁸².

Evliya Çelebi'ye göre; divan toplantısı sona erdiğinde sadrazamdan mühr-ü hümâyunu alarak hazine ile defterhaneleri mühürleyen ve yine mührü sadrazama teslim eden görevlidir⁴⁸³. Ayrıca çavuşbâşı, bayram tebrikleri, elçilerin kabulü ve padişahların cülûs merasiminde kapıcılar kethüdası ile işbirliği içinde teşrifâtçılık görevini de üstlenmişlerdir. Divan toplantısının sonuna gelindiğinde ellerinde bulunan gümüş zincirleri asalarını yere vurarak müzakerenin sona erdiğini bildirmekle de çavuşbâşı yükümlüdür. Divândan sonra vezîr-i a'zama alay ile birlikte Paşa kapısına götüren ve yine Cuma günleri vezîr-i a'zama camiye kadar eşlik eden çavuşbâşıdır. Divân-ı hümâyûnda icrâ ettiği bu vazifeleri aynı şekilde vezîr-i a'zamanın ikinci divânında da yerine getirmektedir⁴⁸⁴. Bunun yanı sıra halkın talep ve arzuhâllerini divâna sunan, divâna girip emrinde bulunan çavuşlar vasıtasıyla mübaşirlik eden ve divânın tertip ve düzeninden de mesuldür. Dışarıdan İstanbul'a gelen kişilerin kimliklerini soruşturur ve buldukları vilayet ile kazalara iade ederdi. Yine üst düzey devlet adamlarının gözetim altında tutulması ve hapsedilmesi görevleri arasındadır⁴⁸⁵.

Yabancı devletlerden Osmanlı Devleti'ne gelen elçinin karşılanması, geldikleri istikâmet ve ülkelere göre değişiklik gösterirdi. İran, Buhara ve Hint taraflarından gelen elçiler, ilk önce Üsküdar'dan alınıp karşıya geçirilir ve bir konakta misafir edilirdi.

⁴⁸¹ Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Sözlüğü*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1993, C. 1, s. 337.

⁴⁸² Mumcu, *a.g.e.*, s. 44; Bülbül, *a.g.e.*, s. 98; Mehmet Ali Ünal, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, Paradigma Yayıncılık, İstanbul 2011, s. 163.

⁴⁸³ Pakalın, *a.g.e.*, s. 337.

⁴⁸⁴ Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 396.

⁴⁸⁵ Ümit Koç, "XVI. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Çavuşluk Teşkilatı", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 12, S. 2, Elazığ 2002, s. 399.

Bazen Üsküdar bazen de Sirkeci tarafındaki bir iskelede maiyetinde bulunan çavuşlarla birlikte elçiyi karşılamak ve ikâmet edeceği konağa getirmek, çavuşbaşının başlıca görevleri arasındadır. Avrupa'dan gelen elçiler ise, kara yolundan geliyorlar ise Küçükçekmece civarında yine çavuşbaşı tarafından karşılanarak konaklarına götürülürlerdi⁴⁸⁶.

Elçilerin padişah ya da sadrazam tarafından kabullerinde protokol şefi gören vazifesini yerine getiren kişi çavuşbaşısıdır. Elçilerin maiyetinde bulunan elçi miktarı büyük elçi ve orta elçi olmasına göre değişkenlik göstermektedir. Elçilerin maiyetinde çavuşlar olmasına rağmen çavuşbaşı tarafından Eminönü mevkiinden alınan elçi görüşme yapacağı yer doğrultusunda alay ile birlikte Paşa Kapısı'na veya saraya götürülmesinde ona nezaret ederdi. Resmi giriş ve tören için balyos ve maiyetindekilere karşı çavuşbaşının görevini ifa edişine 1730 tarihinde İstanbul'da bulunan Venedik balyosu Giovanni Emo'nun ifadelerinden bir örnek vermek gerekirse;

“Önce çavuşlar yaya olarak geldi. Ardından iki yüz yeniçeri ve elli atıyla beraber çavuşu izleyen otuz altı üniformalı taşıyıcı da orada hazır bulundu. Derken kırk altı iç oğlanı (bunların on altısı yerli elbiselerle idi.) geldi. Sahip olduğum altı at da şark tarzı üniformalar giyen altı atlı seyis tarafından çekildi. Dört iç oğlanının ardından; altı tercüman, yedi dragoman ve ardından onları Galata Voyvodası'ndan ayıran altı çavuş geçti. Çavuşlar ortalama boydan uzun görünseler de giydikleri elbiseler sanki kendi boylarından daha uzunmuş gibi görünüyordu. Ardından subaşı ve diğer görevlileri takip eden Çavuşbaşı; onun yanında altı üniformalı yaya ki ben bunların hemen önünde ilerliyordum... En son çeşitli milletlerin(Rum, Venedikli...) temsilcileri geldi. Bu süreçte Çavuşbaşı, balyosun sağında atıyla yürüme geleneğini uygulamadı. Aynı şeyi Vezir'in önündeki geçit resminde de yapınca, balyos çavuşbaşını protesto edip yerine geçmesini sağladı. Sultan'ın da yer aldığı geçit töreninde çavuşbaşı aynı davranışı sergilemedi”⁴⁸⁷.

Eğer gelen İran elçisi ise o Üsküdar'dan alınırdı. Çavuşbaşının yolda nerede gideceği elçinin rütbesine göre, büyük elçi ise solunda orta elçi ise önünde olmak üzere, belirlenirdi⁴⁸⁸. Eflak ve Boğdan voyvodaları İstanbul'a geldiğinde onları çavuşbaşı yerine çavuşlar emini ile çavuşlar kâtibi birkaç çavuş ile birlikte divân-ı hümayûna

⁴⁸⁶ Dündar Alikılıç, *İmparatorluk Seremonisi Osmanlı'da Devlet Protokolü ve Törenler*, Tarih Düşünce Kitapları, İstanbul 2004, s. 75.

⁴⁸⁷ Shay, *a.g.e.*, s. 57.

⁴⁸⁸ Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 397.

getirirdi. Elçilerin hem Osmanlı Devleti'ndeki geleceği ve statüsünü etkileyecek olması hem de bu durumun Osmanlı Devleti'nde yerleşmiş bir kanun olmasından dolayı çavuşbaşına hediye verilmesi gerekmektedir⁴⁸⁹. Ayrıca ordu seferde iken gelen elçileri karşılayan kişi de çavuşbaşısıdır. Elçiler çavuşbaşısı aracılığıyla Çemberlitaş'taki elçi hanına ulaştırır ve görüşme olacağı zaman ise yine elçiyi divâna o getirirdi⁴⁹⁰.

3.3.5. Divân-ı Hümayûn Tercümanları

Divân-ı Hümayûn Tercümanları, Osmanlı Devleti'nin uzun yıllar benimsediği ad hoc diplomasisinin bir simgesi olarak ortaya çıkmış bir müessesedir. Bilhassa Osmanlı Devleti'nin oldukça güçlü olduğu dönemlerde bürokratların Avrupa dillerini öğrenmeye yanaşmayan tutumlarından dolayı yabancı devletler ile iletişimi sağlayacak kişilere olan ihtiyaç artmış ve böylece Divân-ı hümayûn tercümanlığı ortaya çıkmıştır⁴⁹¹. Oysaki Avrupa devletleri, çok erken dönemlerde üç kıtada hüküm sürmekte olan Osmanlı Devleti'nin ticari ve diplomatik ilişkiler kurmak isteyen Habsburg İmparatorluğu'nun öncülüğünde bu devlet ile iletişime geçmek amacıyla Osmanlıca, Arapça, Farsça bilen, Osmanlı örf ve adetlerini tanıyan kimseler yetiştirmek amacıyla İstanbul'a orta yaşta erkek çocuklarını göndermişler ancak bu teşebbüste başarısız olmuşlardır. Bunun sonucunda 1 Ocak 1753 yılında İmparatoriçe Maria Theresia'nın desteği doğrultusunda Viyana'da bir Doğu Dilleri Akademisi kurarak Osmanlı Devleti ile ticari ve diplomatik ilişkilerin geliştirilmesi amaçlanmıştır⁴⁹².

Divân-ı hümayûn tercümanları, Osmanlı Devleti'nde diplomasinin yürütülmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Babıâli'nin yüksek dereceli memurlarından biridir⁴⁹³. Divân-ı hümayûn tercümanlığının ne zaman kurulduğu tam olarak bilinmemekle birlikte Osmanlı Devleti'nin kuruluş döneminde varlığı bilinmektedir⁴⁹⁴.

⁴⁸⁹ Örnek vermek gerekirse; Osmanlı Devleti'ndeki kanunlara göre, Eflak ve Boğdan voyvodalarının tayininde çavuşbaşına 1000 akçe verilirken, Erdel kralı ile voyvodalarından Osmanlı Devleti'ne haraç geldiğinde çavuşbaşına 1000 akçe ile iki at verilmekte idi. Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 399.

⁴⁹⁰ Terzi, *a.g.e.*, s. 98.

⁴⁹¹ Akyılmaz, *a.g.e.*, ss. 111-112.

⁴⁹² Neslihan Demez-Ensa Filazi, "Viyana Doğu Dilleri Akademisi Örneğinde Çeviri-Diplomasi İlişkisi", *Turkish Studies*, C. 12/22, Ankara 2017, s. 323.

⁴⁹³ Pakalın, *a.g.e.*, s. 467.

⁴⁹⁴ Sezai Balci, "Osmanlı Devleti'nde Tercümanlık", *Osmanlı Diplomasi Tarihi, Kurumları ve Tatbiki*, Altınordu Yayınları, ed. Mehmet Alaaddin Yalçınkaya-Uğur Kurtaran, Ankara 2018, s. 60.

Divân-ı Hümayûn'da tercümanlar, Türkçe bilmeyenlerin sözlerini Türkçeye çevirmek, yabancı devletlerle olan yazışmaları yürütmek ve onlardan gelen yazıları Türkçeye çevirmektir. Ayrıca iki devlet arasında anlaşmazlık yaşanan sınır meselelerini görüşmek⁴⁹⁵, dostluk ve ittifak imkânını anlamak yabancı ülkelere giderek sultanın sözlü veya yazılı şekilde olan mesajlarını iletme, elçiler ile divân arasında köprü vazifesi kurmak ile görevlidirler⁴⁹⁶. Osmanlı Devleti'nin dünya siyasetinde en güçlü olarak adlandırıldığı klasik dönemde doğudan ve batıdan birçok ülkeden elçiler geldiği gibi bunların pek çoğuna da elçiler gönderilmiş ve diplomatik ilişkiler bunlar aracılığıyla yürütülmüştür. İlk dönemlerde elçiler kendi tercümanlarını kullanmışlar ancak devlet bunun sakıncalarını fark edince kendi eliyle tercümanlar atamıştır. Bu durum divân-ı hümayûnda pek çok dil bilen tercüman bulundurmaya da gerekli kılmıştır⁴⁹⁷.

XVIII. yüzyılda reîsü'l-küttâbın yabancı görüşmelerinde önemli rol oynayan tercümanlar derece bakımından reîsü'l-küttâbtan sonra gelirlerdi. Yabancı elçi divâna geldiğinde onu karşılayan baş tercümandır. Sadrazamın da bulunduğu bu toplantılarda konuşulanları çeviren tercüman, elçinin sunduğu yazıyı sadrazama açıklamakla da görevliydi⁴⁹⁸. Ayrıca elçiler ile ülkelerinin politikaları hakkında konuşarak bunları sadrazama iletirdi⁴⁹⁹.

İstanbul'da bulunan yabancı devlet elçileri önemli siyasi konularda reîsü'l-küttâp ile görüşürlerken daha az önem arz eden hususlarda tercümanlar aracılığıyla hükümet ile iletişim kurmuşlardır. Elçi bizzat vezîr-i a'zam ile görüşmek istediği durumlarda bu talebini tercümanı vasıtasıyla bildirir ve kendisine uygun bir zaman için bir randevu verilirdi⁵⁰⁰.

Osmanlı Devleti'nde çeşitli tercümanlık vazifelerinin içinde devletin politikası ile en iç içe olanı ve gerektiğinde elçiliğe bile dönüşebildiği için en önemli olanı Divân-ı

⁴⁹⁵ Fatih Sultan Mehmed döneminde 1480 yılında Divân-ı Hümayûn tercümanlarından olan Sinan isimli biri Osmanlı Devleti ile Venedik arasında yaşanan sınır meseleleri için konu ile alakadar olan görevliler ile birlikte Mora ve Arnavutluk sınırlarını doğru bir şekilde belirlemek amacıyla iki devlet için görüşme yapılacak olan yere gitmiştir. Özkan, *a.g.e.*, ss. 33-34.

⁴⁹⁶ Balcı, *a.g.m.*, s. 61; Terzi, *a.g.e.*, s. 100; Özkan, *a.g.e.*, s. 33; Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 71.

⁴⁹⁷ Mehmet Ali Ünal, *Osmanlı Müesseseleri Tarihi*, Fakülte Kitabevi, Isparta 2012, s. 60, Halaçoğlu, *a.g.e.*, s. 21; Mumcu, *a.g.e.*, s. 46.

⁴⁹⁸ Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 71; Halaçoğlu, *a.g.e.*, s. 26.

⁴⁹⁹ Mehmet Alaaddin Yalçınkaya, *Osmanlı Diplomasisi*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir 2013, s. 31.

⁵⁰⁰ Dönmez, *a.g.m.*, s. 152.

ı Hümayun Tercümanlığı idi. Bu görev, XVI. yüzyılda bir makam haline getirilmiş ve Kanuni döneminden itibaren artan öneminden dolayı sayılarının çok fazla arttığı bilinmektedir. Sadece tercüme yapmaları gerekirken zaman içerisinde diplomaside ciddi derecede rol oynadıkları gibi dış politikayı da etkilemeye başlamışlardır⁵⁰¹.

XVI. yüzyılın başlarında kurulan bu vazife, XVIII. yüzyıla kadar mühtediler arasından seçilirken bu tarihten itibaren Karlofça Antlaşması'nın diplomasi alanında meydana getirdiği değişiklikler neticesinde önemi artan bu görevliler Fenerli Rum aileleri arasından seçilmeye başlanmıştır⁵⁰². Bunun sebebi; Batı dünyası ile iyi ilişkiler içerisinde olmaları, Ortodoks halklarla daha iyi iletişim kurabilmek için Fenerli Rumlardan yararlanmak istemek ve birçok dil bilmeleridir⁵⁰³. “*Fenerli Beyler*” veya “*Fenerliler*” diye anılan çoğunun patrikhane etrafında toplandığı ailelerden gelen rum tercümanlar dönemi, XVII. yüzyılın ikinci yarısında Panayotis Nikosis Manomas'ın tercümanlığa atanması ile başlamış ve bu durum 1821 yılına kadar sürmüştür⁵⁰⁴. Bunların en bilineni İskerletzâdeler olarak tanınmaktadır. Bu aileye mensup olan Aleksandro Mavrokardato uzun süre tercümanlık vazifesinde kalarak devlet içerisinde önemli bir statüde bulunmuştur. Reîsü'l-küttab Rami Mehmed Paşa ile birlikte 1699 Karlofça antlaşmasının görüşmelerine de katılmış ve diplomatik müzakerelerde önemli rol oynamıştır⁵⁰⁵.

⁵⁰¹ Orhan Koloğlu, “Osmanlı Diplomasisinde Rumların Rolü ve Tanzimatla Birlikte Fransızcanın Yaygınlaşması”, *Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç*, Türk Tarih Kurumu Yayınevi, Ankara 1999, ss. 128-129.

⁵⁰² Bilgin Aydın, “Divan-ı Hümayun Tercümanları ve Osmanlı Kültür ve Diplomasisindeki Yerleri”, *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, C. XXIX, 2007, s. 57; Ahmet Mumcu, *a.g.e*, s.46; Balcı, *a.g.m*, s. 68; Bilim, *a.g.e*, s. 157; İstanbul'un Fener semtinde yoğunlaşan ve ticaret ile zenginleşen Rumlar ekonomik güçlerini hem Ortodoks milleti hem de Osmanlı Devleti içerisinde bir güç odağı olabilmek amacıyla hareket etmişlerdir. Bu bağlamda xvii. yüzyılın yarısından itibaren erkek çocuklarını yurtdışındaki okullara göndererek hem iyi bir eğitim almalarını sağlamışlar hem de birçok yabancı dil öğrenmelerini sağlayarak Osmanlı Devleti'nde önemli bir konuma yükselmelerinin de kapısını aralamışlardır. Nitekim bunlar Sadrazam Köprülü Fazıl Ahmed Paşa dönemi ile birlikte Divân-ı Hümayun tercümanı olarak hizmet etmeye başlamışlar ve böylece Rumlar da zaman içerisinde amaçlarına ulaşmayı başarmışlardır. Akyılmaz, *a.g.e*, s. 112.

⁵⁰³ Cafer Çiftçi, “Babiâli'nin Avrupa'ya Çevrilmiş İki Gözü: Eflak ve Boğdan'da Fenerli Voyvodalar (1711-1821)”, *Uluslararası İlişkiler Akademik Dergi*, C. 7, S. 26, s. 33.

⁵⁰⁴ Panayotis Nikosis Manomas'ın Osmanlı uleması kadar İslam dini hakkında bilgili olduğu, Türkçe, Arapça, Farsça, İtalyanca, Latince ve Grekçe bildiği, Avrupa yayınlarından haberdar ve fen alanında bir eserinin olduğu bilinmektedir. Köprülü Fazıl Ahmed Paşa'nın Kandiyeli Kalesi'ni ele geçirmesinde ve Girit seferine son vermesinde önemli rol üstlendiği de hakkında bilinen diğer hususlardır. Koloğlu, *a.g.m*, s. 129.

⁵⁰⁵ Mehmed Süreya, *Sicill-i Osmanî*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, (çev. Seyit Ali Kahraman), haz. Nuri Akbayar, C. 4, İstanbul 1996, s. 1348; Bilim, *a.g.e*, ss. 157-158; Özkan, *a.g.e*, s. 35; Uzunçarşılı, *a.g.e*, s. 72.

En çok dil bilmesinden dolayı baş tercüman olan kişi vezîr-i a'zamın yabancı elçilerle olan görüşmelerinde konuşulanları Türkçeye çevirerek diplomatik ilişkilerin yürütülmesinde önemli rol oynamaktadır. Devletin izlediği siyaseti en gizli ayrıntılarıyla bilen tercümanlar XVIII. yüzyılın ortalarında devlet politikalarını yabancı elçilere naklederek Osmanlı Devleti'ne ihanet etmişlerdir. Bunun sonucunda Babîâli artık tercümanları Müslüman ve Türklerden seçmeye başlamış, II. Mahmud döneminde ise Tercüman Odası kurularak devlet eliyle tercüman yetiştirilmeye başlanmıştır⁵⁰⁶.

3.3.6. Teşrifâtçı

Kanuni Sultan Süleyman döneminde tören ve merâsim işleriyle ilgilenmesi amacıyla kurulmuş bir kalemdir⁵⁰⁷. Teşrifâtçı, sarayda yapılacak olan bütün merasimleri bilmek zorundadır. Divânda verilen ziyafetler, elçilerin kabulünün yapılması, divanda ulufe dağıtımının yapılması, padişahın cülûs merasimi, hükümdara pişkeş çekilmesi, hil'at gitdirilmesi, senelik tevcihâtların verilmesi ve bayram tebriklerinde yapılması gereken bütün işlerden teşrifâtçı sorumludur⁵⁰⁸. Ayrıca vezîr-i a'zamın dairesinde yapılacak tüm merasim işleri de teşrifâtçının görevi dahilindedir. İstanbul'a gelen yabancı devlet adamları ve elçileri karşılama vazifesi teşrifâtçının görev alanını kapsamaktadır⁵⁰⁹. Teşrifâtçıların yapılan merasimleri bir hataya mahal vermeden ve eksiksiz bir şekilde yerine getirmeleri gerekmektedir. Bu memuriyet, Divân-ı hümayûna bağlı iken III. Ahmed zamanında Paşa kapısına aktarılmıştır⁵¹⁰.

Teşrifâtçının emri altında bulunan “teşrifât kesedârı”, “teşrifât halifesi”, “kaftancıbaşı” ve “teşrifât kesedârı yamağı” olarak adlandırılan bir teşrifât kalemi mevcuttur. Teşrifât halifesi, devlet ve sarayda yapılan bütün merasimlerin sicillerini muhafaza ederken kaftancıbaşı ise padişah ve vezîr-i a'zam tarafından huzura kabul edilecek olan şahıslara giydirilecek hilâtları korumakla mes'uldür. Devlet içerisinde

⁵⁰⁶ Ünal, a.g.e, s. 60.

⁵⁰⁷ Bülbül, a.g.e, s.104; Mehmet Ali Ünal, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, Paradigma Yayıncılık, İstanbul 2011, s. 684

⁵⁰⁸ Halaçoğlu, a.g.e, s. 24; Uzunçarşılı, a.g.e, s. 58.

⁵⁰⁹ Terzi, a.g.e, s. 101.

⁵¹⁰ Ünal, a.g.e, s. 684.

yapılan bütün merasimlere ait hususlar *yevmî*, *mufassal* ve *müteferrik* adındaki defterlere kaydedilmektedir⁵¹¹.

3.3.7. Emir-i Âlem

Emir-i âlem, mehterhâne-i hümayûn ve çadır mehterliğinin en yetkili kişisi ve padişahın bayrak ile sancaklarından sorumlu görevlidir. Eğer bir elçi kralından padişaha bir nâme getirdiyse, bu nâmeyi elçinin elinden alıp kubbe vezirlerinin sonuncusuna veren emir-i âlemdir. Her vezirin üstüne vererek vezîr-i a'zama, onun da padişaha ulaştırdığı nâmenin karşılığı verilecekse bu sefer bu işlemin tersi uygulanarak padişahтан vezîr-i a'zama, ondan kubbe vezirlerine, oradan da emir-i âleme gelerek daha sonra elçiye uzatılırdı⁵¹².

⁵¹¹ Halaçoğlu, *a.g.e.*, s. 25.

⁵¹² Bülbül, *a.g.e.*, s. 31.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

VEZİR-İ A'ZAMIN DİPLOMATİK YETKİLERİ

Osmanlı Devleti'nin bürokratik yapısı içinde vezîr-i a'zam, şüphesiz en üst dereceli devlet memuru olmakla birlikte yetkilerinin genişliği açısından bakıldığında da en önemli statüye sahip kişidir. Osmanlı Devleti'nin en önemli bürokratu olan vezîr-i a'zamin idarî, askerî, malî, adlî ve diplomatik olmak üzere oldukça geniş yetkilere sahip olduğu bilinen bir husustur. Hem Osmanlı Devleti içerisinde hem de uluslararası alanda yabancı devletler nezdinde diplomatik konumunun önemi, vezîr-i a'zamin diplomatik yetkilerinin daha ayrıntılı incelenmesini gerekli kılmaktadır. Daha önceki bölümlerde tezimizin esas konusuna temel teşkil etmesi açısından Osmanlı Devleti'nde vezaret kurumuna ve Osmanlı Devleti'nin diplomasi anlayışına değinmiştik. Bu bölüm ise önceki bölümlerde bahsi geçen konuların bir sentezi şeklinde oluşturulmuş ve vezîr-i a'zamin diplomatik yetkilerine yer verilmiştir.

Bu bölümde; öncelikle vezîr-i a'zam odak noktası olmak üzere Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan XVII. yüzyılın ortalarına kadar olan dönem içerisinde yabancı devletler ile olan diplomatik ilişkileri ile bilhassa XVI. ve XVII. yüzyılda görev yapmış olan Osmanlı vezîr-i a'zamlarının diplomatik ilişkilerdeki rolü ve yabancı ülkelere karşı yükledikleri misyonu değerlendirilmiştir. Bu bağlamda; 1500-1750 yılları arasında Osmanlı Devleti'nde bulunmuş olan Avrupalı seyyahların Osmanlı Devleti hakkında olan gözlemlerini aktardıkları eserlerinden yararlanılmıştır. Zira bu seyyah, elçi, tüccar ve köle vb. olan şahısların dönemin görgü tanıkları olması ve eserlerinde birinci ağızdan yazılmış kıymetli bilgilere yer vermeleri dolayısıyla dönemi aydınlatmaya ve diplomatik ilişkileri daha iyi anlamayı sağlayacak olmaları çalışmamıza bütünsel anlamda tamamlayıcı bir nitelik kazandırmaya yardımcı olacaktır⁵¹³.

Tezimizin esas konusunu oluşturan bu bölümde vezîr-i a'zamin diplomatik yetkileri; elçi kabullerindeki rolü, diplomatik münasebetlerdeki rolü ve antlaşmaların üzerindeki rolü olmak üzere üç ana başlık altında incelenecektir.

⁵¹³ Gülgün Üçel Aybet, *Avrupalı Seyyahların Gözünden Osmanlı Dünyası ve İnsanları (1530-1699)*, İletişim Yayınları, İstanbul 2010, s. 9; Mehmet Aladdin Yalçınkaya, "Kuruluş'tan Tanzimat'a Osmanlı Diplomasi Tarihi Literatürü", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, C.1, S. 2, 2003, ss. 423-489.

4.1. ELÇİ KABULLERİNDE VEZİR-İ A'ZAMIN ROLÜ

Uluslararası diplomasi anlayışı içerisinde elçi göndermek ve kabul etmek, devletler için tarih boyunca kullanılan bağımsızlık sembollerinden biri olmuştur. Bu yüzden devletler diplomatik ilişkileri doğrultusunda elçi göndermeye ve elçi kabullerine oldukça fazla önem vermişlerdir. Devletlerin birbirlerine vermek istedikleri mesajlar için hem gönderdikleri elçiler hem de kabul ettikleri elçiler müsait bir zemin oluşturmuştur⁵¹⁴. Zira bu mesajlar aracılığıyla elçiler üzerinde verilecek izlenimler şekillendirilmeye çalışılmıştır. Bu sebepten dolayıdır ki, elçilere sergilenen davranışlar ve gösterilen muameleler her devlette farklılıklar içermekle birlikte devletler nezdinde elçilerin ağırlanması, davranış biçimleri, tutum ve muameleler birbirinden ayrı özellikler taşımaktadır⁵¹⁵.

Osmanlı Devleti, elçi kabulleri konusunda diğer devletlerden farklı özellikler barındırmaktadır. Bunun başlıca nedeni olarak devletin kuruluşundan XVIII. yüzyıla kadar tek taraflı diplomasi anlayışı olarak bilinen ad hoc diplomasi anlayışını benimsemesinden kaynaklanan elçilere bakış açısı yatmaktadır. Bu diplomasi anlayışının gereği olarak yabancı devletler nezdinde daimi elçiler açmamış, gerektiğinde geçici elçiler göndermekle yetinmiştir⁵¹⁶. Ancak bunun aksine yabancı devletlerin Osmanlı Devleti'ne elçiler göndermesi bir büyüklük göstergesi olarak algılanmış ve bu düşüncenin bir sonucu olarak dost ve düşman ülkelerden gelecek elçileri ayırt etmeksizin geçici ve daimi elçi göndermelerine izin verilmiştir⁵¹⁷. Yabancı devletlerin

⁵¹⁴ Mustafa Can, "Karşılıklı Diplomasi Öncesi Osmanlı Elçi Kabulleri İle Roma ve Bizans Elçilerine Dair Bir Değerlendirme" 2nd *International Conference On Studies In Turkology ICOSTURK'2017*, Rome, Italy/August 11-13, 2017, ss. 262-263.

⁵¹⁵ Zeynep Tarım Ertuğ, "Osmanlı İstanbul'unda Merasim ve Teşrifâta Dair Kaynaklar", *TALİD*, C. 8, S. 16, 2010, s. 133; Can, *a.g.e.*, s. 1.

⁵¹⁶ Osmanlı Devleti'nde, hem Osmanlı başkentinde kabul edilen yabancı elçilere karşı hem de yabancı devletlere gönderilen Osmanlı elçilerinin tavırlarında bile diğer devletleri kendisine "*eşit haklara haiz muhatap devlet olarak görmeme*" anlayışı ile hareket edilmiştir. Osmanlı elçileri, yabancı hükümdarlar tarafından yapılan resm-i kabullerinde muhatap olunan devletin karşı çıkmalarına rağmen Osmanlı Devleti'nin gücü ve ihtişamını her dönemde yansıtmaya çalışmış ve çoğu kez yabancı devlet adamları ile anlaşmazlığa düşmüşlerdir. Osmanlı elçileri, yabancı devletlerin başkentlerine kendi tertip ettikleri şekilde ihtişamlı bir giriş yaptıkları gibi huzura kabullerinin de Osmanlı Devleti'nin yabancı elçileri kabulünde uyguladığı şekilde görkemli olmasına özen gösterirlerdi. Osmanlı Devleti'nin siyasi ve askeri müzakere gücünün üstün olduğu dönemler süresince Avrupa devletleri tarafından kabul edilen bu dayatmaları XVII. yüzyılın sonlarına doğru değişme göstermiş ve müttekâbiliyet esasına dayanan uygulamalar benimsenmeye başlanmıştır. Ali İbrahim Savaş, "Osmanlı Elçilerinin Resm-i Kabul Protokolleri", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. 11, S. 1, 1996, ss. 112-113; Rauf Versan, "Tarih Boyunca ve Günümüzde Diplomasi", *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, S. 10, Ocak 1995, ss. 89-96.

⁵¹⁷ Luigi Bassano'ya ait eserde; "*Osmanlı Devleti'nde dost devletlerin elçileri padişaha, vezir-i a'zama ve diğer önemli devlet adamlarına çok zengin ve değerli hediyeler getirmezlerse hem sultanın huzuruna kabul edilmez hem de elini öpemezlerdi. Zira Türkler bir işin ucunda bir hediye olmadan hiçbir şey*

elçilerinin Osmanlı Devleti'ne gelmeleri bir azamet alâmeti sayıldığından bu büyüklüğün elçilere hissettirilmesi ve onların temsil ettiği devletlere gösterilmesi mantığı ile hareket edilerek devlet nezdinde kabul edilen elçiler büyük bir ihtişam ve görkem içerisinde ağırlanmışlardır⁵¹⁸.

Osmanlı Devleti'nde elçilerin huzura kabulleri ve ağırlanma şekillerinin esasını Osmanlı Devleti'nin gelenekleri ve diplomasi anlayışı oluşturmaktadır. Yine Osmanlı diplomasi anlayışı devletin askeri gücü ve başarıları ile doğru orantılı olarak şekil kazandığından dolayı tarihsel süreç içerisinde elçilere karşı gösterilen ilgi ve yapılan muameleler farklılık göstermektedir. Osmanlı Devleti'nde Kuruluş döneminden Kanuni Sultan Süleyman dönemine kadar olan süreçte yabancı elçilere mütevazı davranışlarda bulunmuş ve elçilerin ağırlanmasına özen gösterilmiştir⁵¹⁹.

Osmanlı Devleti'nde Arz Odası yapılıncaya kadar elçi kabulleri genellikle önce Edirne Sarayı⁵²⁰ daha sonra ise yeni yaptırılan Topkapı Sarayı'nın avlusunda gerçekleştirilmiştir. Elçinin kabulü yapıldıktan ve elçiye el öptürüldükten sonra padişah ikinci avludan çıkarak merasimden ayrılır ve kendi dairesine dönerdi. Osmanlı

yapmazlardı. Elçilere getirdikleri hediyelerin değerinde muamele yapıldığından ve masraflarını Osmanlı Devleti'nin karşıladığından bahsetmektedir. Düşman olan ülkelerin elçilerine ise, çok kötü bir muamele yapıldığından, İstanbul'a geldiklerinde bu temsilcileri öldürmek için fırsat kolladıklarından, eziyet ettiklerinden, çoğu zaman konaklarında bir bahane ile hapsedtiklerinden bahseder. Ayrıca sultan ile görüşme fırsatının kendilerine verilmediği, vezîr-i a'zam ile muhatap oldukları, masraflarını kendilerinin karşıladıklarından, kendilerine hizmet edenlerin bile para aldıklarından da söz edilmektedir. Luigi Bassano, *Kanuni Dönemi Osmanlı İmparatorluğu'nda Gündelik Hayat*, Yeditepe Yayınları, (çev. Selma Cangı), ed. Erhan Afyoncu, İstanbul 2015, ss. 151-156.

⁵¹⁸ Zeynep Tarım Ertuğ, "İstanbul'da ve Osmanlı Sarayı'nda Tören ve Kutlamalar", *Suriçi İstanbul Fetihden Önce ve Fetihden Sonra*, Fatih Belediyesi Yayınları, haz. İlber Ortaylı, İstanbul 2017, ss. 285-286; Can, *a.g.e.*, s. 1-2.

⁵¹⁹ Osmanlı Padişahları, bu dönemde Batı'nın Frank tekfurları ve krallarına "kardeş", diye hitap ederek oldukça mütevazı bir tutum sergilerler ve yabancı devletlerin elçilerini de yerden birkaç basamak yukarıda bulunan bir ipek yastığında huzura kabul ederdi. Osmanlı Devleti'nde elçi kabulleri sırasında ne Karamanoğulları'nda olduğu gibi elinin önünde eğilmesine ve buna rağmen ellerini öptürmemeleri söz konusuydu ne de Memlûklü Devleti'nde gerçekleştirilen huzura kabullerindeki gibi sultanı görebilmek için yedi kat perdenin açılması için elçiye bekletme vardı. Can, *a.g.e.*, s. 227.

⁵²⁰ II. Murad döneminde Milano elçisi eşliğinde Osmanlı Devleti'nde üç defa bulunan Burgonya Dükü elçisi Bertrandon de la Brocquière, Edirne Sarayı'nda avluya açılan kapının önünde halka açık bir şekilde huzura kabul edilmiştir. Bu kabul sırasında edindiği izlenimlere göre; "Sultana bir cüce ve iki iç oğlanı eşlik etmekte ve sultan yerden dört-beş metre basamak kadar yukarıda kadife örtüsü olan bir taht üzerinde oturmaktaydı. Devlet erkânı ile yeniçeriler avlunun duvarları boyunca dizilmiş şekilde durmakta iken elçinin beraberinde getirdiği hediyeler gezdirilmiş ve revaka götürülmüştü. II. Murad elçi ile tercüman vasıtasıyla kısa bir müddet konuşmuş, ardından ise tahtına geçerek oturmuştu. Bunun hemen akabinde elçiye yiyecekler ikram edilmiş ve ziyafet başlayana kadar ozanlar Osmanlıları öven şarkılar söylemişlerdi. Elçilere verilen ziyafet esnasında Osmanlı sultanı yemeğini tek başına yemişti. Ziyafetten sonra elçi daha gelme sebebini açıklayamadan padişahın huzurundan ayrılmak zorunda kalmıştı. Zira herkes yemek bitiminde oradan ayrılmıştı. Osmanlı Devleti'ne geliş nedenini ikinci huzura kabulünde açıklamıştı". Gülru Necipoğlu, *15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı Mimari, Tören ve İktidar*, Yapı Kredi Yayınları, (çev. Ruşen Sezer), İstanbul 2007, ss. 41-42.

Devleti'nde bu kabul tarzı Arz Odası yapıncaya kadar sürdürülmüştür⁵²¹. Arz Odası yapınca Osmanlı Devleti'ne gelen elçilerin huzura kabulleri burada yapılmaya başlanmıştır.

İstanbul'un fethinden sonra İstanbul, kozmopolit bir diplomasi merkezi haline gelmiş ve bu durum ayrıntılı saray adetleri, yerleşmiş diplomasi uygulamaları ve ihtişamlı merasimlerin ortaya çıkmasına yol açmıştır⁵²². Kanuni Sultan Süleyman dönemi ile birlikte devletin artan gücü ve elde edilen askeri başarılarına paralel olarak mutlak bir üstünlük anlayışı devlete hâkim olmuş ve elçilere yaklaşım tarzında değişiklikler yaşanmaya başlanmıştır⁵²³. Bu üstünlük anlayışının en somut örneklerine ise yabancı devletlerin elçilerinin huzura kabulleri sırasında rastlanmaktadır. Önceki dönemlerde elçilerin ağırlanması ve huzura kabullerinde oldukça mütevazı bir tavır sergileyen Osmanlı Devleti, söz konusu olan bu dönemde daha tepeden bakan bir yaklaşım tarzını benimsemeye başlamıştır⁵²⁴.

Elçi kabullerinde Kanuni Sultan Süleyman ile başlayan bu değişim, diğer Osmanlı sultanları tarafından da sürdürülmüş ve sultanın bu gururlu tavrı ve kibirli tutumu XVI. yüzyılın son çeyreğine kadar devam etmiştir⁵²⁵. Elçiler, padişahın huzuruna kabul edilirken suç işleyen ve mahkemeye çıkarılan bir mahkûm misali kollarından iki kapıcıbaşının tutması ile çıkarılmışlardır. Kanuni döneminden önce elçiler, Osmanlı padişahından daha alçak bir yerde oturabilirken artık tamamen ayakta

⁵²¹ İbrahim Yıldırım, "Edirne Sarayı'nda ve Topkapı Sarayı'nda Minyatürlere Yansıyan Elçi Kabul Sahnelerindeki Osmanlı Devleti'nin Diplomatik Gücü", *Dokuz Eylül Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C. 1, S. 1, 2012, s. 78; Necipoğlu, *a.g.e.*, s. 44.

⁵²² Emrah Safa Gürkan, "Bir Diplomasi Merkezi Olarak Yeniçağ İstanbul'u" *Antikçağ'dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi*, (çev. Öykü Özer-Ahmet Özer), ed. Feridun Emecen-Coşkun Yılmaz, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayıncılık, C. II, İstanbul 2015, s. 380.

⁵²³ Kanuni Sultan Süleyman dönemine kadar elçileri ayağa kalkarak ve onurlandırarak karşılayan Osmanlı padişahları, bu dönem itibarıyla ayağa kalkmamalarının yanı sıra elçilerin karşılarında oturmalarına bile izin vermemiş ve elçilerle bir kelime bile konuşmamaya başlamışlardır. Ayrıca bu dönemde Osmanlı padişahlarının oturma şeklinde de bir değişiklik yaşanmış ve artık yüksek sofa tarzında bir tahtta oturmak yerine Avrupa tarzında görkemli bir tahtta oturmaya başlamışlardır. Can, *a.g.e.*, s. 229.

⁵²⁴ Can, *a.g.e.*, s. 2.

⁵²⁵ Nitekim 1578'de Osmanlı Devleti'ne Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu'nun İstanbul elçisi olarak tayin edilen elçilik heyetinde yanında bulunan vaiz Salomon Schweigger'in aktardığına göre, elçilerin padişah tarafından kabulü sırasında sultanın hiç konuşmadığını, tek bir kelime bile etmeye tenezzül etmediğini, bir ilah heykeli gibi sedirinde oturduğunu, taşlaşmış gibi yerinden bile kıpırdamadığını belirtmektedir. Görüşmenin bitiminde en üstün yetkilere sahip olan vezirin yani vezir-i a'zamın elçilere hiçbir saygı belirtisinde bulunmayarak elçinin elinden resmi yazı ve nâmeleri aldığından ve görüşmenin bu şekilde sona erdiğinden bahsetmektedir. Salomon Schweigger, *Sultanlar Kentine Yolculuk 1578-1581*, Kitap Yayınevi, (çev. Türkis Noyan), İstanbul 2004, s. 65.

bekletilmeye başlanmışlardır. Bunun yanın sıra padişah ile doğrudan konuşmak bir yana elçilerin sultana bakmasına bile yalnızca kısa bir süre izin verilmeye başlanmıştır⁵²⁶.

XVI. yüzyılın son çeyreğine kadar bu anlayışla sürdürülen ve bu dönemden itibaren diğer devletlerin karşısında mutlak Osmanlı gücü ve üstünlüğünün kaybedilmesi ile diplomasiye daha fazla önem vermeye başlayan Osmanlı Devleti'nde elçi kabulleri düzenlemeye tabi tutulmuştur. Bu konu ile ilgili olmak üzere XVII. yüzyılda Tevkiî Abdurrahman Paşa Kanunnamesi'nde elçi kabullerini içeren protokole dair düzenlemelere rastlanmaktadır. Böylece bu zamana kadar teâmüller doğrultusunda yürütülen elçi merasimleri ve kabulleri ilk kez kurallar çerçevesinde belirlenerek kanun haline getirilmiştir. XVIII. yüzyılda elçi kabulleri, Osmanlı Devleti eski gücünde olmasa dahi aynı gösteriş ve ihtişam ile sürdürülmeye devam etmiş ve diğer devletler karşısında savaş meydanlarında aldığı mağlubiyetlerden dolayı kendilerini avuttukları bir mekanizma haline geldiği söylenebilir. Nitekim diğer devletler de Osmanlı Devleti'ne karşı güç kazanıp üstün konuma gelmeye başlayınca yüzyıllardır elçi kabullerinde uyguladıkları ritüelleri bazen yapmamaya başlamışlardır⁵²⁷.

XIX. yüzyıla gelindiğinde ise elçi kabulleri, merasimleri ve protokollerinde gözle görülen farklılıklar yaşanmaya başlamıştır. Kanuni Sultan Süleyman döneminden beri süregelen padişahın elçiyi oturarak karşılması âdeti yerini elçiyi ayakta karşılayan padişah profiline bırakmıştır. Bunun yanı sıra Osmanlı Devleti'nin sultanı, bu dönemde elçi ile sohbet bile ederek elçiyi onurlandırmıştır. Bu bağlamda Osmanlı Devleti'nde yüzyıllardır uygulanan teşrifat kaidelerinin yumuşatıldığı ve protokol kurallarının üzerinde ciddi değişiklikler yapıldığı belli olmakla birlikte uzun süredir var olan geleneğin sona erdiğinin de bir göstergesidir⁵²⁸.

4.1.1. Osmanlı Devleti'nde Elçilerin Durumu

Osmanlı Devleti'nde XVIII. yüzyıla kadar “*ad hoc*” olarak adlandırılan yani tek taraflı diplomasi anlayışı benimsenmiştir. İlk kez 1793 yılında yabancı bir devlet nezdinde sürekli elçi bulunduran Osmanlı Devleti, bu tarih itibariyle sürekli diplomasi anlayışı olarak bilinen Avrupa tarzında diplomasiye geçiş yapmıştır⁵²⁹. Önceki

⁵²⁶ Necipoğlu, *a.g.e.*, s. 50.

⁵²⁷ Can, *a.g.e.*, s. 229-230.

⁵²⁸ Can, *a.g.e.*, ss. 230-231.

⁵²⁹ Hüner Tuncer, *Osmanlı Diplomasisi ve Sefaretnameler*, Kaynak Yayınları, İstanbul 2010, s. 25.

dönemlerinde Osmanlı Devleti'nin elçilik faaliyetleri, devletin geleneklerine ve ad hoc diplomasisine göre şekillenmişse de sürekli diplomasiye geçişi ve katılmamasına rağmen kararlarını benimsediği 1815 Viyana Kongresi ile birlikte belirlenen uluslararası diplomasi kurallarına göre hareket etmeye başlamıştır⁵³⁰.

Osmanlı diplomasisinin şekillenmesinde kendisini dünyanın merkezinde görme anlayışı yatmaktadır. Bu düşünce doğrultusunda hareket eden Osmanlı Devleti yabancı devletler nezdinde sürekli elçi bulundurmamıştır. Yabancı devletlere elçi göndermeyi bir küçüklük olarak addeden Osmanlı Devleti, kendi ülkesine elçilerin gelmesini ise bir büyüklük göstergesi saymıştır. Bu yüzden hem Osmanlı Devleti'ne tabi hükümdarlardan hem de yabancı devlet hükümdarlarından Osmanlı kapısına elçi göndermeleri beklenen bir durum olmuştur⁵³¹.

Osmanlı Devleti'nin dünyanın hâkim gücü olduğu XV.-XVII. yüzyılı kapsayan dönemlerde diplomatik ilişkilere daha çok ihtiyaç duyan taraf yabancı devletler olmuştur. Zira Osmanlı Devleti'nin diplomatik yöntemlere söz konusu olan dönemlerde diplomatik yöntemlere çok gereksinimi olmamış, bu ihtiyaç XVII. yüzyılın sonlarına doğru ortaya çıkmıştır. Yukarıda bahsi geçen dönemlerde Batılı devletler Osmanlı Devleti'ne karşı askeri alanda kayda değer başarılar elde edememeleri ve genellikle mağlup olmalarına rağmen Osmanlı Devleti ile ekonomik ilişkilerin tesis edilmesine ve İstanbul'da sürekli elçiliklerini kurmaya çabalamışlardır. Bunun yanı sıra Osmanlı Devleti'ne sayıları oldukça fazla olan fevkalade elçilerini de göndermeyi ihmal etmemişlerdir. Bunun bir sonucu olarak Osmanlı Devleti'nde bilhassa da İstanbul'da yoğun bir elçi trafiğinin yaşanması da gayet tabiidir⁵³².

Yabancı devletlerin Osmanlı Devleti'ne elçiler göndermeleri iyi niyet göstergesi olmasının yanı sıra oldukça önemli bir olay olduğundan dolayı taraflar arasında yapılan barış antlaşmalarına birbirlerine gönderecekleri elçiler ve bu elçilere yapılacak muamelelere ait hükümler konulmuştur⁵³³. Yabancı devletlerin Osmanlı Devleti'ne elçi göndermelerine verilen önemden dolayı gelen elçilerin Osmanlı Sultanının kapısına gelmeye layık ve üst düzey kişilerden seçilmesine özen gösterilirdi⁵³⁴. Ayrıca Osmanlı

⁵³⁰ Can, *a.g.e.*, s. 65.

⁵³¹ Aydın, *a.g.m.*, ss. 33-36; Can, *a.g.e.*, s. 91.

⁵³² Can, *a.g.e.*, s. 91.

⁵³³ Can, *a.g.e.*, ss. 91-92.

⁵³⁴ Bu bağlamda, II. Selim döneminde Osmanlı Devleti nezdinde Fransa elçisi olarak görev yapan François de Noailles bir Aks piskoposu iken XVI. yüzyılın sonlarına denk gelen bir zamanda Osmanlı

Devleti'nin başkenti olan İstanbul'da elçilik görevinde bulunmak elçilere büyük itibar sağlamanın yanı sıra erişilmesi zor bir onur olarak nitelendirilmekte idi⁵³⁵.

Uluslararası ilişkilerde bir köprü vazifesi gören elçilerin statüsü hususunda XIX. yüzyıla kadar standart bir uygulama bulunmamakla birlikte Osmanlı Devleti'nin kaynaklarında yabancı elçiler büyükelçi, ortaelçi, küçükelçi ve sadeelçi gibi derecelendirmeye tabi tutulmuştur. Yabancı devletler tarafından gönderilen elçilerin statüleri elçiler ile birlikte getirilen itimadnamelerinde belirtilirdi. Büyükelçi, elçi statüleri içinde en yüksek yetkiye ve en üst dereceye ait olan bir unvan olup, bu derecedeki elçilere daha fazla ihsan ve ikramda bulunulur ve bunlara gösterilen alaka da daha fazladır. Ortaelçiler, büyükelçilere göre daha az yetki verilen elçiler olup büyükelçiler gibi padişaha sunmak üzere bir nâme ile ülkelerinden gelirlerdi. Küçükelçi ile sadeelçinin aynı dereceyi oluşturup aynı anlama geldiği bilinmekle birlikte genellikle nâmelerde statüleri belirtilmemektedir⁵³⁶.

Osmanlı Devleti'nin kaynaklarında elçilerin ismi nadir olarak zikredilirken belgelerde genel itibarıyla "*Fransa ilçisi*", "*Venedik balyosu*", "*Rusyalı kapıkethüdası*" şeklinde kendilerini Osmanlı Devleti'ne gönderen devletlerin ve verilen görevlerle ilgili tanımlar ile karşılaşılmaktadır. Bundan çıkarılabilecek sonuç ise, Osmanlı diplomasisinde elçilerin şahsi kimliklerinden soyutlanarak devletleriyle özdeşleştirildiği ve temsil ettikleri devletlerin daha ön planda tutulduğudur⁵³⁷.

Bir meselenin çözümü için görüşmek, sulh ve muahedelerin akdi, devletlerarası dostluk ilişkilerinin güçlendirilmesi amacıyla hediye verilmesi, cülus tebriği, zaferi tebrik ve tebliği için bir devlet bir diğerine elçi gönderirdi. Bir yabancı elçi ve maiyetindekilerin Osmanlı Devleti'ni ziyaret etmeleri, sultanın iradesi ile gerçekleşmekle birlikte söz konusu olan bu elçinin gelişi için ilgili idareciye Osmanlı padişahı tarafından ferman şeklinde gönderilen bir belge bulunmalıdır. Bu belgede elçinin maiyetinde bulunacakların sayısı, Osmanlı topraklarına ulaştıkları andan itibaren

Devleti'ne Avusturya elçisi olarak tayin edilen David Ugnad'ın sekiz dil bilen bir asilzâde olduğu bilinmektedir. Can, *a.g.e.*, s. 92.

⁵³⁵ Nitekim Osmanlı Devleti'ne İngiltere'nin elçisi olarak atanan ancak daha ülkesinden ayrılamadan vefat eden Sir James Rushout, bir gün bile elçilik vazifesini yerine getirmemesine rağmen ailesi tarafından mezar taşına "*Majestelerinin İstanbul Büyükelçisi*" olarak yazdırılmış olması yabancı devletler nezdinde İstanbul'da elçilik yapmanın ne derece önemli olduğunu gözler önüne sermektedir. Güzin Özen Yılmaz, "*Elçiyeye Zeval Olmaz*" 16.-18 Yüzyıllarda Osmanlı'da Yabancı Elçiler, Remzi Kitabevi, İstanbul 2014, s. 222.

⁵³⁶ Can, *a.g.e.*, ss. 108-111.

⁵³⁷ Can, *a.g.e.*, s. 112.

ve İstanbul'da ikâmetleri boyunca Osmanlı Devleti aracılığıyla yararlanabilecekleri haklar belirtilmekte idi⁵³⁸. Zira bir yabancı devletin elçisi ve maiyetinde bulunan kişilerin Osmanlı Devleti'ne gelebilmeleri ancak padişahın iradesi ile gerçekleşirdi. Elçinin gelişi için padişahın o devletin hükümdarına gönderilen belgede elçinin maiyetinde bulunanların sayısı, Osmanlı topraklarına gelince başlayan faydalanabilecekleri haklar belirtilirdi⁵³⁹. Ayrıca Osmanlı Devleti'nde görev yaptıkları sürece elçilerin tüm masrafları tamamen Osmanlı Devleti tarafından karşılanırdı⁵⁴⁰.

Yabancı devletlerden Osmanlı Devleti'ne gelen elçiler, Osmanlı sınırlarından içeri girdikleri andan itibaren, İslam'da bulunan "*eman*" telakkisine göre misafir olarak kabul edilmişlerdir. Elçilerin yol güzergâhındaki emniyetleri, her türlü iâşe ve yiyecek ihtiyaçları, konaklamaları Osmanlı Devleti tarafından karşılanmıştır⁵⁴¹. Elçilerin

⁵³⁸ Alikılıç, *a.g.e.*, s. 73.

⁵³⁹ Dündar Alikılıç, "Osmanlı Saray Teşrifâtı ve Törenleri", *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, C. 9, Ankara 2002, s. 1625.

⁵⁴⁰ Schweigger'e göre; Osmanlı Devleti yabancı devletlerin elçilerinin ihtiyaçları ve erzakları için olan masraflarını karşılamak adına her ay 10.000 asper ödemektedir. Elçilik masraflarına bakıldığında; elçiliğe verilen bu parayla et, balık, şarap gibi ihtiyaçları için kullandığından bahsetmektedir. Her yıl 1000 talerden fazla şarap alındığı, her ay 90 külah şeker temin edilmekle birlikte 3 okka mum, dört okka yağ, 1 metze pirinç 15 günde bir alınırdı. Her ay dört koyun kesildiği gibi dört beygir yükü odun ve atlar için arpa ile saman alındığına dair karşımıza böyle bir tablo çıkmaktadır. Schweigger, *a.g.e.*, s. 36; Bu konu hakkında bir başka örnek vermek gerekirse; Osmanlı diplomasisi ve dış politikasında bir dönüm noktası olan Karlofça Antlaşmasının 26 Ocak 1699 yılında imzalanmasından sonra devletlerarası iyi ilişkilerin yürütülmesi ve antlaşma ile ilgili hususların görüşülmesi adına elçiler gönderilmiştir. İlk olarak Avusturya'dan büyükelçi unvanı ile gelen 8 Şubat 1700'de Gurrok Ebutenker, onun ayrılmasından sonra ikinci olarak ise 25 Eylül 1702'de Lafonafos Grof Ayntenkin, Venedik'ten 26 Mayıs 1699 tarihinde Lorenzo Sorenzo, Lehistan'dan ise 13 Ağustos 1699 yılında Rafael de Vioniava ve Rusya'dan ise 24 Ekim 1699'da Emalyan İgnateviç Ukraintsev gelmiştir. Bu elçilerin yol masrafları, iâşe temini ve diğer gerekli masrafları için oldukça fazla harcama yapıldığı görülmektedir. Tayinat adı verilen bu elçilerin masraflarını karşılama durumu aynı ve nakdî olarak iki şekilde yapılabiliyordu. Masraflarının karşılanmasında aynı yöntemin uygulandığı Avusturya elçisi Lafonafos Grof Ayntenkin için verilen günlük tayinat miktarına bakıldığında şu tablo ile karşılaşılmaktadır; 150 kuruş akçe, 40 adet tavuk, 3 adet Mısır tavuğu, 10 adet kaz, 30 adet güvercin, 150 kile (ölçek) has un, 10 vukiyye (okka) meyve, 30 vukiyye sebze, 3 re's (adet, baş) öküz, 1 re's buzağı, 10 re's koyun, 50 kile şa'ir (arpa), 10 kantar saman, 3 araba otluk, 30 çeki hatab (odun) şeklindedir. Diğer elçilerin masraflarının karşılanması için ise hayli yüklü olan nakdî ödemeler yapılmıştır. Avusturya elçisi Gurrok Ebutenker için toplam tayinat bedeli 780.000 akçeyi bulurken, Venedik elçisi Lorenzo Sorenzo için 290.000 bin akçeyi bulan bir tayinat belirlenmiş, Lehistan elçisi Rafael de Vioniava'nın tayinatı için 608.000 akçe tahsis edilmiş, Rusya elçisi Emalyan İgnateviç Ukraintsev için de yaklaşık 180.000 akçe tutarında bir tayinat bedeli Osmanlı Devleti tarafından uygun bulunmuştur. Uğur Kurtaran, "Karlofça Antlaşması'ndan Sonra İstanbul'a Gelen Yabancı Elçilerin Ağırlanması ve Yapılan Harcamalar" *TAD*, C. 37, S. 63, 2018, ss. 339-347.

⁵⁴¹ Ömer Düzbakar, "XV. ve XVIII. Yüzyıllarda Osmanlı Devleti'nde Elçilik Geleneği ve İâşelerinin Karşılmasında İâşelerinin Karşılmasında Bursa'nın Yeri", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 2, S. 6, Kış 2009, s. 187; Aydın, *a.g.m.*, s. 36; Osmanlı Devleti'nde diplomatik uygulamalarının bir gereği olarak yabancı elçilerin geliş tarihinden ilk altı aya kadar olan süre içerisinde belli başlı bazı masraflarının karşılanması anlamına gelen "tayinat bahası" adı altında 1794 yılına kadar devam ettirilmiştir. 1793 yılında Osmanlı Devleti'nin diplomasi anlayışında yaşanan değişiklik sonucunda mütekelâfiyet esasına dayanan uygulamalara yer verilmeye başlanmasıyla tayinat sisteminin uygulanmasına son verilmiştir. Hacer Topaktaş, Osmanlı Diplomasisinde "Tayinat" Sisteminin Uygulanması ve Kaldırılışı (1794) Üzerine Bazı Tespitler", *Akademik İncelemeler Dergisi*, C. 10, S. 1, 2015, s. 36.

maiyetlerinin yiyecek, yatacak, at ve araba masrafları önceden hesaplanarak bunların karşılanması konusunda hazırlık yapmaları için, sınırdan İstanbul' a kadar takip edecekleri güzergâh üzerinde bulunan yerlerin sancak beyi, kadı, naib ve mütesellim gibi yetkililerine hükümler yazılmakla birlikte elçiyi sınırda karşılamak üzere rütbesine uygun bir mihmândar atanırdı⁵⁴². Elçiler yol boyunca geçtikleri yerlerin idarecileri tarafından karşılanır, kendilerine ikramda bulunulur ve konaklama yerleri hazırlanırdı⁵⁴³.

Elçiler için, XVI. yüzyıl başlarından XVII. yüzyılın ortalarına kadar Çemberlitaş'ta bulunan Elçi Hanı, Orta Avrupa'dan gelen elçilerin ikameti için tahsis edilmiştir⁵⁴⁴. İngiltere, Fransa ve Venedik elçilerinin ikametgâhları ise Galata'da bulunmaktadır. Doğudan gelen elçiler ise, genel itibariyle Kartal ve Bostancıbaşı köprüsünde karşılanır, İstanbul'da kendilerine uygun şartlarda tahsis edilmiş konaklarda ikamet ederlerdi⁵⁴⁵.

Elçilere yapılan masraflar, elçinin temsil ettiği devlete, zamana ve elçi ile görüşülecek konunun önemine göre değişme göstermektedir. Görüşülecek konu önemli bir durum ise elçiye büyük rağbet gösterilir, onu memnun etmek için her şey yapılırdı. Ancak elçi normal bir ziyareti gerçekleştiriyorsa adet olduğu şekilde ağırlanır ve fazladan bir şey yapılmazdı. Nitekim Lehistan elçilerine fazla rağbet gösterilmezken Avrupa ülkeleri arasında en çok rağbet edilen Avusturya elçilerine ise oldukça fazla önem verilerek büyük bir ihtişam içerisinde karşılanırlardı. Zira iki ülke için yapılan elçi masrafları karşılaştırıldığında bile bu ayrım çok bariz bir şekilde ortaya konulmaktadır⁵⁴⁶.

⁵⁴² Schweigger'in anlatımına göre; Yabancı devletlerin elçileri, Osmanlı sınır bölgelerine gelince bulunan çeşitli görevliler tarafından güvenliklerini sağlamak ve her türlü ihtiyaçlarını temin etmek için karşılanırdı. Nitekim 1577'de yola çıkan vaiz Salomon Schweigger'in de Kutsal-Roma Germen İmparatorluğu'nun elçisinin maiyetinde olduğu elçilik heyeti, Comorra dolaylarında Türk sınır komutanları ve sancak beyleri tarafından karşılanmış ve bundan itibaren olan yolculukları esnasında da yanlarında bulunmuşlardır. Schweigger, *a.g.e.*, ss. 27-28.

⁵⁴³ Dündar Alikılıç, *İmparatorluk Seremonisi Osmanlı'da Devlet Protokolü ve Törenler*, Tarih Düşünce Kitapları, İstanbul 2004, s. 74; Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 276.

⁵⁴⁴ Avrupalı devletlerin elçileri XVII. yüzyılın başlarına ya da Sultan İbrahim vezir-i a'zamı Salih Paşa'nın sadaretine kadar Çemberlitaş'ta bulunan Elçi Hanı'nda ikâmet ederlerken 1646 yılı itibariyle Galata ve Beyoğlu civarında olan konaklarında yaşamaya başladılar. Bu tarihten itibaren Çemberlitaş'ta bulunan Elçi Hanı ise Eflak, Boğdan, Erdel ve Raguza Devletlerinin maslahatgüzarlarına ikâmet etmeleri için tahsis edilmiştir. Semavi Eyice, "Elçi Hanı", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, S. 24, 1970, ss. 93-102; Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 278.

⁵⁴⁵ Alikılıç, *a.g.e.*, ss. 73-74; İbrahim Yıldırım, *Osmanlı Devleti'nde Elçi Kabulleri*, Kitap Yayınevi, İstanbul 2014, s. 37.

⁵⁴⁶ Düzbakar, *a.g.m.*, s. 188.

Osmanlı Devleti'nde yabancı bir elçiyi huzuruna kabul eden ilk Osmanlı padişahı Orhan Bey, ilk kabul ettiği elçinin de Bizans elçisi olduğu bilinmektedir. Osmanlı sarayında kabul edilen ilk elçinin Germiyanogulları Beyliğini temsilen gelen İshak Fakı olduğu ve onu kabul eden Osmanlı sultanı ise I. Murad idi. Ancak Osmanlı Devleti'nde görkemli bir şekilde gerçekleştirilen ilk elçi kabulü ise II. Murad zamanında Milano elçisi Benedicto'nun gelişi dolayısıyla Edirne'de yapılan merasimde meydana gelmiştir.

Osmanlı Devleti'nin Anadolu ve Rumeli topraklarında gerçekleştirdikleri bir dizi fetih sonrasında Karadeniz ve Akdeniz'de de hâkimiyet alanlarını genişletmeleri sonucunda söz konusu bölgelerde önemli çıkarları bulunan Venedik, Ceneviz ve Milano gibi İtalyan kent devletleri diplomatik münasebetlerin tesisi amacıyla Osmanlı Devleti'ne elçiler göndermişlerdir⁵⁴⁷. Osmanlı Devleti nezdinde ilk sürekli elçilik açan devlet Venedik Cumhuriyeti olmuştur. Bu tarihe kadar Osmanlı Devleti'nde yalnızca geçici vazifeler doğrultusunda gelen fevkalade elçiler bulunmuştur. Venedik'in sürekli elçilik açmasının akabinde diğer devletler de Osmanlı Devleti nezdinde sürekli elçilikler açmaya başlamış ve daimi surette Osmanlı Devleti'nde çeşitli amaçlar doğrultusunda ve kendi ülkelerini temsilen faaliyetlerde bulunmuşlardır⁵⁴⁸.

Osmanlı Devleti'nde geçici ya da sürekli olarak yabancı ülkelere elçi gönderildiği gibi yabancı devletlerden de Osmanlı Devleti'ne uzun yıllardır elçiler gönderilerek ülkeler arasında diplomatik ilişkiler yürütülmektedir. Elçilerin gönderilme sebeplerine bakılacak olursa; tahta geçen yeni hükümdarın cülûsunu bildirmek, yabancı

⁵⁴⁷ Venedik ilk elçisini 1408 yılında göndererek Yıldırım Beyazıd'ın oğulları Emir Süleyman ve Çelebi Mehmed ile barış antlaşması yapmıştır. Milano'nun gönderdiği ilk elçiler ise II. Murad zamanında Benedicto, 1494 yılında II. Beyazıd döneminde ise Luigi Sforza idi. Ticari çıkarları doğrultusunda Osmanlı Devleti ile ilişki kuran bir diğer İtalyan devleti olan Ceneviz ise Fatih Sultan Mehmed'in kesin olarak tahta çıktığı 1451 yılında bir elçisini göndererek Osmanlılar ile olan diplomatik ilişkilerinin temelini atmıştır. Can, *a.g.e.*, s. 93.

⁵⁴⁸ Osmanlı Devleti nezdinde Venedik 1408-1745 yılları arasında 45 elçi gönderirken, Lehistan 1440'dan 1770 yılına kadar 48 elçisini Osmanlı Devleti'nde çeşitli amaçlar doğrultusunda bulundurmıştır. Rusya, Osmanlı Devleti'ne ilk elçi olarak Mihail Pletstcheieff'i 1492 yılında göndererek diplomatik ilişkileri başlatmış ve 1802 yılına kadar 69 elçisini Osmanlı Devleti'nin başkenti İstanbul'da bulundurmıştır. Yine Osmanlı Devleti'ne 1501-1839 yılları arasında 69 elçi gönderen İran'ın yanı sıra ilk elçisi Flasson'u 1526'da bulundurmaya başlayan Fransa 1768 yılına kadar toplam 38 elçisini Osmanlı Devleti'ne diplomatik hususlar için göndermiştir. Osmanlı Devleti ile yoğun diplomatik ilişkiler içerisinde bulunan bir diğer devlet olan Avusturya 1528-1780 yılları arasında 115 elçi göndererek Osmanlı Devleti'ne en çok elçi yollayan devlet olmuştur. Bunun aksine Osmanlı Devleti'ne en az elçi gönderen devlet İspanya olurken sadece beş defa (1517, 1564, 1581, 1651, 1746) elçi gönderdiği bilinmektedir. Osmanlı Devleti ile belki de en son diplomatik ilişkiler içerisinde bulunan İngiltere ise ilk elçisi William Harborne'u 1583 yılında göndermiş ve 1886 yılına kadar toplam 55 İngiliz elçisi Osmanlı Devleti nezdinde İngiltere'yi temsilen faaliyetlerde bulunmuştur. Can, *a.g.e.*, ss. 94-95.

devletlerde tahta yeni oturan bir hükümdarı tebrik etmek, bir savaş sonucunda yapılacak olan antlaşmaların şartları hakkında görüşmek ve talepleri karşı tarafa iletmek, bir savaş sonrasında yapılan barış antlaşmasının ardından ülkelerin arasında dostluğu yeniden kurmak, bir yere sefere çıkmadan önce bölgenin teslim edilmesini istemek, taraflar arasında imzalanan antlaşmaların hükümdar tarafından onaylanmış metnini diğer tarafa götürmek, kazanılan bir zafer ya da bir bölgenin fethini haber vermek için fetihnâme göndermek, devletler arasında ittifak yapabilme durumunu yoklamak, sadrazamın veya hükümet başkanının mektubunu götürmek, gönderilen hediye ve nâmelerin karşılığı olan hediye ve mektupları göndermek, dostane ilişkileri teyit etmek, ülkeler arasında ilişkileri kuvvetlendirmek, taraflar arasında sınır konusunda ortaya çıkan anlaşmazlıkları görüşmek, elçilere yapılan yanlış tutum ve davranışlardan dolayı tarziye vermek, uluslararası gelişmeler hakkında bilgi sahibi olmak, bilimsel ve teknolojik gelişmeleri incelemek, bir devletin elçi talebine yanıt vermek ve diğer devletlerden alacaklarını talep etmek, tahsis etmek ya da ödeme konusunda şartları belirlemek şeklinde sıralanabilir⁵⁴⁹.

4.1.2. Sınırlarda Elçi Değişimi

Uluslararası ilişkilerde iki devlet arasında birbirlerine gönderilen elçiler, sınıra geldiklerinde karşısındaki devlete merasim ve yazılı belge ile teslim edilme geleneği mevcut idi. Eğer karşılıklı bir elçilik heyeti durumu varsa sınırda elçilerin mübadelesi yani değişimi yapılırdı. Elçilerin mübadelesi için onay veren ve bu merasimin gerçekleştirilmesindeki en yetkili kişi yine vezîr-i a'zamdır. Elçilerin mübadelesi için yapılacak merasimin gerçekleştirilmesi için emir veren ve elçiler ile alakadar olacak görevlileri tayin eden yine kendisidir. İlk elçi mübadelesi töreni, Kutsal Roma Germen İmparatorluğu elçisi Graf Walter von Leslie ile Osmanlı Devleti'nin elçisi Mehmed Paşa arasında Szöny şehri civarında gerçekleştirilmiştir⁵⁵⁰.

⁵⁴⁹ Can, *a.g.e.*, ss. 69-71.

⁵⁵⁰ Bu merasim esnasında taraflar arasında elli adım mesafe bulunmakla birlikte sınırın her iki tarafına da aynı şekilde dikilen direkler dikilmiştir. Her iki elçinin de bu direklerin önünde aynı zamanda atlarından indiği bilinmektedir. Elçiler, kollarına görevliler girmiş şekilde dikilen direklerin tam ortasına getirilerek el sıkışmış ve aynı anda sınırı geçmişlerdir. Sözü edilen bu ilk elçi mübadelesi merasiminin Karlofça, Pasarofça ve Belgrad antlaşmaları sırasında yapılan elçi değişimlerinin törensel açıdan ana dokusunu oluşturduğu belirtilmektedir. Can, *a.g.e.*, ss. 81-82; Özgür Kolçak, "Habsburg Elçisi Walter Leslie'nin Osmanlı Devlet Yapısına Dair Gözlemleri (1665)", *Tarih Dergisi*, S. 54, İstanbul 2012, s. 58; Karl Tebly, "Nemçe İmparatorlarının İstanbul'a Yolldığı Elçi Heyetleri ve Bunların Kültür Tarihi Bakımından Önemli Tarafları", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, (çev. Bekir Sıtkı Baykal), S. 12, 1969, ss. 256-257.

Elçi mübadeleleri yani değişimleri genellikle sınıra yakın eyaletlerde bulunan beylerbeyleri veya tecrübeli vezirlerin yani üst düzey bir görevlinin nezaretinde gerçekleştirilirdi⁵⁵¹. Beylerbeyinin yanı sıra elçinin maiyetine verilecek olan kapıcıbaşların da bir tanesinin sınırda hazır bulunması gerekmektedir. Elçilerin mübadelesi sırasında Osmanlı Devleti'nin diplomasi anlayışının bir getirisi olan “*el-kâdimu yüzarı*” kaidesine göre hareket etmişlerdir⁵⁵².

Elçi mübadelesi *sınır mili*⁵⁵³ adı verilen bir bölgede gerçekleştirilirdi. Elçiler atından indikten sonra karşılıklı olarak maiyetinde bulunan rütbeli kişiler ile birlikte silahlı askerleri de arkalarından gelecek şekilde sınır miline doğru ilerleyerek onları takip ederlerdi. Buluşma noktası olan sınır miline önce gelmek, sonra gelen tarafın üstünlüğünü kabul etmek anlamı taşıdığından dolayı elçiler bu duruma fazlasıyla özen göstermişlerdir. Bunun yanı sıra diğer elçiden daha önce attan inmek de aynı anlama gelmekteydi. Elçi mübadelesi sırasında yapılan bu merasim, tamamıyla karşı taraf üzerinde derin bir izlenim oluşturmak amacını taşımaktaydı⁵⁵⁴.

Elçilerin karşılıklı olarak değişimi yapıldıktan sonra yabancı oldukları ülkenin topraklarına girer ve belirlenen güzergâh üzerinden yollarına devam ederlerdi. Elçilerin emniyetleri için maiyetlerine asker, tercüman ve mihmandar tayini yapılmaktaydı⁵⁵⁵. Ancak maiyetlerine verilen görevlilerin nasıl davranmaları gerektiğini kendileri belirttikleri gibi yine maiyetinde olacak kişileri kendi istekleri doğrultusunda hareket ettirmişlerdir⁵⁵⁶.

⁵⁵¹ Yıldırım, *a.g.e.*, s. 46.

⁵⁵² “*El-kâdimu-yüzarı*” kaidesi, Osmanlı Devleti tarafından uygulanmakta olup elçi mübadelesi esnasında ilk hareketi ve ziyareti yapmamak, muhatabı ayağa getirmek ve böylece yabancı devletlerin nezdinde temsil ettikleri devletlerinin onurunu korumaya çalışan bir anlayış biçimi olarak nitelendirilebilir. Can, *a.g.e.*, s. 82.

⁵⁵³ Can, *a.g.e.*, s. 83; “*Sınır Mili*”, hem Osmanlı Devleti hem de muhatap alınan yabancı devletin sınırına büyük toprak yığınları ile yapay birer tepenin oluşturulması ve oluşturulan bu iki tepenin arasında kalan mesafenin tam ortasına beş adam boyu uzunluğunda bir direk dikilmesi ile belirlenmektedir. İki tarafın elçilerinin birbirleri ile görüşme yeri olarak adlandırılan “*sınır mili*” bu şekilde saptanmaktadır. Tuncer, *Eski ve Yeni Diplomasi*, Ümit Yayıncılık, Ankara 2005, s. 132; Yıldırım, *a.g.e.*, s. 46.

⁵⁵⁴ İbrahim Yıldırım, Yazılı ve Görsel Belgeler Işığında Osmanlı Devleti'nde Elçi Kabulleri, (Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2011, ss. 41-42; Can, *a.g.e.*, s. 83.

⁵⁵⁵ Mustafa Can, “Osmanlı Diplomasisinde Mihmandar Geleneği”, *Akademik Bakış*, C. 13, S. 25, Kış 2019, ss. 267-269.

⁵⁵⁶ Savaş, *a.g.e.*, s. 46.

4.1.3. Elçilerin Vezîr-i a'zam Tarafından Kabulü

İstanbul'un fethinden sonra vezîr-i a'zam, padişahın mutlak vekili haline gelmesi sonucunda devlet yönetiminde ön plana çıkmıştır. Divânı-ı Hümâyun'da yapılan toplantılara da başkanlık yapmaya başlaması ile birlikte vezîr-i a'zam elçi kabullerinde de önemli rol oynamaya başlamıştır. Zira Osmanlı Devleti'nde hem doğu hem de batıdan gelen elçiler padişahın önce vezîr-i a'zam ile görüşmek mecburiyetinde idiler⁵⁵⁷.

Osmanlı Devleti'ne gelen yabancı elçilerin alay ile birlikte konaklarına yerleştirilmelerinin ardından genel itibariyle üç gün sonrasında, adet olduğu üzere sadrazamı "Paşa Kapısı" veya "Babiâli" olarak adlandırılan sadrazamın konağında ziyaret etmesi neticesinde diplomatik faaliyetleri başlamış olurdu. Ancak vezîr-i a'zamın talebi üzerine Osmanlı Devleti'ne gelen elçiler gelir gelmez aynı gün içinde de görüşme yapıldığı bilinmektedir. Ayrıca vezîr-i a'zam ile yapılan bu görüşmeler resmi ve maiyeti içine alan bir kalabalıkla olabildiği gayr-i resmi ve sadece elçi ile vezîr-i a'zamın bulunduğu bir görüşme de olabilirdi⁵⁵⁸.

Elçinin temsil ettiği ülkenin hükümdarı ya da başvekili tarafından vezîr-i a'zama nâme gönderildiği halde padişaha gönderilmemiş ise, elçi Paşa Kapısı dışında bir yerde kabul edilirdi⁵⁵⁹. Osmanlı Devleti'nde salgın hastalıklar, sefere çıkma⁵⁶⁰ ya da isyanı

⁵⁵⁷ Osmanlı Devleti'ne gelen yabancı elçiler, vezîr-i a'zam ile görüşme yapmadan padişah tarafından huzura kabul edilmedikleri gibi vezîr-i a'zam ile görüşen her elçi de huzura kabul olunmamıştır. Can, *a.g.e.*, s. 231.

⁵⁵⁸ 2 Mart 1573'te Osmanlı Devleti'ne gelen elçi M. de Noilles, İstanbul'a ayak bastığı gün Sokullu Mehmed Paşa'nın kendisi ile görüşmek istemesinden dolayı ne amaçla Osmanlı Devleti'ne geldiğini bildirmesi için elçi vezîr-i a'zam ile baş başa bir görüşme yapmıştır. Philippe du Fresne-Canaye, *Fresne-Canaye Seyahatnamesi 1573*, Kitap Yayınevi, (çev. Teoman Tunçdoğan), İstanbul 2009, s. 50.

⁵⁵⁹ Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 282.

⁵⁶⁰ 2 Aralık 1699 tarihinde seferde olan Vezîr-i a'zam Amcazâde Hüseyin Paşa, Edirne'ye bir buçuk saat mesafede bulunan ordugâhındaki çadırında iken Fransız elçisi M. de Ferriol'ü 25 Aralık 1699'da huzuruna kabul etmiştir. Elçinin yanında eski elçi M. de Châteauneuf da bulunmaktadır. Elçilik heyetinde yer alan bitki bilimcisi Joseph de Tournefort, vezîr-i a'zamın çadırlarının güzelliğinden, zengin ve şatafatlı süslemelerinden kendini alamamıştır. Kabul merasiminde elçi Ferriol taburede otururken, vezîr-i a'zam bir sofanın üzerinde oturmakta ve bir yanında paşaları ile diğer yanında yeniçeriler bulunmaktadır. Elçinin maiyeti de taburenin arkasına sıralanmış şekilde durmaktadır. Drogmanlar ise elçinin geliş amacını vezîr-i a'zama arz ettikten sonra tören olmaksızın geri çekilmekteydi. Ardından elçinin onuruna ziyafet niteliğinde olan bir yemek verilmiştir. Joseph de Tournefort, *Tournefort Seyahatnamesi*, Kitap Yayınevi, (çev. Teoman Tunçdoğan), ed. Stefanos Yerasimos, C. II, İstanbul 2013, s. 46; 1683 yılında 3 Mayıs günü Nemçe elçisi 10 Mayıs günü ise Orta Macar kralı Tökeli İmre ile Dubrovnik elçisi Ru-yi Malide-i Şehriyarî sefere çıkmış olan vezîr-i a'zam tarafından ordu-yı hümâyunda kabul edilmiştir. Fındıklılı Silahdar Mehmet Ağa, *Silahdar Tarihi*, Akba Kitabevi, haz. Mustafa Nihat Özön, Ankara 1995, ss. 16-17.

bastırma⁵⁶¹ gibi olumsuz durumlar meydana geldiğinde yine elçilerin Paşa Kapısı'ndan başka bir yerde kabul edildikleri de olmuştur. Nitekim H. 1153/ M. 1740-1741 yılları arasında Avusturya ile Osmanlı Devleti arasında imzalanan antlaşmanın onaylanması amacıyla gelen Avusturya elçisi, vezîr-i a'zam tarafından Beşiktaş Mevlevihanesi'nin yanında bulunan Gülşenabad'da kabul edilmiştir⁵⁶².

Genellikle yabancı devletlerin elçileri vezîr-i a'zamların huzuruna itimatname, tasdikname, sadaret tebriği ve nâme-i hümâyunu tesliminde bulunmak amacıyla çıkmışlardır⁵⁶³. Ancak vezîr-i a'zam ile elçiler arasında belli bir görüşme sınırlaması olmadığından dolayı herhangi bir konuda elçilerin vezîr-i a'zam ile görüşmeleri gerektiğinde bu talepleri önce padişaha sunulur, ardından onay verilirse görüşme gerçekleştirilirdi⁵⁶⁴.

Elçiler, İstanbul'da kalacakları konağa yerleştiklerinin hemen ertesi günü vezîr-i a'zam tarafından kendisine şerbet, meyve ve çiçekler gönderilir ve elçinin hali hatırı sorulurdu. Bunun akabinde ise vezirler tarafından meyve ve çiçekler gönderilirdi. Elçinin divâna geleceği günü belirleyen kişi vezîr-i a'zam idi. Osmanlı Devleti'ne gelen elçi önce reisü'l-küttâb ile buluşarak bir görüşme gerçekleştirerek maruzâtını dile getirir, müzakere ve kabule uygun bulunduğu bir gün vezîr-i a'zamin huzuruna

⁵⁶¹ 1525 yılında isyanları bastırmak ve düzeni sağlamak için Mısır'da bulunan Vezîr-i a'zam İbrahim Paşa tarafından Kahire'de huzuruna kabul edilen Portekizli seyyah Antonio Tenreiro'nun gözlemleri şu şekilde olmuştur; Mısır'da bulunan Türkler onu vezîr-i a'zamin huzuruna çıkarmak ve beylerbeylerinin mektuplarını iletmek amacıyla götürürler. Tenreiro'ya göre İbrahim Paşa'nın sarayı oldukça büyük, yeşime benzer taşlarla süslü, altın işlemeli, mavili, mermer veya başka kıymetli taşlarla bezeli, çok farklı çinilerle donatılmış bir binadır. Büyük bir odanın içinde zengin işlemeli bir örtü ile kaplı kürsüye bitişik bir halı yayılmış ve etrafında devlet erkânı duvara yaslanmış şekilde yer almaktadır. Bunların birçoğu satenden işlemeli parlak giysiler, kabartmalı ve kadife kumaşlardan oluşmuş kıyafetler giymişlerdir. Vezîr-i a'zam Türkler tarafından gönderilen mektubu okumuş ve mektupta belirtilen şikâyetler hususunda görüşmelerde bulunması için Portekizli seyyahı kendi huzurundan yedi sekiz kişiden oluşan kadıların olduğu mahkemeye göndermiştir. Salih Özbaran, *Portekizli Seyyahlar İran, Türkiye, Irak, Suriye ve Mısır Yollarında*, Kitap Yayınevi, İstanbul 2017, ss. 55-56; Mahmut Demir, "Makbûl İbrahim Paşa'nın Vezîr-i a'zamlığı ve Mısır'daki Faaliyetleri", *Mediterranean Journal Of Humanities*, C. IV, S. 1, 2014, ss. 102-111.

⁵⁶² Can, *a.g.e.*, s. 231.

⁵⁶³ 4 Ağustos 1794'te Fransa'nın İstanbul elçisi olarak tayin edilen Choiseul-Gouffier'in *Le Séduisant* isimli gemi ile Fransa'nın Toulon limanından yola çıkan elçilik heyetinde yer alan rahip Guillaume Martin'in seyahatinde İstanbul'da bulunduğu üç aylık süre içinde elçi ile birlikte vezîr-i a'zamin huzuruna kabul edildikleri merasimi şu şekilde betimlemektedir; 18 Ekim 1794 tarihinde vezîr-i a'zam öğleye doğru maiyetiyle at üstünde giden konsolosumuzu huzuruna aldı. Kendisi önce bir salonda bekledi, biz de onunla 15 dakika orada bekledik. Daha sonra kabul edileceğimizi anladık ve bir süre sonra vezîr-i a'zam, şatırları ve alay çavuşları ile birlikte geldi. Elçilik sekreteri Mösyö le Hok, getirilen kralın mektubunu okudu, daha sonra büyükelçiye kürk giydirildi ve kaftanlar dağıtıldı". Guillaume Martin, *İstanbul'a Seyahat*, İstiklal Kitabevi, (çev. İsmail Yerguz), İstanbul 2007, s. 69.

⁵⁶⁴ Elçiler, vezîr-i a'zam ile görüşme için taleplerini reisü'l-küttâba bildirir ve eğer istekleri müzakere ve kabule uygun bulunursa vezîr-i a'zamin huzuruna çıkabilirlerdi. Can, *a.g.e.*, ss. 231-232.

çıkardı⁵⁶⁵. Elçinin önce vezîr-i a'zam, ardından da padişah tarafından kabulü bir merasim, bir teşrifât örneğinden öteye gitmemekle birlikte elçiler esas siyasi müzakereleri reîsü'l-küttâblar ile gerçekleştirirlerdi. Reîsü'l-küttâblar ile elçiler arasında varılan sonuç, alınan karar önce divânda vezîr-i a'zama sunulur, ardından vezîr-i a'zam tarafından padişaha telhis ve takrîr yoluyla arz edilirdi⁵⁶⁶.

Elçilerin vezîr-i a'zam tarafından kabulünden bir gün önce kapıcıbaşılar veya çavuşlardan herhangi biri elçiyi davet etmek üzere görevlendirilirdi. Yine kabulün yapılacağı gün elçiyi konağından almak üzere çavuşbaşı veya kapıcıbaşı gönderilirdi. Çavuşbaşı genellikle acelelerinin olmadığını belirterek elçiyi almak için geç gelir, elçiyi bekletirdi. Elçiler, Paşa kapısına çavuşlar, asesbaşı ve subaşı gibi görevlilerin eşlik etmesi neticesinde götürülürdü⁵⁶⁷.

Elçiler, Paşa Kapısı olarak adlandırılan vezîr-i a'zamin konağına merasim eşliğinde götürülürdü. Bu merasim elçinin ikamet ettiği yerin İstanbul, Üsküdar veya Galata'da olmasına göre değişir ve Paşa Kapısı'na getiriliş biçimi de buna göre farklılık gösterirdi. Elçi ikamet ettiği konaktan çıkarak kapısının önünde bekleyen at üzerinde hazırlanan alayın eşliği ve elçilik çalışanları ve kendi milletine mensup ileri gelenler ile birlikte vezîr-i a'zamin konağına götürülürdü⁵⁶⁸.

⁵⁶⁵ Recep Ahışalı, *Osmanlı Devlet Teşkilâtında Reisülküttâblık (XVIII. Yüzyıl)*, Tarih ve Tabiat Vakfı Yayınları, İstanbul 2011, s. 247.

⁵⁶⁶ Düzbakar, *a.g.m.*, s. 187.

⁵⁶⁷ Savaş, *a.g.e.*, s. 74.

⁵⁶⁸ Elçi, Galata'da oturan Hıristiyan bir elçi ise ikametinden alınarak önce Tophane'ye, ardından kayık aracılığıyla Bahçekapısı veya Kireç (Sirkeci) İskelesi'ne getirilirdi. İskelede iki çavuş tarafından karşılanır ve kireççibaşı odasına götürülürdü. Bu odaya giden merdivenlerde kendisini Paşa Kapısı'na götürecek olan çavuşbaşı tarafından karşılanır ve kireççibaşı odasına alınır. Ancak uzun bir süre çavuşbaşı tarafından bu odada bekletilirdi. Bu odada kendisine çubuk, kahve, tatlı ve şerbet gibi çeşitli ikramlarda bulunulurdu. Kendisini Paşa Kapısı'na götürecek olan alay hazır olana kadar bu şekilde bekletilen elçiler burada oturmaktan hiç hoşnut olmadıkları bilinmektedir. Alay hazırlanınca elçi ve hizmetlilerine has ahırdan törene özgü olmak üzere atlar verilir ve adi yürüyüşle Paşa Kapısı'na hareket edilirdi. Kireç İskelesi'nden Paşa Kapısı'na hareket eden elçinin arkasında asesbaşı, subaşı, ahır kethüdası, 30-40 tane çavuş, mihmandar, çorbacı gibi çeşitli hizmetlilerden oluşan bir kabile bulunmaktadır. Bunların hemen ardında elçinin yedek atları ve yaya hizmetkârları, onların arkasında ise elçilik tercümanları ile itimadnameyi taşıyan kâtipler bulunmakta ve elçinin çevresinde yaya olan askerler yer almaktadır. Eğer gelen elçiler Müslüman devletlere mensup ise İstanbul veya Üsküdar'dan Paşa Kapısı'na götürülürlerdi. İstanbul'daki İran elçileri için divan rahatlı bir at tahsis edildiği gibi maiyetinde bulunan kişilere de İstabl-ı Amire'den hazırlanan atlar verilmiştir. Üsküdar'da bulunan İran elçileri ise çekdiri ile Gümrük İskelesi'ne, oradan da alay eşliğinde çavuşbaşının nezaretinde Paşa Kapısı'na götürülürlerdi. Özbek elçisi ve maiyetinde bulunan kişiler ise kendi atları ile gelirken, Dağıstan ve Buhara Hanlıkları ile Dubrovnik elçileri çavuşbaşı tarafından tayin edilen dört-beş divan çavuşu vasıtasıyla Paşa Kapısı'na götürülürlerdi. Can, *a.g.e.*, ss. 232-236; Yıldırım, *a.g.e.*, s. 49; Alikılıç, *a.g.e.*, s. 76; Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 280.

Elçi, Paşa Kapısı'na gelince vezîr-i a'zama ait binek taşı aracılığıyla iner, iki sıra halinde olan Paşa Kapısı erkânının arasından geçerek merdiven başında Babiâli tercümanı tarafından karşılanırdı. Ardından vezîr-i a'zam ile görüşmeyi yapacağı bugün için özel olarak döşenmiş ve bazı devlet görevlilerinin hazır şekilde bulunduğu kabul odasına geçirilirdi⁵⁶⁹. Ancak elçi kabul odasına alınmadan önce vezîr-i a'zamin o anda namaz kıldığından dolayı bekletildiği de sık görülen bir durumdur. Bu duruma bir örnek verilecek olursa; III. Ahmed döneminde Osmanlı Devleti'ne gelen Venedik balyosu Angelo Emo, kabul odasına alınmadan önce Vezîr-i a'zam Mehmed Paşa tarafından namaz kıldığı gerekçesiyle uzun bir süre bekletildiğinden bahsetmektedir⁵⁷⁰.

Paşa Kapısı'nda elçilerin vezîr-i a'zam tarafından kabul edilecekleri oda, Osmanlı Devleti'nin ihtişamını sergileyen değerli kumaşlar, mücevherler, halılar vb. kıymetli eşyalar ile süslenmiş bir şekilde olduğu gibi salonun bir tarafında çavuşlar ve kapıcılar ile dolu olduğu bilinmektedir⁵⁷¹. Vezîr-i a'zam, elçi ile görüşme yapılacak odaya bazen elçi ile aynı zamanda bazen de elçi odaya alınıp oturtulduktan sonra girerdi. Huzura kabul edilen elçi, temsil ettiği ülkenin Osmanlı Devleti ile ilişkileri doğrultusunda muamele görürdü. Eğer ilişkiler iyi değilse vezîr-i a'zam elçiyi oturarak kabul eder ve bir süre elçiyi oturmadan ayakta bekletirdi⁵⁷². Genellikle elçi bir süre bekletildikten sonra vezîr-i a'zam, bir kolunda sadaret kethüdası diğer kolunda kapıcılar kethüdası ve önlerinden gelen reîsü'l-küttâb eşliğinde gelerek makamına otururdu⁵⁷³.

Elçiler, eğer Osmanlı Devleti ile temsil ettikleri ülke arasında iyi ilişkiler bulunmuyorsa vezîr-i a'zam ile görüşme yapacakları Arz Odası'nda çok da alışkın olmadıkları bir şekilde rahat olmayan bir tabureye oturtulurdu. Ancak bu taburenin vezîr-i a'zamin oturduğu yerden daha aşağıda olmasına özen gösterilirdi⁵⁷⁴. Bu durumun diplomatik anlamı elçinin işinin zor olacağı ve bir nevi elçinin küçük görüldüğü şeklinde yorumlanmaktadır. Fakat bu durum iyi ilişkilerin olduğu bir ülkenin

⁵⁶⁹ Savaş, *a.g.e.*, s. 74.

⁵⁷⁰ Shay, *a.g.e.*, s. 58.

⁵⁷¹ Can, *a.g.e.*, s. 238.

⁵⁷² Savaş, *a.g.e.*, s. 74; Nitekim kapitülasyonları yenilemek amacıyla Osmanlı Devleti'ne gönderilen ve 1665 yılında Köprülü Fazıl Ahmed Paşa'nın huzuruna kabul edilen M. de la Haye'nin aynı isimli oğlu Mösyö de la Haye hem sürekli kendi devletinin büyüklüğünden övünerek bahsetmesi hem de babası ile Köprülü Mehmed Paşa döneminden gelen geçmişteki olaylardan dolayı Vezîr-i a'zam Köprülü Fazıl Ahmed Paşa tarafından Osmanlı Devleti'nin eski geleneklerine aykırı olarak yerinden kalkmadan kabul görmüştür. Jean Chardin, *Chardin Seyahatnamesi (1671-1673)*, Kitap Yayınevi, (çev. Ayşe Meral), ed. Stefanos Yerasimos, İstanbul 2013, s. 48.

⁵⁷³ Bundan farklı olarak İran elçileri geldiği zaman ise sadaret kethüdası ve reîsü'l-küttâbın vezîr-i a'zamin önünde yürümeleri adetti. Can, *a.g.e.*, s. 238.

⁵⁷⁴ Alikılıç, *a.g.e.*, s. 77; Seidel, *a.g.e.*, s. 29.

elçisine karşı tamamen değişmektedir. Nitekim 1528 yılında Fransız elçisi Villeneuve'nün vezîr-i a'zam İbrahim Paşa ile yaptığı bir görüşme esnasında vezîr-i a'zamın yanına oturması büyük bir ayrıcalık ve takdir olarak değerlendirilmiştir⁵⁷⁵. Elçinin maiyetinde bulunan ve beraberinde gelen yüksek dereceli görevliler varsa onlar da iskemlelere oturabilirlerdi. Müslüman elçiler iskemleye değil mindere oturtulurken İran elçileri vezîr-i a'zamın yanına otururlardı.

Elçi ile vezîr-i a'zamın yerine oturmasının ardından vezîr-i a'zam elçi ile sesli bir şekilde selamlaşır. Ardından şerbet ve tütü ikramında bulunulur ve yerlerine geçerek görüşmeye başlarlar. Yapılan bu görüşme esnasında yapılan konuşmanın içeriği ise genellikle elçinin ülkesinin durumu, İstanbul'da edindiği izlenimler ve rahatının yerinde olup olmadığı şeklinde olurdu. Bu görüşmede yapılan konuşma sırasında vezîr-i a'zam ile elçinin birlikte yemek yedikleri de bilinmektedir⁵⁷⁶.

Ayrıca vezîr-i a'zam ramazan ayında elçi kabul etmez, elçilere de görüşme talebinde bulunmamaları nazik bir şekilde ifade edilirdi. Zira Ramazan ayında oruç olunması dolayısıyla vezîr-i a'zamın ziyafet verememe gibi bir durumu olduğundan kendisi bu durumda mahcup olmak istemezdi⁵⁷⁷.

Osmanlı Devleti'nin yabancı devletler nezdinde müzakere pozisyonunun çok güçlü ve karşılıklı ilişkileri belirleyen taraf olduğu dönemlerde elçilerin vezîr-i a'zam tarafından kabul edilmeden önce oldukça sıkı bir sorgulama aşamasından geçtikleri de bilinen bir gerçektir. Zira bu durumun en büyük sebebi olarak Osmanlı Devleti'nin elçileri birer casus ve rehine olarak görmeleri ve böyle bir muamelede bulunmaları olarak gösterilebilir⁵⁷⁸. Böylece yabancı devletlerin elçilerinin kendi aralarında

⁵⁷⁵ Savaş, *a.g.e.*, s. 74.

⁵⁷⁶ Dündar Alikılıç, XVII. Yüzyıl Osmanlı Saray Teşrifâtı ve Törenleri, (Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2002, s. 66; Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 280; Savaş, *a.g.e.*, s. 75; Can, *a.g.e.*, s. 241.

⁵⁷⁷ Savaş, *a.g.e.*, s. 75.

⁵⁷⁸ Bu konuda bir örnek vermek gerekirse; XVI. yüzyılın ikinci yarısında Almanlar İstanbul'daki elçiliklerine Türkçe öğrenmeleri ve bu şahısları istihbarat faaliyetlerinde bulunmaları için göndermekteydi. Nitekim 1591 yılında Alman-Avusturya İmparatoru II. Rudolf, hem Osmanlılar ile olan 8 yıllık antlaşmasının süresini uzatmak hem de vermekle yükümlü olduğu vergiyi ödemek amacıyla Viyana'dan İstanbul'a gönderdiği fevkalade elçilik heyetinde bulunan Baron Wenceslaw Wratislaw, anılarını anlattığı eserinde İstanbul'da bulunan Alman elçisinin gizli istihbarat çalışmalarında bulunduğu, Elçi von Kreckwitz'in Osmanlı Sarayı'ndan rüşvet karşılığında bilgiler aldığından bahsetmektedir. Bu bilgilere ulaşarak kendi ülkesindeki imparatoruna iletmesine yardımcı olan başlıca kişinin Osmanlı padişahının validesi Safiye Sultan olduğundan ve Vezîr-i a'zam Sinan Paşa'nın bu durumdan haberdar olmasına rağmen kendisini sadarete getiren kişinin Safiye Sultan olmasından dolayı olayı örtbas ettiğine değinmektedir. Safiye Sultan (mehd-i ulyâ): III. Murad'ın hasekisi olup diğer kadınlar ve kayınvalidesi olan Nurbânü Vâlide Sultan'ın aleyhindeki faaliyetlerle yalnızlığa çekilmiştir.

gerçekleştirecekleri bir teması kesilecek ve hareket özgürlüklerini de oldukça sınırlandırmış olacaklardı⁵⁷⁹.

Eğer elçiler, devletleri tarafından gönderilen itimatname, nâme vb. bir belge ile huzura kabul edilmişse yapılan merasim ona göre şekillenmiştir⁵⁸⁰. Bu törende; sadrazam sedirin köşesinde, sağında reîsü'l-küttâb, tezkireciler, mektupçu ve solunda sadaret kethüdası, dört tane yeniçeri ortası bulunmaktadır. Elçi iskemle üzerinde oturur ve söyledikleri tercüman aracılığıyla çevrilir, sadrazamın cevabını da yine tercüman iletirdi. Ardından elçi ayağa kalkarak maiyetindeki kâtibinden itimatnameleri alarak reîsü'l-küttâba verirdi. Reîsü'l-küttâb ise bunları vezîr-i a'zamın yanında durmakta olan yastığın üzerine bırakırdı. Elçiler aracılığıyla ülkelerini temsilen getirilen mektuplardan başvekile ait olan “*balin*” denilen minder üzerine, hükümdara ait olanı ise yastığın üzerine konurdu⁵⁸¹.

Bu tören sonrasında elçiye kahve ve tatlı ikram edilir, buhur merasimi yapılırdı. Ardından kanunnamelere uygun olarak elçi ve maiyetinde bulunan yüksek dereceli memurlarına hil'ât giydirilirdi. Ancak vezîr-i a'zam elçiler ile her yaptığı görüşme sonucunda hil'ât giydirmezdi⁵⁸².

Safiye Sultan'ın oğlu III. Mehmed, tahta çıkınca “*mehd-i ulyâ*” olduysa da oğullarının vefatı sonucunda Eski Saray'a gönderilmiştir. Mehmed Süreya, *Sicill-i Osmanî*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, (çev. Seyit Ali Kahraman), haz. Nuri Akbayar, C. 1, İstanbul 1996, s. 37; Erdal İlter, “Osmanlılarda İstihbarat (XIV.-XX. Yüzyıllar)”, *Avrasya Dosyası İstihbarat Özel*, C. 8, S. 2, Yaz 2002, ss. 233-254.

⁵⁷⁹ Savaş, *a.g.e.*, s. 75.

⁵⁸⁰ 1657 yılında İstanbul'a İsveç elçisi olarak tayin edilen Claés Ralamb, Osmanlı Devleti ile sınır olan bölgede Lehistan'da elde ettikleri önemli toprak ve kazanımlarının Babiâli tarafından yanlış anlaşılması ve kendileri hakkında Osmanlı Devleti'nde oluşan bu olumsuz düşüncelerini gidermek amacıyla gönderilmiştir. 14 Mayıs 1657'de Köprülü Mehmed Paşa tarafından yapılan kabulündeki izlenimleri şu şekilde olmuştur; “*Sabah yedi buçukta, at sırtında kıyıya indim, padişahın sarayının yakınında bulunan Başkapı iskelesine kadar kayıkla gittim. En önde at sırtında giden çavuş vardı. Elçilik heyetinde bulunanlar yarısı ikişerli gruplar halinde yürürken diğer taraftan onları özel kıyafetleri eşliğinde takip eden yeniçeriler bulunmaktaydı. Yeniçerilerin arkasında tercümanım, onun ardında da ben gidiyordum. Konağın merdivenine geldiğimde attan indim ve neredeyse kucakta taşınarak bir odaya alındım. Orada bir süre bekletildikten sonra sadrazamın odasına alındım. Çünkü insanlar sofada bekletildiği için, ayrı bir odaya alınmak bile bir onur sayılıyordu. Kabul odasında iki koltuk yerleştirilmişti. Küçük ve dört köşe olan sadrazam için, kırmızı kadife olan ise benim içindi. Benden sonra sadrazam hemen odaya geldi ve karşılıklı koltuklara yerleştik. Sadrazam halimi hatırıma sordu, ardından ben kralımızın selamlarını iletterek Reis Efendi denilen sadrazamın kâtibine mektubu teslim ettim. Rusya ile Lehistan arasında bulunan ittifaktan ve Lehlilerin Rus Çarını kralları olarak gördüklerinden kısaca bahsettim. Sadrazam buna müsaade etmeyeceklerini belirterek beni büyük bir nezaketle karşılayıp görüştü ve uğurladı”.* Claés Ralamb, *İstanbul'a Bir Yolculuk 1657-1658*, Kitap Yayınevi, (çev. Ayda Arel), İstanbul 2017, s. 39-41.

⁵⁸¹ Can, *a.g.e.*, s. 241-242.

⁵⁸² Elçiler bir antlaşmanın tasdiknamesi için geldiklerinde, devletlerinin vezîr-i a'zama hitaben yazdıkları nâmeleri sunmalarında, ülkelerine dönecekleri zaman kendilerine verilecek olan nâmelerin Paşa Kapısı'nda teslim edilmesinde hil'ât giydirilirdi. Can, *a.g.e.*, s. 242.

Elçiler, vezîr-i a'zam ile görüşmeleri esnasında kendisinden padişah ile görüşmelerini sağlaması için ricada bulunuyorlardı. Zira vezîr-i a'zam ile yapılan bu görüşme padişah ile yapılacak olan görüşme için bir izin mahiyeti, bir geçiş özelliği gösteren ön aşama idi⁵⁸³.

Hil'ât merasimi yapıldıktan ve görüşme sonuna gelindiğinde elçi ayağa kalkarak veda ederken vezîr-i a'zam ayağa kalkmaz, karşılığını yalnızca başını eğerek verirdi. Vezîr-i a'zamin ayağa kalkmaması durumu bir gelenek halini alarak XVIII. yüzyılın sonlarına kadar sürdürülmüştür⁵⁸⁴. Bu durum vezîr-i a'zamin kibrini ve elçileri hakir görmesinin bir göstergesi sayılabilir. Ancak bazı elçiler de ülkesinin hükümdarı ve kendisinin soyluluk derecesinin bilincinde olarak hareket etmiş ve Osmanlı Devleti'nin vezîr-i a'zamını küçük görmüşlerdir⁵⁸⁵.

Elçi üzerine giydirilen hil'âtle vezîr-i a'zamin kabul odasından çıkar ve Istabl-ı Âmire'den ⁵⁸⁶ hediye edilen ata teşrifât halifesinin yardımlarıyla binerek Paşa Kapısı'ndan ayrılır, önce iskeleye ardından Tophane'ye götürülürdü. Elçinin dönüşünde iskeleye kadar kendisine çavuşbâşı değil çavuşlar kâtibi veya emini Galata'ya kadar ise çorbacı eşlik ederdi.⁵⁸⁷. İran elçilerini dönüşlerinde konaklarına kadar yine çavuşbâşı götürürdü.

Kabul gününden sonra elçiye tablalar içinde yemiş ve çiçekler yollanırdı. Elçinin vezîr-i a'zam tarafından kabulü, eğer samimi ve dostane ilişkiler içerisinde gerçekleşmişse bunun bir nişânesi olarak elçiye bir çavuş aracılığıyla görüşmenin kabul

⁵⁸³ Savaş, *a.g.e.*, s. 75.

⁵⁸⁴ Savaş, *a.g.e.*, s. 76; Can, *a.g.e.*, s. 244.

⁵⁸⁵ Fransa'nın İstanbul'da fevkalade elçisi olarak görev yapan Aks piskoposu François Noilles, Osmanlı protokol kurallarına karşı çıkan konuşması tavrı yüzünden Vezîr-i a'zam Sokullu Mehmed Paşa tarafından azarlanınca elçi, kendisinin soylu bir aileye mensup olmasından dolayı bu şekilde konuşabileceğini ancak Sokullu Mehmed Paşa'nın en nihayetinde Osmanlı sultanının bir kölesi olduğunu söyleyerek bu durumu yüzüne vurmuş ve vezîr-i a'zamı küçük görmüştür. Stephan Gerlach, *Türkiye Günlüğü 1573-1576*, Kitap Yayınevi, ed. Kemal Beydilli, (çev. Türkis Noyan), C. I, İstanbul 2007, s. 27.

⁵⁸⁶ Istabl-ı Âmire: "Saray Ahır" yerine kullanılan bir tabirdir. Bunun yanı sıra "Istabl-ı Hümayûn", "Istabl-ı Şehinşahi", "Istabl-ı Has" da denilirdi. Istabl; Arapça "ahur" demek olup başında bulunan görevliye "Mirahur" denilmektedir. Istabl-ı Âmire; büyük ve küçük olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, C. II, İstanbul 1993, s. 7.

⁵⁸⁷ İsveç kralı X. Karl Gustav'ın elçisi sıfatıyla IV. Mehmed döneminde İstanbul'a gönderilen Claes Ralamb'ın 1657-1658 yılları arasında gerçekleştirdiği elçilik görevinde vezîr-i a'zamin huzuruna kabul edildiği esnasında kendisine ve maiyetine giydirilen hil'âti tasviri şu şekildedir; "Vezîr-i a'zam huzurunda görüşmemiz bitince bana bir kaftan giydirdi, hazır bulunan adamlarıma da birer kaftan dağıttı ve bizler oradan sırtımızda bu kaftanlarla ayin yapan papaz kılığında dışarı çıktık. Ata binince üstümdekini çıkarttım". Ralamb, *a.g.e.*, s. 41.

gördüğü tebliğ edilir, elçi onurlandırılmak istenirse daha önce hiçbir yabancı devletin elçisinin böyle bir kabule mazhar olmadığı da belirtilirdi⁵⁸⁸.

Elçi, sözü edilen bu görüşmenin hemen akabinde vezîr-i a'zam için ülkesinden getirdiği hediyeleri maiyetindeki görevliler aracılığıyla Paşa Kapısı'na gönderirdi⁵⁸⁹. 1774 tarihine kadar elçilerin vezîr-i a'zam ile her görüşmelerinde hediye vermeleri usulü vardı. Ancak 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması ile bu usul kaldırılmış ve bu durum vezîr-i a'zam ile yalnızca ilk görüşmede hediye verilmesi ile sınırlandırılmıştır⁵⁹⁰.

4.1.4. Elçilerin Huzura Kabulünden Önce Hediyelerin Sunulması

Türk siyasi kültüründe hediye oldukça önemli bir unsur olarak karşımıza çıkmakla birlikte hem Türk-İslam devletlerinin hem de Osmanlı Devleti'nin diplomatik ilişkilerinde büyük rol oynamaktadır. Osmanlı Devleti'nde "hediye" unsuru daha çok merasimlerde ön plana çıkmaktadır. Kuruluşundan bu yana yabancı devletler ile diplomatik ilişkileri doğrultusunda hediye teâtisi içinde olan Osmanlı Devleti, Fransa, İngiltere, Hollanda, Rusya, Venedik gibi batı devletleri, İran ve Hindistan gibi doğu devletleri ile sık sık hediyeleşmelerde bulunmaktadır⁵⁹¹.

Osmanlı Devleti'nin yabancı devletler ile aralarında yapılan hediyeleşmeler, elçiler aracılığıyla yürütülen diplomatik ilişkilerin bir gereği olarak yapılmaktadır. Osmanlı Devleti'nden önceki Türk-İslam devletlerinde de hükümdara hediye takdimi yapılması ve bunun hükümdara biât anlamı taşıdığından bu hediyeleşme geleneği

⁵⁸⁸ Savaş, *a.g.e.*, s. 76; Can, *a.g.e.*, s. 244.

⁵⁸⁹ 1591 yılında Osmanlı Devleti'ne Avusturya'nın İstanbul elçisi olarak tayin edilen Frederic Kregwitz'in Osmanlı Devleti'ne gelirken vezîr-i a'zam için getirdiği ve görünce Vezîr-i a'zam Ferhad Paşa'nın çok memnun olduğu armağanlar; 3000 kuruş, iki gümüş yaldızlı su testisi, leğen, iki büyük yaldızlı tas, iki üzüm salkımı gibi yaldızlı büyük su maşrapası, iki büyük gümüş kaplama kova, iki büyük sürahi, yaldızlı at şeklinde ve atın üzerinde başında ok bulunan bir türk'ün bindiği bir saat, büyük dört köşe ve saat çaldıkça ağızlarını açan iki adam bulunan çalar saat, bir türk gürzüne benzeyen altı köşeli bir mahfaza içinde bir çalar saat şeklinde sıralanabilir. Baron W. Wratislaw, *Baron W. Wratislaw'ın Anıları 16. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu'ndan Çizgiler*, Boyut Yayıncılık, (çev. M. Süreyya Dilmel), İstanbul 1996, s. 46; 25 Aralık 1699 tarihinde Vezîr-i a'zam Amcazâde Hüseyin Paşa tarafından kabul edilen Fransız elçi M. de Ferriol, ertesi gün vezîr-i a'zama çeşitli ve oldukça kıymetli armağanlar göndermiştir. Bunlar arasında çerçevesi çok zarif işlemelerle bezenmiş, alt yanı boyalı camdan oluşan 60 parmaklık bir ayna, kadranda alaturka sayıların bulunduğu sarkaçlı büyük bir duvar saati, 12 tanesi Lyon'da dokunmuş sırmalı ve gümüşlü en ince kumaşlardan geri kalanları ise İngiltere'nin en güzel kumaşlarından yapılmış kaftanlar bulunmaktadır. Tournefort, *a.g.e.*, s. 52.

⁵⁹⁰ Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 286; Can, *a.g.e.*, s. 245.

⁵⁹¹ Fatma Ünyay Açıkgöz, "Osmanlı-Avusturya İlişkilerinden Bir Kesit: Amaç Barış-Araç Hediye (XVII. Yüzyıl)", *Social Sciences Studies Journal*, C. 3, S. 6, 2017, s. 895.

Osmanlı Devleti tarafından devam ettirilmiştir⁵⁹². Ayrıca Osmanlı toplumunda sunulan hediye ve pişkeşler, saygı ve bağlılık anlamı taşımasının yanı sıra hediye sahibini tahkir anlamının da bulunduğu bilinmektedir.

Osmanlı Devleti'nin işleyişinde “*hediye diplomasisi*” olarak adlandırılan anlayış ile hareket edildiğinden padişahın yanı sıra diğer devlet adamları da hediye kabul ederdi⁵⁹³. Nitekim yabancı devletlerden İstanbul'a gelen elçiler, vezîr-i a'zam başta olmak üzere ileri gelen devlet adamlarına da diplomatik hediyeler takdim ettikleri bilinen bir durumdur⁵⁹⁴.

Osmanlı Devleti'nde diplomatik sahada ilişkilerin gidişâtı konusunda hediye oldukça önemli bir araçtır⁵⁹⁵. Zira Osmanlı Devleti'nde padişahın huzuruna gelen yabancı elçilerin kabul edilebilmelerinin en önemli koşullarından biri temsil ettikleri ülkelerinden Osmanlı topraklarına gelirken hediye ile gelmiş olmaktadır⁵⁹⁶. Nitekim

⁵⁹² Can, *a.g.e.*, s. 311.

⁵⁹³ 1578 yılında Osmanlı Devleti'ne gelen Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu'nun elçisinin Osmanlı Devleti'nin padişahına, vezîr-i a'zamına ve diğer devlet erkânına getirmiş olduğu oldukça değerli ve fazla olan hediyeler elçilik heyetinde bulunan vaiz Salomon Schweigger'in anılarında şu şekilde yer almıştır; öncelikle nakit para olarak padişah III. Murad'a 40.000 taler, Vezîr-i a'zam Sokullu Mehmed Paşa'ya, 18.000 taler, Piyale Paşa'ya 2000 taler, Ahmed Paşa'ya 1000 taler, Mustafa Paşa'ya 1000 taler, yeniçeri ağasına 300 taler, kapıcıbaşlarına 1500 taler, tercümanlara ise 1000 taler, Gran Beyi'ne 300 taler, Oven Beyi'ne 3000 taler, hizmetkârlara 600 taler olmak üzere toplamda 76.500 taler nakit para armağan edilmiştir. Bunun yanı sıra padişah III. Murad'a 1500 taler değerinde iki saat, iki altın kaplamalı gümüş çanak, iki su ibriği, iki büyük mineli çifte tabak, iki kakmalı tabak, iki mineli sürahi, bir altın kaplama çanak, ve ibrik; vezîr-i a'zam Sokullu Mehmed Paşa'ya tümü altın ve gümüş kaplamalı iki saat, iki çifte servis tabağı, iki sürahi, iki su testisi, bir çanak ve bir ibrik; Rumeli Beylerbeyi'ne; dört şekerleme kasesi, iki ibrik, iki çift servis tabağı; Mustafa Paşa'ya iki kayık biçiminde çanak, bir saat, iki su testisi; Sinan Paşa'ya iki ibrik, iki sürahi, bir saat, iki çifte servis tabağı; Gran (Estergon) ve Oven Beylerine ise; birkaç servis tabağı ve saat armağan edilmiştir. Schweigger, *a.g.e.*, ss. 69-70.

⁵⁹⁴ Can, *a.g.e.*, s. 311.

⁵⁹⁵ 1591 yılında Osmanlı Devleti'ne tayin edilen Alman-Avusturya Elçisi Frederic Kregwitz'in maiyetinde bulunan Baron Wenceslaw Bratislaw anılarında Osmanlı Devleti'nde hediyelere verilen önemi şu şekilde aktarmaktadır; “*Osmanlı memurları kendilerinin para ya da başka armağanlarla yatıştırılmalarına izin verirler. Başka yollardan onlarla herhangi bir işlem üzerinde uyusmak, bir işinizi yaptırmak olanağı yoktur. Yabancılar için bu ülkede az para ile yaşamak, gezmek çok zor iştir. Çünkü memurlar para ya da armağan almaktan utanç duymazlar. O kadar ki paşalar ve büyük memurlar bile kendilerine bir armağan sunulmadığı zaman bunu sizden uşakları ağzıyla istemek arsızlığında bulunurlar ve bazen de pek sefil armağanları bile memnurlukla kabul ederler*”. Wratistlaw, *a.g.e.*, s. 40.

⁵⁹⁶ Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu hükümdarı II. Matthias, 1615'te I. Ahmed tarafından gönderilen elçiye karşılık İstanbul'a bir elçi göndermeye karar vermesiyle 1616 yılında elçilik heyeti yola çıkmıştır. Elçilik heyetinin sekreteri olan Crailsheimli Adam Werner'in gözlemlerine göre; 17 Ağustos günü İstanbul'a ulaşmışlar ancak 4 Eylül'de padişahın huzuruna kabul edilmişlerdir. Elçi, padişahın huzuruna çıkmadan önce “*dostluk armağanı*” adı altında verilen hediyeleri ve eşyaları yeniçerilerin koruması altında üç araba ile Osmanlı sarayına göndermiştir. Bu hediyeler arasında; altı güzel kısrak, birçok İngiliz köpeği, 100 adet içine elmas yerleştirilmiş altın düğme, bir gümüş süslemeli bir yazı masası, bir büyük gümüş kazan, sekiz adet gümüş içi altın kaplamalı sürahi, bir büyük ayna, iki altın kaplama çalgılı saat, bir som gümüştan yapılmış büyük ecza dolabı, iki billur şamdan, bir altın kaplama saat, bir akik taşından yapılmış mahfaza, içi altın kaplamalı büyük gümüş kupa, iki altın kaplamalı gümüş şamdan, üç şamdan, iki büyük gümüş kapaklı kupa, bir billurdan yapılmış sürahi, dört billur bardak, bir som gümüştan yapılmış içi altın kaplamalı sandıktan oluşan değeri toplam 28.396 filori eden armağanlar bulunmaktadır.

yabancı devlet elçilerinin yanında hediyesi olmadan Osmanlı padişahının huzuruna çıkabilmeleri imkân dâhilinde değildir. Bunun yanı sıra Osmanlı Devleti'ne eli boş hediyesiz olarak gelmek hiç hoş karşılanmadığı gibi bir saygısızlık göstergesi olarak görülmüştür⁵⁹⁷. Hediyesiz gelen veya uzun süre hediyesi Osmanlı Devleti'ne ulaşmayan elçilerin konaklarına ya da Yedikule'ye kapatıldıkları da bilinmektedir⁵⁹⁸. Ayrıca hediye olmadan gelen elçi Osmanlı Devleti nezdinde ülkesinin diplomatik ilişkilerini temsil etmek için geldiği görevinde başarılı olamazdı. Yine bunun aksine bu diplomasi anlayışına dikkat ederek Osmanlı başkentine gelirken hediyeleri ile gelen elçilerin, Osmanlı Devleti'ndeki elçilik görevlerinde başarılı olarak diplomatik misyonlarını layıkıyla ve kolayca yerine getirdikleri de bilinmektedir⁵⁹⁹.

Elçilerin hediye konusunda gösterdikleri özen ve dikkat Osmanlı padişahına duydukları saygı ve vazifelerine olan önemin bir göstergesi olarak algılanmıştır⁶⁰⁰. 1547 yılında Kanuni Sultan Süleyman tarafından kabul edilen Fransa elçisi Monsieur D'Aramon, padişahın ardından vezîr-i a'zam ve diğer devlet adamlarına değerli hediyeler verdiklerinden ve bunları verdikçe Osmanlı Devleti'nde el üstünde tutulduklarından bahsetmiştir. Nitekim Osmanlı Devleti'nde hediye vermenin özellikle siyasi ve diplomatik ilişkilerde oldukça önem arzettiği görülmektedir⁶⁰¹.

Craillshemli Adam Werner, *Padişahın Huzurunda Elçilik Günlüğü 1616-1618*, Kitap Yayınevi, (çev. Türkis Noyan), İstanbul 2011, s. 135; 1591 yılında Osmanlı Devleti'ne gelen Alman-Avusturya elçisi Frederic Kregwitz'in İstanbul'a gelirken Osmanlı padişahı III. Murad adına getirdiği hediyeler şunlardır; bir büyük gümüş yaldızlı leğen ve ibrik, burmalı ve kalemkâr elinden çıkma ibrik, iki büyük su maşrapası, türk kavuğu şeklinde iki büyük gümüş yaldızlı şamdan, iki çift yaldızlı mum makası, iki büyük yaldızlı kayık tabak, ay biçiminde yaldızlı büyük sürahi, altı köşeli, kendi kendine dönen zincirlerle bezenmiş bir oyuncak, kule biçiminde bir çalar saat, kalemkâr işi bir çalar saat idi. Wratislaw, *a.g.e.*, s. 57.

⁵⁹⁷ Yusuf Yıldız, "18. Yüzyıla Kadar Avusturya Elçilerinin Osmanlı Devleti'ndeki İaşeleri ve Elçi Hediyeleri", *Tarih Okulu Dergisi*, S. XXXIII, Mart 2018, ss. 435-436.

⁵⁹⁸ Avusturya İmparatorluğu'nun Osmanlı Devleti'ne gönderdiği üçüncü elçi olan Bressalı Jovan Maria Malvetzo, 1546-1554 yılları arasında elçilik yapmıştır. Söz konusu olan bu sekiz yıl içerisinde sınırlarda yaşanan olaylar ve hediyelerin zamanında gelmemesi sebebiyle elçi Karakule'ye kapatılırken, ailesi ve eşyaları Bedesten'de satılmıştır. Armağanlar Komorra'dan getirildiği zaman elçi ve ailesi serbest bırakılmıştır. Gerlach, *a.g.e.*, ss. 83-84.

⁵⁹⁹ Fatma Ünyay Açıkgöz, "Osmanlı Devleti'nde Pişkeş (XVII. Yüzyıl)", *Turkish Studies*, C. 13, S. 24, Güz 2018, s. 287-300; Can, *a.g.e.*, s. 312.

⁶⁰⁰ Eremya Çelebi Kömürçüyan'ın naklettiğine göre; 1 Mart 1682 tarihinde Osmanlı Devleti'ne elçi tayin edilen Rus elçisi yolculuk esnasında vefat edince yerine elçilik heyetinde bulunan noter elçi olarak geçirilmiştir. 30 kişilik bir maiyet ile İstanbul'a giren Rus elçisi Fedrar, önce vezîr-i a'zâmın huzuruna çıkarak mektubunu iletir, ardından 7 Mart'ta ulûfe dağıtımına denk getirilen bir Divân-ı Hümâyûn toplantısının ardından padişahın huzuruna kabul edilmiştir. Padişahın huzuruna gelirken sunduğu hediyeler ise; dört adet sincap, göcen, sansar tavşan, kurt, atmaca, 12 adet raro (kuş avında kullanılan, ördekte büyük kazdan küçük kuş) ve zerdeva getirmiştir. Eremya Çelebi Kömürçüyan, *XVII. Asırda İstanbul*, Eren Yayıncılık, (çev. Hrand D. Andreasyan), İstanbul 1988, s. 87.

⁶⁰¹ Jean Chesneau, *D'aramon Seyahatnamesi Kanuni Devrinde İstanbul-Anadolu-Mezopotamya*, Dergâh Yayınları, (çev. Işıl Erverdi), İstanbul 2012, s. 18.

Osmanlı Devleti'nin dünya siyasetindeki rolüne göre değişen ölçüde yabancı hükümdarlar Osmanlı padişahlarını memnun etmek için hediyelerin seçimi ve gönderilmesi hususunda oldukça titiz özenli bir çalışma içinde olmuşlardır. Barış, antlaşma, arabuluculuk, ittifak, cülûs, zafer tebriki, tarzkiye, bayram, düğün vb. sebeplerden dolayı padişahlara, vezîr-i a'zamlara ve diğer önemli devlet adamlarına gönderilirdi. Hediyelerin çeşidi ve değeri gönderilme sebebine bağlı olarak değişiklik gösterirdi. Osmanlı Devleti'ne gönderilen bazı hediyelerin hayranlık uyandırıcı olması Osmanlı Devleti'nin dikkatini gönderen ülkenin üzerine çekerti. Bu yüzden elçiler arasında en çok ve değerli hediye Osmanlı Devleti'ne sunabilmek için bir yarış ortaya çıkardı⁶⁰². Nitekim 1639 yılında IV. Murad döneminde İstanbul'a tayin edilen Fransız elçi Mösyö de la Haye'nin getirdiği hediyeler o kadar fazladır ki, taşımak ve göstermek için elli adam saraya girerek Arz Odası'na girmiştir⁶⁰³. Zira bu sebepten elçiler birbirlerinin ne hediye sunduğunu sıkı sıkıya bir takibe alırlardı⁶⁰⁴. Hediye gönderen devletler, padişah, vezîr-i a'zam ve diğer devlet adamlarının beğendikleri şeyleri bilen elçileri aracılığıyla hediye seçimi yapar ve buna göre son derece kıymetli hediyeleri ülkelerinin gücünü gösterebilmek adına Osmanlı Devleti'ne getirirlerdi⁶⁰⁵.

⁶⁰² Osmanlı sultanlarına en ilgi çekici hediye gönderme yarışına XVI. yüzyılın sonlarına doğru İngiltere de katılarak o güne kadar eşi benzeri görülmemiş armağanları yollayarak diğer Avrupa devletlerini geride bırakmıştır. 1583 yılında İngiltere'nin ilk Osmanlı elçisi olan William Harborne *Susan Of London* isimli gemiyle Kraliçe Elizabeth tarafından III. Murad'a sunulması amacıyla oldukça kıymetli armağanlar göndermiştir. Ancak bunların içinde en ilginç olanı seyyar bir küçük tiyatro gibi olan dörtgen kaideli dört yüzü de farklı sahneler barındıran saat olmuştur. Birinci yüzünde; kadın ve erkek işçiler kuyudan su çıkartıyor, maden çıkartıyor, bunları el arabalarında götürüp ocaklarda işliyorlardı. İkinci yüzünde; iki farklı mekân ve bu mekânlardan biri park biri farklı sürüngenlerle dolu vahşi bir orman vardı. Üçüncü ve dördüncü yüzünde; sürüleri güden çobanlar, toprağı işleyen çiftçiler, piyade ve süvariler vardır. Hepsinin üzerinde etrafı sularla çevrili asma köprü, dörtgen bir kale ve değirmeni bulunmaktadır. Ayrıca saat çalıştığı anda ise, her şey aynı anda ve 15 dakika boyunca çalışıyordu. Saat değerli taşlarla bezenmiş ve çoğu aksamı gümüşten oluşmaktadır. Herkes tarafından şaşkınlık ve hayranlıkla izlenen ve bahsedilen bu saat, III. Murad tarafından beğeniyle kabul edilmiştir. Yılmaz, *a.g.e.*, ss. 16-17; Netice Yıldız, "Osmanlı İmparatorluğu'nda İngiliz Saatleri ve Topkapı Sarayı Koleksiyonu", *Belleten*, C. LXX, S. 259, Aralık 2006, ss. 923-924; Bu saati yapan Thomas Dallam adında İngiltere'de yaşayan bir müzisyen ve demirci ustasıdır. Bu şahsın yapmış olduğu ve Osmanlı sultanına hediye edilen bu armağanın çok beğenilmesi Thomas Dallam'ın Osmanlı Devleti'nde uzun süre önemli bir misafir olarak kabul görmesini ve padişah tarafından üstün başarısından dolayı takdir edilmesini sağlamıştır. Gerald Maclean, *Doğuya Yolculuğun Yükselişi Osmanlı İmparatorluğu'nun İngiliz Konukları (1580-1720)*, Yapı Kredi Yayınları, (çev. Dilek Şendil), İstanbul 2017, ss. 25-26.

⁶⁰³ S. Clausier Du Loir, *Du Loir Seyahatnamesi IV. Murad Döneminde Bir Fransız Seyyahın Maceraları*, Yeditepe Yayınevi, (çev. Mustafa Daş), ed. Erhan Afyoncu-Ahmet Önal, İstanbul 2016, s. 72.

⁶⁰⁴ Can, *a.g.e.*, s. 313.

⁶⁰⁵ Osmanlı Devleti'nin yönetici sınıfı, parlak taşları ve değerli eşyaları çok sevmelerinin yanı sıra Venedik kuyumculuğundan da oldukça etkilenmişlerdir. Venedik, elçileri aracılığıyla 1530 yılında Vezîr-i a'zam İbrahim Paşa'ya hediye olarak değeri 4000 duka altın olan yakut bir taş armağan edilirken 1583 yılında ise dönemin vezîr-i a'zamına zümrüt taşlar takdim edilmiştir. 1584 yılında Kaptan-ı deryaya da gümüş ve kristal kutu armağan edilmiştir. Yine 1559'da Venedik'ten Padişah Kanuni Sultan Süleyman'a gümüş bir fil heykeli gönderilirken, 1568 yılında Piyale Paşa ve eşi Gevherhan Sultan'a bir adet org hediye edilmiştir. Pedani, *a.g.e.*, ss. 114-115.

Osmanlı diplomasi literatüründe hediyeler o kadar önemli bir araçtıki, bazı antlaşmalara iki tarafın elçilerinin de hükümdarlarına layık hediyeler ile geleceklerine dair maddeler eklendiği bilinmektedir. Bu antlaşma maddelerinde yer alan hediyelerin gelip gelmediği sıkı kontrol altında tutulmuştur. Ayrıca arabuluculuk ve barış antlaşması amacıyla Osmanlı Devleti'ne gelen elçilerden de kıymete değer hediyeler getirmeleri beklenmiştir⁶⁰⁶.

Osmanlı Devleti'ne sadece Osmanlı padişahının tahta çıkış töreni olarak kutlanan cülüsünü tebrik için bile gelmiş olsalar elçilerin yanında hediye ile gelmesi beklenirdi⁶⁰⁷. Şayet elçiler bu durumda hediyesiz gelmişler ise tebriknâmelerinin takdimi divânda değil Saray-ı Âsafi'de olurdu. Buradan anlaşılacağı üzere söz konusu olan bu elçilere bir merasim ya da alay düzenlenmezdi⁶⁰⁸.

Ancak elçilerin geçerli mahiyette bir mazeretleri bulunursa nadiren de olsa padişahın huzuruna kabul edildikleri görülen bir durumdur. Mesela I. Mahmud döneminde 1736 yılında Nadir Şahı temsilen İstanbul'a gelen İran elçisi Abdalbaki Han'ın huzura kabulünde geçerli bir nedeni olduğundan hediyesi olmaksızın padişahın huzuruna kabulü gerçekleştirilmiştir⁶⁰⁹. Yine bir başka örnekte İstanbul'un ilk İspanyol daimi elçisi olan Don Juan de Boulogny elçilik görevine 1782 yılında başlamış olsa da hediyelerinin denizyolu ile gelmesinden dolayı gecikmiş olması elçinin padişahın huzuruna ancak iki yıl sonra kabul edilmesine yol açmıştır⁶¹⁰.

Yabancı devletlere karşı elde ettiği askeri ve siyasi güce paralel olarak şekillenen Osmanlı diplomasisinde ülkesinde daimi elçiler bulduran yabancı devletlerle gerçekleştirilen devletlerarası ilişkiler neticesinde diplomatik hediyeleşme de gelişerek bir anlam kazanmıştır. 1606 Zıtvatoruk Antlaşması'na kadar geçici ve tek yanlı bir diplomasi uygulayan Osmanlı Devleti, bu antlaşma ile birlikte değişen güç dengeleri

⁶⁰⁶ Can, *a.g.e.*, s. 314.

⁶⁰⁷ Rus Çarı III. Vasiliy 1520 yılında Kanuni Sultan Süleyman'ın cülüsünü tebrik etmek amacıyla Gubin adlı elçiyi değerli armağanlar ile birlikte İstanbul'a gönderilmiştir. Bu elçinin gelişinin altında yatan gizli sebepler ise, Kırım Hanı Mengli Giray hakkında şikâyetlerde bulunmanın yanı sıra Osmanlı ile Rus tüccarlarının Don Nehri çevresinde bir araya gelmeleri hususunda Osmanlı Devleti ile anlaşmaya varmaktır. Nitekim Rus elçisi Gubin amaçlarına ulaşarak ülkesine dönmüştür. Omeljan Pritsak, "1491-1532 Yıllarında Osmanlı-Moskova İlişkileri", *Türk-Rus İlişkilerinde 500 Yıl*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1999, s. 70.

⁶⁰⁸ Can, *a.g.e.*, s. 247.

⁶⁰⁹ Bu olayın Abdalbaki Han'ın getirdiği hediyeler arasında yer alan filin yavaş hareket etmesinden kaynaklı olarak diğer hediyelerinde gelişini geciktirmesi ve hediyelerden önce İstanbul'a gelen elçinin huzura kabulü için hediyelerin yolda olmasının bilinmesinden dolayı beklenmemesi şeklinde cereyan ettiği bilinmektedir. Can, *a.g.e.*, ss. 247-248.

⁶¹⁰ Can, *a.g.e.*, s. 248.

dolayısıyla beraberinde diplomasi anlayışında bazı değişikliklere gitmiştir. Hediyeler de devletlerarası dengenin sağlanmasında önemli rol üstlenmelerinden dolayı diplomasinin önemli bir unsuru, bir aracı olarak görülmektedirler⁶¹¹. Osmanlı Devleti, herhangi bir sebep dolayısıyla yabancı devletler ile karşılıklı olarak gönderilen elçilere ilk zamanlarda gösterişten uzak olmalarını belirtirken, 1606 Zıtvatoruk Antlaşması'ndan itibaren ise Osmanlı Devleti'nin üstünlüğünü kaybetmesinden ötürü taraf olunan ülke ile aynı ihtişam içerisinde bulunmaya özen gösterilmiştir. Bu bağlamda Osmanlı Devleti'nde güçler dengesine paralel olarak gönderilen diplomatik hediyelerin mahiyeti ve ihtişamı da değişim göstermiştir⁶¹².

4.1.5. Elçilerin Getirdikleri Nâmelerin Sultana Sunulması

Yabancı devlet elçilerinin Osmanlı Devleti'ne gelirken beraberinde Osmanlı padişahı ve vezîr-i a'zamı için getirdikleri nâmeler, hem diplomatik ilişkilerin olumlu bir şekilde yürütülmesi açısından hem de elçilerin Osmanlı nezdinde huzura kabul görmelerinin başlıca şartlarından bir tanesini oluşturmaktadır⁶¹³. Nitekim Fransa elçisi M. de Nointel, 1670 yılında İstanbul elçisi olarak tayin edilmiş ve İstanbul'a merasimle girmiştir. Vezîr-i a'zam Köprülü Fazıl Ahmed Paşa ve Padişah IV. Mehmed'in İstanbul'da olmamalarından dolayı 22 Ocak 1670'te Edirne'ye doğru yola çıkmıştır. 1 Şubat 1671 tarihinde Edirne'ye ulaşan elçi öncelikle vezîr-i a'zamanın huzuruna kabul edilmiştir. Vezîr-i a'zama Fransa kralının mektubunu ileten elçi M. de Nointel'in iki gün sonra padişah tarafından kabul edilmesine karar verildi. Padişah için beraberinde getirdiği hediyeleri kabulden bir gün önce saraya gönderen elçi, tespit edilen günde padişah tarafından huzuruna kabul edilmiştir. Elçi Nointel'in padişah için getirdiği hediyeler; Fransa'da aune denilen dört tane bir çeşit tül, güzel bir savonnerie halısı, sekiz kollu ve oymalı bir gümüş şamdan, altın yaldızlı gümüşten dal ve yaprakları olan бага bir kutu içinde duvar saati, bir düzine şişe yapılmış altları altın ve gümüşten saten ve ipek kırk kat kaftan kumaşından oluşmakta olan resimli bir duvar örtüsü şeklinde

⁶¹¹ Açıkgöz, *a.g.m*, s. 896.

⁶¹² Açıkgöz, *a.g.m*, s. 900.

⁶¹³ Osmanlı Devleti'ne 1664 yılında 15 kişilik bir maiyetle gelen Özbek elçisi yolda nâme ve hediyelerinin kaybolduğunu belirtmiştir. Ancak yapılan incelemelerde açıklamalarının doğruyu yansıtmadığı kanaatine varılarak huzura kabul edilmeden ülkesine geri gönderilmiştir. Mustafa Can, "Osmanlı Devleti'nde Özbek (Buhara) Elçilerinin Ağırlanması ve Huzura Kabulleri", *Yitik Hafızanın Peşinde "Buhara Konuşmaları"*, Pruva Yayınları, ed. Mehmet Dursun Erdem-Necip Fazıl Kurt-Özcan Güngör, Haziran 2019, s. 234; Can, *a.g.e*, s. 247.

sıralanabilir. Osmanlı padişahı tarafından kabul edilme şartlarının her birini yerine getiren elçinin padişahın huzuruna kabulü gerçekleşmiştir⁶¹⁴.

Müslüman ve Hıristiyan devlet hükümdarlarından mektup getiren elçiler Arz Odası'na girmeden önce Vezîr-i a'zam ve Kubbe vezirleri Arz Odası'na alınırlardı. Sonra Rikâb-ı Hümâyûn ağaları elçiyi Arz Odası'na getirir ve yeri öptürürlerdi. Elçi geliş amacını açıklayan konuşmasını bitirince emîr-i âlem elçinin elindeki mektubu alıp ayakta duran Kubbe vezirlerine verir. Onlar da birbirlerine devrederek nâmeyi vezîr-i a'zama ulaştırırlardı. Vezîr-i a'zam nâmeyi tahtın yan tarafında bulunan yastığın kenarına bırakırdı. Elçiler, Padişah'ın sorularına cevap verdikten ve padişahın isteği Divân tercümanı aracılığıyla elçiye iletdikten sonra Rikâb-ı Hümâyûn ağaları tarafından dışarı çıkarılırlardı. Bunun akabinde Kubbe vezirleri ve en son vezîr-i a'zam dışarı çıkardı. Elçinin ülkesinden getirdiği nâme tercüme ettirilerek Padişah'a arz ve takdim edilirdi⁶¹⁵.

II. Selim döneminde getirdiği hediyeleri ve nâmeleri padişaha sunması için Avusturya elçisi David Ugnad ve aralarında Stephan Gerlach'ın da bulunduğu maiyeti 16 Ağustos 1573 tarihinde huzura kabul edilmişlerdir. Huzura kabulün yapılacağı Arz Odası'na başta Vezîr-i a'zam Sokullu Mehmed Paşa olmak üzere bütün vezirler ve önemli devlet adamlarının konumlarına göre bir sıra halini almalarından sonra elçiler ellerinde gümüş ve altın kaplamalı olan değnekler bulunan kapıcıbaşılar tarafından kollarından tutularak içeri alınmışlardır. Elçiler içeri alındıktan sonra padişahın eteğini öpmek üzere yere çöktürülmüş, ardından ise paşaların yanına geçirilerek karşılına tercüman getirilmiştir. Elçilik heyetinde bulunan asilzâdeler de huzura kabul edilerek padişahın eteği öptürüldükten sonra elçi mensup olduğu ülkenin hükümdarından getirdiği nâmeyi öperek emîr-i âleme teslim etmiştir. Emîr-i âlem nâmeyi alarak en alta bulunan vezire teslim eder, bu vezir de bir üstünde bulunan vezire vererek nâmenin sırayla Vezîr-i a'zam Sokullu Mehmed Paşa'ya kadar ulaşması sağlanmıştır. Sokullu Mehmed Paşa da kendisine verilen nâmeyi padişaha iletmek üzere yanında bulunan yastığın üzerine bırakmıştır. Elçi, geliş amacını belirten bir açıklama da bulunmuşsa da

⁶¹⁴ Antoine Galland, *İstanbul'a Ait Günlük Hatıralar (1672-1673)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, yay. Charles Schefer, (çev. Nahid Sırrı Örik), Ankara 1998, s. 7.

⁶¹⁵ Erol Özbilgen, *Bütün Yönleriyle Osmanlı Adâb-ı Osmâniyye*, İz Yayıncılık, İstanbul 2009, ss. 118-119.

padişahın cevap alamamıştır. Kendisine padişahın yerine cevap veren onun mutlak vekili vasfında bulunan Vezîr-i a'zam Sokullu Mehmed Paşa olmuştur⁶¹⁶.

Müslüman veya Hıristiyan devlet elçilerinden birine ülkesine dönmeden önce Padişahın bir nâmesi teslim edilecekse, elçi Arz Odası'nda Padişahın huzuruna alınır. Burada padişahın yaptığı konuşmadan sonra, vezîr-i a'zam padişahın sağ tarafında bulunan yastık üzerine konulmuş nâmeyi alarak öpüp başına koyduktan sonra yanında duran vezire verir. Daha sonra sırayla vezirlerin her biri nâmeyi öpüp başlarına koymak suretiyle mektubu elden ele geçirerek en sonda duran emir-î âleme ulaştırırlardı. O da öpüp başına koyduktan sonra nâmeyi elçiye teslim ederdi. Elçi mektubu öper ve elinde tutarak Babüssaâde'den çıkar, ancak Ortakapı'ya gelinceye kadar mektubu bırakmadan gelerek orada yanındaki sefâret başkâtibine teslim edebilirdi⁶¹⁷.

Osmanlı padişahına nâme getirmeyen ve yalnızca vezîr-i a'zama nâme getiren elçiler de mevcuttur. Ancak, söz konusu olan bu elçiler doğal olarak sadece vezîr-i a'zam ile görüşebilirler, padişahın huzuruna çıkamazlardı.

4.1.6. Elçilerin Sultan Tarafından Kabulü

Yabancı devlet elçilerinin yüklendikleri misyonun en önemli aşaması şüphesiz padişah tarafından huzura kabul edilmeleridir. Elçilerin padişahın huzuruna çıkabilmeleri için bazı belli başlı koşulları yerine getirmiş olmaları gerekmektedir. Bu şartlar ise şu şekildedir: “*vezîr-i a'zamin huzuruna çıkmış olmak*”, “*padişaha hitaben yazılmış nâme ile gelmek*”, “*hediye ile gelmek*”.

Elçilerin padişah tarafından kabul merasimi; vezîr-i a'zama kaidelere göre ziyaret edilmesi, sultan ve vezîr-i a'zam için beraberlerinde getirdikleri nâmelerin ve hediyelerin getirilmesi şartlarını sağlayıp nâmeleri ve hediyeleri ilgili görevlilere teslim ettikten sonra yapılırdı⁶¹⁸. Ancak bazı durumlarda elçilerin padişahın huzuruna kabul görmek için tüm bu geleneksel koşulları yerine getirmelerine rağmen huzura çıkmaları bazen çok güç olmuştu. Padişahın Edirne'de bulunması, sefere çıkmış olması gibi sebepler ortaya çıktığında huzura kabul edilme durumu zorlaşmıştır. Ancak bu gibi

⁶¹⁶ Pınar Akım, II. Selim Dönemi Elçi Kabulleri, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2013, ss. 110-111.

⁶¹⁷ Özbilgen, *a.g.e.*, ss. 119-120.

⁶¹⁸ Savaş, *a.g.e.*, s.76.

durumlarda bile padişah ile görüşmek isteyen elçilik heyeti padişahın bulunduğu yere gitmek mecburiyetinde olmuştur⁶¹⁹.

Elçilerin padişah tarafından huzura kabul edilme sayısı olağanüstü durumlar haricinde iki kere olarak belirlenmiştir. Bunlardan birincisi, İstanbul'a ilk geldiklerinde ülkelerinden getirdikleri nâme ve hediyelerini teslim etmek, ikincisi ise görevlerini bitirip ülkelerine dönme zamanı geldiğinde dönüş izni almak ve ülkelerinin hükümdar ile başvekiline götürülecek nâmeleri teslim almak amacıyla yapılmaktadır⁶²⁰.

Elçiler işlerini vezîr-i a'zam ve reisü'l-küttâb ile yürütmekte olup huzura kabullerinde ise bu durum elçilerin temsil etikleri ülkelere ve konumlarına göre değişim göstermektedir⁶²¹. Elçinin padişahın huzuruna çıkma talebi vezîr-i a'zam tarafından padişaha arz edilir ve huzura kabul edilecek olan elçinin maiyetinden yanında bulunacak kişi sayısı, huzura kabulün saati ve kabul esnasında görüşülecek konular kabulden önce yine vezîr-i a'zam tarafından ayrıntılı bir şekilde tespit edilir ve ilgili kişiler nezdinde açıklaması yapılırdı⁶²².

Elçilerin padişah huzuruna en erken olarak İstanbul'a ayak basmalarından sonra üç gün içinde çıkabildikleri görülmüştür⁶²³. Zira bu üç gün içerisinde elçilerin

⁶¹⁹Nitekim 1555 yılında Osmanlı Devleti'ne gelen Avusturya elçisi Ogier Ghiselin de Busbecq, Kanuni Sultan Süleyman'ın huzuruna çıkabilmek için Amasya civarında sefer hazırlığı içinde bulunan padişahın yanına gitmiştir. Padişahın huzuruna burada kabul edilen Avusturya elçisi padişahın huzurundaki durumunu şu şekilde betimlemektedir; “Sultan alçak sedire oturmuştu. Otuz santimden yüksek olmayan bu sedirin üstünde birçok değerli örtüler ve zarif işlemeli yastıklar vardı. Yayı ve okları yanında bulunuyordu. Söylediğim gibi yüzünde tebessümden başka her şey mevcuttu. Bu ifadeye hüznle birlikte azametli bir sertlik hâkimdi. Geldiğimizde bizi kollarımızdan tutan mabeyncilerle huzuruna çıkarıldık. Bu usul Sultan I. Murad'ın kendisiyle görüşmek isteyen bir Hırvat tarafından Sırbistan despotu Marcus'un intikamını almak için öldürülmesinden beri her zaman riayet edilen bir adetti. Elini öper gibi yaptıktan sonra sırtımızı kısmen dahi ona dönmeden geri geri yürütülerek karşısındaki duvara götürüldük. Ardından mesajımın kendisine okunmasını dinledi. Duymayı ümit ettiklerine uymadığı için küçümseyici bir tavırla “güzel, güzel” dedi (zira imparatorumun taleplerine asile ve bağımsız bir ifade hâkimdi, bu nedenle en ufak arzusuna bile boyun eğilen biri tarafından kabul görmeyeceği aşikârdı). Sonra da ikametgâhımıza dönmemiz buyruldu”. Busbecq, *a.g.e.*, s. 63.

⁶²⁰ Necipoğlu, *a.g.e.*, s. 50; Can, *a.g.e.*, s. 249.

⁶²¹ Osmanlı Devleti'nde elçilerin bütün işleri ile vezîr-i a'zamın ilgilendiği ve onun elçiler nezdinde yeri ve öneminin büyük olduğu belirtilmektedir. Metin And, *16. Yüzyılda İstanbul Kent, Saray, Günlük Yaşam*, Anadolu Sanat Yayınları, İstanbul 1993, s. 143.

⁶²² Karl Tebly, *Dersaadet'te Avusturya Sefirleri*, Gençlik Kitabevi, (çev. Selçuk Ünlü), Konya 2013, s. 124; Savaş, *a.g.e.*, s. 76; Can, *a.g.e.*, s. 251.

⁶²³ III. Murad döneminde Osmanlı Devleti'ne gelen Fransız elçi François de Noailles, İstanbul'a ulaşır ulaşmaz padişahın huzuruna çıkmak istemiştir. Ancak bu durum kaidelere aykırı olmasından dolayı izin verilmemesi ve öncelikle vezîr-i a'zam ile görüşme yapması gerektiği belirtilmiştir. Böylelikle vezîr-i a'zam kabulü sırasında elçilerin Osmanlı Devleti'ne geliş sebepleri de bildirilmiş olurdu. Nitekim Sokullu Mehmed Paşa'nın sarayına gitmesine karar verilen elçi ve maiyetine Türk giysileri verilmiştir. Herhangi bir tören olmadan vezîr-i a'zam tarafından karşılanan elçinin Sokullu Mehmed Paşa'nın elini öptüğü bilinmektedir. And, *a.g.e.*, ss. 143-144.

getirdikleri nâme-i hümâyun ve diğer mektuplar tercüme edilirdi⁶²⁴. Ancak padişah tarafından bir elçinin genellikle kabul gördüğü süre bu kadar kısa olmadığı gibi daha uzun olabildiği hatta bazen aylarca sürebildiği de bilinen bir husustur. Bunun sebebi ise; elçi kabul merasimlerinin Osmanlı Devleti'nin yabancı devlet temsilcilerine karşı ihtişamının ve büyüklüğünün gösterilmesi açısından bir araç olarak görülmesidir. Zira elçi kabul günleri bu gösteriş ve azametın önemli bir parçası olan bilhassa yeniçerilere ulûfe dağıtıldığı güne denk getirilirdi⁶²⁵. Bundan dolayı elçiler padişah tarafından kabul edilmek için uzun bir müddet beklemek zorunda kalırlardı⁶²⁶. Osmanlı Devleti'ne batı devletlerinden gelen elçiler büyük bir ihtişam ve gösteriş içinde karşılanırken doğu devletlerinden gelen elçiler için çok fazla özen gösterilmezdi⁶²⁷.

Elçi kabulleri, elçinin temsil ettiği devletin Osmanlı Devleti nezdindeki önemine paralel olarak gerçekleştirilen merasimlerdir. Nitekim elçinin günlerce ve aylarca padişah tarafından kabul görmek için beklemesi veya İstanbul'a gelişinden sadece üç gün içinde huzura kabul edilmesinin arka planında Osmanlı Devleti ile elçinin tâbi olduğu devletin arasında bulunan diplomatik ilişkiler yatmaktadır. Bazen bu sürenin günlerce hatta aylarca uzadığı da bilinmektedir⁶²⁸. Elçinin padişahın huzuruna kabul edildiği görüşme esnasında elçinin konuşacağı hususlar ve ifade edeceği cümleler yine vezîr-i a'zam tarafından kendisine tâlim ettirilirdi⁶²⁹.

Elçiler, beraberlerinde getirdikleri nâme-i hümâyun ile mektupların divân-ı hümâyun tercümanları vasıtasıyla çevirisinin yapılmasının akabinde yeniçerilere ulûfe dağıtımının yapılacağı Salı günü padişahın huzuruna kabul edilirdi. Elçi kabulünün yapılacağı gün divân-ı hümâyun "*galebe divânı*" adı altında toplanır ve görkemli bir merasim gerçekleştirilmeye çalışılırdı⁶³⁰. Divân-ı Hümâyun'un önemini kaybederek

⁶²⁴ Nicolae Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi (1538-1640)*, Yeditepe Yayınları, (çev. Nilüfer Epçeli), C. 3, İstanbul 2009, s. 60.

⁶²⁵ Aydın, *a.g.m.*, s. 36-37.

⁶²⁶ Can, *a.g.e.*, s. 252.

⁶²⁷ Thévenot; 1656 yılında İstanbul elçisi olarak gelen bir Hint elçisinin Osmanlı Devleti'nde ağırlanması ve huzura kabulüne şahit olmuştur. Hint elçisi ve maiyetinin İstanbul'a girişlerinde gösterişten uzak ve çok da büyük olmayan bir merasim yapılmıştır. Jean Thévenot, *1655-1656'da Türkiye*, Kervan Yayıncılık, (çev. Nuray Yıldız), İstanbul 1978, s. 199.

⁶²⁸ 1587 yılında Avusturya İmparatoru tarafından gönderilen Paul von Eytzing ve Bay Bartholmaus Pezzen adındaki diplomatik temsilciler 19 gün İstanbul'da bekletildikten sonra Osmanlı padişahı III. Murad tarafından huzura kabul edilmiştir. Tebly, *a.g.e.*, s. 126.

⁶²⁹ Savaş, *a.g.e.*, s. 76.

⁶³⁰ İsveç elçisi Claés Ralamb, 19 Mayıs 1657 tarihinde Padişah IV. Mehmed tarafından gerçekleştirilen kabulü öncesinde âdet olduğu üzere yapılan ulûfe dağıtımı hakkında şunları söylemektedir; "*Genellikle yabancı elçilerin padişah tarafından kabul törenlerini, servetlerini sergileyebilmek amacıyla birliklere ulûfe dağıtıldığı güne rastlatmaya özen gösterirler. Para dağıtımına geçilmeden önce defterdar dedikleri*

devlet işlerinin ağırlıklı olarak görüldüğü merkezin Paşa Kapısı olduğu dönemde bile elçi kabullerinin yapılacağı günlerde eski kurallar doğrultusunda divân-ı hümâyun toplanır ve elçi divânda ağırlanırdı. Eğer elçinin kabulü ulûfe dağıtılacak güne denk getirilemezse, bu merasim için Arz Odası'nda yapılan ve “*resm-i âdi*” olarak adlandırılan ayrı bir kabul töreni tertip edilirdi⁶³¹. Thévenot, 1656 yılında Osmanlı Devleti'ne gelen bir Hint elçisinin Osmanlı Devleti'nde ağırlanması ve huzura kabullerine şahit olmuştur. Hint elçisi Kaim Bey ve maiyetinin İstanbul'a girişlerinde çok büyük bir merasim yapılmamıştır. Osmanlı padişahı IV. Mehmed'in elçiyi 15 Mayıs 1656 tarihinde limanın üzerinde Deniz Köşk'ünde gayr-i resmi olarak huzuruna kabul etmiştir. Bu huzura kabul merasiminde elçinin padişaha çok kıymetli hediyeler getirdiği bilinmektedir. Bu hediyeler arasında elmas kaplı bir kemer, elmas kaplı bir tesbih, değerinin beş yüz kese altın olduğu tahmin edilen sapında sekiz Venedik altını ağırlığında bir elmas olan bir hançer ve elmaslarla dolu bir kutu bulunmaktadır. Osmanlı padişahının da elçiye değeri bir milyon olan bir kürk hediye ettiği belirtilmektedir. Hint elçisi bir gün sonra resmi olarak Osmanlı Sarayı'nda padişahın huzuruna kabul edilmiştir⁶³².

Padişahın huzuruna kabul edilen elçilerin kabul merasimlerinde elçinin unutamayacağı bir tecrübe edinmesi ve gözlemlerini ülkesine aktarmasının amaçlanmasından dolayı mümkün olduğunca ihtişamlı olmasına özen gösterilirdi. Bu merasimlerde bütün kapı halkı en güzel tören elbiseleri içinde kendileri için tahsis edilen yerlerinde bir sıra halinde beklerdi⁶³³. Elçi kabulleri ulûfe dağıtımına denk getirildiğinden bu tören esnasında Osmanlı sarayında yaklaşık olarak on bin kişinin bulunduğu bilinmektedir⁶³⁴. Padişahın mücevher ile süslü olan tahtı çıkarılır, ikinci avlu değerli halılar ile döşenir ve elçinin ziyaret edeceği her yer altı, gümüş ve mücevherler

hazine sorumlusu gelip adımı sordu ve onu kaydetti. Çünkü ulûfenin hangi kişinin arz gününde dağıtıldığını kaydetmek gibi bir âdetleri vardı”. Ralamb, *a.g.e.*, ss. 42-43; Fikret Sarıcaoğlu, *Divân-ı Hümâyun'un Kronolojik Toplanma ve Merasim Günleri (1153-1210/1740-1795)*, *Osmanlı Araştırmaları*, C. 30, S. 30, Ocak 2007, ss. 96.

⁶³¹ Yıldırım, *a.g.t.*, ss. 47-48; Can, *a.g.e.*, s. 253.

⁶³² Thévenot, *a.g.e.*, s. 199; Fatma Ünyay Açıkgöz, “Osmanlılar İle Hindistan Sultanlıkları Arasındaki Diplomatik İlişkiler ve Hediyeleşme (XV.-XVII. Yüzyıllar)”, *Ulakbilge*, C. 6, S. 31, 2018, s. 1684.

⁶³³ Osmanlı Devleti'ne gelen elçileri vezîr-i a'zam destâr-ı adî ve sof ferâcesiyile, sadâret kethüdâsı selimî başlığıyla, kapıcılar kethüdâsı mücevveze başlığıyla, çavuşbaşısı en en görkemli kıyafeti olan selimî ve mevsime uygun olacak şekilde sof ferâcesi ve divân donanımlı atıyla, teşrifâtçı kâfesi destârıyla, çavuşlar emini ve çavuşlar kâtibi mücevvezeleriyle, galata voyvodası perîşânîsiyle, çorbacı, asesbâşısı ve subaşısı ise elbise-i divânîleriyle karşılarlardı. Tuğba Gürer, XVIII. Yüzyılda Babîâlî Merasimlerinde Kılık Kıyafet, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2010, ss. 7-9.

⁶³⁴ Osmanlı Devleti'nde elçilerin kabulü için yapılan merasimler, yabancı devletlerin temsilcilerin diplomatik görüşmeleri için ihtişamlı ve göz korkutucu bir dekor oluşturmaktadır. Necipoğlu, *a.g.e.*, s. 99.

ile donatılarak Osmanlı Devleti'nin gücü sergilenmeye çalışılırdı⁶³⁵. Nitekim Osmanlı Devleti'ne gelen Venedik elçisi Andrea Badoaro, Topkapı Sarayı'nı Avrupa'da gördüğü diğer saraylarla kıyaslamakta ve Hıristiyan dünyasında hiçbir sarayın bu kadar gösterişli ve görkemli olmadığı kanısına varmaktadır⁶³⁶.

Elçiler, padişah huzuruna çıkacakları gün Divân-ı Hümâyun'un toplantısının ardından kabul göreceği için sabaha karşı konaklarından alınırdı. Zira divân toplantıları ve yeniçerilere maaşlarının verilmesi elçilere izlettirilmek istendiğinden dolayı divân toplantıları başlamadan elçilerin saraya getirilmesi istenirdi.

Elçiler, temsil ettikleri ülkenin hükümdarı tarafından gönderilen hediyeleri kabulünden bir gün önce maiyetinde bulunan kişiler aracılığıyla Osmanlı Sarayı'na gönderirdi⁶³⁷. Bu hediyelerin teşrifâtçı tarafından listesi çıkarılır ve Kızlar Kapısı tarafında bulunan mermer sütunlar arasına konurdu⁶³⁸.

Elçiler, İstanbul'da kalıyorsa konağına, Galata'da kalıyorsa iskeleye gecedan atlar gönderilir, sabahında ise bir alay ve bu merasim alayının başı olan çavuşbaşısı eşliğinde Topkapı Sarayı'na getirilirlerdi. Büyükelçi ve ortaelçilere çavuşbaşısı, fevkalade elçilere ve kapıkethüdâlarına ise çavuşlar kâtibi veya emini eşlik ederdi. Elçi, konağından alındıktan sonra Paşa Kapısı'nın karşısında bulunan Alay Köşkü'ne getirilir ve vezîr-i a'zam çıkana kadar, önceleri bir saat daha sonra ise on beş dakika gibi, bir süre bekletilirdi⁶³⁹. Paşa kapısı'ndan çıkan vezîr-i a'zam çavuşbaşısına selam verir ve

⁶³⁵ Elçilere özel olarak sahnelenen bu ihtişam, sırasında ikinci avlu, Orta Kapı, Arz Odası, padişahın tahtı Dış Hazine'de bulunan ve bu tören için çıkarılan değerli halılar, perdeler ve kıymetli kumaşlar ile süslenirdi. Süslenen bu eşyaların zenginliği ve gösterişi gelen elçilik heyetinin statüsüne göre değişirdi. Eğer gelecek olan elçiler önemsiz görülen ülkelere mensup ise fazla süs ve gösterişe gerek duyulmazdı. Necipoğlu, *a.g.e.*, s. 92; Can, *a.g.e.*, ss. 254-255; Alıkcı, *a.g.e.*, s. 76.

⁶³⁶ Necipoğlu, *a.g.e.*, s. 95.

⁶³⁷ 5 Ocak 1700 tarihinde padişahın huzuruna kabul edilecek olan Fransız elçi M. de Ferriol, kabulden bir gün önce padişah için hazırlanan hediyeleri padişahın huzuruna girdiğinde padişahın karşısından geçirilmek üzere saraya göndermiştir. Bu armağanlar arasında boyu 89 genişliği 62 parmak olan devasa bir ayna, güzel sarkaçlı saatleri, dakikalara, ayın hareketini, sıcaklık ve soğukluk ve mevsim değişikliklerini gösteren hayranlık uyandırıcı bir duvar saati, çok zengin altın sırmalı 20 kumaş kaftan ve güzel İngiliz kumaşlarından birçok kaftan bulunmaktadır. Tournefort, *a.g.e.*, ss. 52-54.

⁶³⁸ Can, *a.g.e.*, s. 257.

⁶³⁹ 1794 yılında elçi Mösyö Choiseul Gouffier'in elçilik görevinde maiyetinde bulunan Guillaume Martin gözlemlerinde; elçinin padişah huzuruna çıkarılacağı gün olan 2 Kasım 1794'te sabah saat beşte kayıkla saray yakınlarında bulunan bir yere götürülmek üzere yola çıktıklarından ve ulaştıkları yerde tüm elçilik heyeti için hazırlanmış insan ve atın bulunduğu, önce elçinin ardından da maiyetindekilerin bu atlara bindiğinden ve vezîr-i a'zamin geçeceği yere kadar bu şekilde gittiklerinden, bir saat vezîr-i a'zamin gelmesini bekledikleri ve vezîr-i a'zamin gelmesiyle merasimin yapılacağı padişahın sarayına doğru hareket ettiklerinden bahsetmektedir. Martin, *a.g.e.*, s. 70.

oradan ayrılırken, elçi alayı ise bundan yaklaşık olarak altı-yedi dakika sonra hareket ederdi⁶⁴⁰.

Elçi, Topkapı Sarayı'na geldiğinde Bab-ı Hümâyün'dan at ile girer, ancak ikinci kapı olan Babü's-selâm'ın önünde atından inerdi. Divan-ı Hümâyün tercümanı tarafından karşılanan elçi, kapıcıbaşılardan nöbet odasında yarım saat kadar bekletilirdi. Bunun amacı, yine psikolojik olarak elçiyi yıpratmak şeklinde yorumlanmaktadır⁶⁴¹.

Orta Kapı'ya gelen elçiden üzerinde bulunan kılıç, hançer vb. silahlar alınır, fetih suresi okunur ve kıraat edilirdi⁶⁴². Ancak çok nadir de olsa silahları yanında olarak padişahın huzuruna girmeye kalkışan elçilerin varlığı da bilinen bir husustur⁶⁴³. Bunun ardından çavuşlar kâtibi ve emini elçiyi yerinden kaldırır, önde gümüş asası ile çavuşbâşı, arkasında elçi ve maiyeti Orta Kapı'dan ikinci avluya girerler ve binlerce askerin dizildiği alay yolundan divân-ı hümâyuna doğru yürürlerdi. Avluda elçinin geçeceği yol üzerinde sağda yeniçeriler, solda sipahiler görkemli tören giysileri içinde düzenli bir şekilde tertiplenmiş bir sıra halinde bulunurlardı⁶⁴⁴.

Elçinin padişah tarafından kabulü ulûfe divânına denk getirilmiş ise elçi çavuşbâşı ve kapıcılar kethüdası ile ikinci avluda ilerlemeye devam ederken yeniçeri selam taşına ulaşıncaya yeniçerilere işaret verilir ve yeniçeriler buraya konulmuş olan çorba ile zerde kaplarına koşarak “*çanak yağması*” denilen sahnenin yaşanmasına ve elçilere yine unutamayacakları bir deneyim daha kazandırmış olmalarına yol açardı⁶⁴⁵.

⁶⁴⁰ Yıldırım, *a.g.e.*, s. 55; Can, *a.g.e.*, s. 258; Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 299.

⁶⁴¹ Can, *a.g.e.*, s. 259.

⁶⁴² 1591 yılında İstanbul'da bulunan Alman-Avusturya elçisi Frederic Kregwitz ve maiyetine padişahın kabulünden önce üzerlerinde hançer, kılıç vb. silahlarının olup olmadığı sorulmuş ve elçi ile maiyetinden üstlerinde hiçbir silahlarının bulunmadığı cevabı alındıktan sonra padişahın huzuruna girmelerine izin verilmiştir. Wratislaw, *a.g.e.*, s. 55.

⁶⁴³ 5 Ocak 1700 tarihinde padişahın huzuruna kabul edilecek olan Fransız elçisi M. de Ferriol'den huzura girmeden önce adet olduğu üzere çavuşbâşı silahlarını çıkarmasını istemiş ancak elçi Ferriol, silahlarının Fransız giysisinin bir parçası olduğunu ve silahını çıkarmaktansa ölmeyi tercih edeceğini Vezîr-i a'zam Amcazâde Hüseyin Paşa'ya bildirmiştir. Vezîr-i a'zam kendisi ve üst düzey subayların bile silahı ile padişahın yanına girmediklerinden ve bu zamana kadar hiç kimsenin ve hiçbir elçinin padişahın yanına silahlı bir şekilde girmediği ve giremeyeceğinden bahsetmiştir. Elçi ise vezîr-i a'zam ve subayların padişahın kulları olduğundan silahlarını çıkarabileceklerini ancak kendisinin bir asilzade olduğunu ve asla silahlarını çıkarmayacağını bir kere daha yinelemiştir. Daha sonra padişahın huzuruna çıkacağına bildirilip Kubbealtı'na alınması ve bir hileyle kapıcıbaşı tarafından silahının alınmaya çalışılması ile bir kargaşa yaşanmıştır. Ancak tüm bunlara rağmen yine kılıcını bırakmayan M. de Ferriol, padişahın huzuruna kabul edilmediği gibi getirdiği hediyeler de kendisine iade edilmiştir. Tournefort, *a.g.e.*, ss. 54-58.

⁶⁴⁴ Bu durumun neredeyse üç veya dört, hatta yedi saat bile devam ettiği belirtilmektedir. Can, *a.g.e.*, s. 260.

⁶⁴⁵ Necipoğlu, *a.g.e.*, s. 43; Martin, *a.g.e.*, s. 71; Alikılıç, *a.g.e.*, s. 72.

Elçiler divânhaneye gelmek üzere iken Kanuni dönemine kadar vezîr-i a'zam elçileri selamlamak için divânhanenin önüne çıkarken bu dönemden itibaren yaşanan diplomatik değişimler sonucunda bu uygulamadan vazgeçilmiştir. Artık vezîr-i a'zamlar elçileri karşılamak ve selamlamak bir yana divâna girdiklerinde ayakta bekliyor görünmemek ve otururken ayağa kalkmak zorunda kalmamak için elçi girmeden divânda bulunmamaya özen göstermişlerdir⁶⁴⁶. Müslüman bir elçi gelmiş ise divâna girince nişancı ve defterdarlar ayağa kalkar, elçi vezîr-i a'zamın yanına gelerek eteğini öper ve rütbesine göre nişancının alt ya da üst yanına geçerdi.

Elçi divânhaneye girerken vezîr-i a'zam teşrifâtçıdan aldığı haber doğrultusunda divânhaneye girerek elçiye ayaküstü kısaca bir iltifatta bulunarak yerine geçer, bunun ardından elçi de yerine oturabilirdi. Elçilerin oturacağı yer hıristiyan ve müslüman olmalarına göre farklılık göstermektedir. Hıristiyan elçiler, vezirlerin ve Kasr-ı Adl'in karşısında nişancının alt tarafında bulunan kırmızı kadife kaplı bir iskemleye⁶⁴⁷, müslüman elçiler ise rütbelerine göre nişancının alt veya üst tarafında bulunan mindere oturtulurdu⁶⁴⁸.

İskemleye oturan elçilerin sağ tarafında itimatname ile duran başkâtibi, sol tarafında ise divân-ı hümâyün tercümanı bulunurdu. Tercüman, vezîr-i a'zamın emri ile elçinin halini hatırını sorar ve aldığı cevabı vezîr-i a'zama iletirdi. Müslüman elçilere ise halini hatırını soran kişi genel itibariyle teşrifâtçı olmaktadır. Bunun akabinde olağan divân toplantısı gerçekleştirilir, halkın şikâyetleri dinlenerek sorunlarına çözümler bulunurdu. Bunun amacı ise elçilerin Osmanlı Devleti'nin adaletine tanıklık etmelerini

⁶⁴⁶ Necipoğlu, *a.g.e.*, s. 93.

⁶⁴⁷ Osmanlı Devleti tarafından kendisine verilen ahidnâmeler sonucunda Avrupa devletleri arasında kendisini Doğu Hıristiyan tebaasının temsilcisi olarak gören Fransa ve Osmanlı Devleti nezdinde vazife yapan elçileri söz konusu olan ayrıcalık ve üstünlüğünü kaybetmek niyetinde olmaması dolayısıyla her zaman diğer elçilere nazaran en ihtişamlı ve en gözde yere oturmak arzusunda olmuşlardır. Nitekim XVI. ve XVII. yüzyıllarda elçiler arasında büyük problemlere yol açan bu soruna Osmanlı Devleti bir tepki geliştirerek iskemleyi elçiler arasında bir diplomatik araç olarak kullanmışlardır. Osmanlı Devleti, dost olarak gördüğü ve önem verdiği devletin elçilerini ilk sırada olmak üzere en yüksek ve gösterişli olan yere oturmalarını, düşman olduğu devletin elçilerinin ise daha alçak ve gösterişsiz olan yere otumasını bir şekilde sağlamıştır. Sonraki dönemlerde de değişen dönemsel şartlara bağlı olarak devletlere mesaj vermek amacıyla iskemlenin yüksekliği ve bulunduğu yer ile oynanmıştır. Sevil Gözübüyük, "Osmanlı-Fransa İlişkilerinde Diplomatik Protokol Unsuru Olarak "İskemle" (XVI.-XVII. Yüzyıllar)", *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, C. 5, S. 6, 2018, s. 107.

⁶⁴⁸ Zarfif Orgun, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Nâme ve Hediye Getiren Elçilere Yapılan Merasim", *Tarih Vesikaları Dergisi*, C. 1, S. 6, 1942, ss. 407-408; Can, *a.g.e.*, s. 265.

sağlamaktır. Divân toplantısı sona erince öncelikle elçilere yeniçerilerin ulûfe divânı izletilir, ardından yemek için geçilirdi⁶⁴⁹.

Divânda elçilere ziyafet verilmesi II. Murad döneminde bir elçi kabulünde gerçekleştirilmiştir. Bu kabulde ziyafet kabulden önce değil sonra verilmiştir. Nitekim XVII. yüzyıla kadar bazı zamanlarda huzurdan sonra da ziyafet verildiği görülmektedir. Divândaki ziyafet bağımsız devletlerin elçilerine verilirken Osmanlı Devleti'ne tabi olan devletlerin elçilerine verilmezdi. Divânda verilen ziyafette elçiler arasında bir ayırım yapılmaz ister Müslüman olsun ister Hıristiyan, ister büyükelçi olsun ister küçükkelçi bütün elçiler iskemle üzerinde oturarak vezîr-i a'zamın sofrasında yemeklerini yerlerdi⁶⁵⁰. Vezîr-i a'zamın sofrasında sadece elçi bulunurken elçinin maiyetinde bulunan görevliler kaptan-ı derya, defterdar, nişancı ve reîsü'l-küttâbın bulunduğu sofrada yemeklerini yerlerdi⁶⁵¹. Elçinin divânhaneye girmeyen heyetinde bulunan diğer görevlilerine ise eski divânhanede yemek verilirdi⁶⁵². Elçilere verilen bu ziyafet sofralarında bile Osmanlı Devleti'nin gücü ve görkemi yansıtılmaya çalışılmıştır. Elçi kabullerindeki ziyafet faslı padişahın tamamen bağımsız bir şekilde gerçekleştirilirken bu hususta yine elçi ile birinci dereceden muhatap olan ve en yetkili kişinin vezîr-i a'zam olduğu görülmektedir

Padişahın huzuruna çıkacak olan elçinin kabulden önce yerine getirmesi gereken kaideler bulunmaktadır: “*hil'ât giyme*”, “*silahsız olma*” ve “*hediye sunma*”⁶⁵³. Bunun için yerine getirilmesi gereken ilk kural padişahın bir lütfu olan hil'âti giymektir. Nitekim elçi ve maiyetinde olan asilzâdelere kabul merasimlerinden önce hil'ât denilen

⁶⁴⁹ Ahmet Önal, “Payitaht İstanbul'da Osmanlı Merasimleri”, *Antikçağ'dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi*, (çev. Öykü Özer-Ahmet Özer), ed. Feridun Emecen-Coşkun Yılmaz, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayıncılık, C. II, İstanbul 2015, ss. 410-411; Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 297; Alikılıç, *a.g.e.*, s. 78; Can, *a.g.e.*, s. 267; Orgun, *a.g.m.*, s. 408.

⁶⁵⁰ Ali Seydi Bey, *Teşrifât ve Teşkilâtımız*, Kervan Kitapçılık, haz. Niyazi Ahmet Banoğlu, İstanbul, s. 95-96; Alikılıç, *a.g.e.*, s. 78.

⁶⁵¹ 1610-1620 yılları arasında İngiltere elçisi Pindar'ın elçilik heyetinde bulunarak Osmanlı Devleti'ne gelen Robert Withers, elçinin padişahın huzuruna kabul edileceği günde divânda verilen ziyafet hakkında şu sözleri aktarmaktadır; “*Elçi divana geldiğinde başvezirin önüne onunla yüzyüze getirilir, önlerinde altın sırmalı bir kumaşla örtülü bir masa (kısa ayaklı tabure benzeri) vardır. Bir süre birbirlerine iltifat ettikten ve dostça sözler söyledikten sonra paşa öğle yemeğinin getirilmesi emrini verir: Bu yemek öteki divân günlerinde olduğu gibidir. (yalnız içine etin konulduğu yuvarlak tabak gümüştendir ve yiyecekler daha güzel ve daha boldur.) Böylece elçi, vezîr-i a'zam ve paşalardan birkaçı ile birlikte yemek yerler. Ve bu türden ziyafetlerin hepsinde padişah (sıradan divân yemeklerinden başka) bin kron harcanmasına izin verir*”. Robert Withers, *Büyük Efendi'nin Sarayı*, Yeditepe Yayınevi, (çev. Cahit Kayra), İstanbul 2010, s. 42.

⁶⁵² Can, *a.g.e.*, ss. 268-270.

⁶⁵³ Ebru Baykal, *Osmanlılarda Törenler*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne 2008, s. 40.

kaftan giydirilirdi⁶⁵⁴. Hatta elçilerin maiyetinde bulunan görevlilerin çocuklarına da hil'ât giydirildiği bilinmektedir. Elçilerin padişah huzuruna hil'âtle çıkarılmalarının sebebi, padişahın huzuruna değerli ve gösterişli kıyafetlerle çıkmalarını önleme düşüncesidir. Padişahın huzuruna çıkabilmek için elçilerin uyması gereken bir diğer kaide silahsız olma durumudur. Padişahın can güvenliği için alınmış olan bu önlem için elçiler huzura alınmadan önce kılıç, hançer, meç vb. her türlü silahını çıkarmak mecburiyetinde idi. Elçi ve maiyetinin huzura kabulü için bir önemli kaide ise padişaha kabulün öncesinde sunulmuş olan hediyelerdir. Söz konusu olan bu hediyeler, elçi ve maiyetine hil'ât giydirilmesinin hemen ardından arza girmek için hareket ettikleri sırada kapıcılar aracılığıyla padişahın net bir şekilde görebileceği bir şekilde Arz Odası'nın önünden geçirilerek sergilenirdi⁶⁵⁵.

Elçi ve maiyetinde bulunan görevliler, hil'ât giydirildikten sonra yeniçeri ağası, kazasker, defterdar, vezirler ve vezîr-i a'zamın huzura giriş törenlerini izler ve arza kabul için bekleyen elçilere sergilenen mızraklara takılmış başlar ve vergilerle yüklü olan kervanlar ile her türlü güç gösterisi yapılmaya ve diplomatik mesajlar verilmeye çalışılırdı. Elçilik heyeti yeniçeri ağası ve kadiaskerler Arz Odası'ndan çıkana kadar bekletilir ve padişah arz için onay verdiğinde Babüssaâde ağasının haber vermesiyle Arz Odası'na girerlerdi. Vezîr-i a'zam ve kubbe vezirleri de Arz Odası'nda bulunur, elçi odaya elçilik tercümanı ve huzura kabul edilen elçilik heyetinde maiyetinde bulunan asilzadeler ile birlikte girerlerdi⁶⁵⁶.

Elçilerin huzura girecekleri vakit getirilen hediyeler, padişahın görebilmesi için Babüssaade'den içeri alınarak bir ya da iki defa Arz Odası'nın penceresi veya kapısının önünden geçirilirdi⁶⁵⁷. Elçiler, padişah tarafından kabul edilecekleri Arz Odası'nın önüne kadar ellerinde gümüş asa bulunan iki kapıcıbaşı eşliğinde gelerek kendilerini

⁶⁵⁴ S. Clausier Du Loir 1639 yılında IV. Murad döneminde Fransa elçisi Jean de la Haye'nin maiyetinde Osmanlı Devleti'ne gelmiş ve elçinin padişahın huzuruna kabulünde yanında bulunmuştur. Elçi ve maiyetinin divâna götürülüşleri ve hil'ât giydirilmeleri hakkındaki gözlemlerini şu şekilde belirtmiştir; *"Divân'ın toplantısı boyunca şayet bir elçi, selamlamak veya dönüş izni istemek için padişahın elini öpmek zorunda kalırsa, birtakım görevliler elçiyi limanın kıyısından alırlar ve sarayın kapısındaki iki komutana teslim ederler. Buradan Divân'ın yakınına götürülür ve bu sırada işler görülürken elçiler ve maiyetindeki en seçkinlere "üst (hil'ât)" denilen etekleri altın ve gümüş işlemeli elbiseler giydirilir. Bu elbiseleri padişah vermektedir ve benzer elbiseleri elçilerin ziyaret ettiği vezirlere ve vezîr-i a'zama da vermektedir. Bu hediye verileni daha değerli kılmaktadır. Çok hafif olan elbisenin kumaşı sadece saf kadifedendir...."*. Du Loir, a.g.e, ss. 71-72; Banu Mahir, "Türk Minyatürlerinde Hil'ât Merasimleri", *Belleten*, C. LXIII, S. 238, Aralık 1999, ss. 748-749.

⁶⁵⁵ Orgun, a.g.m, s. 408; Can, a.g.e, ss. 277-288.

⁶⁵⁶ Can, a.g.e, ss. 288-290.

⁶⁵⁷ Alikılıç, a.g.e, s. 79; Can, a.g.e, s. 295.

kapının önünde bekleyen dört çavuşa teslim edilirdi. Bu çavuşlardan ikisi elçinin kollarına girerek ayaklarını yerden keser ve bu şekilde padişahın huzuruna çıkarılırlardı. Bazen de çavuşların zorlaması neticesinde alınları yere değdirilirdi⁶⁵⁸. Elçi huzura çıkarıldığında padişah tahtta, vezîr-i a'zam padişahın sağında ve ayakta, vezîr-i a'zamın alt tarafında ise derecelerine göre diğer vezirler yer alırdı. Daha sonra orada bulunan bir saray görevlisi aracılığıyla diz çöktürülmüş olan elçiye padişahın kaftanı öptürülürdü⁶⁵⁹. 1651 yılında huzura kabul edilen Avusturya elçisi Schwarzenhorn, padişahın önünde istenilen şekilde eğilmeyince bizzat vezîr-i a'zamın zorlamasıyla padişahın kaftanı öptürülmüştür⁶⁶⁰. Bu şekilde padişahın eteği öptürülen elçi, yine ayakları yerden kesilmiş şekilde Arz Odası'nın girişine geri geri götürülür ve elçinin maiyetinde bulunanlar aynı şekilde padişahın huzuruna çıkarılır, elçiden daha aşağıya kadar eğilirlerdi⁶⁶¹. Elçilerin padişah tarafından kabulünde maiyetindeki kişilerin tamamı değil sadece elçinin sayısını belirlediği kişiler padişahın huzuruna girer ve maiyetin geri kalanı ise padişahın görebileceği bir yere banklar üzerine oturtulmuşlardır. Bir kâtip tarafından elçiler dâhil olmak üzere isimleri ve getirdikleri 50 kupa armağan da kaydedilmiştir. Dernscwham, elçilerin padişahın huzurunda yaklaşık olarak üç saat

⁶⁵⁸ Mübahat S. Kütükoğlu, "Minyatürlerde Divân-ı Hümâyûn ve Arz Odası", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi*, S. 16, İstanbul 1998, ss. 54-55.

⁶⁵⁹ Bazı kaynaklarda elçilerin bu şekilde padişahın huzuruna getirilmesinin sebebi olarak I. Murad'ın Miloş Kobilowicz adında bir Sırp tarafından padişahın huzuruna kabul edildiği esnada ayağını öpmek için eğilerek bir hançer çıkarıp sultanı katletmesi gösterilmektedir. Bundan dolayı elçilerin huzura kabul edilmelerinde ayak öptürme olayı kaldırılmış yerine elçinin görevliler tarafından ellerinin tutularak sultanının elini öpmesi kuralı getirilmiştir. Savaş, *a.g.e.*, s. 77.

⁶⁶⁰ Tebly, *a.g.e.*, s. 143-144.

⁶⁶¹ Albertus Bobovius'un ele aldığı ve muhtemelen Köprülü Mehmed Paşa dönemine dair bilgiler verdiği eserinde Osmanlı Devleti'ne gelen elçilerin konaklarından gelişi, Arz Odası'na alınışı ve padişah tarafından kabullerini şöyle tasvir etmektedir; " *Arz Odası; zengin yer halıları, güzel yastıklar ve nadide kumaşlarla döşenmiş bir odadır. Bir elçi huzura kabul edilmek üzere gün aldığı anda, o sırada İstanbul'da bulunan bütün yeniçeriler divân meydanında (orta yer; ikinci avlu) toplanır ve yabancılar huzura gösterişle kabul edilir; yeniçeriler içeriye silahsız girer ve avluyu çevreleyen revakların altına sıralanırlar. Harika bir çabukluk ve sessizlikle bölük bölük ulûfeleri dağıtılır; yeniçeri ağalarının hepsi para dağıtılana kadar divanhane girişinde oturur. Padişah genellikle huzura kabul edilecek elçilerin konaklarına (Hıristiyan olan ve Fransa, İngiltere, Hollanda'ya mensup elçiler Pera'da ikâmet ederken Müslüman elçiler İstanbul'da oturmaktadırlar. Söz konusu olan bu elçilerin masrafları Osmanlı Devleti tarafından karşılanır.) çok sayıda çavuş gönderir; elçileri karşılamaya gidenlerin başında çavuşbaşı bulunmaktadır. Çavuşbaşı elçileri huzura sokma ve teşrifâtçıbaşılık işlerini üstlenir; huzura girecek kişinin solunda durur, çavuşlar kâtibini ise sağına yerleştirir. Önce divanhaneye götürülen elçiyi burada vezirler ve paşalar karşılar. Elçi, Haşmetmeâb'larının huzuruna kabul edilinceye kadar Türk Beyleriyle ayrı masada oturur, kendisine ve maiyetinde bulunan ileri gelenlere kubbealtında yemek ikram edilir. Huzura alınmaları buyruğu gelince bâb-ı hümâyûn'a götürülerek padişahın eteğini öpmeye gidecek olan elçi ve maiyetine giysilerinin üzerine geçirmeleri için seraser kaftanlar verilir. Arz Odası'nın bir köşesinde sedir üzerinde, yastıklar arasında oturan padişahın uzun etek ucu yerdedir, elçi yerlere kadar eğilerek padişahı selamladıktan sonra etek ucunu öper, padişah bu selamı almak üzere ayağa kalkmaz. Elçi konuşmasını ayakta yapar, padişahın ağzından genellikle "hoş geldiniz mektubunuza bakacağız ve vezirimiz size niyetlerimizi bildirecektir" şeklinde konuşur, başka bir şey söylemez. Padişahı selamlaması gereken soylular öne çıkarılır, her birinin kollarına iki kapıcı girer ve onlara çok hürmetkâr biçimde selam verdirtirler". Bobovius, *a.g.e.*, s. 102.*

kaldığını, diplomatik müzakerelerin uzun sürdüğünden bahsetmiş, daha sonra ise İbrahim Paşa'nın evinde yemeğe katıldıklarına da değinmiştir⁶⁶². Elçinin maiyetinde bulunanların çoğu etek öptürülme merasiminden sonra odadan çıkarılır, az bir kısmı elçinin yanında Arz Odası'nda bulunurdu⁶⁶³. Ancak, Osmanlı tarihi boyunca padişahın önünde yeteri kadar eğilmeyip eteğini öpmek istemeyen elçiler de yok değildir⁶⁶⁴.

Elçi padişahın huzurunda hep ayakta durur, oturmasına izin verilmezdi. Elçi, temsil ettiği devletin hükümdarının taleplerini divân-ı hümayun tercümanı vasıtasıyla vezîr-i a'zama, vezîr-i a'zam da padişaha iletirdi. Padişah, merasim esnasında hiç konuşmaz⁶⁶⁵, elçiye cevabını yine tercüman aracılığıyla vezîr-i a'zam tarafından verilirdi⁶⁶⁶. Zira zaten elçi vezîr-i a'zama itimatname ve taleplerini sunmuş, vezîr-i a'zam da elçiyi kendi huzuruna kabul ettiği zaman padişaha söyleyecekleri konusunda bilgi vermiş ve tâlim ettirmiş olurdu. Padişah çok nadir olmak üzere de olsa elçi kabulünde birkaç kelime ederse söylediklerini Müslüman elçilere vezîr-i a'zam, Hıristiyan elçilere ise tercüman aracılığıyla bilgi verilirdi⁶⁶⁷.

Elçi, hükümdarları adına getirdikleri nâme-i hümayunu ve diğer mektupları da kabul sırasında padişaha takdim ederdi. Müslüman elçilerin nâmelerini emir-i âlem,

⁶⁶² H. Derschwham, *İstanbul ve Anadolu'ya Seyahat Günlüğü*, Kültür Bakanlığı Yayınları, (çev. Yaşar Önen), Ankara 1992, s. 51.

⁶⁶³ Yine bu duruma bir örnek olarak İngiliz elçi Pindar'ın elçilik maiyetinde bulunan Robert Withers, elçinin padişah tarafından kabulü ve arz odasına alınışını şu şekilde tasvir etmektedir; “*Elçi, tören amiri (teşrifâtçı) tarafından çağrılır ve yine onun tarafından, kapıbaşının hadımlardan oluşan bir takıma birlikte bulunduğu kapıya getirilir. Peşinden kapıbaşısı kendisini kapıcıbaşının bulunduğu odanın kapısına getirir, onlar da biri bir koluna, ötekisi öteki koluna girerek şevketmeâbın elini öpmeye götürürler, orada iki kapıcıbaşı elçinin padişahın elini öpmek durumunda olan adamlarını getirip götürüne kadar bekler. Bu da olduktan sonra tercüman elçinin görevini açıklar, padişah (bir Hıristiyan ile konuşmaya tenezzül etmediği için) buna yanıt vermez. Ama vezirin konuşmasına izin vermek için bir iki sözcük söyler. Ve elçi şapkasını ya da başlığını çıkarmadan başını eğerek saygısını gösterir ve ayrılır*”. Withers, *a.g.e.*, ss. 42-43; Alikılıç, *a.g.e.*, s.79; Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 295.

⁶⁶⁴ Avusturya'nın elçisi R. J. Schmidt von Schwarzanhorn 31 Ocak 1651 tarihinde huzura kabul edilmesi hakkında şu bilgileri vermektedir; “*Sultanın önünde özellikle derin bir reverans yapmadığım, ya da yeteri kadar eğilmediğimden, vezîr-i a'zam beni sultanın önünde eğdi ve kaftanının kolunu bana öptürdü. Üçüncü elçi Renger benim gibi öpmek zorunda değildi. Diğer elçilik heyetindekiler arasında bu duruma karşı çıkanlar ise kısmen yeri ve halıyı öpmek zorunda kaldılar*”. Tebly, *a.g.e.*, ss. 138-139.

⁶⁶⁵ 1573 yılında Fransız elçisi olarak İstanbul'a tayin edilen M. de Noilles'in padişah kabul merasiminde elçilik görevini çok iyi bir şekilde açıkladıktan sonra Padişah II. Selim, kendisi ile konuşmaya ve göreviyle ilgili sorularına cevap vermeye başlamıştır. Ancak dönemin Vezîr-i a'zama Sokullu Mehmed Paşa, bu duruma müdahale ederek kendisi gibi büyük bir hükümdarın büyükelçilerle konuşmasının doğru olmadığını belirtmiş ve konuşmayı kısa kesmiştir. Ardından elçi kabul odasından dışarı çıkarılarak konağına gönderilmiştir. Fresne-Canaye, *a.g.e.*, s. 56.

⁶⁶⁶ Padişahlar önceki dönemlerde elçiyi onurlandırmak adına oturdukları yerden kalkarken Kanuni ve sonrasında tahta geçen padişahlar konuşmalarının yanı sıra yerlerinden bile kıpırdamazlardı. Venedik elçisi olan Marco Minio, 1521'de Osmanlı Devleti'ne geldiği zaman padişahın artık elçileri selamlamak için ayağa kalkmadığına tanık olurken, ikinci kez geldiği 1527 yılında padişahın konuşmayı reddettiğinden bahsetmektedir. Necipoğlu, *a.g.e.*, s. 50

⁶⁶⁷ Can, *a.g.e.*, ss. 302-304.

Hıristiyan elçilerin namelerini ise tercüman alırdı. Ardından en alt vezire, ondan diğer vezire ve vezîr-i a'zama kadar olmak üzere sıra ile elden ele geçerdi. Vezîr-i a'zam nâme-yi padişahın sol tarafında duran yastığın üzerine koyardı. Bu mektubun karşılığı olan Osmanlı padişahının nâmesini ise elçi görevinin sonuna geldiğinde ve izin almak için padişahın huzuruna ikinci ve son kez çıkışında alırdı. Nâme bu kez uygulanan sıralamanın tam tersi şeklinde vezîr-i a'zamin padişahın sol tarafında bulunan yastığın üzerinden öperek alınması ve sıra ile kendisinden başlayarak emir-i âleme kadar sıra ile elden ele ulaşır ve elçiye teslim edilirdi. Elçi de aynı şekilde nâme-yi öperek başına koyar ve elinin üzerinde tutardı⁶⁶⁸.

Elçi nâmelerini sunduktan sonra gerekli bulunursa yeri öptürülür, arkasını dönmeden geri geri yürüyerek hareket eder ve sonra maiyetiyle birlikte dışarıya çıkartılırdı. Orta Kapı'ya geldiğinde ise elinin üstünde taşıdığı nâme-i hümayunu başkâtibine verirdi. Elçiler kabul merasiminin hemen ardından saraydan ayrılmadıkları gibi vezîr-i a'zamin saraydan ayrılacağı vakte kadar beklemek mecburiyetindedirler. Vezîr-i a'zamin saraydan çıkışı sonrasında elçi ve maiyeti de alay ile beraber harekete geçer Alay Köşkü'ne kadar vezîr-i a'zamin ardından giderdi⁶⁶⁹.

4.1.7. Elçilerin Ülkelerine Dönüşlerinden Önce Yapılan Merasimde Rolü

Osmanlı Devleti'ne gelen fevkalade ve daimi olarak gelen elçilerin görev süreleri ve ülkelerine dönüş zamanları farklılık göstermektedir. Fevkalade elçiler; geliş sebeplerini oluşturan vazifelerini tamamladıklarında ülkelerine dönebilirken, daimi elçiler; görev sürelerinin bitiminde ve yerlerine yeni elçi gelince⁶⁷⁰ padişahın onayını alarak ülkelerine dönebilirlerdi⁶⁷¹.

⁶⁶⁸ Alikılıç, *a.g.e.*, s. 79; Yıldırım, *a.g.e.*, ss. 59-60.

⁶⁶⁹ Uzunçarşılı, *a.g.e.*, ss. 292-293; Can, *a.g.e.*, s. 307.

⁶⁷⁰ 1591 yılında Osmanlı Devleti'nde Avusturya elçisi olarak bulunan Bay Petz, kendisinin yerine İmparator II. Rudolf tarafından tayin edilen yeni elçi Bay Friedrich von Kreckwitz İstanbul'a geldiğinde kendisini ve maiyetini bizzat kendi maiyetiyle birlikte gösterişli bir şekilde hazırlanmış atları ve 300 kişilik Türk'ten oluşan bir kalabalık ile birlikte karşılamış ve onları kalacakları konaklarına kadar yerleştirmiştir. Zira yeni gelen elçi ve maiyetinin gelişi, Bay Petz'in görevinin sona erdiğinin bir göstergesidir. Friderich Seidel, *Sultanın Zindanında Osmanlı İmparatorluğu'na Gönderilen Bir Elçilik Heyetinin İbret Verici Öyküsü (1591-1596)*, Kitap Yayınevi, (çev. Türkis Noyan), İstanbul 2010, s. 23.

⁶⁷¹ Guillaume Postel'e göre; Osmanlı padişahı tarafından ülkesine dönecek her elçi için farklı eğlence düzenlendiği gibi dönüş yolculuğundan önce nadiren bazı elçiler huzuruna kabul edilmektedir. Elçiler, Osmanlı Devleti'nde işlerini genel itibarıyla özellikle vezîr-i a'zam ve diğer vezirler ile çözseler de ülkelerine dönmeden padişahın elini öpme zorunlulukları da bulunmaktadır. Ülkesine dönüş için ikinci ve

Daimi elçiler, öncelikle Babîâli'ye yani vezîr-i a'zama başvurur ve hükümetin iznini talep ederdi. Bu durum vezîr-i a'zam tarafından padişaha arz edilir ve onay alınırsa elçi huzura kabul edilirdi. Bu huzura kabul merasimi bazen resmi bazen de gayr-i resmi olmakla birlikte burada ülkesinin hükümdarı ve başvekiline götürmek üzere padişahın ve vezîr-i a'zaman nâmeleri kendisine teslim edilirdi. Tüm bu kaideler yerine getirildikten sonra görevi sona eren daimi elçi ülkesine dönmek üzere yola çıkabilirdi⁶⁷². Fevkalade elçilerin ülkelerine dönmeden önce yanlarında götürecekleri nâmeyi teslim almak için mutlaka padişahın huzuruna çıkmaları şarttır. Mukim elçilere verilecek nâme ise XVIII. yüzyılın son yarısına kadar Divân-ı Hümayun'da, bu tarihten itibaren de Babîâli'de verilmeye başlanmıştır. Babîâli'de verilecek olan padişah ve vezîr-i a'zaman nâmelerini almak için elçiye herhangi bir merasim ya da alay düzenlenmez, kendi maiyeti ve atı ile huzura gelir ve dönerdi⁶⁷³.

İstanbul'dan ayrılacak olan elçiye ülkesine götürmesi için verilecek nâme-i hümayun vezîr-i a'zam tarafından verilecek ise belirlenen gün ve saatte elçinin Paşa Kapısı'nda bulunması gerekirdi. Elçiye verilecek nâme-i hümayun reîsü'l-küttâb tarafından getirilir, bu sırada elçi ile beraber vezîr-i a'zam da mektuba hürmeten ayağa kalkardı. Vezîr-i a'zam mührünü reîsü'l-küttâba verir ve nâme reîsü'l-küttâb tarafından mühürlenirdi. Reîsü'l-küttâb tarafından vezîr-i a'zama uzatılan nâme-i hümayun vezîr-i a'zam tarafından öpülerek bizzat kendisi tarafından elçiye teslim edilirdi⁶⁷⁴.

Fevkalade elçiler veya hizmetlerinde faydası görülmüş elçilere padişah tarafından da nâme-i hümayunların verildiği bilinmektedir. Bu merasim, elçilerin ilk defa padişah tarafından huzura kabul edildikleri şekilde gerçekleştirilir, elçi nâme-i

son kez padişahın huzuruna çıkan elçiye yine her işte olduğu gibi vezîr-i a'zaman eşlik ettiği görülmektedir. And, *a.g.e*, s. 143.

⁶⁷² Bu şekilde gayr-i resmi olarak yapılan huzura kabuller, padişaha nâme gönderilmediği için Paşa Kapısı'nda değil müsait bulunan herhangi bir yerde yapılırdı. Nitekim XVIII. yüzyılda Avusturya İmparatoriçesi Maria Terez ve başvekili tarafından Osmanlı vezîr-i a'zamına gelen nâmeleri, Osmanlı Devleti'nin Avusturya elçisi bir yalıda vezîr-i a'zam tarafından kabul edilmiştir. Vezîr-i a'zam elçiyi kabul edeceği yalıya sabah erkenden gitmiş ve reîsü'l-küttâb, çavuşbâşı, tezkireciler, muhızr ağa vb. oluşan maiyeti ile çavuşbâşı, çavuşlar kâtibi ve emini tarafından yedi çifte kayıkla iskeleden görüşme yapılacak yalıya getirilen elçi ve maiyetini karşılamıştır. Elçi, yalıda meyve ve çiçeklerle bezenmiş odaya getirilmiştir. Bir süre sonra vezîr-i a'zam odaya gelince alkışlanarak yerine oturunca elçiye kahve ikramında bulunulmuştur. Elçi, önce hükümdardan gelen mektubu, ardından hükümet başkanından gelen mektubu reîsü'l-küttâb aracılığıyla vezîr-i a'zama sunmuştur. Bir süre daha yapılan görüşmenin ardından elçiye çuha kaplı samur kürk giydirilmiş, hediye olarak boyama ve yağlık verilmiştir. Elçinin 30 kadar olan maiyetine de hil'âtlar giydirilmiş ve boyama ve destimal (havlu) hediye edilmiştir. Bu kabul merasiminin ardından ülkesine dönmek üzere aynı geldiği şekilde ikâmet ettiği konağına gönderilmiştir. Uzunçarşılı, *a.g.e*, ss. 282-283.

⁶⁷³ Can, *a.g.e*, s. 349.

⁶⁷⁴ Can, *a.g.e*, s. 350.

hümayunu arz odası'nda teslim alırdı. Padişahın söyledikleri elçiye iletdikten sonra tahtın sol tarafında yer alan yastığın üzerine konulmuş nâme-i hümayun vezîr-i a'zam tarafından alınarak bir altında olan vezire, alan vezir bir diğer vezire şeklinde emir-i âleme kadar ulaşarak gider ve nâme-yi elçiye emir-i âlem teslim ederdi. Nâme-i Hümayunu öperek alan elçinin göğsü hizasında tutarak Arz Odası'ndan çıkması sonucunda merasim bitmiş olur, elçi Orta kapıda mektubu başkâtibine veririrdi⁶⁷⁵.

Elçilerin dönüş merasiminin kabul merasimi gibi Arz Odası'nda olma zorunluluğu yoktur. Osmanlı Devleti'nin ilk Hollanda elçisi olan Cornelis Haga, 1613-1614 yılları arasında Osmanlı Devleti'nde vazifesini sürdürdükten sonra ülkesine dönüş iznini I. Ahmed'den Üsküdar Bahçesi'nde kabul gördükten sonra elde etmiştir⁶⁷⁶.

Elçiler, nâme-i hümayunlarını padişah huzurunda almışlar ise ülkelerine dönmeden önce Babîâli'ye bir defa daha vezîr-i a'zamın nâmesini almak için huzura kabul edilirdiler⁶⁷⁷. Bu kabulün gerçekleşmesinden sonra elçiler nâme-i hümayun, vezîr-i a'zamın nâmesi ve verilen hediyeleri de alarak ülkelerine dönmek için hazır hale gelirlerdi. Elçiler dönüş yolculuğu için İstanbul'dan ayrılırken geldiklerinde yapılan gösterişli törenler bu kez yapılmaz, Osmanlı Devleti'ne vedaları gelişleri gibi ihtişamlı olmazdı. Yolculukta maiyetlerine divân-ı hümayun çavuşları, top arabacıları ve serbevvabin verilir, mihmandar, yasakçı ve diğer görevli kişiler iskeleye kadar kendisine eşlik ederlerdi. Gümrük iskelesinde kahve ve buhur merasimi yapılır çavuşlar kâtibi, emini ve teşrifâtçı burada kendisine veda ederlerdi. Mihmandar ve yasakçı ise sınıra kadar eşlik ederlerdi. Yine elçilerin gelişlerinde olduğu gibi dönüş yolculuklarında da güvenliklerine ve rahat içinde olmalarına oldukça özen gösterilmiş, harcırah ve masrafları Osmanlı Devleti tarafından karşılanmıştır⁶⁷⁸.

⁶⁷⁵ Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 281; Can, *a.g.e.*, s. 350.

⁶⁷⁶ Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 311.

⁶⁷⁷ Yabancı bir ülkenin yeni ve eski elçileri Osmanlı Devleti'nde bir araya geldiğinde ikisi birden vezîr-i a'zamın huzuruna kabul edilir ve yeni elçi vezîr-i a'zama itimatnamesini verirken ülkesine dönecek olan eski elçi hükümdarına ve hükümet başkanına götürüleceği nâmeleri vezîr-i a'zamın huzuruna gelerek ondan teslim alırdı. Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 281.

⁶⁷⁸ 82 Numaralı Mühimme Defteri 1026-1027/1617-1618 Özet-Transkripsiyon-İndeks ve Tıpkıbasım, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Ankara 2000, s. 17; Can, *a.g.e.*, ss. 352-353.

4.2. DİPLOMATİK MÜNASEBETLERDE VEZİR-İ A'ZAMIN ROLÜ

Diplomasi; uluslararası ilişkilerde karşılaşılan sorunların karşılıklı görüşmeler yolu ile çözüme kavuşturulması sürecidir. Bu süreç uluslararası ilişkilerde son derece önemli bir yol ve yöntemdir. Zira diplomasiğin tıkandığı zamanlarda güç ve kuvvet devreye girmektedir. Bu anlamda “*Diplomasi, uluslararası ilişkilerin barışçı yol ve araçlarla yürütülmesi sanatıdır*” denilebilir⁶⁷⁹.

Dünya üzerinde hâkim devletlerin hükümetleri arasında münasebet ve müzakere yöntemi olarak kullandıkları diplomasi, devletlerin birbirlerine göndermiş oldukları elçiler aracılığıyla yürütülmektedir. Diplomatik ilişkiler, bir devletin diğer devletler ile olan ilişkilerinde barış esası olmakla birlikte askeri ve siyasi pozisyonuna göre süreç içerisinde değişen ilişkiler bütünü olmasından kaynaklı farklı zamanlarda farklı çıkarları yansıtan dış politikaların etkileşim süreci olarak tarihsel ve dönemsel şartlara göre değişim göstermektedir. Bu noktada tarihin en önemli medeniyetlerinden birine ev sahipliği yapmış olan Osmanlı Devleti’nde siyasi ve askeri şartlara bağlı olarak değişim gösteren bir diplomasi anlayışı söz konusudur.

Osmanlı Devleti de yabancı devletler ile kuruluşundan bu yana siyasi ve ticari ilişkiler içerisinde bulunmuş ancak hem dinsel hem de siyasal nedenlerden dolayı çok fazla muhatap olmaya gerek duymamıştır. XV. yüzyılın ikinci yarısından itibaren dünyanın hâkim gücü olan Osmanlı Devleti yabancı ülkeler ile yoğun diplomatik ilişkilerde bulunmaya başlamıştır. Nitekim Osmanlı Devleti’ne yabancı devletlerin diplomatik temsilcisi olarak gönderilen elçilerin diplomatik ilişkileri yürütmek ve müzakerelerde bulunmak için muhatap olacakları kişi vezir-i a’zam olmakta idi⁶⁸⁰. Zira Osmanlı Devleti’nde her alanda en yetkili kişi olan vezir-i a’zam diplomatik alanda da en fazla yetkiye sahip olan devlet adamıdır⁶⁸¹. Fakat bu durum XVII. yüzyılın

⁶⁷⁹ Fuat Bayramoğlu, “Diplomasi ve Kültür”, *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, S. 1, İstanbul 2011, s. 20.

⁶⁸⁰ Fransız seyyah J. Thévenot’un aktardığı üzere; Osmanlı Devleti’nde padişah yabancı devletlerin elçileri ile biri Osmanlı Devleti’ne elçi olarak atanıp geldiklerinde biri de görevlerini tamamlayıp Osmanlı Devleti’nden ülkelerine dönmek için ayrılmadan hemen önce olmak üzere en fazla iki defa huzuruna kabul ederdi. Bunun dışında elçiler ile yapılacak olan diplomatik müzakereler ve görüşmeler vezir-i a’zamin huzurunda gerçekleştirilirdi. Osmanlı veziri a’zami elçilerin Osmanlı Devleti’ne geliş amaçlarını, sundukları teklifleri ve anlaşmak için yaptıkları önerileri dinler ve buna uygun olan cevabı Osmanlı Devleti adına ve padişahın vekili vasfı ile yine vezir-i a’zam verirdi. Thévenot, *a.g.e.*, s. 155.

⁶⁸¹ 1527 yılında Osmanlı Devleti’ne Venedik elçisi olarak Bragadino yerine ikinci kez Marco Minio Macaristan ile yapılan mücadelede kazanılan zafer için Osmanlı padişahı Kanuni Sultan Süleyman’ı ziyaret etmek için gelmiştir. Ancak ilk olarak Osmanlı Devleti’nde diplomatik ilişkilerin baş yürütücüsü konumunda olan Vezir-i a’zam İbrahim Paşa’yı ziyaret etmiş ve kendisi hakkında şu sözleri ifade etmiştir; “*İbrahim Paşa, çok büyük bir güce sahiptir. Devlet içerisinde istediği her şey yapıyormuş,*

sonlarında büyük bir değişim gösterecek ve diplomatik alanda en yetkili kişi olarak karşımıza çıkacak kişi reısü'l-küttâb olacaktır.

Osmanlı Devleti'nde yabancı devletler ile yapılan müzakereler ve diplomatik münasebetler neticesinde oluşan temaslar diplomatik alanda en yetkili makamı işgal eden vezîr-i a'zam eliyle gerçekleştirilmektedir. Bu noktada vezîr-i a'zamin yabancı devletler ile olan diplomatik münasebetlerini içeren ticaret ve tüccarlar için yapılan girişimler, vergi ve haraların gönderilmemesi, ittifak tâlebinde bulunmak, sefer hazırlıklarını önlemek için yapılan girişimler, arabuluculuk yapmak, esirlerin serbest bırakılması adına girişimler, yıllık armağanların gönderilmemesi, sadaret tebrikleri bu bölümün konusunu teşkil etmektedir.

4.2.1. Ticaret ve Tüccarlar İçin Yapılan Girişimler

Ticaret; hem Osmanlı Devleti için hem de yabancı ülkelerin ekonomilerinin devamını sağlamak için oldukça önemlidir. Osmanlı Devleti, İslam dininin bir gereği olarak daha çok doğu ülkeleri ile ticaret yapmayı tercih ederken Avrupalı devletler Osmanlı Devleti ile kuruluş döneminden bu yana devletlerinin menfaatleri doğrultusunda ticari faaliyetler içerisinde bulunmaktan çekinmemişlerdir.

Osmanlı Devleti'nde yabancı devletlere verilen ticari imtiyazlar ya da barış antlaşmaları olarak adlandırılan ahidnâmeler, bir barış antlaşması söz konusu olduğunda tarafların her birinin imzasının bulunduğu tespit edilen şartlara göre maddeleri belirlenmiş belge olarak bilinmektedir⁶⁸². Osmanlı Devleti'nde yabancı devletlere verilen imtiyazları içeren ahidnâmeler; sulh ve ticaret ahidnâmeleri olarak ikiye ayrılmıştır⁶⁸³.

sultan da kendisini çok seviyormuş, sanki asıl sultan ve Osmanlı Devleti'nin padişahı o gibi" diyerek Osmanlı Devleti'nde vezîr-i a'zamin üstün konumunu ve erişilmez gücünü vurgulamıştır. Erhan Afyoncu, *Venedik Elçilerinin Raporlarına Göre Kanuni ve Pargalı İbrahim Paşa*, Yeditepe Yayınları, (çev. Pınar Gökpar-Elettra Ercolino), İstanbul 2012, ss. 68-69.

⁶⁸² Halil İnalçık, "Osmanlı'nın Avrupa İle Barışıklığı: Kapitülasyonlar ve Ticaret", *Osmanlılar*, Timaş Yayınları, İstanbul 2010, ss. 282-283.

⁶⁸³ Bir savaş sonrasında verilen sulh ahidnâmelerinde; bazı sebeplerden dolayı iki devletin bir süredir düşmanca ilişkilerin içinde oldukları ancak iki devletin tebaalarının refahları için dostluğun yeniden teşkil edilmesinin istendiği, eğer barışı sağlamak üzere başka bir devlet aracılık etmişse o devletin, aracı olan elçinin adı, barışın taraflarının, görüşme yapanların, nerede görüşme yapıldığının, antlaşmanın kaç maddeden oluştuğunu, antlaşmanın ne zaman imzalandığı ve ne kadar yürürlükte kalacağı ile ilgili hususların belirlendiği ve hükümdarların belirtilen süre içerisinde antlaşma metnini onaylayacaklarına dair bir antlaşmaya varıldığını belirtmektedirler. Ticari imtiyazları içeren ahidnâmeler ise; ahidnamenin

Osmanlı Devleti'nin yabancı devletler ile yapmış olduğu ahidnâmelerin geçerlilik süresini hem muhatap olunan devletin antlaşma şartlarına karşı iyi niyet ile hareket ederek sadık kalmasına hem de yapılan bu antlaşmanın ilerleyen dönemlerde Osmanlı Devleti'nin çıkarlarına ters düşmemesinin gerekliliği bilinen bir husustur. Nitekim Stephan Gerlach'ın naklettiği üzere yapılan antlaşmalara uyulmadığını dile getiren ve bu konuda şikâyet eden yabancı bir elçiye Sokullu Mehmed Paşa şu şekilde yanıt vermiştir; “*Ahidnâmeler, ölü doğmuş birer vücûddur. Onlara hayatiyet bahşedecek olan şey, tarafların bunları yaşatmak için duydukları arzu ve azimdir*”. Nitekim Sokullu Mehmed Paşa, bir antlaşmanın yapılmış olması daha sonra değişen şartlar içerisinde bu antlaşmanın beklenen amaçları karşılamaması üzerine devletin çıkarlarına ters düştüğünde kaldırabileceğini, sırf antlaşma yapıldı diye devlet menfaatlerine ters düşen bir antlaşmayı yürürlükte tutmanın anlamsız olacağını ifade etmeye çalışmıştır. Zira XVI. yüzyılın en önemli şeyhü'l-islami olan Ebu's-suûd Efendi'den devlet menfaatinin her şeyin üstünde tutulmasının gerektiğine dair alınan fetva da Sokullu Mehmed Paşa'nın tutumunu destekler nitelikte olarak karşımıza çıkmaktadır⁶⁸⁴.

Osmanlı Devleti gerekli olmadıkça yabancı devletler ile ticari faaliyetlerde bulunmamasına rağmen yabancı devletlerin kendi ülkesinde ticaret yapmasına belli şartlar dâhilinde izin vermiş ve söz konusu olan bu devletlerin tüccarlarına da ticari faaliyetlerinde belli kolaylıklar sağlamıştır. Bu bağlamda Osmanlı Devleti'nin yabancı devletlere verdiği ticari imtiyazlara ve bu devletlerin tüccarlarına sağlanan kolaylıklara “*kapitülasyon*” denilmektedir⁶⁸⁵. Osmanlı Devleti Yakındoğu ticaretini coğrafi keşiflerin öncesinde olduğu gibi Uzakdoğu-Avrupa ticaret yolunun güzergâhı olarak tutabilmek ve kendi toprakları üzerindeki ticareti de geliştirebilmek için çıkarları

kimin tarafından istendiğini, yenileme amaçlı mı ve yahut yeni maddeleri içerip içermediğini bildiren hususların yer aldığı, padişahın bahsettiği bu imtiyazların karşı tarafın bu antlaşmayı uygulamadaki iyi niyet ve sadakatine bağlı olduğunu belirtmektedir. Mübahat Kütükoğlu, “*Ahidnâme*”, *İslam Ansiklopedisi*, C. 1, 1988, s. 536.

⁶⁸⁴ Beydilli, *a.g.m.*, s. 35; Gerlach, *a.g.e.*, s. 26.

⁶⁸⁵ Halil İnalçık'a göre; Osmanlı Devleti'nde kapitülasyonların kaynağını ve yabancı ülkelere verilmesi hususunu ikiye ayırmıştır. Bunlardan ilki 1352 yılında Cenevizliler'e kapitülasyon verilmesi ile başlarken, ikincisi 1517 yılında Yavuz Sultan Selim'in Memlûklere verdikleri kapitülasyonları yenilemesi ile oluşmuştur. Kemaleddin Birsene göre ise; kapitülasyonların ortaya çıkışı ve verilmesi üç dönemden oluşmaktadır. Birincisi İstanbul'un fethi itibarıyla Doğu Roma İmparatorluğu'ndan Osmanlı İmparatorluğu'na geçen Venedik ve Cenevizliler'e verilen mahiyette olan kapitülasyonlar, ikincisi Osmanlı İmparatorluğu'nun yönetimi altına giren müslüman ülkelerde önceden verilmiş kapitülasyonların yenilenmesi ile verilen kapitülasyonlar ve üçüncüsü ise Osmanlı padişahları tarafından doğrudan doğruya bahşedilen kapitülasyonlar şeklindedir. Bahadır Apaydın, *Kapitülasyonlar ve Osmanlı-Türk Adli ve İdari Modernleşmesi*, Adalet Yayınevi, Ankara 2013, ss. 38-39; Halil İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi 1300-1600*, Eren Yayıncılık, C. I, İstanbul 2004, ss. 237-239.

doğrultusunda yabancı devletlere farklı zamanlarda kapitülasyonlar vermiştir. Daha önceki Türk-İslam devletlerinde de kapitülasyonların var olduğu ve yabancı tüccarlara verildiği bilinmektedir. Nitekim Osmanlı Devleti de Selçuklular, Bizans ve Memlükler tarafından Ceneviz ve Venedikliler'e verilmiş olan imtiyazları XIV. yüzyıldan itibaren yenilemiş, tarihin çeşitli devirlerinde kendi toprakları üzerinde Avrupa devletlerinin serbestçe ticaret yapmalarına izin vermiştir⁶⁸⁶. XVI. yüzyıldan itibaren de 1569'da Fransa, 1580'de İngiltere, 1612'de Hollanda, 1616 yılında da Avusturya başta olmak üzere Avrupa devletlerine kapitülasyonlar verilmiştir. Bunun yanı sıra 1737'de İsveç, 1740'ta Sicilyateyn, 1756'da Danimarka, 1761'de Prusya ve 1783'te de İspanya'ya verilen ahidnâmelerle kapitülasyonların Fransa ve İngiltere'ye verilen kapitülasyonları içeren benzer nitelikte ahidnâmeler vermiştir⁶⁸⁷.

Osmanlı Devleti, kuruluşundan bu yana pek çok devlet ile siyasi ve askeri antlaşmalar ve imtiyazlar içeren ahidnameler yapmıştır. Bu ahidnâmelerin her padişah değiştiğinde yenilenecek tasdik edilmesi gerekirdi. Tahta yeni geçen padişah bazen bu ahidnameleri mevcut haliyle onaylarken bazıları ise üzerinde değişikliklere gitmektedir. Söz konusu olan Osmanlı Devleti tarafından verilen bu ahidnamelerin ağırlık noktası ve odağını ticari ilişkiler oluşturmaktadır. Ahidnâmelerde söz konusu olan devletin ticaret yapan sınıflarını oluşturan tüccarlarına Osmanlı Devleti sınırlarında ciddi derecede hak ve imtiyazlar sağlanmaktadır. Doğal olarak bu imtiyazların ne boyutta olacağını belirleyen faktör, o devletin Osmanlı Devleti nezdindeki itibarı olmaktadır⁶⁸⁸.

1454 yılında Venedik'e bir ahidnâme verilirken, 1525 yılında Kanuni Sultan Süleyman tarafından Lehistan'a Kral I. Zgyunt döneminde 3 yıl süreli bir ahidnâme verilmiştir⁶⁸⁹. Fransa ile 1535 yılından önce de yakın ilişkiler içerisinde bulunan ve Osmanlı Devleti'nin çevreleme siyaseti ile Almanya'da gerçekleşen olayları İspanya kralı Charles'a karşı kullanmak üzere şekillenen ilişkiler söz konusudur. Bu tarih itibarıyla kurumsal anlamda yeni bir boyut kazanan ilişkiler Fransa elçisi Jean de la Forest döneminde antlaşmalar ve siyasi-ticari münasebetler vasıtasıyla yeni bir seviyeye

⁶⁸⁶ Osman Nebioğlu, *Bir İmparatorluğun Çöküşü ve Kapitülasyonlar*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1986, ss. 10-11; Ahmet Tabakoğlu, "Osmanlı Klasik Döneminde İstanbul'da Dış Ticaret", *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, S. 20, 2013, s. 346.

⁶⁸⁷ Kütükoğlu, *a.g.m.*, ss. 536-540; Nebioğlu, *a.g.e.*, ss. 11-14; İnalçık, *a.g.e.*, s. 244.

⁶⁸⁸ Hamiyet Sezer, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Seyahat İzinleri (18.-19. Yüzyıl)", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, s. 107.

⁶⁸⁹ BOA, "Yoldaki Elçi" Osmanlı'dan Günümüze Türk-Leh İlişkileri, Yayın No: 133, İstanbul 2014.

getirilmiştir⁶⁹⁰. Osmanlı Devleti, Kanuni Sultan Süleyman döneminde Fransa kralı I. François'e 1536 yılında verdiği ilk kapitülasyonlarda Fransa'ya ve Fransız tüccarlarına önemli ayrıcalıklar tanımıştır. Osmanlı Devleti'ne yerleşmiş olanların haricinde Fransız bayrağı altında bulunmayan hiçbir Avrupa topluluğunu ülkesine kabul etmemesi ve Venedik ile Cenevizler haricinde olan tüm İtalyanların da Fransız bayrağını kabul etmeleri ve Fransa elçisinin güvencesini alma şartının olması imtiyazını elde etmiştir⁶⁹¹. Vezîr-i a'zam İbrahim Paşa'nın 1536 yılında gerçekleşen ölümü dolayısıyla bir sonuç alınamayan bu ilk ahidnâme Fransa'ya ancak 18 Ekim 1569'da Sokullu Mehmed Paşa'nın sadareti döneminde verilmiştir⁶⁹². Fransız tüccarlar, XVII. yüzyılın başlarına kadar bu imtiyazı kullanmışlardır. Yine Osmanlı Devleti'nde elçisi bulunmayan, padişahla bir ittifak ya da işbirliği içinde olmayan Avrupa toplulukları Akdeniz'e Fransız bayrağı altında gelmeleri şartıyla kabul edilecekler ve Fransızlarla aynı avantajlardan yararlanacaklardı. Bundan dolayı Fransa ve Fransız tüccarlar, diğer Avrupa ülkelerine göre Osmanlı Devleti nezdinde her zaman daha ayrıcalıklı bir konuma sahip olmuştur⁶⁹³.

⁶⁹⁰ Osmanlı Devleti'ne 1535 yılında İstanbul elçisi olarak atanan Jean de la Forest'in yanında 12 kişiden oluşan bir maiyet bulunmaktadır. Marsilya'dan yola çıkan heyet Cezayir'de Barbaros Hayreddin Paşa ile buluşarak İstanbul'a birlikte gelmiş ve gelirken de beraberinde kıymetli hediyeler ile Kanuni Sultan Süleyman'a mükemmel bir saat getirmiştir. Elçi, kralın itimatnamesini Kanuni'ye takdim ederek Fransa'nın dostluk ve sultana karşı belirsiz bir savaştan ise sultan ile barış içinde bulunmak için evrensel barışı temin etmek amacıyla olduğunu belirtmiştir. Kanuni Sultan Süleyman döneminde elçilik yapan Forest'in misyonunun Napoli, Sardunya ve İspanya'ya karşı Osmanlı Devleti ile girişilecek ortak bir harekât yapacağı düşünülse de Forest'in amacı önce İbrahim Paşa ardından da Lütfi Paşa ile gerçekleştirdiği müzakereler üzere bir antlaşma yapmaktı. Ali Safa Kartal, Jean De La Forest'in Büyükelçilik Döneminde Fransa-Osmanlı Siyasi-İktisadi Münasebetleri (E. Charriere Eseri Çerçevesinde), (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2018, ss. 56-66; İnalçık, *a.g.m.*, ss. 291-292.

⁶⁹¹ Sevil Gözübüyük, Osmanlı-Fransa İlişkileri ve Kapitülasyonlar (XVI.-XVII. Yüzyıllar), (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli 2017, s. 11; Muhittin Kapanşahin, *Kanuni'nin Batı Politikası*, Gökkuşbu Yayınları, İstanbul 2008, ss. 131-133.

⁶⁹² 1569 yılında Fransa'ya verilen bu ahidnâme, 1536 yılında verilmesi tasarlanan kapitülasyonların tekrarı mahiyetindedir. Türkmen, *a.g.m.*, s. 332.

⁶⁹³ Fransa kralının 1535 yılının Mayıs ayında gönderdiği elçilik heyetinin başında bulunan Fransız elçisi M. de la Forest ve beraberinde Charles de Morillac ile Cesar de Cantelmo, öncelikle İrakeyn seferinde olan padişahın isteği doğrultusunda ordugâha, ardından 1536 yılının Ocak ayında ise İstanbul'a gitmişlerdir. Elçilerin İstanbul'a gelişinden yaklaşık bir ay sonra la Forest ile Vezîr-i a'zam İbrahim Paşa arasında gerçekleştirilen müzakerelerden sonra barış, dostluk ve ticaret antlaşması akdedilmiş olmakla birlikte bir de gizli bir şekilde yapılan "*Tecavüz-i İttifak Muahedesi*" imzalanmıştır. Bu antlaşma ile Fransa'ya tanınan hak ve ayrıcalıklar levant ticaretinde önemli bir üstünlük sağlarken, diğer Avrupa devletlerinin de aynı amaç doğrultusunda Osmanlı Devleti nezdinde sıraya girmesine neden olmuştur. Tahsin Fındık, "Osmanlı Belgelerinin Tanıklığı İle XVI. Yüzyılda Osmanlı-Fransız İlişkileri", *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, C. 9, Ankara 2002, s. 1048; Chardin, *a.g.e.*, s. 57; Bu antlaşmanın Fransa'nın iç işlerine yansıyan sonuçları da muhakkak olmuştur. 5 Aralık 1536 tarihinden itibaren çıkarılan bir kanunname ile Fransa tebaasının yabancılar ile ticaret yapmasına izin verilmesi ve Fransa'ya görüşme amacıyla gelen yabancılarla alışılmış vergileri vermeleri karşılığında serbest bir şekilde görüşme yapmalarına izin verilmiştir. Kartal, *a.g.t.*, ss. 68-69.

Osmanlı Devleti ile ticaret yapan Batılı devletler, ülkelerinin Osmanlı Devleti'nin nezdinde diğer Avrupa devletlerine karşı ayrıcalıklı bir konumda olabilmesi adına adeta birbirleri ile rekabet halinde olmuşlardır. Öteden beri İstanbul'da Fransız, İngiliz, Hollandalı ve Venedikli tüccarlar bulunmakla birlikte Rus elçi Veşnyakov'un bir ifadesinde “*Fransızların yaptığı ticaret, ötekileri kat ve kat aşmaktadır*” şeklinde Osmanlı Devleti nezdinde ticarete ve ticari ilişkilerde Fransa ve Fransız tüccarların her zaman daha ayrıcalıklı bir konumda bulduklarını belirtmiştir. Bunların haricinde Osmanlı Devleti'nin Polonya, Ukrayna, Rusya ve İran ile ticari ilişkilerinin bulunduğu da bilinen bir husustur⁶⁹⁴. Bu doğrultuda Osmanlı Devleti'nin XIV. yüzyıldan bu yana vermeye başladığı ahidnâmeler ile birlikte verilen kâpitülasyonları elde etmek için yarış içindedirler.

Her Avrupa ülkesi Osmanlı Devleti ile yaptığı ticari antlaşmalarda kendi ülkesinin tüccarlarını daha avantajlı hale getirecek imtiyazları elde etmeye çabalamışlardır. 1580 yılında İngiltere'nin Osmanlı Devleti'nden Fransa'ya verilen şartlar doğrultusunda kapitülasyonlar elde etmesiyle Osmanlı Devleti nezdindeki ticari ayrıcalığını ve Avrupa devletleri arasında var olan üstünlüğünü kaybetmesi Fransa'yı rahatsız etmiştir. Nitekim İngiltere elde ettiği kapitülasyonlar ile Venedik ve Fransa ile eşit şartlarda ticaret yapma hakkı elde edince bu iki devlet, Osmanlı-İngiltere yaklaşmasını engellemek için her yola başvurmuşlardır⁶⁹⁵. Söz konusu olan bu Avrupa devletleri İngilizlerin Osmanlı nezdinde yapacakları her türlü girişimin önünü kesmeye çalışmışlarsa da tüm bu çabalarına rağmen 1581 yılında kurulan Levant Şirketi ile Osmanlı-İngiltere arasında meydana gelen yakın ticari ilişkileri önleyememişlerdir⁶⁹⁶. Ancak Fransız elçi Germingy'nin hile içeren oyunları sonucunda İngiltere'nin kapitülasyonlarını iptal ettirme hususunda başarıya ulaştığı bilinmektedir⁶⁹⁷. Osmanlı Devleti'nde İngilizlerin büyük ölçüde üstünlük sağladıkları

⁶⁹⁴ Nikolay G. Kireev, “XVIII. Yüzyıl Ortalarında Karadeniz’de Rus-Türk Ticaret İlişkilerinin Kurulması”, *Türk-Rus İlişkilerinde 500 Yıl*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1999, s. 116.

⁶⁹⁵ XVII. yüzyılın başlarında iken ticaret ve ticareti yapan tüccarlarının hak ve imtiyazları bakımından en iyi durumda olan Fransızlar, 1625-1675 yılları arasında bir geri çekilme aşamasına girmişlerdir. Bunun aksine İngilizler ve Hollandalılar ise bu dönemde ticaretlerini doruk noktasına çıkarmayı başarabilmiş ve tüccarlarını da imtiyazlardan en iyi şekilde yararlanan bir statüye getirebilmişlerdir. Robert Mantran, *XVI-XVIII. Yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğu*, İmge Kitabevi, (çev. Mehmet Ali Kılıçbay), Ankara 1995, ss. 112-117.

⁶⁹⁶ Ali Kemal Meram, *Belgelerle Türk-İngiliz İlişkileri Tarihi*, Kitaş Yayınları, İstanbul 1969, ss. 12-17; İnalçık, *a.g.e.*, s. 434.

⁶⁹⁷ İngiltere'ye verilen ahidnâmeyi engelleyemeyen Fransa elçisi Germingy, bu defa ahidnâmeyi iptal ettirmek için faaliyet göstermeye başlamıştır. Fransa Hükümetine yazdığı bir mektubunda padişaha, vezîr-i a'zama ve diğer önemli devlet görevlilerine dağıtmak üzere kıymetli armağanlar istemekle birlikte vezîr-

1601 yılında İstanbul'da en büyük ticarethanenin kendilerinde olduğunu savunan Fransızlara meydan okur hale gelmişlerdir. Zira İngiltere elçisi Henry Lello'nun 1601 yılında Osmanlı Devleti'nden almayı başardığı kapitülasyonlar ile İngiliz tüccarların önemi daha da pekişmiştir. İngilizlerin kapitülasyonları almayı başarısındaki en önemli sebep devletin en yetkili makamında bulunan vezîr-i a'zam ile aralarını sıkı tutmuş olmalarıdır⁶⁹⁸. İngilizler, kendi ülkelerine mensup tüccarların Osmanlı Devleti nezdindeki haklarını da her daim korumuşlardır. Nitekim bunları yapabilmek için de müracaat edecekleri ilk makam vezîr-i a'zamlık olmuş ve vezîr-i a'zam ile iyi ilişkiler içerisinde olmaya özen göstermişlerdir. Osmanlı-Hollanda ilişkilerinin kökeni 1560'lı yıllara rastlamakla birlikte Vezîr-i a'zam Sokullu Mehmed Paşa'nın Protestan Hollanda halkına karşı Katolik baskısı uygulayan II. Philippe'e karşı Orenge Prensi I. William'ı desteklemesine kadar uzanmaktadır⁶⁹⁹. Yine 1604 yılında İspanyolların Hollanda'daki üssü olan Sluis'te bulunan gemilerde forsa olarak çalıştırılan 1500 kadar Türk esirin kurtarılmasını sağlaması Osmanlı-Hollanda dostluğunu başlatan bir diğer gelişme olmuştur. Nitekim 1608 yılında Hollanda Genel Meclisi, Osmanlı Devleti'ne yazmış olduğu bir mektup aracılığıyla doğrudan resmi ilişkilerin kurulması için başvurmuştur. Kaptan-ı derya Halil Paşa'nın mektubu ile Osmanlı Devleti'nde tüccar veya seyyah olarak bulunmuş olan Cornelis Haga 1611'de Hollanda'nın ilk elçisi olarak Hollanda Cumhurbaşkanı tarafından 1612 yılında ahidnâme almak üzere Osmanlı Devleti'ne gönderilmiştir⁷⁰⁰. İngiliz, Fransız ve Venedikli elçiler bunu engellemeye çalıştılsa da

i a'zama, kaptan-ı deryaya, yeniçeri ağasına ve valide sultana birer mektup yazılmasını belirtmiştir. Ayrıca Fransız elçisi Germingy'in eliyle Osmanlı Devleti'nde ilk İngiliz elçisi olan William Harborne hakkında dedikodular yapılmaya ve iftiralar atılmaya başlanmıştır. Bunun üzerine İngiliz elçiden hiç haz etmeyen Kılıç Ali Paşa'nın İngiliz gemisinin korsanlık suçundan onu mesul tutarak vezîr-i a'zama şikâyeti ile İngiliz elçi William Harborne sorgulanmış ve serbest bırakılınca da ülkesine dönmek zorunda kalmıştır. Bunun sonucunda ise Fransız kapitülasyonları yenilenirken İngilizlere verilen kapitülasyonlar iptal edilerek İngiltere yine Fransız bayrağı altında ticaret yapan ülke konumuna düşürülmüştür. Yılmaz, *a.g.e.*, ss. 25-26; İnalçık, *a.g.m.*, ss. 293-294.

⁶⁹⁸ Daniel Goffman, *Osmanlı İmparatorluğu'nda İngilizler 1642-1660*, Sabancı Üniversitesi Yayınları, haz. Büşra Ersanlı, İstanbul 2001, ss. 14-15.

⁶⁹⁹ Bülent Arı, "İlk Osmanlı-Hollanda Münasebetleri", *Osmanlı*, ed. Güler Eren, C. 1, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, ss. 493-494.

⁷⁰⁰ Hollanda tarafından ilk İstanbul elçisi olarak gönderilen Cornelis Haga'nın Osmanlı Devleti'ne gelme amacı sadece kapitülasyonların onaylanması değil aynı zamanda ortak düşman olan İspanya'ya karşı kurulan Osmanlı-Hollanda-Fas birliğini etkin kılma, Doğu Akdeniz'de ticari ilişkileri geliştirmek, Tunus ve Cezayir'deki Hollandalı esirlerin serbest bırakılmasını sağlama gibi sebepleride mevcuttu. Haga, Kaptan-ı derya Halil Paşa ile kurduğu dostluk sayesinde Osmanlı devlet adamları ile yakın diplomatik ilişkiler içerisinde girmesinin yanı sıra Halil Paşa'nın tavsiyeleri doğrultusunda diplomatik müzakerelerde taleplerini elde etmek için kendisine göre "*dostluk para ile satın alınamazdı*" ancak Osmanlı Devleti'nde de hediye olmadan padişah ve vezîr-i a'zamin huzuruna çıkılamayacağından dolayı oldukça kıymetli hediyeleri başta Padişah I. Ahmed ve Vezîr-i azam Nasuh Paşa olmak üzere önemli devlet adamlarına sunmuş ve Osmanlı-Hollanda resmi ilişkilerinin temelini atan kişi olmuştur. Theunnissen, *a.g.m.*, ss. 51-59.

başarılı olamamışlardır. İstanbul'a 17 Mart 1612'de gelen Cornelis Haga, Kaptan-ı derya Halil Paşa'nın da güçlü desteğini almıştır. Hollanda elçisi Sultan I. Ahmet'in huzuruna ancak iki ay sonunda Mayıs ayı içinde kabul edilebilmiştir. Osmanlı Devleti ile hemen görüşmelere başlayan Haga, Johan van Oldenbarnevelt'in 31 maddeden oluşan kapitülasyonlar metnini sunmuş ve 6 Temmuz 1612'de kapitülasyon metninin kendisine teslim edilmesiyle artık Hollanda da kapitülasyonlar sisteminin içine dâhil olmuştur. 1612 yılına kadar Hollandalı tüccarlar, İngiliz ve Fransız bayrakları altında Osmanlı Devleti ve Akdeniz limanlarında ticaret yaparken bu tarih itibarıyla diğer Avrupa devletleri ile aynı hak ve imtiyazlara sahip olmuşlardır⁷⁰¹. İngiliz, Fransız ve Venedikli elçiler bunu engellemeye çalıştılsa da başarılı olamamışlardır. İlk ahidnâmelerini bu şekilde elde eden Hollandalılar kendi ticari organizasyonlarını oluşturmak için teşebbüslerde bulunmaya başlamışlardır. Ticari organizasyonlarının merkezini İzmir yapan Hollandalılar siyasi otorite boşluğundan faydalanarak statülerini güçlendirmişlerdir⁷⁰². Elçilik görevini 1639'a kadar sürdüren Haga, kapitülasyonların sağladığı hak ve ayrıcalıklar çerçevesinde, öncelikle Hollanda'nın Osmanlı İmparatorluğu ile olan ticari ilişkilerini hızla geliştirmeye çaba göstermiş ve kısa sürede Türkiye ve Doğu Akdeniz ticaretinde Hollanda'nın üstünlüğünü tartışmasız hale getirmiştir⁷⁰³.

Osmanlı Devleti'nde faaliyet gösteren ve ticaret kolonisi oluşturan Hollandalı tüccarların sayısı, diplomatik ilişkilerin kurulması ve 1612 yılında kapitülasyonların da uygulanmaya başlaması ile hızla artmaya başlamıştır. 1609-21 yılları arasında, Hollandalı tüccarlar, Türkiye ve Doğu Akdeniz ile olan ticarete başta İngiltere ve Venedik olmak üzere diğer Avrupalı rakiplerinin önüne geçmişlerdir⁷⁰⁴. Görülüyor ki; bir Avrupa devletinin Osmanlı vezîr-i a'zamının desteğini sağlaması Osmanlı Devleti

⁷⁰¹Osmanlı Devleti sınırlarında ticaret yapabilmek için 1601 yılına kadar Fransız bayrağı altında ticari faaliyetlerini sürdüren Hollandalı tüccarlar, Fransızların 1604 yılında elde ettikleri ahidnâmede; İspanyol, Portekizli, Raguzalı, Katalan, Cenevizli, Ankonalı ve Floransalı tüccarların Fransız bayrağı altında ticaret yapacaklarına dair maddenin bulunması söz konusudur. Ancak Flandar mensubu olduğundan dolayı Hollanda bunlara dâhil değildir. Zira Flandarların İngilizlerin bayrağı altında ticaret yapacaklarına dair bir ibare mevcuttur. Nitekim Hollandalı tüccarlar 1601 yılından kendi elde ettikleri ahidnâmenin yılı olan 1612 yılına kadar İngiliz bayrağı altında ticaret yapmışlardır. İsmail Hakkı Kadı, Arşiv Belgelerine Göre 18. Yüzyılda Osmanlı-Hollanda İktisadi Münasebetleri, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Ortadoğu ve İslam Ülkeleri Enstitüsü, İstanbul 1997, s. 9; Arı, *a.g.m.*, ss. 496-497.

⁷⁰²Mehmet İpşirli, "Elçilerin Üsküdar'ı", *Uluslararası Üsküdar Sempozyumu VIII 21-23 Kasım 2014*, Üsküdar Belediyesi Yayınları, ed. Coşkun Yılmaz-Cengiz Tomar-Uğur Demir, C. I, s. 204; Kadı, *a.g.t.*, ss. 15-16.

⁷⁰³Himmet Umunç, "Türkiye'de Hollandalı Bir Seyyah: Cornelis de Bruyn ve Gözlemleri", *Bellekten*, C. LXXIII, S. 266, Nisan 2009, ss. 148-150.

⁷⁰⁴Umunç, *a.g.m.*, ss. 153-154.

olan diplomatik ilişkilerinin gidişatını ve geleceğini belirleyen en temel esastır. Bir Avrupa devleti, vezîr-i a'zam ile ne kadar iyi ilişki içerisinde bulunuyorsa Osmanlı Devleti nezdinde o denli itibara ve imtiyaza sahip oluyordu. Bunun yanı sıra Osmanlı Devleti tarafından verilen kapitülasyonlar ile Hollanda'nın da Avrupa ticaret güçlerinin arasında yerini alması Fransa'nın karşısında yeni bir rakibin daha çıkması ile birlikte Avrupa ticaretindeki üstünlüğünün ve Osmanlı Devleti nezdindeki ayrıcalığının yavaş yavaş kaybolmaya başladığının bir göstergesidir.

Diplomatik ilişkiler doğrultusunda söz konusu olan devlet ve o devletin elçileri, Osmanlı Devleti'nin vezîr-i a'zamı ile iyi ilişkiler içerisinde değilse Osmanlı Devleti ile yapılan ticarete oldukça önemli olan kapitülasyonlardan kazançlı bir şekilde yararlanamazlardı. Nitekim Köprülü Mehmed Paşa döneminde 1656 yılında Fransa elçisi M. de la Haye tarafından sadaret tebriğinin gecikmesiyle bozulan ve Girit seferi ile casusluk faaliyetleri doğrultusunda 1658 yılından itibaren yedi yıl boyunca fiili olarak kesilen Osmanlı-Fransa diplomatik ilişkileri Köprülü Fazıl Ahmed Paşa zamanında da olumsuz bir şekilde devam etmiştir. Zira Köprülü Mehmed Paşa'nın sadareti döneminde Fransa ile diplomatik ilişkilerin bozulmasıyla ödediği gümrük vergisi de yüzde üçten beşe çıkartılmış ve Fransa'nın ticarete diğer Avrupa devletlerinin gerisinde kalmasına yol açmıştır⁷⁰⁵. Osmanlı Devleti'ne kapitülasyonları yenilemek amacıyla gelen oğul M. Denis de la Haye, 1665 yılında Vezîr-i a'zam Köprülü Fazıl Ahmed Paşa ile yaptığı ilk görüşmede elçi oldukça soğuk ve ayağa kalkmadan karşılanmış, ilk görüşmede gelme sebebini düzgün bir şekilde açıklayamayan Fransız elçi M. Denis de le Haye, aynı yıl ikinci müzakerede bulunmuştur. Bu görüşmede elçi, Osmanlı-Fransız dostluğunun tasdik edilmesini istediğini ve bir önceki görüşmede kendisini ayağa kalkmadan karşılayan sadrazamın bu kez elçinin hak ettiği şekilde muamele göstermesi aksi takdirde Fransa'ya verilen kapitülasyonları iade ederek ülkesine dönmesi emrini aldığını belirtmiştir. Elçinin bu tavrına sinirlenen Vezîr-i a'zam Köprülü Fazıl Ahmed Paşa'nın hakaret etmesi sonucunda elçi yapılan muameleye dayanamayarak tercümanının elinden kapitülasyonları alarak vezîr-i a'zamın ayaklarının önüne atarak bir şey söylemeden kapıdan çıkmıştır. Bu durumda nasıl davranılması gerektiğini padişahın lalası Vanî Efendi ve Kaptan-ı deryaya danışan Fazıl Ahmed Paşa, padişaha haber göndermiştir. Ancak avda olan padişahın haber gelene kadar elçi üç gün sarayın bir odasında tutsak

⁷⁰⁵ Faruk Bilici, "XVII. Yüzyılın İkinci Yarısında Türk-Fransız İlişkileri: Gizli Harpten Objektif İttifaka", *Osmanlı, Yeni Türkiye Yayınları*, ed. Güler Eren, C. 1, Ankara 1999, s. 482; Gözübüyük, *a.g.t.*, ss. 48-49.

olarak kalmıştır. Elçi ile görüşen Kaptan-ı derya vezîr-i a'zamın kaftanını öpmeyi kabul ederse vezirin kendisini kabul edeceğini belirtmiş ancak elçi buna yanaşmamıştır. Yapılan birçok müzakere sonrasında padişahın kararı elçinin serbest bırakılması, yaşanan iki müzakerenin de yok sayılması ve elçiye törenlerde gerektiği şekilde muamele edileceği şeklinde olmuştur⁷⁰⁶. Vezîr-i a'zam Köprülü Fazıl Ahmed Paşa ile Fransız elçisi M. Denis de la Haye arasında bir sonraki müzakere 1666 yılının ocak ayında sadrazamın özel odasında yapılmış ve sadrazam ayağa kalkmamak için elçi odaya alındıktan sonra kendisi girmiştir. Her ikisi arasında da samimi bir şekilde geçen görüşme daha önceki olaylar hiç yaşanmamış şekilde sürdürülmüştür. Elçi ve maiyetine kahve ve şerbet ikram edilip 24 adet kaftan hediye edilmiştir. M. Denis de la Haye kapitülasyonların yenilenmesi ve Kızıldeniz'den Hindistan'a kadar olan bir ticaret serbestliği istediye de vezîr-i a'zam istenilen şartlarda bunları kabul etmemiştir. Tüm bunların üzerine Fransa'nın istemediği Ceneviz elçisinin Osmanlı Devleti'nde kabul edilmesi iki ülke arasındaki ilişkileri daha da çıkmaza sokmuştur. Fransa, Kandiye'nin Osmanlı Devleti tarafından fethini geciktirmeye çalışırken, Osmanlı Devleti de Fransız tüccarlara büyük avaniler kesmiş ve iki devlet de birbiri aleyhinde faaliyetlerde bulunmaya başlamıştır. Fransa kralı 1668 yılında elçiye Osmanlı Devleti'nin vezirleri talep etmedikçe kapitülasyonların yenilenmesini talep etmemesini ve Fransa'ya dönmesini emretmiştir. Elçi, İstanbul'da bulunan Sadaret Kaymakamı'ndan dönüşü için Babıâli'nin iznini beklediğini bildirmiştir. Yeni bir elçinin Osmanlı Devleti'ne gelip gelmeyeceğini soran kaymakama elçi M. Denis de la Haye, Hollanda ve Ceneviz'in diplomatik temsilcileri gibi tüccar ya da kâtip gönderileceğini ve bunun da çeşitli sebeplerinin olduğunu belirtmiştir⁷⁰⁷.

Vezîr-i a'zam Fazıl Ahmed Paşa'nın emri ile 1669'un Mart ayında ülkesine dönmesi için izin verilen elçi aynı yılın Temmuz ayında tekrar Osmanlı Devleti'ne dönmüşse de Fransız tüccarları elçi M. Denis de la Haye Osmanlı Devleti'nde elçi olarak bulunduğu sürece kapitülasyonların yenilenmeyeceği ve Hindistan'dan Kızıldeniz'e ticaret yolunun asla açılmayacağını Fransa hükümetine sıkça yazmaları üzerine bunun doğru olabileceğine inanılmıştır. Elçi M. Denis de la Haye Fransa'ya geri

⁷⁰⁶ Chardin, *a.g.e.*, ss. 48-50.

⁷⁰⁷ Bu sebepler arasında; Fransa elçisinin onurunun yeterince gözetilmemesi, üç yıldan bu yana Fransa kralının yaptığı şikâyet ve isteklere önem verilmemesi, kapitülasyonların yenilenmemesi, İngiliz, Hollanda ve Ceneviz tüccarları yüzde üç gümrük vergisi öderken Fransa tüccarlarının yüzde beş gümrük vergisi ödemeleri Fransa'nın itirazlarına rağmen Ceneviz elçisinin kabul edilmesi, üç yıldır Fransa'nın iki yüz bin livre avani ödemek zorunda bırakılması bulunmaktadır. Chardin, *a.g.e.*, ss. 51-52.

çağırılmış yerine 1670 yılının Ağustos ayında M. de Nointel tayin edilmiştir⁷⁰⁸. Padişah ve vezîr-i a'zam ile görüşme yapmadan önce Osmanlı Devleti'ne geliş amacını bildiren ve isteklerini sıraladığı 30 maddelik bir dilekçe yazarak vezîr-i a'zamin tercümanı Panaotis'e teslim etmiştir. Babîâli tarafından gülünç bulunan bu maddeler, Osmanlı Devleti'ne Fransa'nın ikili ilişkileri bozmak için bahane aradığını düşündürmüştür⁷⁰⁹. Babîâli bu istekler için kralın mektubunun getirilmesini istemiştir. Ayrıca Padişah ve vezîr-i a'zam tarafından kabul edilmek için Fransa elçisi M. de Nointel'e elinde itimatnamesinin olup olmadığı sorulmuş ve altı ay içinde kralın mektubunun getirilmesinin sözü istenmiştir. 1671'de bu sözü veren elçi ile vezîr-i a'zamin görüşmesinde elçi M. de Nointel, Fransa'nın Osmanlı Devleti'nin dostu olduğunu belirtmiş ancak vezîr-i a'zam "*Fransızlar dostumuz ancak her nedense her yerde onları düşmanlarımızla birlikte görüyoruz*" demiştir. Padişahın huzurunda da bir şey elde edemeyen elçi, divânda verilen yemek esnasında isteklerinden bahsetmiş ancak vezîr-i a'zam tarafından "*Büyükelçi Bey sözünüzü tutunuz, altı ay sonra dost mu düşman mı olduğunuzu anlayacağız*" diyerek susturulmuştur. 1 Eylül 1671'de vezîr-i a'zam altı ayın dolmak üzere olduğu ve kralın mektubunu beklediğini bir mektup aracılığıyla elçiye iletmıştır. Nitekim Hollandalılar ile savaş yapacak olan Fransa, Osmanlı Devleti ile de aynı anda savaşmak istemediğinden M. de Hervieu ile padişah nezdindeki Fransa temsilcisinin M. de Nointel olduğu ve onun dışında kimseyle müzakere edilemeyeceği yazılmıştır⁷¹⁰. Bu mektubun gelmesi sonucu kendisine inanılan elçinin ilk görüşmede sunduğu dilekçede bulunan isteklerin yarısı kadar talebin yer aldığı yeni bir dilekçeyi Babîâli'ye takdim etmiştir. Ancak vezîr-i a'zam bunları da abartılı bularak önemli olarak sayılan dokuz maddenin ise hiç kabul edilemeyeceğini belirtmiştir. Vezîr-i a'zam tarafından kabul edilen maddeler sadece kutsal topraklar meselesinden bahsedilmemesi

⁷⁰⁸ Chardin, a.g.e, s. 54.

⁷⁰⁹ Elçinin 30 maddeden oluşan isteklerinin en önemlileri; 1-Babîâli'nin yerleşmiş olanların dışında Fransız bayrağı altında bulunmayan hiçbir Avrupa devletini ülkesine kabul etmemesi, Venedik ve Ceneviz dışında Osmanlı Devleti'ne gelmek isteyen İtalyanların Fransız bayrağını kabul etmesi ve Fransız elçisinin güvencesinin şart olması 2-İngilizler, Hollandalılar ve Cenevizliler gibi Fransızların da yüzde üç gümrük vergisi ödemeleri 3-Padişahın Fransızlara giriş parası dışında bir ücret talep etmeden Osmanlı topraklarından geçerek Kızıldeniz üzerinden Hindistan'da ticaret yapma serbestliğinin tanınması 4-Kutsal topraklarda yaşayanların yönetiminin Romalı Katoliklere verilmesi 5-Fransa kralının Babîâli'de Hıristiyanların tek himayecisi olarak kabul görülmesi 6-Osmanlı Devleti'nde yaşayan bütün Katoliklerin Fransa kralının himayesinde olarak kabul görülmesi 7-İstanbul'da Fransız Kapusenlerin 15 yıl önce yanan kiliselerini Galata'da tekrar yapabilmeleri 8-Osmanlı Devleti'nde bulunan tüm Hıristiyanların kiliselerini izin almadan tamir edebilmeleri ve yeniden inşa edebilmeleri 9-Osmanlı Devleti'nde köle olan bütün Fransızların serbest bırakılması şeklindedir. Chardin, a.g.e, ss. 57-58.

⁷¹⁰ Chardin, a.g.e, s. 60-62.

şartıyla gümrük vergilerinin azaltılması ve Kızıldeniz ticaretinin kabul edilmesi maddeleridir⁷¹¹.

1672 yılında vezîr-i a'zam ve padişahın Lehistan üzerine sefere çıkacağı ve müzakerelerin de yeterince ilerlememesinden dolayı görüşmelerini reîsü'l-küttâb ile yapmaya başlamıştır. İkili arasında üç defa yapılan müzakereler sonucunda Fransa'ya verilecek ve yenilenecek kapitülasyonlar belirlenmiştir⁷¹². Nitekim Osmanlı Devleti tarafından bir devlete verilen ahidnâmeler ve o devletin tüccarlarına kolaylık sağlayacak olan kapitülasyonların verilmesinde de vezîr-i a'zamin ne derece ciddi rol oynadığı görülmektedir.

Ancak Fransa'nın Hollanda ile savaşta başarı sağlaması, Osmanlı Devleti'nin Lehistan seferinde yaşadığı başarısızlıklar, Köprülü Fazıl Ahmed Paşa'nın düşüncelerinin değişiklik göstermesinde büyük rol oynamıştır. Müzakereler sonucunda yeni kapitülasyonların kabulü gerçekleşmiş ve 17 Ağustos 1673 tarihinde elçiye tebliğ olunmuştur⁷¹³.

Özetle; Yavuz Sultan Selim döneminde Fransa'ya verilen kapitülasyonlar, 1520'de Kanuni Sultan Süleyman tarafından onaylanmış ve 1536 yılında Vezîr-i a'zam İbrahim Paşa ile elçi J. de la Forest arasında yapılan müzakereler sonucunda kapsamlı bir kapitülasyon antlaşması yapılmıştı. Ancak İbrahim Paşa'nın idamı ile onaylanamayan bu antlaşma ancak 18 Ekim 1569 tarihinde Vezîr-i a'zam Sokullu Mehmed Paşa döneminde uygulamaya konulmuştur. Böylece önceden Venedik'e verilen ticari ayrıcalıklardan Fransa da yararlanmaya başlamıştır⁷¹⁴. Bu dönemden

⁷¹¹ Chardin, *a.g.e.*, ss. 64-65.

⁷¹² BOA, *Fransa Atık Nişan ve Ahkam Defteri (1634-1666)*, DVNS.DVE.d....26/1. Fransızlara verilen kapitülasyonlarda yer alan maddeler; *Fransızlar da bu tarihten itibaren yüzde üç gümrük vergisi verecek, Osmanlı topraklarına girerken verilen yüzde beşlik bir gümrük vergisi dışında bir daha vergi ödemedi Kızıldeniz yoluyla Hindistan'da ticaret yapabilecekler, Fransız Kapusenler Galata'da yanan Saint-Georges kiliselerini yeniden inşa edebilecekler, Osmanlı sınırlarında yer alan Fransız kiliseleri Fransa kralının koruması altında olacak, Fransız elçisi Galata'da bulunan güçsüzlerin himayecisi olacak ve dini ibadetler verdirebilecek, Fransız köleler bazı şartlarla serbest bırakılabilecekti.* Chardin, *a.g.e.*, ss. 68-69.

⁷¹³ Marki de Bonnac, *İstanbul'da Fransız Elçiliği Marki de Bonnac'ın Tarihi Hatırat ve Belgeleri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, (çev. Ali Şevket Bizer), Ankara 2017, ss. 75-78; Galland, *a.g.e.*, ss. 8-9; Bilici, *a.g.m.*, s. 487.

⁷¹⁴ Nitekim ahidnâmelerle belirli bir çerçevede oluşturularak belirlenmiş ticari imtiyazlar neticesinde Venedik ve Fransa Osmanlı Devleti'nde ticaret yaparken serbestçe dolaşma hakkı ve diğer Avrupa devletlerini de kendi bayrakları altında ticaret yapmalarına müsaade eden bir ayrıcalık elde etmişlerdir. Bunun yanı sıra Osmanlı Devleti sınırlarında ticaret yapacak olan diğer Avrupa devletlerinin de karşısında oldukça üstün bir pozisyona ulaşmışlardır. Bu ticari imtiyazları kullanan devletlerin statüsüne 1580 yılında elde ettiği ahidnâme ile İngiltere de sağlamış olmakla birlikte ahidnamede "*İngiliz tebaası olan herkesin Osmanlı memleketlerinde serbestçe ticaret yapabileceği*" tanımlanmıştır. Sezer, *a.g.m.*, s. 107.

itibaren Venedik ile ticari rekabet içerisine giren Fransa, 1570-1573 yılları arasındaki Osmanlı-Venedik savaşı sonrasında Doğu Akdeniz’de Venedik’in yerini almıştır. Diğer Avrupalı tüccarlar, bilhassa İngiliz ve Hollandalılar, Fransız bayrağı altında ticaret yapabilmişlerdir. Avrupalı devletler arasında söz konusu olan bu ticari ayrıcalıklarının bir siyaset aracı olarak kullanan Fransa, 1589 yılında kapitülasyonları yenilenince ticarete doruk noktasına ulaşmıştır. Ancak Fransa’nın ticarete gerçekleşen bu hızlı yükselişinin düşüşü de bir o kadar hızlı olmuştur. Osmanlı padişahı III. Murad’ın 1580’de İngiltere Kraliçesi Elizabeth ile nâmeler aracılığıyla gerçekleştirdiği iyi ilişkiler doğrultusunda İngilizlere verdiği kapitülasyonlarla Fransızlarla eşit ticari haklara sahip olmaları sonucunda Fransa ilk rakibi ile karşı karşıya kalmıştır⁷¹⁵. Bunun yanı sıra Fransız elçi M. de la Haye ile Köprülü Mehmed Paşa arasında yaşanan olay sonucunda İngilizlerle eşit şartlarda olmak bir yana gerisine düşmüştür. Zira ödedikleri gümrük vergisi yüzde üçten beşe çıkarılmış ve Avrupa devletlerini kendi bayrağı altında ticaret yaptırma ayrıcalığını İngiltere’ye kaptırmıştır. Yine 1612 yılında Hollanda’ya da ticari ayrıcalıkların verilmesi ile Fransa ticarete tamamen arka planda kalmıştır. Fransa’nın Osmanlı Devleti nezdinde ve Avrupa devletleri karşısında ticari açıdan geride kalma durumu 1673 yılına kadar devam etmiştir⁷¹⁶.

Osmanlı Devleti, 1699 Karlofça Antlaşmasına kadar Avrupa devletlerine karşı kendisine muhatap kabul etmeyen bir anlayış içerisinde yaklaşmış ve akdedilen ahidnameler de padişahın bir lütfu olarak tek taraflı verilmiştir. İlk defa ciddi kayıplar yaşanan Karlofça antlaşması sonrasında bu tarihe kadar hiçbir devlet ile uzun süreli antlaşmalar yapmayan Osmanlı Devleti, Rusya-Avusturya ittifakı karşısında almış olduğu mağlubiyet sonucunda bir antlaşma yapmak mecburiyetinde kalmıştır. Bu imzalanan antlaşma sonrası I. Mahmud tarafından Çariçe Anna yönetimindeki Rusya’ya 1739 tarihli ahidnâme verilmiştir. XVI. ve XVII. yüzyılın ahidnâmelerinden oldukça farklı olan bu ahidnâmede Osmanlı Devleti’nin üstünlüğü hala kabul edilse de içerdiği maddeler açısından Rusya’nın lehine olduğu barizdir. Bu ahidnamenin farklılığı Osmanlı Devleti’nin bu dönemde yaşadığı siyasi ve askeri farklılık ve değişimlerinin

⁷¹⁵ Ahmet Refik Altınay, “XVI. Asırda Türkiye” *Türkler ve Kraliçe Elizabeth 1200-1255*, İstanbul Matbaacılık ve Neşriyat, İstanbul 1932, ss. 5-9.

⁷¹⁶ Halil İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2015, ss. 143-144.

Osmanlı diplomasi anlayışında meydana gelen karşı tarafın da dikkate alındığı bir mukavelename olmasından ileri gelmektedir⁷¹⁷.

Yabancı devletlerin elçileri yine ülkelerinin ticareti ve tüccarları için Osmanlı Devleti'nde çeşitli faaliyetlerde bulunmuşlardır. Nitekim Osmanlı Devleti'nde 1647-1661 yılları arasında elçilik vazifesinde bulunan Sir Thomas Bendish, İngiliz tüccarlarının haksızlığa uğradıklarını ve bu haksızlık için başvurulmuş makamlardan bir cevap alamadıklarından padişaha sesini duyurmak ve maruzâtını bildirmek için Topkapı Sarayı'nın önüne sekiz adet İngiliz savaş gemisini getirtmiştir. İçi İngiliz tüccarlarla dolu gemide bulunan topları ateş edebilecek şekilde saraya çevirerek saldırı değil uyarı amaçlı bir harekette bulunmuştur. Elçi, bu şekilde tüccarların haklarını korumaya çalışmış ve amacına da ulaşmıştır. Vezîr-i a'zâmın padişah gemileri görmeden meseleyi çözmesi ve İngiliz tüccarların uğradığı haksızlığın giderilerek zararlarının karşılanması ile konu kapanmıştır⁷¹⁸.

Osmanlı Devleti ile olan ticari ilişkilerde etkin rol oynayan yabancı devletlerin tüccarları çoğu zaman Osmanlı Devleti'nde bizzat elçilik vazifesinde de bulunmuşlardır. Bu duruma örnek vermek gerekirse; XV. yüzyılda başlayan Osmanlı-Rus ilişkilerinde XVI. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren Osmanlı padişahlarının nâmelerinin Rus yöneticilerine ulaşmasını ve bunların cevabı olan Rus çarının da mektubunu tekrar Osmanlı Devleti'ne getirilmesinde Rus tüccarları önemli rol oynamaktadırlar. 1529, 1542, 1544 ve 1550 yıllarında iki ülke arasında diplomatik ilişkilerin yürütülmesini sağlayan Andrian Karkokandella bu tüccarlardan sadece bir tanesidir⁷¹⁹. Buradan da anlaşılacağı üzere tüccarlar, herhangi iki ülke arasında sıkça diplomatik talimatları yerine getirir, diplomatik misyonlar yüklenirlerdi.

4.2.2. Vergi ve Haraçların Zamanında Ödenmemesi

Osmanlı Devleti, savaş sonrasında sabit bir sınır tanımadığı için kendilerine akın ve talan imkânı veren yerlerde istediği zaman istediği hareketi yaparak savaşın devam edebileceği düşüncesini karşı tarafta uyandırır. Bu yüzden Osmanlı Devleti'ne mağlup

⁷¹⁷ Uğur Kurtaran, "Sultan Birinci Mahmud'un Rusya'ya Verdiği 1739 Tarihli Ahidnamenin Diplomatik Açıdan Tahlili", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. XXIX, S. 1, 2014, ss. 221-228.

⁷¹⁸ Yılmaz, *a.g.e.*, s. 209.

⁷¹⁹ M. Nekrasov, "XVI. Yüzyılda Rus-Osmanlı Ekonomik İlişkileri", *Türk-Rus İlişkilerinde 500 Yıl*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1999, s. 94.

olan devletler savaştan sonra genellikle sınırların belirlenmesini istemektedir. Bunun karşılığında ise Osmanlı Devleti'ne vergi ve haraç ödemeyi kabul etmektedirler. Osmanlı Devleti'nin sınırlarda karşı tarafa bıraktığı toprak parçası için “*vergi*” veya “*haraç*”, senelik ödemeleri için alınan paralara ise “*onur hediyeleri*” denilmektedir.

Osmanlı Devleti ile herhangi bir devlet arasında yapılan bir savaş sonrasında varılan antlaşma neticesinde kaybeden devlet Osmanlı Devleti'ne belirlenen şartlarda ve tespit edilen oranda vergi ve haraç vermek zorundadır. Her yıl verilmek zorunda olan bu vergi ve haraçlar ödendiği sürece iki devlet arasındaki diplomatik ilişkiler normal düzeyde seyretmektedir. Kanuni Sultan Süleyman döneminde 1564 yılında I. Ferdinand ölünce yerine geçen oğlu II. Maximilian'ın üç elçisi aynı yıl içerisinde Avusturya İmparatorluğu'nun vergilerini getirmişlerdi⁷²⁰. Bunlar 60 bin talerden oluşan haraç ve toplamda 20 bin teleri bulan dağıtılacak nakit para ve armağanlardır⁷²¹.

Söz konusu olan bu vergi ve haraçlar teminat verildiği gibi zamanında ödenmezse iki devlet arasında ilişkiler bozulur, bazen de kopma noktasına gelebilirdi. Nitekim bu durum devletlerarası ilişkilerde sürekli olarak sıkı bir şekilde takip edilirdi. Vergi ve haraçların zamanında ve belirtilen şekilde ödenip ödenmediği ilgili görevliler tarafından takip edilse de yine bu noktada vezîr-i a'zam her zaman bir üst kontrol mekanizması olarak bu işi de incelemektedir.

Osmanlı Devleti ile Safeviler arasında 1612 yılında imzalanan Nasuh Paşa barış antlaşmasından üç yıl sonra iki devlet arasında yeniden çekişmeler başlamıştır. Barış antlaşmasının bozulmasının sebebi ise; sınır-hudut tayini meselesi ve Şah Abbas'ın yıllık olarak göndermeyi taahhüt ettiği iki yüz yük ipeği Osmanlı Devleti'ne göndermemesi olmuştur. Osmanlı-Safevi sınırlarının 1555 yılında Kanuni Sultan Süleyman döneminde olduğu şekilde belirlenmesi kabul edildiği halde 1614'te İran Murahhası ve Revan Hâkimi Emir Gune Han ile Van Beylerbeyi'nin tespit ettiği hudutnamede Ahıska'nın Safevilere ait olduğu iddiasında bulunulması iki ülke arasındaki ilk anlaşmazlık olmuştur. Osmanlı Devleti İstanbul'da bulunan Safevi elçisi Kadı Han ile müzakerelerde bulunarak bu tür davranışların barışı bozacağından

⁷²⁰ Osmanlı Devleti tarafından İmparator Ferdinand'ın ölümü üzerine İstanbul'daki Avusturya elçisine taziyede bulunulmasının yanı sıra Ferdinand zamanında verilen ahidnâmenin ve iki devlet arasındaki dostluğun devamı isteniyorsa bildirilmesini belirten bir mektup elçi aracılığıyla Maximilian'a bir mektup gönderilmiştir. Bu mektuba karşılık olarak Avusturya imparatorluğu tarafından üç elçi padişahın huzuruna gönderilmiştir. 6 Numaralı Mühimme Defteri 972/1564-1565 Özet-Transkripsiyon ve İndeks, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Ankara 1995, ss. 34-35.

⁷²¹ Gerlach, *a.g.e.*, ss. 24-25.

bahsetmiştir. Ayrıca Osmanlı Devleti tarafından Safevi Devleti'ne gönderilen elçi İncili Çavuş'un iki yıldır tutuklanmış ve İstanbul'a gönderilmemiş olmasının yanı sıra 1612'de bir kere ödediği iki yüz yük ipeği bir daha ödememiştir. Bunun üzerine antlaşmaya aykırı davranış ve tutumlarından dolayı 22 Mayıs 1615'te Vezîr-i a'zam Serdar Kara Mehmed Paşa, Safevi Devleti'ne karşı sefere çıkmıştır⁷²².

4.2.3. Sefer Hazırlıklarını Önlemek İçin Yapılan Girişimler

Osmanlı Devleti'nin herhangi bir devlet ile olan diplomatik ilişkileri çıkmaz yola girip bozulunca sefer hazırlıkları yapılmaya ve ilişkiler karşılıklı mücadele yoluna girerdi. Osmanlı Devleti'nin devlet idaresinde yabancı ülkelerin hükümdarları ve elçileri tarafından yerleştirilmiş casuslar bulunmaktaydı. Bu casuslar aracılığıyla yapılacak olan seferlerin hazırlıklarını haber alan elçiler çeşitli vaadler ile Osmanlıları bu sefer girişiminden vazgeçirmeye ve ilişkileri tekrar diplomatik münasebetler boyutuna taşımaya çalışırlardı. Bu bağlamda muhatap olacakları ilk makam doğal olarak devlet içerisinde söz sahibi ve en yetkili kişi olan vezîr-i a'zam olmaktadır.

Avrupa devletlerinin elçileri kendi ülkelerinin aleyhine olacak bazı durumlarda Osmanlı Devleti tarafından bir diğer Avrupa ülkesine karşı yapılacak seferlerin hazırlıklarını engellemeye çabalamışlardır. Nitekim 1532 yılında Fransa kralı François'in elçisi Rincon İstanbul'a gelmiş ve Padişah Kanuni Sultan Süleyman ile Vezîr-i a'zam İbrahim Paşa tarafından dostane bir muamele ile karşılanmıştır. Fransa kralı bizzat elçisi Rincon'a Avusturya imparatoru ve kardeşi aleyhinde icraatlarda bulunmasını değil, Osmanlı Devleti'nin Avusturya üzerine yapacağı savaştan vazgeçmesini sağlama ve sefer hazırlıklarını durdurma emri vermiştir. Rincon, Kanuni Sultan Süleyman'ın Avusturya üzerine yapacağı seferden vazgeçmesi ve seferinin yönünü Güney İtalya olarak tayin etmesi için Vezîr-i a'zam İbrahim Paşa ile de bu husus hakkında birçok müzakerede bulunmuşsa da başarılı olamamıştır⁷²³. Elçiler, Osmanlı vezîr-i a'zamı ile gerçekleştirilen müzakereler sonucunda bazen başarılı olarak

⁷²² Remzi Kılıç, *XVI. ve XVII. Yüzyıllarda Osmanlı-İran Siyasi Antlaşmaları*, Tez Yayınları, haz. Ensar Köse, İstanbul 2001, ss. 169-170.

⁷²³ M. Tayyib Gökbilgin, "Kanuni Sultan Süleyman'ın Macaristan ve Avrupa Siyasetinin Sebep ve Amilleri", *Kanuni Armağanı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2001, s. 21.

Osmanlı Devleti'ni sefer kararından vazgeçirebilirken bazen de olumsuz bir netice olarak kararından döndürememişlerdir⁷²⁴.

Kanuni Sultan Süleyman'ın 1554 yılında Amasya'da kışlamasını muhtemel bir İran seferi için yapılan hazırlıklar olarak yorumlayan İran şahı Tahmasb, Tebriz, İsfahan, Erdebil ve Şirvan'ı kaybetmek istemediğinden dolayı Osmanlı Devleti ile barış yapmanın daha iyi olacağı düşüncesiyle Kanuni'nin Amasya'da bulunduğu yere elçilerini göndermiştir. Elçiler için kurulan divânda ziyafet verildikten sonra geliş sebebini açıklamaları istenmiştir. Geçmişte yapılan olayların tekrar yaşanmayacağını ve kusurlarının affedilmesini dileyerek Şah Tahmasb tarafından yazılan mektubu iletiler. Daha sonra Amasya'da bulunan İran elçilerine Vezîr-i a'zam Ahmed Paşa ve diğer vezirler davette bulunmuşlardır. Elçiler ile vezîr-i a'zam arasında yapılan müzakereler sonucunda padişah tarafından değerli hil'âtlar, altın düğmeli saltalar, süslü eğerler ve Arap atları armağan edilmiştir. Padişah tarafından şaha yazılan nâme verilerek elçilik heyetinin ülkesine dönmesine izin verilmiştir. Padişah Kanuni Sultan Süleyman sefer hazırlıklarından vazgeçerek İstanbul'a dönmeye karar vermiş ve İran elçileri barışı sağlamaya muvaffak olmuşlardır⁷²⁵.

4.2.4. İttifak Tâlebinde Bulunmak

Devletler arası ilişkilerde herhangi bir Batılı güç Osmanlı'nın siyasî ve ticarî desteğini alırsa, kendileri arasındaki mücadelede daha üstün bir konum elde etmiş sayılmaktaydı. Bu yüzden Avrupalı devletler özellikle XVI. yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti'nin desteğini sağlamaya çalışmış ve diğer batılı devletlerle olan güç yarışını önde götürmeye gayret göstermiştir. Bunun en iyi örneği, XVI. yüzyılda Fransa'nın I. François ile Kanunî Sultan Süleyman'dan başlayarak Osmanlılardan aldığı siyasî ve ticarî destek sayesinde çevresinde kendisini yok etmeye çalışan güçlerle mücadelesinde görülmektedir. Bazen Fransa, bu desteği kaybettiği zamanlarda komşularıyla yaptığı

⁷²⁴ 1593 yılında Sultan III. Murad'ı Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu'na sefer yapmayı çeşitli sebeplerle kabul ettiren ve ordunun başında yer alacak olan Vezîr-i a'zam Koca Sinan Paşa, Alman elçi Kreckwitz ve maiyetini ikinci kez konaklarına kapatmayı başarmıştır. İngiltere elçisi ve Venedik balyosu hazırlıklarına başlanan Alman seferini önlemek için her türlü çabayı sarfetmelerinin yanı sıra vezîr-i a'zamin huzuruna kabul edilmeyi talep etmişlerse de Koca Sinan Paşa bu talepleri geri çevirmiştir. Seidel, *a.g.e.*, s. 37.

⁷²⁵ Celalzâde Mustafa Çelebi, *Kanuni'nin Tarihçisinden Muhteşem Çağ Tabakâtü'l Memâlik ve Derecâtü'l-Mesâlik*, Kariyer Yayıncılık, haz. Ayhan Yılmaz, İstanbul 2011, ss. 332-344.

mücadelelerde zor ve tehlikeli anlar yaşamıştır⁷²⁶. Fransa kralı I. François'in 25 Şubat 1525'te Pavia'da esir düştüğünde Fransa saltanat naibesi Louis de Savoie'nin bir ajan olan Jean Frangipani aracılığıyla François'in annesinin yazdığı mektubu göndererek Kanuni Sultan Süleyman'dan Alman İmparatoruna karşı yardım istemesiyle Fransa ile ittifak adına ilk temaslar başlamıştır⁷²⁷. Bunun üzerine Kanuni Sultan Süleyman, Alman İmparatorunun müttefiki olan Macaristan'ın üzerine sefer yapacağını belirterek kendilerinin ittifak teklifine olumlu yanıt vermiştir⁷²⁸.

1532'den itibaren Fransa ile resmî ittifak müzakerelerinde oldukça ileri gidilmiştir. 1535 yılında Fransa'nın elçisi olarak İstanbul'a gelen M. de La Forest Vezîri a'zam İbrahim Paşa ile yaptığı müzakerelerde Osmanlı Devleti'nin ertesi yıl bütün kuvvetleri ile karadan ve denizden Habsburglara karşı taarruza geçmesini ve Fransa kralına bir milyon duka altın yardımının yapılmasını istemiştir. Osmanlılar, Gran seferi dönüşünde İtalya'ya saldırı işini ele almışlardır. Osmanlı kuvvetleri Arnavutluk'tan İtalya'ya çıkacak, Fransızlar da Lombardia'ya gireceklerdi. Fransa ile bu ittifak müzakereleri esnasında 1536 yılında Fransa'ya ticarî haklar ve ayrıcalıklar tanıyan ilk

⁷²⁶ Osmanlı Devleti'nin Fransa ile yapmış olduğu bu ittifak diplomatik sahada sadece Fransa'ya değil, aynı zamanda Osmanlı Devleti'ne fayda sağlamıştır. Avrupa devletlerinin birleşerek Osmanlılara karşı yürüttükleri düşmanlıkta bir çatlak oluşturmuş, Osmanlı Devleti'nin Avrupa siyasetinde bazı olaylarda daha aktif bir rol oynamasını sağlamıştır. Bu sebeptendir ki, Kanuni Sultan Süleyman dönemi itibarıyla hemen hemen bütün Avrupa devletlerinin de Osmanlı topraklarında menfaatlerini geliştirmek ve siyasi-ticari çıkarlarını temsil etmek amacıyla birer diplomatik temsilciler oluşturdukları bilinmektedir. Yalçınkaya, *a.g.m.*, ss. 428-429.

⁷²⁷ Halil İnalçık, "Avrupa Devletler Sistemi: Fransa ve Osmanlı", *Doğu-Batı*, Yıl. 4, S. 14, Şubat, Mart, Nisan 2001, ss. 134-135; Söz konusu olan mektup Jean Frangipani tarafından 6 Haziran 1525'te getirilmiş olmakla birlikte Sultan Kanuni Sultan Süleyman tarafından büyük bir ihtişamla karşılanırken kendisine 10.000 akçe ve altın işlemeli bir kaftan hediye edilmiştir. Ayrıca Marino Sanuto'nun I Diarii'sinde de üzerinde dikkatle durulduğu üzere hediyesiz gelen elçilerin hoş karşılanmadığı bilinen bir husus olmasına ve armağan getirmeden gelen Avusturya elçilerinin Vezîri a'zam İbrahim Paşa tarafından aşağılandığına tanık olunan bu dönemde Fransa elçisinin hediyesiz olmasının hoşgörüyü karşılanması, İstanbul'a giriş merasiminde görkemli bir şekilde kabul edilmesi ve ağırlanması Fransa'nın Osmanlı Devleti'nin siyasi çemberi içerisinde önemli bir rol oynadığının açık bir göstergesidir. Özlem Kumrular, "Avrupa'nın İnşasında Osmanlı Etkisi: Habsburg Gücüne Karşı Osmanlı-Fransız İttifakının Avrupa'daki Fransa İmajına Katkısı ve Fransa'nın Majestik Orbis Christianus İdeasının Çöküşündeki Rolü" *Doğu Batı*, Yıl. 13, S. 52, Şubat, Mart, Nisan 2010, s. 26.

⁷²⁸ Alman İmparatorunun gücünü kırmak için Macaristan üzerine yapılan bu savaşın mahiyeti ve Fransa'ya ittifak adı altında yapılan bu yardım hakkında vezîri a'zam İbrahim Paşa, 1530 yılında Osmanlı Devleti'ne gelen Alman İmparatoru Ferdinand'ın elçileri olan Jurisies ve Lamberg'e şu bilgileri verdiği bilinmektedir; Fransa kralı I. François'in ve annesinin padişahın yanı sıra kendisine de yardım ve ittifak için bir mektup ile ricada bulduklarından bahsetmiştir. Padişahın ilk hareket için ilk hedefinin Milano olduğu ancak kendisi aracılığıyla Venedik ile bir ittifak yaptığından dolayı seferin rotasının Macaristan olarak değiştirildiğine de değinmiştir. Dolayısıyla İbrahim Paşa, padişahın kararlarının üzerinde etkisinin büyük olduğuna ve seferin yönünün tayin edilmesinde bile büyük rol oynadığını elçilere dolaylı yoldan göstermek istemiştir. Gökbilgin, *a.g.m.*, ss. 9-11.

kapitülasyonların verildiği iddia edilir. Ancak bu bir taslak halinde kalmış olup resmi anlamda uygulamaya geçilememiştir⁷²⁹.

Bir diğer ittifak talebi, Kanuni Sultan Süleyman döneminde 1547 yılında ve Rüstem Paşa'nın vezîr-i a'zam olduğu zamanda Rus Çarı IV. İvan tarafından İstanbul'a Adaşev adında bir elçi gönderilmiştir. Elçinin geliş amacı Osmanlı Devleti'ne Lehistan'a karşı ittifak talebinde bulunmaktır. Ancak bu isteği kabul edilmeyerek sadece Ruslar ile bir ticaret antlaşması yapılmıştır⁷³⁰. Rusya, 1615 ve 1621 yıllarında da Lehistan'a karşı Osmanlı Devleti'ne ittifak talebini tekrarlamış ancak çeşitli nedenlerle istekleri kabul görmezken IV. Murad döneminde bu talep daha olumlu bir karşılık bulmuştur⁷³¹.

Bir ittifak girişimi de; yine 1547 yılında D'Aramon'un elçilik heyeti ile birlikte İstanbul'a gönderilmesi ve elçinin Kanuni Sultan Süleyman'ın Tebriz kuşatmasına şahitlik ettiği yılların ardından 1550'de Avusturya İmparatoru Şarlken'in Tunus'ta Mehdiye'yi ele geçirmesi sonucunda Fransa kralının aradığı fırsatın doğması ile ortaya çıkmıştır. Zira bu durum Osmanlı Devleti ile Avusturya arasında 1547'de yapılan antlaşmaya aykırı olması nedeniyle barışı zedeleyen bir olaydır. Ancak Osmanlı Devleti, bu duruma Fransa'nın istediği şekilde bir tepkide bulunmayınca elçi D'Aramon aracılığıyla bunun Osmanlı Devleti'nin gücü ve üstünlüğüne hakaret sayılacağından Avusturya ile savaş yapması için teşvik edilmiştir. Ayrıca Fransa elçisi D'Aramon, Fransa kralı II. Henri'nin Osmanlı Devleti'ne her türlü yardımın yapılacağı bir ittifaka hazır olduğunu bildirmiştir. Vezîr-i a'zam Rüstem Paşa, öncelikle bu durumu Avusturya'nın İstanbul elçisi Malvezzi ile müzakere edeceğini ve Mehdiye'nin geri verilmesi için kendilerine üç ay tanınacağını ancak Avusturya kralı V. Karl'dan olumlu bir cevap alınmazsa Fransa ile ortak bir harekâta girişeceğini sözünü elçi D'Aramon'a vermesi ittifaka olumlu baktığının bir işaretidir⁷³². Avusturya, Osmanlı Devleti'nin uyarılarına rağmen ele geçirdiği yerleri geri vermemiş ve Erdel sınırlarında yaşanan saldırı ve çatışmalar sonucunda Avusturya ile diplomatik ilişkiler kesilerek elçi Malvezzi hapse atılmıştır. 1551-1552 yılları arasında mümkün hale gelen işbirliği

⁷²⁹ İsmail Ceran, "XVI. Yüzyılın İlk Yarısında Türk-Fransız İlişkileri, Kanuni Sultan Süleyman-I. François İttifakı", *Turkish Studies*, C. 9, S. 2, Kış 2014, Ankara ss. 406-415; Feridun Emecen, "Sultan Süleyman Çağı ve Cihan Devleti", *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, C. 9, Ankara 2002, s. 942.

⁷³⁰ İsmet Binark, "Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde Mevcut Nâme-i Hümayun Defterlerine Göre Osmanlı-Rus Münasebetleri", *Türk-Rus İlişkilerinde 500 Yıl*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1999, s. 198.

⁷³¹ Binark, *a.g.m.*, s. 199.

⁷³² Nicolas de Nicolay, *Muhteşem Süleyman'ın İmparatorluğunda*, Kitap Yayınevi, ed. Marie-Christine Gomez-Gereud Stefanos Yerasimos, (çev. Şirin Tekeli-Menekşe Tokyay), İstanbul 2014, ss. 12-15.

durumu sonucunda Fransa ile ittifak talebini götüren bu kez Osmanlı Devleti olmuştur⁷³³.

Yine Osmanlı Devleti'ne karşı iki Avrupa devletinin gizli bir ittifak halinde oldukları ve bu durumun da vezîr-i a'zam tarafından ortaya çıkarıldığı görülmüştür. Nitekim 1656 yılında Fransa elçisi De la Haye'nin tutumu sonucunda bozulan Osmanlı-Fransız ilişkilerinin akabinde Osmanlı-Venedik savaşları sırasında 1659 yılında Venediklilere Osmanlılar hakkında önemli bilgileri şifreli mektuplar aracılığıyla taşımıştır. Venedik ordusunda bulunan bir Fransız asker Vertamont, Edirne'ye girmek için izin alarak Osmanlı Devleti'ne gelmiş ve bu durumdan Vezîr-i a'zam Köprülü Mehmed Paşa'yı haberdar etmiştir⁷³⁴. Bunun üzerine De la Haye hapsedilmiş ve elçinin faaliyetleri Fransa Hükümeti tarafından duyulunca vezîr-i a'zam ile bozulan ilişkilerin düzeltilmesi ve güvenin tekrar sağlanması için François Blondel gönderilmiştir. Blondel, Vezîr-i a'zam Köprülü Mehmed Paşa ile 5 Ocak 1659 tarihinde görüşme yaptıysa da bir neticeye ulaşmadan kısa bir süre sonra İstanbul'dan ayrılmıştır. Bunun üzerine Fransız elçi De la Haye görevinden alınmış ve yerine 1665'e kadar vekil olarak görev yapacak olan Mösyö Roboly atanmıştır. Ancak bu durum bozulan ilişkileri düzeltmek yerine diplomatik ilişkilerin kesilme noktasına gelmesine sebep olmuştur⁷³⁵.

1657 yılında Osmanlı Devleti'ne İsveç elçisi olarak gelen Claés Ralamb'ın üzerine yüklenen görevinin esas amacı; Osmanlı Devleti ile ortak sınırlarını oluşturan Lehistan'ın Rusların himayesine girmek üzere olması, Rus Çarını kralları olarak görmeleri ve İsveç kralının bu duruma karşı Osmanlı Devleti ile ittifak oluşturma talebini iletmeğidir. Vezîr-i a'zam Köprülü Mehmed Paşa tarafından bu durumu değerlendirmek için birçok kez huzuruna kabul edilmiş ve Lehliler ile Ruslarla ilgili olaylar hakkında durum müzakere edilmiştir. Padişah tarafından istekleri olumlu yönde karşılanan elçi önce görevinde başarılı gibi görünse de daha sonra bazı hareketleri dolayısıyla Babîâli'nin şüphelenmesine ve elçinin istediklerini gerçekleştiremeden ülkesine dönmesine yol açmıştır⁷³⁶.

⁷³³ Nicolay, *a.g.e.*, s. 26.

⁷³⁴ Osmanlı Devleti'nin Venedik ile yaptığı Girit savaşı sırasında aleni bir şekilde Venediklilere destek veren Fransa elçisi M. de la Haye, Köprülü Mehmed Paşa tarafından mutad olduğu üzere verilmesi gereken hediyeleri getirmemesini bahane ederek kötü muamelede bulunmuş ve Girit'ten gelen şifreli mektupları açıklayamamaları üzerine kendisi ve oğlunu hapsedirmiştir. Bu noktada Osmanlı-Fransa ilişkileri neredeyse kesilme noktasına gelmiştir. Ünal, *a.g.e.*, s. 117.

⁷³⁵ Chardin, *a.g.e.*, ss. 43-47.

⁷³⁶ İsveç elçisi C. Ralamb'ın sadrazam ile yaptığı ilk müzakerede; elçi kendisi ve görevi hakkındaki şüpheleri gidermek istemiş, Tatarlar konusunda alınan konular ile kendisine kesin yanıt verilmesini istemiş, Kırım Hanının ordunun hazır halde Osmanlı Devleti'ni beklediği haberinin doğruluğunun olup olmadığını sormuştur. Ertesi gün tersanede yapılan ikinci müzakerede; elçi İsveç ile olan ittifak teklifinin

Osmanlı İmparatorluğu 1683 Viyana bozgunu ve 1699 Karlofça Antlaşması'ndan sonra uğradığı hezimetlerin sonucunda Avrupa devletleriyle fiilen eşitliği kabul etmeye mecbur olmuştur. Bu tarihten itibaren Osmanlılar ile Avrupalılar arasındaki roller değişmiş ve üstünlüğü elde eden Avrupa devletlerinin hiçbiri Osmanlı Devleti ile gerçek eşitliği kabul etmemiştir. Ancak tarihî birtakım hadiseler ve Avrupa'daki büyük siyasal gelişmeler Osmanlı İmparatorluğu'nu, Avrupa devletler hukukunun bir süreci olmaya, yani Avrupa devletlerini Osmanlı İmparatorluğu ile eşit şartlarda diplomatik müzakerelere girişmeye mecbur etmiştir⁷³⁷.

4.2.5. Arabuluculuk Yapmak

Osmanlı Devleti'nin güçlü olduğu ve dünya siyasetinin yönünü belirlediği zamanlarda Avrupa devletleri tarafından Osmanlı Devleti'nin desteğini sağlamak için yönetimde birinci derecede yetkili olan Osmanlı vezîr-i a'zamının padişah üzerindeki yadsınamaz olan etkisi kullanılmaya çalışılmıştır. Bu amaç doğrultusunda herhangi bir Avrupa Devleti'nin temsilcisi vezîr-i a'zamdan Osmanlı padişahı ile kendi ülkesinin hükümdarı adına iyi ilişkilerin geliştirilmesi için arabuluculuk rolü üstlenmesini isteyebilmiştir. Nitekim 1530 yılında Macar Krallığına sahip çıkma iddiası bulunan Zapolya ve Pereni, Vezîr-i a'zam İbrahim Paşa'yı yanlarına çekmek ve bu şekilde Kanuni Sultan Süleyman'dan olumlu bir cevap alabilmek amacıyla bir nevi sadrazamın kendilerine yardımcı olmasını yani arabuluculuk rolünü üstlenmesini sağlamaya çalışmışlardır. Bu doğrultuda hediye konusunda da birbiri ile yarışan Szapolya ve Pereni değerli birer altın kadehi İbrahim Paşa'ya sunmuşlardır⁷³⁸.

kabul edilip edilmeyeceğini sormuş ve Osmanlı Devleti'nin çok uzun yıllardır Lehliler ile dostluk içinde olduğundan ve Lehistan tarafından bu dostluğa zarar verecek bir harekette bulunulmadığı sürece İsveç ile yeni bir dostluk için eski dostunu yarı yolda bırakmanın yanlış olacağına dair bir cevap almıştır. Elçi ise Osmanlı-İsveç dostluğunun Gustavus Adolphus dönemine kadar uzandığı ve oldukça köklü olduğunu, şimdi de bu eski dostluğun güçlendirilmek isteğinde olduğunu söylemesi üzerine Sadrazam Köprülü Mehmed Paşa, Kırım Hanına Lehlilere destek olmamasını ve Lehistan'a Rusya ile bir ittifak halinde olup olmadığını soracağına dair verdiği yanıtla görüşmenin sonuna gelinmiştir. Ayrıca sadrazam Erdel prensi ile ilgili olan konuda Osmanlı Devleti'nin İsveç'e destek olabileceğini de belirtmiştir. Vezîr-i a'zam Köprülü Mehmed Paşa ile yapılan bu görüşmeden iki gün sonra 25 Mayıs 1657 tarihinde sadrazam yolladığı çavuş aracılığıyla elçinin itimatnamesinin süresinin bitmek üzere olduğunu, iki gün sonra ülkesine dönmek üzere yola çıkması gerektiğini, zaten kendisinin de ertesi gün sefere çıkacağını belirtmiştir. Bu tarihten itibaren Vezîr-i a'zam Köprülü Mehmed Paşa ile görüşme fırsatını elde edemeyen elçi görevinde istediği başarıyı sağlayamadan ülkesine dönmüştür. Ralamb, *a.g.e.*, ss. 44-48.

⁷³⁷ Yalçınkaya, *a.g.m.*, s. 429.

⁷³⁸ Joseph von Hammer, *Kanuni Çağının Ruhu*, Kapı Yayınları, (çev. Mehmet Ata), haz. Abdülkadir Karahan, İstanbul 2011, s. 79.

XVII. yüzyılın sonlarına doğru dünya üzerinde güç odağının Osmanlı Devleti'nin aleyhinde işlemeye başladığı dönemde ise artık işler tam tersine dönmüştür. Söz konusu olan bu dönemden itibaren desteğe ve iyi ilişkilerin geliştirilmesine ihtiyaç duyan taraf Osmanlı Devleti olurken yine bu isteği ileten makam ise Avrupalı devletlerin elçileri değil Osmanlı padişahı adına hareket eden vezîr-i a'zam olacaktır. Nitekim bu dönem ile birlikte Osmanlı Devleti ile Avrupalı devletlerin arasında rollerin değişmesi söz konusudur.

Osmanlı Devleti ile Avrupa Kutsal İttifakı arasında yapılan 1699 Karlofça Antlaşması, Osmanlı Devleti'nin bir devlet ile antlaşma yaparken arabuluculuğuna ihtiyaç duyduğu ilk antlaşma olma özelliği taşımaktadır. İngiltere ve Hollanda elçileri çıkarları doğrultusunda bu antlaşma esnasında Osmanlı Devleti ile Avusturya-Venedik-Lehistan arasında bir köprü vazifesi görmeye çalışarak gerçekleştirilen müzakerelerde arabuluculuk yapmışlardır. İngiltere tarafından gerçekleştirilen arabuluculuk faaliyetlerini Sir William Hussey yürütürken Hollanda'nın arabuluculuk girişimlerinde başrolü oynayan da Jocabus Colyer olmaktadır. 1691 yılında başlayan barış teşebbüslerinde Osmanlı Devleti açısından genel manzara barışa kapılarını kapatmayan ama aynı zamanda savaşa devam kararında ısrarlı olan bir şekilde sahnelenmektedir. Vezîr-i a'zam ile tek başına yapılan görüşmelerde bir sonuç elde edemeyen İngiltere ve Hollanda elçileri vezîr-i a'zam ile bu kez ikisi birlikte daha kapsamlı bir müzakerelerde bulunmuşlardır. İngiltere ve Hollanda kesintisiz bir şekilde vezîr-i a'zam ve diğer önemli devlet adamları ile arabuluculuk faaliyetlerine aralıksız devam etmekle birlikte 1697 ve 1698 yıllarında yaptığı teşebbüsler sonuçsuz kalmıştır. Ancak ilerleyen zamanlarda durumun Osmanlı lehine gitmeyeceği anlaşılınca Osmanlı Devleti ön protokol için imza atarak taraflar ile barış masasına oturmayı kabul etmiştir. Karlofça Barış Antlaşması'nda Osmanlı Devleti'ni temsil eden Rami Mehmed Paşa, tercüman Aleksandr Mavrocordato ile birlikte barış müzakerelerine katılmıştır⁷³⁹. Reîsü'l-küttâb Rami Mehmed Paşa'nın Vezîr-i a'zam Amcazâde Hüseyin Paşa yerine Avrupa Kutsal İttifakını oluşturan devletler ile uluslararası yapılacak bir antlaşmanın barış müzakerelerinin yürütülmesi ve ilgili devletlerle antlaşmanın imzalanması hususlarında Osmanlı Devleti'ni temsil etmesi bu antlaşma ile birlikte Osmanlı Devleti'nde diplomasi anlayışının değişmesinin yanı sıra diplomatik ilişkilerdeki yetkilerin büyük bir kısmının da vezîr-i a'zamdaki reîsü'l-küttâba devredildiğinin bir göstergesidir.

⁷³⁹ Doğan, *a.g.e.*, ss. 65-110.

Yine Osmanlı Devleti'nin İmoçka kalesini almaya yönelik teşebbüsleri devam ederken Damad İbrahim Paşa, ilk olarak Avusturya'ya savaşın sona erdirilmesi için başvekiline bir mektup yazmıştır. Avusturya ile arasında barış görüşmeleri amacıyla bir diplomasi trafiği başlamakla birlikte Hollanda ve İngiltere her iki tarafa da arabuluculuk teklifi göndermektedir. Ancak Avusturya'nın Belgrad ve Temeşvar üzerindeki istekleri yüzünden barış görüşmeleri sekteye uğramıştır. Ayrıca Avusturya, Venedik olmadan barış antlaşmasını kabul etmek istememiştir. Hollanda elçisi ve Avusturya Devleti'nin hatırına Osmanlı Devleti barış görüşmelerinde Venedik'in de katılmasına onay vermiştir. Morova Nehri yakınında bulunan Pasarofça'da imzalanmasına karar verilen antlaşmanın müzakerelerinde Osmanlı Devleti'ni baş murahhas Silahdar İbrahim ağa ve ikinci murahhas Yirmisekiz Çelebi Mehmed, Venedik'i Carlo Ruzzuni, Avusturya Wirmond ve Talmann'ı görevlendirirken, arabulucu olan Hollanda'yı Jacobus Colyer ve İngiltere'yi ise Robert Sutton temsil edecektir⁷⁴⁰.

4.2.6. Esirlerin Serbest Bırakılması İçin Yapılan Girişimler

XV. yüzyıldan bu yana Avrupalı devletler tarafından dönemin en güçlü ülkesi olarak görülen Osmanlı Devleti'ne temsilcileri olan elçileri gönderilerek siyasi ve ticari çıkarları doğrultusunda ilişkilerini iyi tutmak istemişlerdir. İki devlet arasında ilişkilerin olumlu ilerlediği zamanlarda mütevazı bir şekilde ve saygı çerçevesi içerisinde muamele ile karşılanan bu elçiler, devletlerarası ilişkilerin bozularak diplomatik ilişkilerin kesilme noktasına gelmesi ve iki ülke arasında savaşın yaşanmasıyla bazen elçilik konaklarına bazen de Yedikule zindanlarına kapatılıp esir haline getirildikleri bilinen bir husustur⁷⁴¹. Nitekim böyle bir durumla karşılaşıldığında Osmanlı

⁷⁴⁰ Doğan, *a.g.e.*, s.262.

⁷⁴¹ 1573 yılında Fransız elçisinin maiyetinde bulunan Philippe du Fresne-Canaye'nin aktardıklarına göre; Osmanlı Devleti'nin Venedik ile yapmaya başladıkları savaş ile birlikte 1570 tarihinden bu yana konağına kapatılarak hapis tutulan Venedik elçisi Marcantonio Barbaro Osmanlı Devleti ile Venedik arasında 1573 yılında barışın sağlanması ile serbest bırakılmıştır. Bu olay Osmanlı Devleti'nde bulunan Pera'da tüm Hıristiyan halk arasında coşkuyla kutlanmıştır. Fresne-Canaye, *a.g.e.*, s. 51; Yine 1593 yılında Alman elçisi Bay von Kreckwitz'in zamanında elçiliğinin yazı işlerinde Osmanlı Devleti aleyhinde faaliyetlerde bulunduğu ve casusluk yapıldığına dair bilgi üzerine Koca Sinan Paşa'nın emri ile konaklarına kapatılarak tahsisatları yarıya indirilmiştir. Zira önceki Alman elçisi Bay Petz zamanında vezîr-i a'zama ödenmesi gereken yıllık armağanın 6000 talerinin ödenmemiş olmasından dolayı kendilerinin açığını arayan Sinan Paşa için bu durum bir fırsat olmuştur. Bunu bahane olarak padişaha sunan ve elçi Kreckwitz ile maiyetini şikâyet eden vezîr-i a'zam Macaristan üzerine sefer yapılmasını istemiştir. Ancak istekleri padişah III. Murad tarafından reddedilmiştir. Ayrıca Padişah, Vezîr-i a'zam Koca Sinan Paşa'ya Alman elçi ile arasını düzeltmesini ve barışın korunması emrini vermiş, aksi takdirde kellesinin gideceğini belirtmiştir. Bunun üzerine Alman elçi Bay Kreckwitz ile anlaşmaya varmak zorunda kalan Koca Sinan Paşa'ya 6000 taler en kısa sürede ödenecekti. Elçi Kreckwitz'in Prag'tan vezîr-i a'zam için

Devleti'nde bulunan diğer Avrupa ülkelerinin elçilerinin esir olan ülkenin elçisi ve maiyetinin serbest bırakılması hakkında Osmanlı Devleti'nin tüm idaresinden sorumlu vezîr-i a'zamlar ile müzakerelerde buldukları da bilinmektedir⁷⁴².

Osmanlı Devleti'nin askerleri sınırlarda Osmanlı Devleti'ne zarar verilerek çatışma çıkan yerlerde veya savaş yaptığı bölgelerde karşı tarafın vatandaşlarını esir olarak Osmanlı ülkesine getirmektedirler. Yabancı devletlerin elçileri çıkan çatışmaların sonucunda bozulan ilişkileri padişah ya da vezîr-i a'zam ile görüşerek halletmeye çalışırdı. Zira elçiler savaş esirleri getirildiğinde onları tutuklamanın iki ülke arasındaki barışa aykırı bir durum olduğunu belirterek vezîr-i a'zama şikâyetle bulunurdu. Bunun sonucunda bir kaide olarak tutsaklar elçinin huzuruna çıkarılarak sorgulanırdı. Ancak esirler suçunu itiraf edince elçi bu konuda bir şey yapamazdı⁷⁴³.

Bazı zamanlarda ise söz konusu olan bu savaş esirleri, Osmanlı Devleti'ne gelen ve kendi ülkelerine mensup elçilerin Osmanlı Devleti'nde her alanda geniş yetkileri bulunan vezîr-i a'zama ricası üzerine bu durumdan kurtularak ülkelerine dönmeleri sağlanabilirlerdi. Ancak vezîr-i a'zama yapılan bu rica kuru bir söz veya iltifatla değil, yüklü bir miktarda nakit para ya da gösterişli ve kıymetli armağanlar takdim ederek olmaktadır. Osmanlı Devleti'ne 1573 yılında İstanbul elçisi olarak tayin edilen David Ugnad'ın elçilik maiyetinde bulunan Stephan Gerlach; "*Vezîr-i a'zam Sokullu Mehmed Paşa esirleri serbest bırakmak için yabancı devletlerin elçilerine yardımcı olurdu ancak*

gelen 6000 taler armağanı bizzat teslim alarak Sinan Paşa'nın oğluna teslim etmesi ile elçilik konağının kapıları açılarak elçi ve maiyeti serbest kalabilmişlerdir. Seidel, *a.g.e*, s. 31; Bu konu hakkında verilebilecek bir diğer örnek ise; 1702-1710 yılları arasında Osmanlı Devleti'nde Rus elçisi olarak görev yapmış olan Petr Andreyeviç Tolstoy'a aittir. I. Petro'nun 1711 Prut savaşı sırasında Türk-Rus savaşı patlak verince elçi Tolstoy ve heyeti Yedikule zindanlarında bulunan Yedi Kuleli Kalesi'ne kapatılarak gözetim altına alınmıştır. Svetlana F. Oreshkova, "1683-1737 Yılları Arasında Rus-Türk İlişkileri", *Türk-Rus İlişkilerinde 500 Yıl*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1999, s. 122.

⁷⁴² 1593 yılında başlayan Osmanlı-Avusturya savaşı sırasında Vezîr-i a'zam Sinan Paşa'nın ısrarlarıyla tutuklanıp önce konaklarında ardından Karakule'de hapsedilen Alman-Avusturya elçisi Frederic Kregwitz ve maiyetinin serbest bırakılması için 1596 yılında yeni vezîr-i a'zam olan Damad İbrahim Paşa'nın huzuruna çıkan İngiltere ve elçisi bu tutukluluğun kaldırılarak esir olan elçilik maiyetinin ülkesine dönmesine izin verilmesi için çok çaba harcamışlardır. Bu elçilerin Osmanlı-Avusturya barışının sağlanması adına yine çok uğraş verdikleri bilinmektedir. Wratislaw, *a.g.e*, s. 157; Naima Mustafa Efendi, *Tarih-i Naima (Ravzatü'l Hüseyin Fi Hulasati Ahbari'l-Hafikayn)* Türk Tarih Kurumu Yayınları, haz. Mehmet İpşirli, C.1, Ankara 2007, ss. 102-103.

⁷⁴³ Nitekim vezîr-i a'zaman nezdinde ve elçinin önünde sorguya çekilen tutuklu bulunan bu savaş esirleri Osmanlı Devleti'ne ait olan topraklara girdiklerini ve zarar sebep olduklarını itiraf etmektedirler. Ancak elçiler bu kişilerin Osmanlılar tarafından tehdit edilerek bu şekilde konuşturulduklarını düşünür ve bu duruma inanmazlar ancak kabullenmek durumunda kalırlardı. Schweigger, *a.g.e*, s. 75.

karşılığında da bol bol para alırdı” şeklinde edindiği gözlemler sonucunda bu bilgilere yer vermektedir⁷⁴⁴.

Bunun yanı sıra yine her yıl yabancı ülkelerden gelen elçiler, ülkelerinden gelirken padişaha ve önemli devlet adamlarına hediyeler getirir, ülkesine döneceği zaman ise bazı esirlerin serbest bırakılması için önce vezîr-i a’zam ile müzakere eder, ardından da padişahın huzuruna çıkarak talebini arzederdi. Bunun sonucunda genellikle dört tutsak resmi olarak serbest bırakılırdı. Ancak geri kalan tutsakların birçoğu da elçiliğe mensup kişiler tarafından kaçırılarak konutlarında saklanır ve fırsat bulunca da üzeri örtülü arabalar ile Osmanlı Devleti dışına çıkarılırdı⁷⁴⁵.

Her yıl vezîr-i a’zama sunulan armağanların karşılığında iki ya da üç kişi olmak üzere esirleri serbest bırakma âdeti mevcuttu. Nitekim 1575 yılında Avusturya-Alman elçisi olarak bulunan David Ugnad, Vezîr-i a’zam Sokullu Mehmed Paşa’dan aralarında Von Klagenfurt ve Fillach adındaki iki kişinin de bulunduğu üç esirin serbest bırakılmasını talep etmiştir. Armağanların verildiği gün buna söz veren vezîr-i a’zam ertesi gün bundan vazgeçtiğini bildirmiştir. Bu konu hakkında müzakereler yapılırken Sokullu Mehmed Paşa’ya sunulan armağanlar; gümüş beş büyük kupa, bir sürahi, iki meyve çanağı, altın kaplama bir saat ve nakit para olarak da 9.000 taler idi⁷⁴⁶.

1671 yılında Venedik elçisi Şövalye Quirini, Kandiye savaşı neticesinde esir düşen kişilerin serbest bırakılması amacıyla Osmanlı Devleti’ne gelmiştir⁷⁴⁷. Elçi oldukça çabalamış ve büyük miktarlarda paralar ödedikten sonra 28 önemli kişinin aynı sayıda Türk esir ile değiştirilmesi kararına varılmıştır⁷⁴⁸. Ayrıca Venedik elçisi ahidnâmenin de yenilenmesi için oldukça çaba sarf etmiş ve barış halinde bulunduğu sürece korsan taifesinin ve tüccarların iskele ve kıyılarda Osmanlı halkından olan tek bir ferde ve bu ferdin en küçük malına bile zararlarının dokunmaması şartıyla Venedik ile olan âhidnâme-i hümayun yenilenmiştir⁷⁴⁹.

Osmanlı Devleti’ndeki tutsakların çoğu İtalyan, Macar, Hırvat ve İspanyoldur. Çok az Alman bulunsa da hiç Fransız tutsak yoktur. Tutsakların Osmanlı Devleti’nin

⁷⁴⁴ Gerlach, *a.g.e.*, s. 105.

⁷⁴⁵ Schweigger, *a.g.e.*, s. 108.

⁷⁴⁶ Gerlach, *a.g.e.*, s. 216.

⁷⁴⁷ BOA, *Venedik Ahidnâme Defteri (1670-1696)*, DVNSDVE.d.../17, 16/4.

⁷⁴⁸ Esirlerin değiştirilmesi meselesi, Mora’da Castel Tornese’de gerçekleştirilecektir.

⁷⁴⁹ BOA, *Venedik Ahidnâme Defteri (1670-1696)*, DVNSDVE.d.../17, 16/4; Meryem Kaçan, XVI. ve XVII. Yüzyıllarda Osmanlı-Venedik Ahidnâmeleri, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1995, ss. 121-132.

elinden kurtulmalarının bir diğer yolu da deniz yolculuğu sırasında Osmanlılara muhalif bir devlet ile yapılan çatışmalardır. Eğer bu çatışmalarda Osmanlı Devleti mağlup olursa esirler de bu sayede fırsattan istifade ederek özgür kalabiliyorlardı⁷⁵⁰.

4.2.7. Yıllık Armağanların Gönderilmemesi

Avrupa devletleri her yıl padişahın yanı sıra Osmanlı Devleti'nin vezîr-i a'zamına “şerefiye” adı altında yıllık armağanlar göndermektedir. Bu durum yüzyıllardır Osmanlı Devleti'nin Avrupa devletleri üzerinde elde etmiş olduğu üstünlüğün bariz bir getirisidir. Bunu yerine getirmeyen yabancı devletlerin Osmanlı Devleti ile olan diplomatik ilişkilerinin bozulması kaçınılmaz bir durumdur.

Bu duruma bir örnek vermek gerekirse; Kutsal Roma-Germen İmparatoru, her yıl Osmanlı Devleti'ne gönderilen hediyelerin haricinde devlet adamlarına ve bilhassa vezîr-i a'zamlara 9000 taler honorario (şerefiye) öderdi. Alman elçisi Bay Petz, 1588 yılında o dönemin vezîr-i a'zama Koca Sinan Paşa'ya gönderilen şerefiyenin bir kısmı olan 3000 talerini sadarete bulunduğu süre içinde vermiş ancak kısa bir süre sonra vezîr-i a'zam görevinden azledilince geriye kalan 6000 taleri Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu'nun menfaatine olacağı düşüncesiyle alıkoymuştur. Bu duruma son derece sinirlenen Koca Sinan Paşa sadarete ikinci ve üçüncü gelişinde Almanlara karşı kin ve nefret duygusu içerisinde hareket etmesine sebep olmuştur. Nitekim Alman elçisi Bay Petz'in sebep olduğu bu durum iki ülkenin diplomatik ilişkilerine yansımıştır. Vezîr-i a'zam Koca Sinan Paşa tarafından kötü bir muameleye maruz kalan ve hep açığı aranmaya başlanan Almanların Osmanlı Devleti ile olan ilişkileri de bu surette olumsuz yönde ilerlemiştir⁷⁵¹.

Yabancı devletler bu görevi yerine getirerek hem Osmanlı yönetiminde ve çoğu zaman padişahın üzerinde bile bariz bir etkisi olan vezîr-i a'zam ile aralarındaki iyi ilişkileri sürdürerek hem Osmanlı Devleti nezdinde ayrıcalıklı bir konuma yükselme hem de Osmanlı Devleti'nin desteği ile diğer Avrupalı devletlere karşı bir üstünlük elde etme çabası içindedirler.

⁷⁵⁰ 1571 yılında Venedikliler ile yapılan İnebahtı deniz savaşında Türkler yenilgiye uğrayınca binlerce Hıristiyan bu sayede tutsaklıktan kurtulmuştur. Schweigger, *a.g.e.*, ss. 109-112.

⁷⁵¹ Peçevi İbrahim Efendi, *Peçevi Tarihi*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, haz. Bekir Sıtkı Baykal, C. 2, Ankara 1982, ss. 124-125; Seidel, *a.g.e.*, s. 35.

4.2.8. Sadaret Tebrikleri

Osmanlı Devleti'nde padişahattan sonra gelen ve en yetkili devlet memuru olarak oldukça mühim bir mevkiyi teşkil eden vezîr-i a'zamlık makamına yeni birinin tayin edilmesi durumu çok önemli bir olaydır. Osmanlı Devleti'ne yeni bir vezîr-i a'zam tayin edilmesi durumunda Osmanlı devlet erkânının yanı sıra yabancı devletlerin elçilerinin de kendileri ve ülkelerinin hükümdarları adına vezîr-i a'zamı tebrik etmesi Osmanlı Devleti'nde yerine getirilmesi gereken yerleşmiş bir adettir. Bu yüzden her Avrupa devletine mensup elçinin bu görevi yerine getirmesi beklenirdi. Mesela, 1593 yılının Ocak ayında azledilen Siyavuş Paşa yerine Koca Sinan Paşa'nın üçüncü kez sadaret makamına gelişini kutlamak için diğer önemli devlet adamları ve yabancı devletlerin elçilerinin sadaret konağına armağanlarla geldiği gibi Kutsal-Roma Germen İmparatorluğu'nun elçisi olan Bay Kreckwitz de bu vazifeyi yerine getirmek için maiyeti ve hediyeleri ile birlikte orada bulunmaktadır⁷⁵².

Eğer elçi bu vazifeyi yerine getirmez ya da vezîr-i a'zamı geç ziyarette bulunursa elçinin mensup olduğu ülkenin Osmanlı Devleti ile olan diplomatik ilişkilerinin bozulmasına yol açmış olurdu. Nitekim IV. Mehmed döneminde Osmanlı Devleti, kendi keyfi uygulamaları ile devleti yöneten harem ağaları ve valide sultanların eline kalmıştır. Devletin bu zor dönemlerinde yapılan müdahale ve entrikalar yüzünden işi ele alan vezîr-i a'zamların birkaç günde icraatları kısıtlanıyor, pek çoğu görevinin sonunda öldürülüyor, neredeyse her ay vezîr-i a'zam değişikliğine gidilmekteydi. Nitekim bu dönemde bazı şartlar öne sürerek sadaret makamına geçmeyi kabul eden Köprülü Mehmed Paşa, 1656 yılında vezîr-i a'zam olunca adet olduğu üzere zengin ailelerin, devlet adamlarının ve yabancı devlet elçilerinin kendisini ziyaret ederek hediyeler vermeleri gerekmekteydi. O dönemde Fransa'nın İstanbul elçisi M. de la

⁷⁵² Alman elçisi Bay Kreckwitz, maiyeti ve hediyeleri ile sabahın erken saatlerinde Paşa Kapısı'na doğru yola çıkmıştır. Koca Sinan Paşa, orada bulunan Türkler ile namazını kılmış, Alman elçisi ise o sırada İngiliz ve Fransız elçiler ile birlikte onları izlemiştir. Namazını kıldıktan sonra yemeğini yemesini de beledikleri vezîr-i a'zam Sinan Paşa, daha sonra odasına geçerek sırayla sadaretini tebrik için gelenleri kabul ederek armağanları almaya başlamıştır. Kreckwitz'in gözlemlerine göre Türklerin getirdiği çiçekler, sepet dolusu meyveler ve koyunları oldukça değersiz bulmuştur. Alman elçisi Kreckwitz de tercümanı Signor Matthia ve armağanlarını taşıyan aralarında Seidel'in de bulunduğu dört hizmetkârı ile birlikte vezîr-i a'zamin huzuruna kabul edilmiştir. Elçi, tercümanı aracılığıyla Sinan Paşa'nın sadarete gelmesinden son derece memnun olduğunu ve ömürboyu yönetimde kalmasını dilediğini bildirmiştir. Buna inanmadığını belirten Koca Sinan Paşa kendisine ödenmeyen 6000 taler haracın niye verilmediğini sormuş ve en kısa zamanda kendisine bu paranın ödenmesini aksi takdirde elçiyi Yedikule zindanlarına attıracağını bildirmiştir. Buna oldukça sinirlenen elçi, vezîr-i a'zam için getirilen armağanların oraya bırakılmasını emrederek sadaret makamını terk etmiştir. Alman elçisi tarafından getirilen armağanlar arasında büyük bir çalar saat, bir içecek takımı, gümüş üzerine altın kaplama bir leğen ve ibrik bulunmaktadır. Seidel, *a.g.e.*, ss. 28-30.

Haye, sürekli surette kısa aralıklarla değişen vezîr-i a'zamlar yüzünden padişahın belli bir yaşa gelinceye kadar bu durumların devam edeceği ve sürekli değişen vezîr-i a'zamlara yapacağı ziyaretin gereksiz, hediyeye sunmanın anlamsız ve boşuna olduğunu düşünmüştür. Bu düşünce ile hareket eden elçi, vezîr-i a'zamı ziyaret etmeden ve hediyeye vermeden bu sadaret değişikliğini sadece uzaktan izlemekle yetinmiştir⁷⁵³.

Fransız elçisi Köprülü Mehmed Paşa'nın da sadaretinin oldukça kısa süreceğini düşünürken, vezîr-i a'zam 1661'de vefat edene kadar görevinde kalmıştır. Köprülü Mehmed Paşa, görevine başladığı zaman Fransız elçisi hariç bütün yabancı elçiler vezîr-i a'zamı ziyarette bulunarak hediyelerini takdim etmişlerdir. Kendisini birçok uyaran ve görevini yerine getirmesini isteyen kişilere rağmen elçi bunu yapmamıştır. Ancak Köprülü'nün zamanla daha uzun süre sadarete kalacağı anlaşılınca Fransız elçi De la Haye vezîr-i a'zamı ziyaret ederek hediyesini sunmuştur. Ancak bu durumun yerine getirilmesinin artık vezîr-i a'zamin nezdinde bir önemi kalmamış ve sadece elçiye değil tüm Fransız toplumuna karşı olumsuz bir havanın içerisine girmiş ve bundan sonra bu düşünce doğrultusunda icraatlerde bulunmuştur⁷⁵⁴. Elçinin yapmış olduğu bu hatalı davranış sonucunda Köprülü Mehmed Paşa döneminde diplomatik ilişkiler kesilme noktasına geldiği gibi oğlu Köprülü Fazıl Ahmed Paşa zamanında bile Osmanlı-Fransız diplomatik ilişkileri oldukça kötü bir gidişatta seyretmiştir⁷⁵⁵. De la Haye'nin yol açtığı Fransızlara yönelik bu olumsuz tavır ve tutum yaklaşık 20 yıl sürmüştür. Bu durum Fransızlara bu süre içinde çeşitli uygulamalarda kendisini göstermiştir⁷⁵⁶.

⁷⁵³ Yılmaz, *a.g.e.*, s. 211; Chardin, *a.g.e.*, s. 42.

⁷⁵⁴ Robert Mantran, *XVI.-XVII. Yüzyılda İstanbul'da Gündelik Hayat*, (çev. Mehmet Ali Kılıçbay), Eren Yayıncılık, İstanbul 1991, ss. 69-70; Bonnac, *a.g.e.*, ss. 71-72.

⁷⁵⁵ BOA, *Fransa Atık Nişan ve Ahkam Defteri(1634-1666)*, DVNS.DVE.d...,26/1.

⁷⁵⁶ Chardin, *a.g.e.*, s. 43.

4.3. ANTLAŞMALARDA VEZİR-İ A'ZAMIN ROLÜ

İki ya da daha çok devlet arasında bir savaşın ardından sağlanan barış ortamı ile imzalanan, aralarında işbirliği, barış, saldırmazlık gibi ilkelere uygun davranmayı kabul etmeleri ve bunu belirten belgeye “*antlaşma*” denilmektedir. Nitekim tarihin en önemli imparatorluklarından birini meydana getirmiş olan Osmanlı Devleti de tarihi boyunca birçok devlet ile ilişki içerisinde olmuştur. Bu bağlamda bir veya birden fazla devlet ile diplomatik ilişkiler sonucunda çözemediği sorunlarını mücadele alanına taşıyarak yaptığı bir savaşın sonrasında barış ortamını sağlamak adına muhatabı olan devlet ya da devletler ile müzakereler neticesinde antlaşma yapmaktadır. Osmanlı Devleti’nde bir devlet ile antlaşma yapılmasına kadar geçen süreci oluşturan barış teklifi, müzakereler, mütareke dönemi ve antlaşmanın imzalanması şeklindeki her safhada taraf olan ülke ile yapılacak her türlü diplomatik ilişki vezîr-i a’zam tarafından sağlanmaktadır. Buna dayanılarak Osmanlı devleti’nde vezîr-i a’zamin diplomatik yetkilerinin ele alındığı bu tez çalışmasında vezîr-i a’zamin antlaşmalar üzerinde ne derece etkili olduğunu incelemek gerekmektedir. Bu noktada antlaşmaların mahiyeti, özellikleri ve taraflar arası diplomatik ilişkilerdeki fonksiyonları ve oynamış oldukları rollerine değinmek yerinde olacaktır.

4.3.1. Barış Teklifinin Getirilmesi

Uluslararası ilişkilerde öteden beri herhangi iki devlet arasında yapılan savaşta genellikle mücadeleler sırasında zayıf olan taraf mücadeleyi sürdürmesinin artık ülkesinin çıkarları ile bağdaşmadığı noktada güçlü olana bir barış teklifi ile giderdi. Nitekim Osmanlı Devleti ile Safeviler arasında yapılan savaşta mücadeleler devam ederken 1554 yılında Kanuni Sultan Süleyman, Şah Tahmasb’a hakaret ve tehdit dolu bir mektup göndermiştir. Bunun karşılığında ise Şah Tahmasb da bir sipahi hizmetkârı vasıtasıyla bir nâme ile tehdide tehdit ile karşılık verse de mektubun sonlarına doğru sulh yapılmasının her iki ülke için de daha hayırlı olacağını belirterek Vezîr-i a’zam Ahmed Paşa’ya barış teklifinde bulunmuştur. Şah Tahmasb’ın vezirleri aracılığıyla Vezîr-i a’zam Ahmed Paşa’ya 6 Ağustos 1554 tarihinde Beyazıt’a barış teklif etmek

için gönderilen bu mektup Osmanlı Devleti ile Safeviler arasında barış müzakerelerinin başlamasında önemli rol oynamıştır⁷⁵⁷.

Barış teklifleri yabancı devletlerden Osmanlı Devleti'ne getirildiği gibi güçler dengesinin değiştiği dönemlerde Osmanlı Devleti tarafından da yabancı devletlere devletin çıkarları doğrultusunda barış teklifi götürülmüştür. Tavernier'in seyahat esnasında tanışmış olduğu Carmel ve Augustin rahipleri Osmanlı Devleti tarafından Basra'nın da ele geçirilmesinden ve yurtsuz kalmaktan korktuklarından kendisinden vezîr-i a'zam Kemankeş Kara Mustafa Paşa'nın himayesini sağlaması için yardım talebinde bulunmuşlardır. Bunun üzerine Tavernier, vezîr-i a'zam ile derhal bir görüşme yaparak Basra üzerine bir sefer yapmalarını önlemiştir⁷⁵⁸. Ayrıca Tavernier'in şahit olduğu üzere; bu dönemde Vezîr-i a'zam Kemankeş Kara Mustafa Paşa, Safevi hükümdarı Şah Safi'ye mektup göndererek Kanuni Sultan Süleyman ve Şah I. Tahmâsb dönemindeki sınırları esas alan bir barış teklifinde bulunmuştur. Fetihden sonra İstanbul'a dönmeyen Mustafa Paşa, 1639'da imzalanacak olan Kasr-ı Şirin Antlaşması için üç gün süren görüşmelere katılmış ve kalelerin tamiri, hudud işlerinin düzenlenmesi görevleriyle alakadar olmak amacıyla Bağdat'ta kalmıştır. IV. Murad vefat edince Sultan İbrahim zamanında da görevine devam etmiştir.

Avusturya'nın desteği ile kral olmak isteyen Erdel Prensi Kemeny Janos'un Osmanlı Devleti'nin kral olarak tayin ettiği Apafy Mihail'in üzerine yürümesi sonucunda Kemeny Janos'a uyarı niteliğinde bir mektup yazılmış ancak bunun dikkate alınmadığı görüldüğünde ise Avusturya'ya savaş ilan edilmiştir. Zira Avusturya, Osmanlı sınırlarında yağmalama yapmış ve bu durum İstanbul'da yapılan barış görüşmelerinin bir işe yaramadığının göstergesi olmuştur. Fazıl Ahmed Paşa 1663

⁷⁵⁷ Şah Tahmasb, Kanuni Sultan Süleyman'ın ikinci İran seferinden önce kardeşi Elkas Mirza'nın Osmanlı Devleti'ne sığınmasından bu yana bir barış arayışı içerisinde olmuştur. Nitekim Osmanlı Devleti, askeri ve teknik bakımdan Safevilerden çok daha üstün olduğundan dolayı Osmanlılar ile savaş yapmamaya çalışmaktadır. Şah Tahmasb, Kanuni Sultan Süleyman'ın Tebriz Seferi'nde Safevilere esir olan Biga Sancakbeyi Mahmud'u elçi olarak gönderse de bu elçi Osmanlı Devleti nezdinde kabul edilmediği için barış müzakerelerine başlanamamıştır. Bunun ardından Emir Şemseddin Dilicani adındaki bir elçi barış için gönderilmiştir. Halep'te kabul edilen elçiye barış hususunda bir cevap vermeyen Osmanlı Devleti elçiyi serbest bırakmış ve barış görüşmelerine yine başlanamamıştır. Bütün barış teşebbüsleri sonuçsuz kalan Şah Tahmasb, savaşta Osmanlı Devleti'ne karşı daha fazla mukavemet gösteremeyeceğini, savaşmalarının gereksiz olduğunu, Çaldıran Savaşı'ndan dolayı duyduğu pişmanlığını dile getiren ve barış istediğini belirten bir nâmeyi Vezîr-i a'zam Ahmed Paşa'ya göndermiştir. Bunun üzerine pek dostane ilişkiler içermese de Şah Tahmasb ile iyi ilişkilerin başladığı bir sürece adım atılmıştır. Vezîr-i a'zam Ahmed Paşa, Şah Tahmasb'ın mektubuna cevap olarak barışın yapılmasının iki ülkede bulunan Müslümanlar adına hayırlı olacağını belirten bir nâme ile karşılık vermiş ve iki ülke arasında barış müzakereleri başlamıştır. Kılıç, *a.g.e.*, ss. 65-66.

⁷⁵⁸ J. B. Tavernier, *XVII. Asır Ortalarında Türkiye Üzerinden İran'a Seyahat*, Kervan Kitapçılık, (çev. Ertuğrul Gültekin), İstanbul 1980, s. 96.

yılında Uyvar Seferine çıktığı zaman Avusturya barış yolunu denemiştir. Elçiler nezdinde yapılan görüşmelerde Avusturya İmparatorunun zapt ettiği Szekelyhid ve Kolojvar kalelerinin geri verilmesi, esir alınan Müslümanların serbestîyesinin sağlanması, Kanuni Sultan Süleyman zamanındaki gibi her yıl 30 bin altın vergi verilmesi şartları ileri sürülmüş ancak Avusturya tarafından bu şartlar reddedilmiştir⁷⁵⁹. Ancak daha sonra Vezîr-i a'zam Köprülü Fazıl Ahmed Paşa, 1662 yılının Haziran ayında İstanbul'da bulunan Habsburg İmparatorluğu'nun daimi elçisi Simon Reniger von Reninger'e yedi maddelik bir antlaşma metni teklif etmiştir. Simon Reniger'in Viyana Sarayı'na gönderdiği bu taslak metin, Temmuz ayı içinde karşı tarafın değişiklikleri ve I. Leopold'ün 28 ve 29 Temmuz tarihli mektupları ile birlikte Osmanlı Devleti'ne geri gönderilmiştir. 17 Ağustos'ta Habsburg İmparatoru'ndan gelen metni alan Simon Reniger ertesi gün Vezîr-i a'zam Köprülü Fazıl Ahmed Paşa'nın huzuruna çıktı. 19 Ağustos'ta bizzat padişahın huzurunda düzenlenen toplantıda Reîsü'l-küttâb Şâmîzâde Mehmed Efendi'ye antlaşma metnini gözden geçirmesi konusunda gerekli talimat verilmiştir. Reîsülküttâb, hazırladığı yeni taslakta 1664'te akdedilecek Vasvar Antlaşması'nın belli başlı maddelerinin tamamını yazıya dökmüştür⁷⁶⁰. Avusturya elçileri ile yapılan görüşmelerde 1664'te Avusturya aleyhine olan Vasvar Barış Antlaşması imzalanmış ve bu durum sadrazamın diplomatik başarısı olarak görülmüştür.

4.3.2. Barış Müzakerelerinin Yapılması

Uluslararası ilişkilerde en geçerli yöntem müzakere olarak bilinmektedir. Devletlerin temsilcilerinin bir araya gelerek mevcut sorunların tartışılması ve ülkelerin menfaatlerinin bağdaştığı noktaların saptanması ile bir antlaşmaya varılmaya çalışılmaktadır. Her devletin ulusal çıkarlarının ön planda olduğu bu aşama çok zorlu bir süreci içerdiğinden dolayı bir silahsız savaşı andırmaktadır. Diplomatik temsilcilerin bu süreçteki en önemli vazifeleri, ikna yoluyla bir çözüme ulaşabilmek adına kendi ülkelerinin düşünce ve beklentilerini muhatap oldukları devlet veya devletlerle kabul ettirmektir⁷⁶¹.

⁷⁵⁹ BOA, *Nemçelü Ahid Defteri (1567-1795)*, DVNS.DVE.d...57/1.

⁷⁶⁰ Özgür Kolçak, "Vasvar Antlaşması" *İslam Ansiklopedisi*, C. 42, 2012, ss. 560-562.

⁷⁶¹ Onur Öymen, "*Silahsız Savaş*" *Bir Mücadele Sanatı Olarak Diplomasi*, Remzi Kitabevi, İstanbul 2003, s. 25.

Yukarıda anlatıldığı üzere herhangi iki devlet arasında gerçekleşen savaş sonrasında mütareke dönemi başlamaktadır. Bu dönemde devletler karşılıklı gönderilen elçiler aracılığıyla isteklerini belirttiği diğer bir deyişle karşılıklı pazarlıkların yapıldığı ve sonrasında bunların muhatap oldukları ülkeye bildirilmesi söz konusudur. Yine vezîr-i a'zâmın etkin rol oynadığı bu dönemde karşılıklı isteklerin belirlenmesi süreci imzalanacak olan antlaşmanın en önemli noktalarından birini teşkil etmektedir.

Osmanlı Devleti'nde barışın yapılması çeşitli şekil ve safhalarda gerçekleşmektedir. İslâm hukuku ve Osmanlı uygulamasına göre savaş sonrası taraflar arasında mütareke ve ardından bir barış antlaşması yapılmaktadır. Böylece barış antlaşmaları genellikle savaş sonrasında, bazen de daha önceki barışın yenilenmesi veya uzatılması şeklinde gerçekleşmektedir. Savaşan taraflar arasında mütareke sağlandıktan sonra barış teşebbüsü başarılı olursa iki devlet için müzakerelere başlanır, fakat şartlar eşit değilse kuvvetli taraf mütarekeye yanaşmadan savaş halinde iken de görüşmelerin başlamasını talep edebilirdi⁷⁶². Barış talebi, öncesinde savaş ve barış seçenekleri hem olumlu hem de olumsuz yönleriyle Divân-ı Hümâyün'da değerlendirilmeye tâbi tutulurdu. Bu görüşmeler bazen padişahın başkanlığında olmakla birlikte genel olarak vezîr-i a'zâmın nezaretinde toplanırdı⁷⁶³.

Savaş sonrasında müzakerelerin yapılması ve imzalanacak antlaşmanın esaslarının tespit edilmesi hususunda Osmanlı vezîr-i a'zâmının büyük etkisinin olduğu bilinmektedir. Zira mütareke amacıyla müzakerelerde bulunulacak yabancı devletlerin diplomatik temsilcileri olan elçiler ile görüşmeleri yapan ve imzalanacak olan antlaşmanın maddelerinin belirlenmesi noktasında vezîr-i a'zâmın sözünün padişah nezdinde oldukça etkili olması söz konusudur⁷⁶⁴. Ayrıca Osmanlı Devleti içerisinde diplomatik yetkilerinin de oldukça geniş olmasından dolayı yabancı devletler tarafından da önemli bir makam olarak görülmektedir. Bu yüzden yabancı devletler Osmanlı vezîr-i a'zâmı ile aralarını her daim iyi tutmak için özen göstermişlerdir.

Antlaşmaların imzalanmasından önce barış amacıyla yapılan müzakereler, Osmanlı Devleti'nin muhatap olduğu ülke ile olan ilişkileri doğrultusunda

⁷⁶² Mehmet İpşirli, "Sulh", *İslam Ansiklopedisi*, C. 37, 2009, ss. 490-492.

⁷⁶³ İpşirli, *a.g.m.*, ss. 490-492.

⁷⁶⁴ Nitekim 1528 yılında İstanbul'da Macar elçisi olarak Zapolya tarafından gönderilen Leh asilzadesi Laçki, İbrahim Paşa'ya "*sultanı yöneten sensin*" diye hitap ettiğinde vezîr-i a'zâmın cevabı "*ben efendimin kölesiyim*" şeklinde olmuştur. Buradan da anlaşılacağı üzere vezîr-i a'zâmın padişahın üzerinde ne derece etkili olduğu gözler önüne serilmektedir. Nazım Tektaş, *Pargalı İbrahim Paşa*, Barkod Yayınları, İstanbul 2012, s. 57.

şekillenmiştir. Nitekim dostane ilişkiler içerisinde olan bir devlete karşı müzakereler daha ılımlı geçer ve elçiler Osmanlı Devleti'nden olumlu bir netice alarak ayrılırlardı. Kanuni Sultan Süleyman Macaristan seferi sonucunda Macar kralı olarak Zapolya'yı tayin edeceğini belirtmiştir. Nitekim Erdel Voyvodası olan Zapolya bu amaç doğrultusunda Osmanlı Devleti'ne Leh asilzâdesi olan Laçki'yi elçi olarak göndermiştir. Leh elçi Laçki işini bilen bir diplomat olarak öncelikle Venedikli Gritti ile yakın ilişki kurmuş ve Vezîr-i a'zam İbrahim Paşa ile iyi ilişkiler kurmayı daha kolay başarmıştır⁷⁶⁵. İbrahim Paşa, 22 Aralık 1527'de gerçekleşen ilk müzakerede Leh elçiyi sorgulayarak biraz zorlarsa da Macar Krallığı için gelen elçinin meselesini kesip atmamış biraz yorulmasını istemiştir. 28 Aralık 1527 tarihinde ikinci kez vezîr-i a'zamın huzuruna kabul edilen elçi Laçki'ye İbrahim Paşa, Zapolya'nın Macaristan Kralı unvanını kullanabileceğini, kendisine elçisi vasıtasıyla küçük kardeşi gibi muamele edeceğini belirtmiştir. Bunun yanı sıra bazı talepleri bulunan elçiyeye olumsuz cevap veren İbrahim Paşa, elçinin padişahla görüşmesine müsaade etmiştir. Vezîr-i a'zamı İbrahim Paşa'nın onay verdiği Zapolya'nın Macar krallığı meselesini padişah da tasdik etmiş ve elçiyeye yüklü miktarda hediye ile 26 gün sonra verilecek bir ahidnâmeyi de Macar Krallığına bahşetmiştir⁷⁶⁶. Böylece Kanuni Sultan Süleyman, Jan Zapolya'nın Macaristan üzerindeki krallık talebine olumlu yaklaştığı gibi Lehistan'ı himayesi altına alarak Habsburg karşıtı politikanın da öncülüğünü yapmıştır⁷⁶⁷.

Osmanlı Devleti'nin hasmane ilişkiler içerisinde olunan bir devlet ile vezîr-i a'zam ve padişah tarafından yapılan müzakereler zorlu bir süreci içermesinin yanı sıra elde edilen sonuçlar da genellikle olumsuz olmaktadır. Avusturya ile yapılan diplomatik ilişkilerde müzakere pozisyonunun kuvvetli olduğunun bilincinde olan Osmanlı Devleti, buna uygun bir tavır takınmıştır. Osmanlı Devleti'nin bu tavrı ile devlet arasındaki diplomatik sorunların çözümünü zorlaştırdığı gibi diplomatik ilişkileri de sekteye uğratmaktaydı⁷⁶⁸. Nitekim Zapolya'nın elçisi Laçki, Osmanlı Devleti'nden bir antlaşma sağlayarak dönünce Avusturya İmparatoru Ferdinand da Osmanlı Devleti'ne ilk elçilik heyeti olan Jan Hobordanski, Salatnok ve Sigismuond Weixelberger isimlerinde üç elçiyi Osmanlı Devleti tarafından fethedilen Macar köylerini istemek, kesin bir antlaşma

⁷⁶⁵ Elvin Otman, "Uluslararası Dengeler Çerçevesinde Osmanlı İmparatorluğu-Venedik Cumhuriyeti İlişkileri Ve Sadrazam İbrahim Paşa (1523-1536)", *Bilgi*, S. 90, Yaz 2019, ss. 142-144.

⁷⁶⁶ Tektaş, *a.g.e.*, ss. 70-77.

⁷⁶⁷ Dariusz Kolodziejek, "1795'e Kadar Osmanlı-Leh İlişkilerinin Karakteri Üzerine Bazı Tespitler", *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, C. 9, Ankara 2002, s. 1247.

⁷⁶⁸ Ali İbrahim Savaş, "Osmanlı Devleti İle Habsburg İmparatorluğu Arasındaki Diplomatik İlişkiler", *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, C. 9, Ankara 2002, s. 1021.

veya hiç değilse bir mütareke sağlamak amacıyla İstanbul'a göndermiştir⁷⁶⁹. Ferdinand'ın elçilerinden biri olan Jan Hobordanski ile yapılan ilk müzakerelerde elçi tarafından istenilen araziler liste halinde sayılınca Vezîr-i a'zam İbrahim Paşa İstanbul'u istememelerine çok şaşırıldığını belirtmiştir. Macar elçisinin ukala ve kendini bilmez tavırlarından oldukça rahatsız olan İbrahim Paşa, "*Osmanlı Devleti'nden bir şey istemeye gelen gururu, kibri ülkesinde bırakarak gelmelidir. Hem isteyen, hem de emreden olarak bir şey elde edilemez*" diyerek elçilere taviz vermemiş ve iki ülke arasındaki diplomatik ilişkiler kesilmiştir. Söz konusu olan bu elçiler, dokuz ay süren bir tutukluluk dönemi yaşamaya başlamışlardır⁷⁷⁰.

1530 yılında Avusturya kralı Ferdinand, 24 kişilik bir maiyetten oluşan Nikola Jurischitz ve Jozef de Lamberg adında iki elçi göndermiştir⁷⁷¹. Bu elçiler, Vezîr-i a'zam İbrahim Paşa'nın huzuruna sekiz gün sonra kabul edilmişlerdir. Diplomaside oldukça başarılı olan İbrahim Paşa, yapılan ilk müzakerede Avusturya sarayında dile verilen önemi ve Almanca dışında dil konuşulmasına karşı olduklarını bildiğinden kendi tercümanının sadece İtalyanca bildiğini belirterek elçilerin kendi dilleri ile konuşmalarına müsaade etmemiştir. Elçiler Ferdinand'ı Macar kralı olarak zikredince vezîr-i a'zam onun sadece İspanya kralının Viyana valisi olduğundan bahsetmiştir. Nitekim bu görüşme kayda değer bir şey olmadan sona erdirilmiştir⁷⁷².

Vezîr-i a'zam İbrahim Paşa Avusturya kralının elçileri ile yapılan ikinci müzakerede Macaristan tahtında hak iddia eden Ferdinand için şu sözleri sarfetmiştir; "*Macaristan kralı olarak Kanuni Sultan Süleyman'ın Zapolya'ya tacı giydirdiğini, imparator olabilmenin yolunun kılıçtan geçtiğini, barış konusunda ise Ferdinand'ın Macaristan'dan vazgeçmediği, elinde olan yerleri teslim etmediği, İspanya kralı Şarlken'in Almanya'dan çekilerek Zapolya'ya ihsan edilen krallığı ona bırakmadığı sürece barışın mümkün olamayacağını*" belirtmiştir. Bu görüşmeler esnasında

⁷⁶⁹ Elçilerin gönderilme amacı; Macar kralı seçilen Zapolya'nın işleri karıştırmasından dolayı Macarların gözünde Türklere karşı koyamadığı izlenimi oluşturduğundan ve saygınlığını kaybettiğinden, bu durumu değiştirmek için Kanuni Sultan Süleyman ile dostluk kurabilecekleri bir antlaşma yapmaktır. Benedict Curipeschitz, *Yolculuk Günlüğü 1530*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, (çev. Özdemir Nutku), Ankara 1989, s. 1.

⁷⁷⁰ Özlem Kumrular, "Avrupa'nın İnşasında Osmanlı-Fransa İttifakının Rolü", *Yeni Belgeler Işığında Osmanlı-Habsburg Düellosu*, Kitap Yayınevi, İstanbul 2011, s. 13; Tektaş, *a.g.e.*, ss. 77-78.

⁷⁷¹ Elçilerin Osmanlı Devleti'ne gönderilme sebepleri; Kanuni Sultan Süleyman ile bir barış ya da ateşkes antlaşmasının sağlanmasıdır. Ferdinand, Kanuni Sultan Süleyman'dan Macaristan konusunda hiç olmazsa Mohaç Meydan Muharebesinin öncesinde statüko üzerinden bir sınır belirlenmesini isterken bunun karşılığında padişaha 100.000 gulden, Vezîr-i a'zam İbrahim Paşa'ya 10.000 gulden ödemeyi kabul etmektedir. Ayrıca ülkesine ve halkına zarar verilmemesini şart koşturmuştur. Curipeschitz, *a.g.e.*, s. 2.

⁷⁷² Tektaş, *a.g.e.*, ss. 101-103.

isteklerini Osmanlı Devleti'ne kabul ettirmenin yolunun vezîr-i a'zamdan geçtiğini bilen elçilerin İbrahim Paşa'ya rüşvet teklif ettikleri de bilinmektedir. Ardından vezîr-i a'zamın lütfu ile 17 Kasım 1530 tarihinde padişahın huzuruna kabul edilen elçiler bir şey elde edememelerinin yanı sıra sadece padişahın yazdığı bir nâme ile ülkelerine dönmek mecburiyetinde kalmışlardır⁷⁷³.

Yine 1532 yılında Avusturya kralı Ferdinand ile İspanya kralı Şarlken Osmanlı Devleti'ne Cornelius de Policius Sepper adında bir elçi göndermiştir. Bu iki kraldan Ferdinand Macaristan'ın kendisine bırakılmasını isterken İspanya kralı da bu durum gerçekleşirse Koron'un iade edileceğini belirtmiştir. Yani her ikisi de birbiri için arabuluculuk yapmak amacındadırlar. Padişaha “*oğlun baba tarafından teklif olunacak bir sulhu memnuniyetle kabul edeceğini*” ifade etmişlerdir. Barış teşebbüslerinin yapıldığı bu sırada Jerom de Zara, vezîr-i a'zamın isteğiyle mütarekenin imzalandığını Viyana'daki yetkililere bildirmiştir. Ferdinand'a barışın kesin şartlarını kararlaştırmak için önceden gönderilen çavuşun 25 Mayıs 1532'de dönmesi ile Jerom de Zara ile oğlu Vespacian de Zara Gran'ın anahtarlarını ve kıymetli hediyeleri vezîr-i a'zama takdim etmişlerdir. Ayrıca kralın gönderdiği 2.000 dukalık bir elmas, 4.000 dukalık bir yakut ve armut şeklinde bir inci madalyon kendisine hediye olarak getirilmiştir. Bunun ardından ertesini gün vezîr-i a'zam ile elçiler arasında ahidname şartları için müzakerelere başlanmıştır. Diplomatik ilişkilerde oldukça başarılı olan İbrahim Paşa, yedi gün süren müzakerelerde elçileri ayağa kalkmadan kabul etmiştir. Elçiler, Ferdinand'ın padişaha karşı dostluk hisleri beslediğini, Şarlken'in padişahı kardeşi saydığını ve Ferdinand'ın sulhüne dâhil olmak istediğini, Koron'un geri verileceğini, Arcel adasının ilk sahiplerine iade edileceğini, bu sulhten tüm Hıristiyanların faydalanmasına izin verileceğini belirtmişlerdir. Ancak vezîr-i a'zam bu şartları kayda değer bulmamış ve Macaristan meselesinin müzakerelerini yapması için Alvazio Gritti'yi yetkili kılmıştır⁷⁷⁴.

Bu bağlamda örnek vermek gerekirse; 1533 İstanbul Antlaşması'nın imzalanma sürecinde tarafların karşılıklı talepleri şu şekilde gerçekleşmiştir; Avusturya İmparatoru Ferdinand, barış görüşmelerinde bulunmak amacıyla Osmanlı Devleti'ne bir elçilik heyeti göndermiştir. 14 Ocak 1533 tarihinde İstanbul'a gelen Jerome de Zara, ilk olarak Vezîr-i a'zam İbrahim Paşa ile görüşmüştür. Ancak Kanuni Sultan Süleyman, Gran'ın

⁷⁷³ Emecen, *a.g.m.*, s. 94; Tektaş, *a.g.e.*, ss. 104-105.

⁷⁷⁴ Tektaş, *a.g.e.*, ss. 118-125.

anahtarlarının bağıllık alâmeti olarak kendisine getirilmesi ile kesin barıştan söz edilebileceğinden bahsetmiştir. Bu durumu açıklamak üzere Viyana'nın ilk Osmanlı elçisi olan çavuş aracılığıyla mütareke şartları Ferdinand'a gönderilmiştir. 29 Mayıs'ta uygun bir cevapla gönderilen çavuşun yanında Gran'ın anahtarları ve İmparatorun iki mektubunu getiren elçi Şeppe de bulunmakta idi. Bu mektuplardan birinde Ferdinand Macaristan'ın kardeşine bırakılmasını isterken ikincisinde Koron'un geri verilmesini talep etmiştir⁷⁷⁵.

Ferdinand'a gönderilen çavuş, beraberinde barışın kesin şartlarını kararlaştırmakla görevlendirilmiş Jerome de Zara ve Cornelius Duplicuis Schepper ile dönmüştür. Jerome de Zara ve oğlu Vespazyen, Gran'ın anahtarlarını ve kıymetli hediyelerini Vezîr-i a'zam İbrahim Paşa'ya sunmuşlardır. Vezîr-i a'zam ile yapılan bu müzakereler yedi gün sürmüş ve kalabalık bir maiyetle sadrazamın sarayında bulunan elçi ve heyetine sırmalı kaftanlar giydirilmiştir. Cornelius, İmparator Şarlken'in de ayrı bir antlaşma olmadan buna dâhil olmak istediğini, Macaristan'ın Ferdinand'a, Arcel adasının da ilk sahiplerine verilmesi sonucunda Koron'un iade edileceğini, Papanın Venedik ve Fransa kralının yanı sıra diğer Hıristiyan hükümetlerinden bu barıştan yararlanacağı şeklindeki taleplerine karşılık İbrahim Paşa'nın yanıtı Koron'u istedikleri vakit askerleri ve güçleriyle alabilecekleri, Padişahın Macaristan Krallığını Jan'a verdiği, Arcel adasının da Barbaros Hayreddin Paşa'nın sancağı olduğu şeklinde olmuştur. Ayrıca İbrahim Paşa, Şarlken'in mektubuna bir barış antlaşması imzalamak istiyorsa bir elçi göndermesinin gerektiği ve bu süre zarfında üç aylık bir mütarekenin imzalanabileceği şeklinde bir karşılık vermiştir.

İbrahim Paşa elçiler ile son olarak 22 Haziran 1533'te bir müzakere gerçekleştirmiş ve elçileri kendilerinden önceki temsilcilerin yapamadıkları bir şeyi başardıkları için tebrik etmiştir. Barış için belirli bir süre ortaya konulmamış, Ferdinand'ın korumak istediği kadar yani antlaşmaya sadık kaldığı sürece geçerli olmak üzere en nihayetinde antlaşma imzalanmıştır⁷⁷⁶.

İki ülke arasında yapılan müzakerelerde şartları ve maddeleri belirlenen bir antlaşmanın imzalanmasından hemen önce herhangi bir sebeple sonuçsuz kaldığı ve müzakerelerin kesilerek mücadele safhasının tekrar başladığı da sık rastlanan bir

⁷⁷⁵ Hammer, *a.g.e.*, s. 86.

⁷⁷⁶ Hammer, *a.g.e.*, ss. 87-89.

durumdur. Avusturya İmparatoru Ferdinand'ın 1564 yılında ölümü üzerine yerine II. Maximilian'ın geçmesiyle 1562'de iki ülke arasında yapılan antlaşmanın yenilenmesi ve Erdel Kralı Yanoş ile ilgili konularda müzakereler yapılması amacıyla yeni Avusturya İmparatoru, II. Maximilian, aynı yıl içerisinde üç elçisini barış müzakerelerinin yapılması için Osmanlı İmparatorluğu'na göndermiştir. Elçiler, beraberlerinde 20 bin taler dağıtılacak olan onur hediyeleri ve 60 bin taler tutarındaki haraçlarını da getirmişlerdir. Elçilerin huzura kabul edilmelerinden sonra barışın sekiz yıl daha uzatılmasına karar verilmiştir. Ancak daha sonra yapılan görüşmeler sonuçsuz kalınca Avusturya ile tekrar mücadeleye girişilmiştir. Vezîr-i a'zam Sokullu Mehmed Paşa, 1566'da Kanuni'nin son seferi olan Zigetvar seferine çıkmıştır. Yapılan mücadeleler sonrasında Mohaç, Semendire, Temeşvar ve Bosna beylerine gönderilen birer emirname ile Avusturya kralının Erdel'de aldığı yerlerden vazgeçtiği ve elçisi aracılığıyla kendisine bir name gönderildiği ve Avusturya kuvvetlerinden bir saldırı olmadığı müddetçe bir harekâta bulunulmaması ve iki ülke arasında bulunan ahidname doğrultusunda hareket edileceği belirtilmiştir ⁷⁷⁷.

İki ülke arasında yapılan bu söz konusu müzakerelerin “*savaş esnasında yapılan müzakereler*” ve “*savaş sonrasında yapılan müzakereler*” olmak üzere iki şekilde incelenmesi gerekmektedir.

4.3.2.1. Savaş Esnasında Yapılan Müzakereler

İki devlet arasında mücadeleler devam ederken de barış için müzakerelerde bulunmak devletlerarası mücadelelerde çok eski zamanlardan bu yana uygulanan bir usul olarak bilinmektedir. Zira yapılan savaşta mücadeleyi devam ettirecek mühimmat, asker ve erzağı tükenen yani diğer bir deyişle mücadeleyi sürdürmenin kendi ülkesi açısından bir anlamı kalmayan taraf savaş esnasında da barış müzakereleri için teşebbüste bulunurdu.

1532 yılında Alman seferinin başkomutanı olarak ordunun başında bulunan İbrahim Paşa, Avusturya sınırında bulunan Güns kalesini muhasara etmesinin ardından kısa bir süre sonra alınmasını sağlamıştır. Bu kalenin muhafazasından sorumlu olan ve

⁷⁷⁷ 5 Numaralı Mühimme Defteri (973/1565-1566) Özet ve İndeks, Başbakanlık Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Ankara 1994, s.10.

daha önce İstanbul'da elçilik vazifesinde bulunan Nikola Jurischitz kaleye yakın bir yerde kurulan Osmanlı karargâhında bulunan vezîr-i a'zam ile yine diplomatik müzakerelere girişmiştir. Vezîr-i a'zam İbrahim Paşa'nın huzuruna kabul edilen Nikola Jurischitz, Osmanlı Devleti'nin bölgedeki egemenliğini kabul etmiş ve vezîr-i a'zam ile orduda önemli görevlerde bulunan kişilere kıymetli gümüş vazolar takdim etmiştir. Bunun karşılığında kendisine de İbrahim Paşa tarafından hil'ât giydirilmiştir⁷⁷⁸.

6 Ağustos 1554 tarihinde Safevi elçisinin Kanuni Sultan Süleyman ve Vezîr-i a'zam Ahmed Paşa'ya birer nâme ile gelerek barış teklifinde bulunması ve bu mektuba vezîr-i a'zam tarafından verilen olumlu karşılık sonucunda başlayan iyi ilişkiler neticesinde barış müzakerelerine başlanmasına karar verilmiştir. Barış müzakerelerinin savaş esnasında başlamasından dolayı Osmanlı padişahı Kanuni Sultan Süleyman hala ordugâhında bulunmaktaydı. Nitekim Safevi elçilik heyeti, Amasya'da saray ağası ve çavuşlar tarafından karşılanmış ve bunun akabinde büyük bir ziyafet sonrası kendilerine ayrılan konağa yerleştirilmişlerdir. 1555 yılının Mayıs ayında önce vezîr-i a'zam ardından ise padişahın huzuruna görkemli bir merasim ile kabul edilen elçiler Kanuni Sultan Süleyman'a, Vezîr-i a'zam Ahmed Paşa'ya ve diğer önemli devlet adamlarına kıymetli hediyeler takdim etmişlerdir. Elçilerin aracılığıyla barış için Şah Tahmasb'ın talepleri dinlenmiştir. 21 Mayıs 1555 tarihinde padişah tarafından kabul edilen elçilerin talepleri padişaha arz edilmiş ve yapılan görüşmeler neticesinde iki ülke arasında barış şartları görüşülmüştür⁷⁷⁹. Bu müzakereler sonucunda ise iki ülke arasında 1555'te Amasya Antlaşması imzalanmıştır⁷⁸⁰. Sokullu Mehmed Paşa 1554'te Osmanlı Devleti'ne barış teklifi için gelen Safevi elçileri ile yapılan görüşmelere katılmıştır. 1555 yılında Amasya Antlaşması'nın imzalanması isteği ile gelen Safevi elçileri ile görüşmelere katıldığı gibi padişahın emri doğrultusunda elçilere verilen ziyafet ile de Sokullu Mehmed Paşa ilgilenmiştir⁷⁸¹.

⁷⁷⁸ Tektaş, *a.g.e.*, ss. 109-112.

⁷⁷⁹ Kılıç, *a.g.e.*, ss. 67-72; Safeviler ile yapılan bu müzakereler sonucunda imzalanan antlaşma ile birlikte Irak-ı Arap tamamen Osmanlı Devleti'nin kontrolüne geçmiş, bu toprakların bütünüyle Osmanlı Devleti'ne ait olduğu Amasya Antlaşması ile Safevi Devleti tarafından kabul edilmiştir. Özer Küpeli, "Irak-ı Arap'ta Osmanlı-Safevi Mücadelesi (XVI-XVII. Yüzyıllar)", *History Studies*, Ortadoğu Özel Sayısı, 2010, s. 232.

⁷⁸⁰ M. Saffet Sarıkaya, "Dini ve Siyasi Bakımdan Osmanlı-İran Münasebetleri", *Türk Kültürü*, S. 363, Yıl. XXXI, ss. 406-422.

⁷⁸¹ Bu sırada oğulları Selim ve Beyazıd arasında yaşanan anlaşmazlık yüzünden ikisine de emir göndermiş ve Şehzade Selim'in buyruğunu götüren kişi yine Sokullu Mehmed Paşa olmuştur. Bu emirde Sokullu Mehmed Paşa ile Şehzade Selim'in derhal Şehzade Beyazıd'ın hakkından gelmesi nerede olduğu, kimden destek aldığı ve kim tarafından himaye edildiğinin bulunmasının gerektiğini bildiren bir

Osmanlı Devleti ile Venedik önderliğinde Haçlı donanmasına karşı 1571’de yapılan ve mağlubiyetle sonuçlanan İnebahtı savaşı sonrasında Venedik elçisi Barbaro’yu huzuruna kabul etmiştir. Ancak Venedik elçisinin Osmanlı donanmasını yakarak kazandıkları galibiyetle Osmanlı Vezîr-i a’zamı Sokullu Mehmed Paşa’ya büyüklük taslaması sonucu vezîr-i a’zam elçiye meşhur sözünü söylemiştir; “*Sen uğradığımız şu felaketten dolayı azmimiz kırıldı sanıyor, hoşlanıyorsun zannederim. Fakat bilmiş ol ki, donanmamızı mağlup etmekle siz bizim ancak sakalımızı kesmiş oldunuz. Biz ise Kıbrıs Krallığını fethetmekle sizin bir kolunuzu kırdık. Kesilen kol bir daha yerine gelemez, fakat tıraş olan sakal daha güür ve daha güzel büyüyebilir*” diyerek kendi ülkesini üstün gören elçiye haddini bildirmiş ve yakın bir zamanda bunun karşılığını alacaklarına dair bir işaret vermiştir⁷⁸². Kıbrıs’ın fethini ve tazminat ödemeyi de kabul eden Venedik elçisi Barbaro barış antlaşması yapmak zorunda kalmıştır. Ayrıca Vezir Sinan Paşa’ya gönderilen bir mektupla Venedik tüccarlarının serbest bırakılması karşılığında Venedik’te mahsur kalan Osmanlı tüccarlarının serbest bırakılması Venedik Doju tarafından kabul edilmiş olduğundan dolayı alıkonulan Venedik tüccarlarının bırakılması şeklinde bir emir söz konusudur⁷⁸³. Yine bu antlaşma ile; Venediklilere “*taahhüt edilenleri karşı taraf yerine getirdiği müddetçe yerine getireceğine*” dair padişahın yeminini içeren bir ibare bulunan bir ahidnâme de Venediklilere bahşedilmiştir⁷⁸⁴.

Yapılan bir dizi mücadeleden sonra yabancı devletlerin oluşturduğu ittifak arasında anlaşmazlıklar meydana gelince Venedik, Fransa’nın İstanbul elçisi olan M. de Noailles’e başvurdu. Fransız elçisi, Sokullu Mehmed Paşa ile görüşmelerde bulunarak iki devlet arasında arabuluculuk yapmıştır⁷⁸⁵. İki ülke arasında yapılan müzakerelerde vezîr-i a’zamin kâtibi Feridun Bey ile doktoru Salomon Aşkenazi önemli rol oynamış ve Sokullu Mehmed Paşa’nın talimatları doğrultusunda antlaşmanın esas şartlarını

buyruktur. Zira bu emrin cevabının verilmesi o sırada yaşanmakta olan İran savaşının gidişatını ve barış sürecinin ilerleyişini doğrudan etkileyecek bir durum olmasından dolayı oldukça önemlidir. 3 Numaralı Mühimme Defteri (966-968/1558-1560), Başbakanlık Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Ankara 1993, s. 37.

⁷⁸² Ahmet Refik Altınay, *Sokullu Mehmed Paşa*, Akçağ Yayınları, haz. Yılmaz Kurt, C. II, Ankara 2017, s. 239.

⁷⁸³ İbrahim Etem Çakır, 10 Numaralı Mühimme Defteri (S. 179-356) Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2006, s. 245.

⁷⁸⁴ Maria Pia Pedani, “*Osmanlı Padişahının Adına*” *İstanbul’un Fethinden Girit Savaşı’na Venedik’e Gönderilen Osmanlılar*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, (çev. Elis Yıldırım), ed. Nevin Özkan, Türk Tarih Kurumu Yayınevi, Ankara 2011, s. 112.

⁷⁸⁵ Radovan Samarcıc, *Dünyayı Avuçlarında Tutan Adam “Sokullu Mehmed Paşa”*, Sabah Kitapları, (çev. Meral Gaspıralı), İstanbul, Temmuz 1995, ss. 257-258.

belirlemişlerdir. Osmanlı tarafını bu şahıslar oluştururken Venedik tarafında İstanbul elçisi Barbaro ve Mocenigo bulunmaktadır. Taraflar arasında yapılan müzakereler sonucunda belirlenen şartlar doğrultusunda bir antlaşma imzalanmıştır⁷⁸⁶. Bu antlaşmada en dikkat çeken şey ise; antlaşma şartlarının Osmanlı Devleti'nin mağlup olan değil de zafer kazanan taraf gibi bir profil ortaya koyması ve kazanç sağlamasıdır.

4.3.2.2. Savaş Sonrasında Yapılan Müzakereler

Osmanlı Devleti'nin herhangi bir devlet ile yapılacak bir barış antlaşması için girişilen sulh müzakerelerinin savaş sonrasında ve devlet merkezi olan İstanbul'da ya da tarafların ortak kararı sonucunda belirlenen bir yerde gerçekleşmesidir. Bu müzakereler yine tarafların barış taleplerinin elçiler aracılığıyla birbirlerine nâmeler göndermeleri ve bu isteklere karşı tarafın vereceği cevap ile şekillenen, barış şartlarının taraflar nezdinde kendi ülkelerinin çıkarları doğrultusunda değerlendirildiği görüşmeler olarak nitelendirilebilir. Ayrıca görüşmeler yapılırken taraflar arasında yapılan diplomatik pazarlıkların da ön planda olduğu göze çarpan bir diğer durumdur.

Osmanlı Devleti ve Avrupa devletlerinin oluşturduğu içerisinde Avusturya, Lehistan, Rusya ve Venedik'in bulunduğu Kutsal İttifak ile 1683-1699 yılları arasında yapılan savaşlardan sonra İngiltere ve Hollanda'nın arabuluculuğu ile yapılan antlaşmaların uzun süren müzakereleri Osmanlı diplomasi tarihinde oldukça önemli bir yeri teşkil etmektedir. 1683 tarihine kadar Osmanlı Devleti'nin düşman olduğu devletler ile sorunlarını halletmek için seçtiği yol, silahla karşı koymak idi. Osmanlı Devleti'nin karşısında olan ve çoğunlukla yenilgiyle mücadelesinin tamamlayan taraf için ise yapılacak tek şey Osmanlı Devleti'nin belirlediği şartlar doğrultusunda barışı kabul ederek talep edilen haracı ödemektir. Ancak 1683 tarihinde başlayan savaş dönemi ile bu durum değişmeye başlamış ve Osmanlı Devleti için bir ilk olacak olan zayıf taraf olarak masaya oturma durumu ile karşı karşıya kalınmıştır. Bunun yanı sıra Vezîr-i a'zam Amcazâde Hüseyin Paşa ile aracı olarak görüşen İngiltere ve Hollanda elçileri savaşın barışa ve antlaşmaya dönüştürülmesi için çabalamışlardır. Söz konusu olan bu

⁷⁸⁶ Bu antlaşmaya göre; Venedik, Kıbrıs Adası'nın savaş masrafları için üç sene zarfında 300.000 duka verecek, sopoto bütün topçularıyla bırakılacak, Zenta Adası'nın her yıl ödediği vergi 300 dukadan 1500 dukaya çıkarılacak, Kanuni Sultan Süleyman tarafından verilen ve II. Selim tarafından onaylanan ahidnâme şartlarına uyulacak Kıbrıs adası için her yıl verilen 8000 duka vergi kaldırılacak, Arnavutluk ve Dalmaçya'daki Türk ve Venedik eski sınırları esas alınacak ve her iki ülkenin savaş zamanı el konulan gemileri iade edilecekti. Altınay, *a.g.e.*, ss. 243-244;

durum da bu zamana kadar uluslararası ilişkilerde aracı ve arabulucu kabul etmeyen Osmanlı Devleti için bir ilkin daha gerçekleştiğinin göstergesi olacaktır⁷⁸⁷.

Rami Mehmed Paşa, daha reîsü'l-küttâblık makamında bulunurken 1698-1699 yılları arasında Karlofça barış antlaşmasının şartlarının belirlendiği kongre çalışmalarına katılmıştır. Osmanlı Devleti'ni bu antlaşma kongresinde temsil edenler, Rami Mehmed Paşa, Koca Ragıp Paşa ve mütercim Alexandr Mavrokordato, Kutsal Roma İmparatorluğu'nu temsil eden V. Etingen-Vallerstein, L. F. Marselyi ve L. Şlik, Lehistan temsilcisi S. Malahovskiy⁷⁸⁸, Venedik temsilcisi K. Ruzzini ve A. Pisani, Rusya temsilcisi P. B. Vozniçin ve görüşmelere arabulucu sıfatıyla katılmış bulunan İngiltere'nin Osmanlı elçisi V. Paget ve Hollanda elçisi Jakob Colier'dir⁷⁸⁹. Kongrede çok ağır diplomatik tartışmalar yaşanmış ve özellikle Rusya temsilcisi işi zora sokmaktadır⁷⁹⁰. Antlaşmanın imzalanmasından hemen sonra Osmanlı-Venedik-Avusturya arasında oldukça yoğun geçen çok önemli müzakereler gerçekleştirilmiştir. 1699-1701 yılları arasında⁷⁹¹ farklı yerlerde bazen aksamalar yaşansa da yaklaşık 2 yıl süren sınır müzakereleri sonucunda antlaşma gerçekleştirilmiştir⁷⁹². Osmanlı-Avusturya arasındaki müzakerelerde Avusturya'nın temsilcisi Kont Luigi Fernando Marsigli idi. İkili görüşmeler 13 Kasım 1698'de başlamış ve Avusturya kralının bu konudaki tavrı belli olduğundan dolayı Erdel meselesi dışarıda bırakılarak geri kalan topraklar üzerinde bir sınır tespiti ve tahdidine girişilmiştir. Osmanlı-Venedik müzakereleri Rami Mehmed Paşa ve Carlo Ruzzini arasında gerçekleşmiştir. Venedik'in Mora'nın tamamına sahip olan niyeti hatta orada bir garnizon yapma isteği bulunmaktadır. Santa

⁷⁸⁷ Münir Aktepe, "Amcazâde Hüseyin Paşa", *İslam Ansiklopedisi*, C. 3, 1991, ss. 8-9; Alkım Uygunlar, Osmanlı İmparatorluğu'nda Modern Diploması ve Murahhaslık Kurumu, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir 2007, s. 31.

⁷⁸⁸ Songül Çolak, "Avusturya Elçiliği Esnasında (1688-1692) Zülfikar Paşa'nın Lehistan Vekilleri İle Yaptığı Sulh Müzakereleri" *Belleten*, C. LXXIII, S. 267, Ağustos 2009, ss. 443-463.

⁷⁸⁹ Songül Çolak, "Osmanlı Devleti İle Avusturya ve Müttefikleri Arasındaki Barış Müzakerelerinde (1689) Hollanda'nın Arabuluculuk Girişimleri", *Belleten*, C. LXXI, S. 262, ss. 943-943.

⁷⁹⁰ Pyotr Andreyeviç Tolstoy, *Tolstoy'un Gizli Raporlarında Osmanlı İmparatorluğu*, Yeditepe Yayınevi, (çev. İbrahim Allahverdi), ed. Ahmet Önal-Uğur Demir, İstanbul 2013, s. 16.

⁷⁹¹ Karlofça antlaşmasının imzalanmasının ardından sınırların belirlenmesi hususunda oldukça önemli bilgilere yer verilmektedir. BOA, *Venedik Hududnâme Defteri (1700)*, DVNSDVE.d....17/5.

⁷⁹² Sınır müzakereleri; iki taraf murahhaslarının bir araya gelmesiyle çizilecek bir hat doğrultusunda eski sınırların bulunduğu yerlerde bölgeyi tanıyan kişilerin de yardımıyla hudud tespiti hedeflenmektedir. Bu amaçla, 1699 Karlofça antlaşmasının imzalanmasından sonra taraflar arasında antlaşmanın temessüklerinin karşılıklı verilmesi ile antlaşma maddelerine dayanarak sınırların tespiti ve hudud hattının çizilmesi için görevlendirilen diplomatlar mevcuttur. Sınır tespitinde Avusturya'nın temsilcisi Fernando Marsigli karşısında Kapıcıbaşı İbrahim Efendi, Venedik'in temsilcisi Giovanni Grimani'nin karşısında ise Osman Ağa karşılıklı olarak çalışmalarda bulunmuşlardır. Üçlü sınır olarak adlandırılan Venedik-Avusturya-Osmanlı bölgesinin yer alması da ilk defa bu savaş sonrasında olduğu gibi en detaylı sınır tespiti ve çizimleri de bu tarihten sonra yapılmaya başlanmıştır. Doğan, *a.g.e.*, s.144.

Mavra Adası ve İnebahtı, Preveze ve Çanakkale Boğazı gibi üç önemli istihkâm bölgesinin tahliyesi ve yıkılması Venediklilerin Dalmaçya, Bosna-Hırvatistan ve Kuzey Mora üzerindeki iddiaları müzakerelerdeki esas konulardır. Müzakerelerin ardından sınır tespiti ve tahdidine başlanmıştır⁷⁹³.

Tarafların ilk karşılaşmalarının sonrasında karşılıklı gönderdikleri mektup ve hediyelerden sonra sınır tespiti çalışmaları resmen başlamış olmaktadır. Görüşme mekanlarına gidilmeden önce diplomatik anlamda taraflar arasında eşitliği sağlamak oldukça önemli bir konudur. Avusturya ile olan sınır tespitinde Giovanni Grimani ile Kapıcıbaşı İbrahim Paşa'nın maiyetinde yaklaşık olarak 250 kişi bulunduğu bilinmektedir⁷⁹⁴.

XVII. yüzyılda ortaya çıkan İspanya veraset meselesi kısa zamanda uluslararası bir sorun haline dönüşmüştür. Bu sebepten dolayı Osmanlı Devleti ile savaş Avrupa politikasında ikinci plana düşünce Rusya hariç Kutsal İttifak'ta bulunan devletler antlaşma yapmak için teşebbüslerde bulundular. Avrupa devletleri, 1699 Karlofça Antlaşması ile genel anlamda isteklerini elde etmişlerdir. Karlofça Kongresi'nde Rusya ile de sadece iki yıllık bir barışın sağlanması hususuna ilişkin bir antlaşma yapılmıştır⁷⁹⁵. Karlofça Antlaşması'ndan sonra İsveç ile bir hâkimiyet mücadelesine giren Rusya, oluşan bu yeni şartlar altında Rusya'nın zararına da olsa Osmanlı Devleti ile uzun süreli bir barış antlaşmasının yapılmasının gerekliliği üzerine Karlofça'da sonlandırılmayan Osmanlı-Rusya barış müzakerelerine devam edilmesi amacıyla elçi Emelian Ugnatyeviç Ukrainçev'i göndermiştir. Rusya'nın birinci müzakerede talepleri şu şekilde olmuştur; *“1695-1699 yılları arasında ele geçirilen tüm toprakların Rusya'da kalması, Kırım Hanı'nın birliklerinden kaynaklanan zararların tazmin edilmesi amacıyla Kerç Kalesi'nin talep edilmesi”* dir. Ancak bir sonraki müzakerede *“Kerç Kalesi taleplerinden vazgeçen Rusya Özi etrafında bulunan küçük şehirlerin de Osmanlı Devleti'ne verilmesini”* kabul etmiştir. Ayrıca Rusya Hükümeti tarafından elçi E. İ. Ukrainçev'e yazılan yeni talimatlarda *“belirtilen yönde olan antlaşma şartlarını hiç düşünmeden kabul etmesini ve barışa çok ihtiyaçları olduğundan bir an önce barışı sağlaması”* talep edilmiştir. Bunun sonucunda 1700'de 30 yılı kapsayan bir Osmanlı-

⁷⁹³ BOA, *Venedik Hudutnâme Defteri (1700)*, DVNS.DVE.d....17/5; Doğan, a.g.e, ss. 108-137.

⁷⁹⁴ Doğan, a.g.e, s.161.

⁷⁹⁵ Uğur Kurtaran, “Karlofça Antlaşması'nda Venedik, Lehistan ve Rusya'ya Verilen Ahidnâmelerin Genel Özellikleri ve Diplomatik Açından Değerlendirilmesi”, *TAD*, C. 35, S. 60, 2016, ss. 118-139; Tolstoy, a.g.e, ss. X-XI.

Rus barış antlaşması imzalanmıştır⁷⁹⁶. Tarihi literatüre de İstanbul Antlaşması olarak geçen bu antlaşma neticesinde Azak ve ona bağlı tüm yerler Rusya'ya bağlanmıştır. Özi'nin çevresinde bulunan şehirler tahliye edilmiş ve burada iskân yasaklanmıştır. Rusya, Kazakların faaliyet ve yağmalarını, Osmanlı Devleti de Kırım Hanlığı'nın benzeri faaliyetlerini engelleyeceğini taahhüt etmiştir. İstanbul'da Rus daimi elçiliğinin açılmasına da müsaade edilmiştir. Ayrıca Rusya'nın Kırım Hanı'na verdiği yıllık vergi de kaldırılmıştır⁷⁹⁷.

Bu konu hakkında bir başka örnek vermek gerekirse; Osmanlı Devleti ile Rusya arasında imzalanan ve Kafkas topraklarının taksimini ele alan müzakereler neticesinde ve Fransa'nın arabuluculuğu ile gerçekleştirilen 1724 İstanbul Antlaşması savaş sonrasında yapılan müzakereler hususunda verilebilecek en iyi örneklerden birini oluşturur. İki ülke arasında yapılan müzakerelerin odak noktasını Kafkasların taksimi için yapılan diplomatik pazarlıklar oluşturmaktadır. 25 Eylül 1723'te başlayan müzakereler ve buna bağlı olarak da pazarlıklar yaklaşık bir yıl sürmüş ve iki ülke arasında zorlu geçen müzakerelere sahne olunmuştur. Bu görüşmeler, genellikle arabulucu konumunda bulunan İstanbul'un Fransa elçisi M. de Bonnac'ın çabalarıyla yürütülmüştür. Zira iki ülke arasındaki bölüşümü gerçekleştiren bir nevi kendisidir denilebilir. Müzakereler, siyasi ve askeri şartlar doğrultusunda önce arazide başlamışsa da esas görüşme dönemi daha sonra iki devletin başkentleri olan İstanbul ve Moskova'ya sürekli gidip gelen elçiler aracılığıyla merkez şehirlerde 15 oturumda gerçekleştirilmiştir⁷⁹⁸.

Kafkasların taksimının ele alındığı müzakerelerde ve sonucunda imzalanan antlaşmada 1721'de yapılan barışın esasları temel alınmıştır. Osmanlı Devleti'nin temsilcisi Reîsü'l-küttâb Mehmed Efendi ve Defter Emîni Hacı Mustafa Efendi'dir. Müzakerelerde Mehmed Efendi tartışmalara çok katılmamış, görüşmelerde Osmanlı görüşlerini bildiren genellikle Mustafa Efendi olmuştur. Divân tercümanı Gregorio Gika da müzakerelerde bulunmuş ve gayreti ile antlaşmanın imzalanmasında önemli rol oynamıştır. Rusya'nın müzakerelerde görevli temsilcileri ise Şansölye Gavriilo Golovkin isimli devlet adamı ve Andrey Osterman adlı diplomattır. Ayrıca antlaşmanın

⁷⁹⁶ Osman Köse, "Rusya'nın Karadeniz'le İlk Buluşması İstanbul Antlaşması (13 Temmuz 1700)", *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 15, S. 28, Aralık 2012, ss. 199-220.

⁷⁹⁷ Tolstoy, *a.g.e.*, ss. XII-XIII.

⁷⁹⁸ Ensar Köse, *Osmanlı Devleti ve Rusya Arasında Kafkasların Taksimi 1724 İstanbul Antlaşması*, Büyüyen Ay Yayınları, İstanbul 2017, ss. 13-14.

imzalanmasında önemli rol oynayan Rusya'nın İstanbul elçisi İvan İvanoviç Nepluyev olmuştur. 1724 İstanbul Antlaşması'nın müzakerelerinin Osmanlı Devleti ile Rusya arasındaki müzakereleri kendi ülkesinin çıkarlarını gözetmek amacıyla olan Fransız elçi M. de Bonnac arabulucu misyonunu yüklenerek yürütmüştür. İki ülke arasında gerçekleştirilen antlaşma müzakereleri 25 Temmuz 1723 tarihinde başlamış ve zaman zaman kopma noktasına gelse de 15 oturumda bir nihayet bulmuştur. İstanbul ve Moskova'da yoğun diplomatik temaslar ve zorlu müzakereler yaşanmış ve 23 Haziran 1724'te antlaşma imzalanmıştır⁷⁹⁹.

Osmanlı Devleti ile Rusya arasında yapılan antlaşma müzakereleri 15 oturumda bir son bularak muahede imzalanmıştır. 25 Temmuz 1723'te İstanbul'da başlayan oturumlarda genel olarak konuşulan konular ve talep edilen şartlar; “*İran topraklarının mülkiyeti esas odak noktası*” olmakla birlikte Rusların Lezgilere karşı olan harekâtının sebebi, iki devletin ele geçirdikleri yerlerin ellerinde kalmasını yani işgal edilen İran topraklarının iki ülke arasında anlaşma yoluyla paylaşılmasının önerilmesi, tartışmalarda bahsi geçen yerlerde bölgelere yönelik askeri harekâtların askıya alınması, Osmanlıların Gürcistan'a yönelik askeri faaliyetleri, Osmanlı Devleti'nin İran toprakları üzerindeki hakları, Rusya'nın Kafkaslarda ilerlemesinden duyulan rahatsızlık, her iki tarafın da Gürcistan, Ermenistan, Şirvan, Erdebil, Gilan ve Hazar Denizi kıyılarında hak iddia etmesi, Rusların Derbend, Tarki, Dağıstan ve Kumuk'ta işgal ettikleri yerleri boşaltmaları, Kumuk Hanı ile bağlantılarını kesmeleri, Şirvan, Gilan ve Hazar Denizi kıyılarındaki tüm yerlerin eski sahiplerine verilmesi, Osmanlıların İran'da fazla ilerlememesi ve bir askeri birlik göndermemesi, Dağıstan'da Kür Nehri'nin iki devlet arasında sınır kabul edilmesi şeklindedir⁸⁰⁰.

İki devlet arasında zaman zaman kesilen zaman zaman kopma noktasına gelen ilişkiler yine Fransa elçisi M. de Bonnac aracılığıyla engellenmeye çalışılmıştır. Anlaşmazlıkların şiddetlenmesi sonucu kilitlenen müzakerelerde gergin ortamı yumuşatan İstanbul'un Fransa elçisi M. de Bonnac olmuştur. Konferansta yaşananları elçi Nepulyev Rus Çarı'na, Reîsü'l-küttâb ise Sadrazam Nevşehirli Damad İbrahim Paşa'ya ileterek müzakerelerde belli kararlara varmışlardır⁸⁰¹. İki devlet arasında kopma noktasına gelen ilişkiler yine Fransa elçisi M. de Bonnac aracılığıyla engellenmeye

⁷⁹⁹ Mustafazade Tevfik Teyyuboglu, “XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Kafkaslarda Osmanlı-Rus İlişkileri”, Yeni Türkiye Yayınları, *Osmanlı*, ed. Güler Eren, C. 1, Ankara 1999, s. 564.

⁸⁰⁰ Köse, *a.g.e.*, ss. 185-303.

⁸⁰¹ Köse, *a.g.e.*, s. 226-231.

çalışılmıştır. Nitekim 23 Haziran 1724 tarihinde tarafların bazı noktalarda tavizler vermeleri doğrultusunda iki ülke için Kafkasların taksimini yapan Osmanlı Devleti ve Rusya arasında İstanbul Antlaşması imzalanmıştır⁸⁰².

4.3.3. Antlaşmaların İmzalanması Meselesi

İki ya da daha çok devlet arasında kendi aralarında hukukî bir ilişki, kurmak, mevcut olan bir hukukî ilişki durumunu değiştirmek ya da sona erdirmek için bir savaşın ardından yapılan müzakereler sonucunda sağlanan barış ortamı ile imzalanan, aralarında işbirliği, barış, saldırmazlık gibi ilkelere uygun davranmayı kabul etmeleri doğrultusunda hukuka uygun olarak ortaya koyulan uluslararası işlem ve bunu belirten belgeye “*antlaşma*” denilmektedir. Zira iki devletin arasındaki mücadele döneminin diplomasi yoluyla sona erdirilerek kesilen diplomatik ilişkilerin yeniden canlandırılması amacıyla iki ülkeden biri bir diğerine antlaşma yapmak için diplomatik temsilcileri olan elçileri gönderirdi. Osmanlı Devleti’nin, 1699 Karlofça Antlaşması’na kadar Avrupa devletleri ile yaptığı antlaşmalar hukuken mütareke statüsünde olup geçici sözleşmeler niteliğindedir. Genel itibariyle “*ahidnâme*” olarak adlandırılan bu belgeler, İslam hukukuna uygun olarak şeyhü’l-islâmın fetvası doğrultusunda tek taraflı verilen belgeler idi. Bu antlaşmalar, Osmanlı padişahının tek taraflı olarak bağışladığı bir barış olduğundan dolayı süreklilik arzeden bir barış sağlamaz, sadece silahların geçici olarak bırakılmasını ve her an tek taraflı olarak bozulabilecek ilişkilerin varlığı olarak ifade edilebilirdi⁸⁰³.

Osmanlı Devleti’nin yabancı devletler ile XVI. yüzyılın sonuna kadar yapmış olduğu antlaşmalarda “*Padişahın gözüniün ulaştığı, atının ayağının bastığı her ülke sultanın mülküdür*” şeklinde olan Osmanlı düşünce tarzını tatmin etmek amacıyla I. Ferdinand’ın elçileri, ancak kralın topraklarının sultanın malı olduğu şartıyla bir barış antlaşması imzalayabiliyorlardı. Bu açıdan bakıldığında barış, Avrupa devletleri için büyük bir hediye sayılmamakla birlikte her iki tarafın sınırlarında da Osmanlı Devleti’nin isteği ve padişahın lütfu ile yapılan bir görüşme olarak görülmektedir⁸⁰⁴.

⁸⁰² Teyyuboglu, *a.g.m.*, ss. 564-566; Köse, *a.g.e.*, ss. 307-308.

⁸⁰³ Uygunlar, *a.g.t.*, s. 19.

⁸⁰⁴ Tebly, *a.g.e.*, ss. 32-33.

Görülüyor ki; XVI. yüzyılın son zamanlarına kadar bu anlayış doğrultusunda hareket edilmiştir.

Osmanlı Devleti'nde İslâm devletler hukuku ve İslâm dünyasının uygulaması ile oluşan zengin birikim neticesinde sulh sistemi için önemli bir alt yapı oluşturmuştur. Ancak Osmanlı yüzyıllar içerisinde değişen şartlar doğrultusunda önce Bizans, daha sonra Avrupa devletleri ve Safevîler ile dostane ve hasmane münasebetler çok önemli yeni açılımlar sağlamıştır. Osmanlı döneminde 1533 İstanbul, 1606 Zitvatorok, 1664 Vasvar, 1699 Karlofça, 1711 Prut, 1718 Pasarofça, 1774 Küçük Kaynarca gibi dönüm noktası teşkil eden önemli barış antlaşmaları yapılmıştır. Osmanlı Devleti'nin yaptığı her bir barış müzakeresi ve antlaşma sisteme katkı yaptığı gibi yeni bir boyut da kazandırmıştır.

Bu bağlamda aşağıda Osmanlı Devleti'nin diplomasi tarihinin önemli kilometre taşları olan ve tarihsel şartlar doğrultusunda devletin dış siyasetinin dönüm noktalarını oluşturan Osmanlı tarihinde en önemli olarak sayılabilecek bazı antlaşmalara diplomatik ilişkiler ve elçiler ön plana çıkarılarak değinilecektir.

Osmanlı himayesine dayanan bir Macar politikasının oluşmasında önemli rol oynayan İbrahim Paşa, doğrudan Habsburg İmparatoru V. Karl'ın hedef alındığı Alman seferinde de bulunmuştur. Bu sefer sonucunda 14 Ocak 1533'te İstanbul'a gelen Habsburg elçileri Jerome de Zara ve Cornelius Duplicious Shepper ile 1533 yılında İstanbul'da yapılan barış müzakerelerini bizzat kendisi yürütmüştür. İbrahim Paşa'nın kontrolünde cereyan eden müzakereler sonunda istenilen bir şekilde barış sağlanmış ve "*İstanbul Antlaşması*" imzalanmıştır. Osmanlı vezîr-i a'zamı, Habsburg İmparatorluğu'nun Alman kanadını idare eden V. Karl'ın kardeşi Ferdinand ile eşit sayılmıştır. Osmanlıların bu konuya özellikle ağırlık vermelerinde, Avrupa asalet ölçülerine göre soyu soppu belirsiz basit bir köle olan İbrahim Paşa ile soylu Habsburg hanedanı mensubu Ferdinand'ı aynı seviyeye getirip Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu'nda psikolojik bir ezikliğe ve küçüklük göstergesi olarak addedilmelerine yol açmayı hedeflemiş olmalarıdır⁸⁰⁵. Bu antlaşma; Osmanlı Devleti'nde vezîr-i

⁸⁰⁵ Feridun Emecen, "Makbul İbrahim Paşa" *İslam Ansiklopedisi*, C. 21, 2000, ss. 333-335; Bu antlaşma; Ferdinand tarafından muhafaza edildiği müddetçe devam edecektir. Ferdinand, Macaristan'da hangi bölgelere sahip ise onlar kendisinde kalacaktır. Gritti, Macaristan topraklarının hududunun tahdidinde görevlendirilecektir. Şarlken için de dostluk içeren bir mektup verilecek, kendisi ile mütareke devam edecektir. Bu antlaşmaya hâkim olan prensip, baba ile oğul arasındaki esaslara göre belirlenmiş, bazı Macar toprakları Ferdinand'a bırakılmış ancak tebaası babanın yani Kanun Sultan Süleyman'ın yüksek

a'zamlık makamının statü olarak 1533 tarihinde doruk noktasına ulaştığını ve şahsında toplanan yetkilerinin de ne derece sınırsız olduğunu gözler önüne sermektedir⁸⁰⁶.

Avusturya ile 1606 yılında Zitvatoruk Antlaşması'nı imzalanmak amacıyla 4 Eylül 1606'da Osmanlı-Habsburg barış müzakereleri başlamıştır. İlk görüşmeler Lala Mehmed Paşa'nın sadareti döneminde 29 Ekim 1606 tarihinde gerçekleşmiştir⁸⁰⁷. Müzakereler sırasında Osmanlı tarafında Vezîr-i a'zam Lala Mehmed Paşa'nın vekili olarak Budin Beylerbeyi Kadızâde Ali Paşa, Budin Kadısı Habil Efendi, Nasîrüddinzâde Mustafa Efendi ve Ali Paşa'nın Kethüdâsı Mehmed Ağa bulunurken, Avusturya tarafında Johann von Molard, György Thurzo, Seifrid Kollonics, Ferenc Batthanhy, Miklos Istvanffy, Kristof Erdody, Andras Doczy ve Christoph von Teufel yer almaktaydı⁸⁰⁸. Osmanlı Devleti ile Avusturya arasında uzun yıllardır süregelen savaşlar 1606 yılında Kuyucu Murad Paşa'nın sadaretinde sağlanan barış ile kesin olarak sona erdirilmiştir. Bunun antlaşma ile Osmanlı padişahının tarafından vezîr-i a'zamına eşit sayılan Avusturya İmparatorunun kendisi ile eşit olarak kabul etmiştir. Ayrıca bu antlaşma Osmanlı-Habsburg diplomatik ilişkilerinin mütekabiliyet esasına dayanan esaslar doğrultusunda belirlenmeye ve taraflar arasında yapılan müzakereler sonucunda ortak bir karara bir varılmaya başlandığı bir dönüm noktası olarak nitelendirilebilir⁸⁰⁹. Zitvatoruk Antlaşması, Osmanlı diplomasi tarihi açısından bakıldığında değişimin başlangıcı olmuştur. XVI. yüzyıl boyunca Avrupalı devletler karşısında üstün bir pozisyonda ve tek hâkim güç olarak bulunan Osmanlı Devleti için artık bu antlaşmadan itibaren işler tersine dönmüş ve Osmanlı padişahı protokol bakımından Avusturya

himayesi ve egemenliği altında olarak addedilmiştir. Osmanlı Devleti ile Avusturya arasında bu antlaşma stâtükoyu onaylayan ve kabul eden bir barış olarak kabul edilebilir. Ferdinand, Zapolya'yı vasalı olarak kabul etmiş olmakla birlikte Macar topraklarındaki hakkından da vazgeçmiştir. Ferdinand'ın Kuzey Macaristan'daki egemenliği kabul edilse de bunun karşılığında cizye ödemesine karar verilmiştir. İki ülke de bu antlaşmaya 1541 yılına kadar sadık kalmışlardır. Kapanşahin, *a.g.e.*, ss. 128-130; Tektaş, *a.g.e.*, ss. 120-138; Reşad Ekrem Koçu, *Osmanlı Muahedeleri ve Kapitülasyonlar Kuruluş'tan Lozan Antlaşması'na Kadar 1300-24 Temmuz 1923*, Muallim Ahmet Halit Kütüphanesi, İstanbul 1934, s. 41; Savaş, *a.g.m.*, s. 1022.

⁸⁰⁶ Türkan Polatçı-Alican Batmaz, "Doğu-Batı İmajı Gölgesinde Konstantinopolis ve Beç: XVI. ve XVII. Yüzyıllarda Osmanlı-Habsburg İlişkileri", *Akademik Bakış*, C. 6, S. 12, Yaz 2013, ss. 61-63.

⁸⁰⁷ Mahmut Ak, "Osmanlı-Macar Siyasetinde Önemli Bir Temsilci: Sadrazam Lala Mehmed Paşa", *Tarih Dergisi*, S. 49, İstanbul 2010, ss. 38-40.

⁸⁰⁸ Bu antlaşmaya göre; her iki ülke de kara ve denizden diğer tarafın ülkesine ve tâbi devletlerinin sınırlarına saldırmayacak, sınırda bulunan kalelere saldırı düzenlenmeyecek ve zarar verilmeyecek, Erdel ve ona bağlı vilayetlerine taarruzda bulunulmayacak, tutsak olanlar esaretten kurtarılacak, Temeşvar, Eğri ve Kanije sınırlarında barışa aykırı hareketlerde bulunulmayacak ve bu yerler Osmanlı Devleti'nde kalacaklar, her iki taraf da ellerinde bulunan kaleleri tamir edebilecek ancak yeni bir kale ve palanga inşa edemeyecekler, üç yıl boyunca Avusturya'dan bir talepte bulunulmayacak, dostluk belirtisi olan pişkeşler ve hediyeleri elçiler aracılığıyla göndereceklerdi. İmparator bir kereye mahsus olmak üzere 200.000 kuruş hediye verecekti. Koçu, *a.g.e.*, ss. 56-57.

⁸⁰⁹ Sandor Papp, "Zitvatoruk Antlaşması", *İslam Ansiklopedisi*, C. 44, 2013, ss. 472-474; Tebly, *a.g.e.*, s. 32.

İmparatoruna eşit olduğunu kabul etmiştir. Osmanlı Devleti, herhangi bir toprak kaybı yaşamamasına rağmen diplomatik anlamda XVI. yüzyılda kazanmış olduğu mutlak üstünlüğü kaybetmiştir⁸¹⁰.

1664 Vasvar Antlaşması Avusturya ile yapılan en önemli antlaşmalardan olmakla birlikte Osmanlı Devleti'nin Macaristan'da en geniş sınırlara ulaştığı antlaşma olarak da bilinmektedir. 16 Ocak 1662 tarihinde iki devlet arasında başlayan müzakereler yaklaşık iki yıl boyunca aralıklı olarak bazen kesilmeler yaşansa da devam etmiş ve 9 Ağustos 1664'te orta yol bulunarak antlaşma yapılmıştır. Antlaşma metni Osmanlıca ve Latince olmak üzere iki dilde yazılmıştır. Osmanlı ordugâhında bulunan Habsburg İmparatorluğu'nun tam yetkili elçisi Johann Philipp Beris ve Simon Reniger von Reningen ile Vezîr-i a'zam Köprülü Fazıl Ahmed Paşa arasında imzalanmıştır⁸¹¹. Osmanlı Padişahı IV. Mehmed ile Avusturya İmparatoru I. Leopold'un onaylaması sonucunda da yapılan bir merasimle resmen yürürlüğe girmiştir. Söz konusu olan bu antlaşma 20 yıl süre ile yürürlükte kalacaktır⁸¹².

1699 yılında Avusturya-Venedik-Lehistan ittifakı ile imzalanan Karlofça Antlaşması, Osmanlı tarihinin en önemli antlaşmalarından biri olarak bilinmektedir. Vezîr-i a'zam Amcazâde Hüseyin Paşa'nın isteği üzerine Reîsü'l-küttâb Ramî Mehmed Paşa ile Divân-ı Hümâyûn Tercümanı Aleksandra Mavrokordato 27 Ocak 1698 tarihinde resmen başlayan antlaşmanın müzakerelerinde Osmanlı Devleti'nin temsilciğini yapmışlardır. Avusturya Kont Leopold von Schlick, Luigi Marsigli ve Kâtip Till, Lehistan Kont Stanislas Malachowsky Venedik Carlo Ruzzini, Lorenzo Fondra ve Kâtip Giovanni Battista, Rusya ise Procopios Begdanowitch Vozhnitsin tarafından temsil edilmiştir. Arabulucu olarak müzakerelerde bulunan İngiltere'yi Sir

⁸¹⁰ Uğur Kurtaran, *Osmanlı-Avusturya Diplomatik İlişkileri (1526-1791)*, (Yüksek Lisans Tezi), Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tokat 2006, ss. 147-148; Feridun Emecen, "Çağdaş Osmanlı Kaynaklarında Uzun Savaşlar ve Zıttoruk Antlaşması İle İlgili Algılama ve Yorum Problemleri", *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, C. XXIX, S. 29, 2007, ss. 95-97.

⁸¹¹ Abdülkadir Özcan, "Köprülüzâde Fazıl Ahmed Paşa", *İslam Ansiklopedisi*, C. 26, 2002, ss. 261-262.

⁸¹² Bu antlaşmayla; iki devlet de Erdel'den aynı zamanda çekilecek, Erdel'de Avusturya'nın birlikleri bölgeyi en yakın zamanda tahliye edecek, Erdel tahtına oturacak kişi seçimle belirlenecek, Orta Macaristan'dan taraflardan herhangi birinin asker toplayarak Erdel'e girmesine engel olunacak, her iki taraf da ihanet edenleri himaye etmeyecek, iki ülke de düşmanlarına yardım etmeyecek, Kanije civarında bir kale yapılacak ve bir daha yapılmayacak, Erdel seferi sırasında her iki tarafa da sığınan Erdel asilzadeleri kendi ülkelerine dönebilecekti. Bu antlaşma 20 yıl geçerli olacaktı. Özgür Kolçak, *a.g.m.*, ss. 560-562; Koçu, *a.g.e.*, s. 69; Selim Hilmi Özkan, "Karlofça Antlaşması Sonrası Osmanlı-Avusturya İlişkilerinde Macarların Durumu" *Avrasya Etüdlere*, S. 41, 2012, ss. 187-188; Özgür Kolçak, "XVII. Yüzyıl Osmanlı-Habsburg Diploması Tarihine Bir Katkı: 1664 Vasvar Antlaşması'nın Tasdik Sürecine Dair Yeni Bulgular", *Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, C. 22, S. 43, 2017/2, ss. 25-30; Evliya Çelebi, *Günümüz Tükçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, Yapı Kredi Yayınları, haz. Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı, C. 1, İstanbul 2010, ss. 255-256.

William Hussey, Hollanda'yı ise Jocabus Colyer temsil etmiştir. Bu antlaşma, Osmanlı Devleti tarafından batıya karşı yürütülen diplomasi anlayışının büyük bir değişime uğramasında önemli rol oynamıştır⁸¹³. Osmanlı Devleti, bu antlaşma ile vergi ve haraç isteme kudretini kaybettiği gibi saldırı pozisyonundan savunma pozisyonuna geçmek mecburiyetinde kalmıştır. Ayrıca büyük toprak kayıplarına uğrayan Osmanlı Devleti'nin Avrupa'dan çekilişinin başlangıcı olarak da kabul edilmektedir. Osmanlı dış siyasetinde ve diplomasisinde yeni bir devrin başladığının da bir göstergesidir. Ayrıca bu tarihten itibaren Osmanlı Devleti'nin diplomatik ilişkilerinde ve dış politikada vezîr-i a'zamın yerini onu temsil eden reîsü'l-küttâb alacaktır⁸¹⁴.

Prut Antlaşması 1711 yılında Osmanlı Devleti ile Rusya Vezîr-i a'zam Baltacı Mehmed Paşa ile Rus Çarı Petro'nun Başvekili Şafirov arasında barış şartlarının görüşülmesi için 24 saat süren müzakereler yapılmıştır⁸¹⁵. Vezîr-i a'zam Baltacı Mehmed Paşa'nın sunduğu barış talepleri Rusya tarafından kabul edilince 21 Temmuz 1711 tarihinde iki devlet arasında bir antlaşma meydana getirilmiştir⁸¹⁶.

1718 tarihinde imzalanan Pasarofça Antlaşması'nda Osmanlı tarafının temsilcileri Silâhdar İbrahim Efendi ve Yirmisekiz Çelebi Mehmed Efendi idi. Osmanlı tercümanı olarak ise Johann Mavrakordato bulunmaktaydı. Antlaşmanın arabulucularından İngiltere'yi fevkalade elçi Robert Sutton ile İstanbul'daki İngiliz elçisi Stanyan temsil ederken Hollanda'yı temsil eden elçi Jacobus Colyer olmuştur. Barışın taraflarından Avusturya'yı Wirmond ile İstanbul'daki eski Avusturya elçisi Talmann temsil ederken, Venedik Carlo Ruzzini⁸¹⁷ tarafından temsil edilmiştir.

⁸¹³ Nuri Yurdusev, "Karlofça Antlaşması ve Diplomasi Tarihi, *Çanakkale Araştırmaları Türk Yılığ*, S. 4, ss. 3-5.

⁸¹⁴ BOA, *Venedik Hududnâme Defteri (1700)* DVNS.DVE.d....17/5; BOA, *Lehistan Ahidnâme Defteri (1607-1759)*, DVNS.DVE.d....55/1; Abdülkadir Özcan, "Karlofça Antlaşması", *İslam Ansiklopedisi*, C. 24, 2001, ss. 504-507; Kemal Çiçek, "II. Viyana Kuşatması ve Avrupa'dan Dönüş (1683-1703)", *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, C. 9, Ankara 2002, ss. 1391-1396; Tolstoy, *a.g.e.*, s. 16.

⁸¹⁵ Ahmet Refik Altınay, *Baltacı ve Büyük Petro*, Akıl Fikir Yayınları, haz. Mevlüt Faruk İslamoğlu, İstanbul, Mart 2012, ss. 113-120; Münir Aktepe, "Baltacı Mehmed Paşa", *İslam Ansiklopedisi*, C. 5, 1992, ss. 35-36.

⁸¹⁶ Bu antlaşmayla; Osmanlı Devleti'ne Azak kalesi mühimmatı ile beraber geri verilecek, Osmanlı Devleti sınırlarında Ruslar tarafından yapılan kaleler yıkılacak, Lehistan'ın iç işlerine karışılmayacak, İsveç kralı Demirbaş Şarl ülkesine güven içinde geri dönebilecek, İstanbul'da Rusya'nın elçisi bulundurulmayacaktı. Söz konusu olan bu şartlar karşılığında da Rus ordusu serbest bırakılacaktı. Yenikale yıkılacak, Kamenka içinde bulunan top ve mühimmat ile teslim edilecek ve bu yerlerde başka kale yapılmayacak, İstanbul'a denizden ve karadan tüccarlar gelip gidecek, Müslüman esirler serbest bırakılacak, iki taraf da birbirinin tebaasına zarar vermeyecekti. Koçu, *a.g.e.*, s. 84; Kemal Beydilli, "Prut Antlaşması", *İslam Ansiklopedisi*, C. 34, 2007, ss. 359-362; Mesut Karakulak, "Türkiye'de Prut Savaşı Çalışmaları Üzerine Bir Değerlendirme", *TAD*, C. 35, S. 59, 2016, ss. 255-269.

⁸¹⁷ Söz konusu olan bu antlaşmanın müzakere döneminde ara bulucu ülke olarak faaliyet gösteren İngiltere ve Hollanda'nın Venedik'i antlaşma zeminine dâhil etme çabalarının yanı sıra Avusturya'nın Venedik elçisi Pietro Grimani'nin talepleri doğrultusunda Osmanlı Devleti'nin de barışa yanaşan tavrı

Müzakereler 5 Haziran 1718'de başlamış olmakla birlikte her iki devlet ile yapılan ayrı ayrı yetmiş günlük müzakerelerden sonra Nevşehirli Damad İbrahim Paşa'nın sadareti döneminde tarafların da kabul etmesi ile 21 Temmuz 1718'de Pasarofça Antlaşması imzalanmıştır⁸¹⁸. Avusturya ile olan antlaşma 20 maddeden, Venedik ile olan antlaşma 26 maddeden oluşmaktadır. Taraflar arası belirlenen şartlar doğrultusunda bu antlaşma 24 yıl geçerli olacaktır. Bu antlaşma ile Osmanlı Devleti büyük toprak kaybına uğramasının yanı sıra Avrupa devletleri nezdinde artık büyük bir devlet olmaktan çıkmıştır⁸¹⁹.

1774 Küçük Kaynarca Antlaşması için ilk müzakereler, 30 Mayıs 1772'de Yergöğü mevkiinde Abdülkerim Efendi ile İvan Simolin arasında dokuz maddelik bir belge kabul edildiği gibi Akdeniz'de de 22 Haziran 1772'de Mustafa Bey ile Rus amiral Spiritov arasında dokuz maddelik bir mütareke belgesi imzalanarak Fokşan'da başlamıştır. 1774 yılında Rusya ile imzalanan ve bir dönüm noktası niteliğinde olan Küçük Kaynarca Antlaşması, Vezîr-i a'zam Muhsinzâde Mehmed Paşa'nın talebi

neticesinde Pasarofça'da bir araya gelen heyetlerin gerçekleştirdiği müzakerelerde Venedik'i temsil eden kişi Karlofça Antlaşması müzakerelerinde olduğu gibi yine Carlo Ruzzini olmuştur. Osmanlı Devleti'ni oldukça iyi tanınması ve diplomaside edindiği tecrübeler masa başında başarılı olmasında ve Venedik yararına kararların alınmasında oldukça etkili olmuştur. Pasarofça Antlaşması'nda Osmanlı Devleti'ni temsil eden isimler ise Karlofça Antlaşması'ndan farklı olarak Silahdâr İbrahim Efendi ve Yirmisekiz Çelebi Mehmed Efendi olmuştur. Dolayısıyla iki antlaşma da Osmanlı Devleti ile Venedik diplomatlarının seçiminde durumların farklılık arzemesi diplomaside süreklilik ve kesintilik tanımları ile açıklanabilmektedir. Venedik diplomasisinde tecrübe ve karşı tarafa dönük bir bilgiye bir aşinalık söz konusu iken Osmanlı Devleti'nde değişiklik yapılarak diplomatların seçiminde farklı kişilerin tercih edilmesi Avrupa diplomasisinden bir kopukluğa işaret ettiği gibi tecrübesizliğin de bir göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Güner Doğan, "İstenmeyen Barış Pasarofça'da Osmanlı-Venedik Diplomatları ve Diplomatik Tavrıları", *"Harp ve Sulh" 300. Yılında Pasarofça Antlaşması Sempozyumu Bildirileri*, Milli Savunma Üniversitesi Yayınları, İstanbul, Haziran 2019, s. 119-121.

⁸¹⁸ Uğur Kurtaran, "Pasarofça Antlaşması'na Göre Yapılan Sınır Tahdit Çalışmaları ve Belirlenen Yeni Sınırlar", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 11, S. 55, Şubat 2018, s. 288; Münir Aktepe, "Nevşehirli Damad İbrahim Paşa", *İslam Ansiklopedisi*, C. 8, 1993, s. 441.

⁸¹⁹ Bu antlaşmanın Avusturya ile olan kısmında; Banat, Eflâk'ın Aluta suyuna kadar olan ve "Küçük Eflâk" olarak adlandırılan yerin yarısı, Sırbistan'ın kuzey kısmı, Belgrad, Bosna tamamen Avusturya'ya bırakılmıştır. Venedik ile olan kısmına gelince; Hersek, Dalmaçya ve Arnavutluk'ta bazı kaleler Venediklilere bırakılmıştır. Osmanlı Devleti tarafından ele geçirilen Mora, Osmanlı Devleti'nde kalmıştır. Kandiyne kuşatması sırasında Venedik'e ait olan ve savaşta Osmanlılar tarafından ele geçirilen kaleler Osmanlılarda kalmıştır. Abdülkadir Özcan, "Pasarofça Antlaşması", *İslam Ansiklopedisi*, C. 34, 2007, ss. 177-181; Koçu, *a.g.e.*, ss. 87-88; Bu antlaşma, Osmanlı-Habsburg devletleri arasında bulunan ilişkinin geçiş döneminin sonu olarak görülmekte ve 20 yıl önce Karlofça Antlaşması ile meydana gelen değişimin kalıcı olduğunun bir göstergesi olarak kabul edilmektedir. Osmanlı Devleti açısından bakıldığında Pasarofça Antlaşması'nın getirdiği hükümlerin geriye dönüşünün oldukça zor olduğu bir döneme girilmesinin yanı sıra Avusturya lehine olan dönemin de başlangıcı olduğu da açıkça görülmektedir. Yine bu antlaşmayla; iki ülke arasında yaşanan askeri rekabet yerini daha barışçıl ilişkilerin yürütüldüğü, diplomatik unsurların ve ticari ilişkilerin önem kazandığı bir döneme bırakmıştır. Jovan Pesalj, "1718 Pasarofça Barış Antlaşması ve Habsburg-Osmanlı İlişkileri", *"Harp ve Sulh" 300. Yılında Pasarofça Antlaşması Sempozyumu Bildirileri*, yay. haz. Gültekin Yıldız, (çev. Erkan Ögütmen), Milli Savunma Üniversitesi Yayınları, İstanbul, Haziran 2019, ss. 46-48; Uğur Kurtaran, "XVIII. Yüzyıl Osmanlı-Avusturya Siyasi İlişkileri", *TOD*, S. XVII, Mart 2014, ss. 400-402; Uğur Kurtaran, "XVIII. Yüzyıl Osmanlı-Avusturya Antlaşmalarında Belgrad İle İlgili Hükümler", *Yeni Türkiye*, S. 67, 2015, ss. 1643-1644.

doğrultusunda Sadaret kethüdâsı Ahmed Resmi Efendi, Reîsü'l-küttâb İbrahim Münib Efendi ve Beylikçi Mehmed Emin Nahîfî Efendi aracılığıyla yapılan müzakereler sonucunda imzalanmıştır. Rusya'nın antlaşmanın imzalanmasında bulunan temsilcileri Rummyantsov ile Obreşkov idi. Bu antlaşma; taraflar arasında belirlenen şartlar doğrultusunda 28 maddeden oluşmaktadır⁸²⁰.

4.3.3.1. Sınır Tahdit Raporlarının Hazırlanması

Sınır tahdit raporları; herhangi bir antlaşma sonucunda sınırların belirlenmesi amacıyla görevlendirilen sınır tahdit komisyonlarının kaleme aldıkları belgeler olmakla birlikte Osmanlı Devleti ile yabancı devletler arasındaki diplomatik ilişkilerin önemli tarihi kaynaklarından. Sınır tahdit raporlarını hazırlayan heyetin görevi; iki ülke arasında sınırları olabildiğince doğru şekilde belirlemektir. Sınırlar için yapılan müzakereler iki devletin sınır tahdit komisyonları tarafından yürütülmüştür. Sınır tahdit raporlarına dair ilk örneklere XVII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren rastlanmaktadır. Sınır tahdit raporları, Osmanlı Devleti'nin diplomatik ilişkilerinin kaynağı olması ve Osmanlı diplomatları tarafından uygulanan kuralları içermesi açısından önem arz etmektedir⁸²¹.

⁸²⁰ Bu antlaşmaya göre; her iki devletin kendine isyan eden diğer devlete geçmiş ve dinini değiştirmiş olan kişiler hariç geri kalanları iade edilecek, Kırım müstakil bir devlet olacak, Kabartay, Yenikale, Kerç Kalesi, Dinyester ve Kılburun Kalesi Rusya'ya bırakılacak, her iki devlette istediği yerde kale inşa edebilecek, Rusya'nın İstanbul'da daimi bir elçisi olacak, Rusya'nın elçisine Osmanlı Devleti'nde en muteber devletin elçisi muamelesinde bulunulacak, Rusya'nın tebaası ve ruhbanına Kudüs ve diğer yerleri ziyaret etmeleri için izin verilecek, Rusya Karadeniz'de serbestçe gemi inşa edebilecek ve bütün denizlerde ticaret yapabilecek, Osmanlı Devleti Rusya'ya 15 bin kese yani yedi buçuk milyon kuruş savaş tazminatı ödeyecektir. Kemal Beydilli, "Küçük Kaynarca Antlaşması" *İslam Ansiklopedisi*, C. 26, 2002, ss. 524-527; Koçu, *a.g.e.*, ss. 102-104; Bu antlaşma sonrasında taraflar arasında sağlanan barışın devamlılığının sağlanması için Osmanlı Devleti tarafından esirlerin serbest bırakılması uygulamasına geçilmiştir. Zira bu durum iki ülke arasındaki siyasi/askeri değişiminin diplomatik sahaya yansımaları olarak gösterilmektedir. Nitekim 1768-1774 yılları arasında yaşanan savaş yıllarında Rusya karşısında askeri üstünlüğünü kaybeden Osmanlı Devleti, söz konusu olan bu antlaşma ile de diplomatik üstünlüğünü yitirmiştir. Uğur Kurtaran, "Küçük Kaynarca ve Yaş Antlaşmaları Arasında Eflak ve Boğdan'da Hudutların Belirlenmesi ve Esirlerin Serbest Bırakılması (1774-1793)", *III. Uluslararası Al-Farabi Sosyal Bilimler Kongresi 9-11 Kasım 2018*, Ankara, ss. 28-64; Bu antlaşmanın maddesine göre; Rus tüccarlarına ilk defa kendi gemileriyle Karadeniz ve Akdeniz'de ticaret yama hakkı verilmesinin yanı sıra ilk kez de Boğazlar'dan geçme hakkı Ruslara tanınmıştır. Fransız ve İngiliz tüccarlarına tanınan karayoluyla ticaret yapma hakkı da verilen Ruslara Osmanlılar tarafından verilen ruhsatlar vasıtasıyla Tuna'da bile ticaret yapma hakkı elde ederek önemli imtiyazlar kazanmışlardır. Serhat Kuzucu, "Rusya Ahidnâme Defterine Göre XVIII. Yüzyılda Osmanlı-Rus Ticari İlişkilerinin Seyri", *TAD*, C. 35, S. 59, 2016, ss. 67-68.

⁸²¹ Uğur Kurtaran, "XVIII. Yüzyıla Ait Bir Hudutname ve Sınır Tahdit Örneği: Karlofça Antlaşması'na Göre Belgrad Sınırlarının Belirlenmesi", *Osmanlı Diplomasi Tarihi, Kurumları ve Tatbiki*, Altınordu Yayınları, ed. Mehmet Alaaddin Yalçınkaya-Uğur Kurtaran, Ankara 2018, ss. 120-121.

Elçilerin sınır mübadeleleri esnasında eşit koşullarda görüşmelerin yapılması için sınırda belli aralıklarla üç tane taş veya üç tane herhangi bir tanesinin nişan olarak dikilmesi, ortada bulunan taşın olduğu yerde ilk görüşmenin gerçekleşmesi esas alınmıştır. Bunun nedeni, Osmanlı diplomatlarının ikili görüşmeler yapılırken “*eşit şartlarda müzakere ve mükâlemeyi*” diplomatik bir kural olarak benimsemelerinden kaynaklanmaktadır⁸²². Herhangi bir antlaşma sonrasında belirlenen sınırların tanzimi için komisyonların görevlendirilmesi ve bu vazife sonucunda ele alınan belgelerdir.

1699 yılında imzalanan Karlofça Barış Antlaşması'nın tahdit raporlarının oluşturularak sınırlarının tespit edilmesi ile görevlendirilen Luigi Fernando Marsigli'nin 14 Nisan 1699 tarihli raporuna göre; “*Sınır bölgelerindeki mevcut coğrafi isimler ve bölgenin ayrıntılı olarak haritaya dökülmesi gerekmektedir. Belirlenecek sınır, her iki taraf açısından da ikişer saatlik yürüme mesafesinde toplam dört saatlik genişlikte olacaktır. Sınırların çizilmesinde önemli rol oynayan nehirlerin, adaların, kıyı şeritlerinin toprak verimliliği, maden ve hammadde durumu, ordu için pozisyonu ve kullanılabilirliği, yolların iki taraf açısından da ticari rolünün iyi bir şekilde incelenmesi gerekmektedir. Söz konusu olan bütün bölgelerin ve yerleşim yerlerinin isimleri, konumları ve yüzölçümleri yazılı bir şekilde belirtilmelidir. Yıkılacak ve boşaltılacak kale ve palanga gibi askeri tesislerin incelenmesi gereklidir. Bölgelerde yaşayan mevcut halkın iki taraftan hangisine hizmet edebileceği, dinleri, dilleri, alışkanlıkları ve uğraşları araştırılması gereken diğer önem arzeden hususlardır*”. Bir bölgenin sınır tahdit raporunun çıkarılması, hudutnamenin çizilmesi ve taraf olan iki ülkenin sınırlarının belirlenmesi konusunda uygulanması ve dikkat edilmesi gereken önemli hususlardır⁸²³.

1718'de Pasarofça Antlaşması'nın imzalanmasının ve padişahın onayının ardından Avusturya ve Osmanlı askerleri geri çekilmiştir. Antlaşmada belirlenen hususlar doğrultusunda değişen yeni sınır hatlarının belirlenmesi gerekmektedir. Zira yapılan barış sürecinin korunması adına sınır tahdidi ve tespiti oldukça önemli bir adımdır. Bu bağlamda ortak bir şekilde sınır tahdit komisyonlarının eliyle yürütülen tahdit ve tespit işlemleri yaklaşık bir yıl sonra tamamlanmıştır. Bu çerçevede yeni sınırların tespiti için sınır tahdit komisyonları oluşturulmuştur. Avusturya ile olan sınırları belirlemek için Tuna boylarında Niğbolu Mutasarrıfı Vezir Ahmed Paşa, diğer

⁸²² Kurtaran, *a.g.m.*, s. 121.

⁸²³ Doğan, *a.g.e.*, ss. 65-66.

bölgelerde ise Selanik Mutasarrıfı Mustafa Paşa görevlendirilmiştir⁸²⁴. Sınır belirleme işlemlerinin uzun süre devam etmesinden dolayı görevlilerin maiyetine gedikli ve diğer hizmet erbabındaki kişilerden oluşan bir ekip meydana getirilmiştir. Avusturya'nın sınır tahdit heyetinin başında Fleischman bulunmaktadır. Venedik heyetinin başında ise Alvise Sebastiano Moçenigo bulunmaktadır. Yapılan çerçeve antlaşması doğrultusunda yaklaşık bir yıl sonra tahdit işlemlerine başlamışlardır. Nitekim antlaşmaya göre; Ölet Nehri'nin doğusu Osmanlı Devleti'ne bırakılırken, batısı ise Venedik topraklarına dâhil edilmiştir. Yine bu nehrin Erdel tarafından Tuna'ya döküldüğü yere varınca ve ondan sonra Tuna'dan İrşeve'ye gelmeden önceki Timok Suyu'nun Tuna'ya döküldüğü bölgelerin karşısı ortak sınır hattı olarak belirlendi. Bu bağlamda sınır muhaddidi Ahmed Paşa tarafından yapılan çalışmalar sonucunda Osmanlı-Avusturya sınırlarının Tuna Nehri tarafları antlaşma şartlarına göre yenilenmiştir. Buna göre Ahmed Paşa'nın çalışmaları sonucunda taraflar arasındaki kesin sınırlar Tuna Nehri'ndeki tüm adalar Osmanlı Devleti'nde kalacak şekilde düzenlenmiş ve ardından Avusturya İmparatorunun hudut vekili ile bir antlaşma yapılmıştır. Ancak Ölet Nehri tarafların arasında bazı sorunların yaşanmasına sebep olsa da bunlar diplomatik yollarla çözülmüştür. Yine sınırın diğer kısımlarının düzenlenmesi ile görevlendirilen Edirne Beylerbeyi Mustafa Paşa ile Avusturya muhaddidi General Petraş arasında gerçekleştirilen sınırların çizimi işi başarılı bir şekilde sonuçlandırılmıştır⁸²⁵.

4.3.3.2. İki Ülke Arasındaki Sınırların Belirlenmesi

Yunanca “*sinoron*” kelimesinden gelen “*sınır*” terimi, iki komşu devletin topraklarını birbirinden ayıran çizgi ve hudut anlamlarında kullanılmaktadır. Bu noktada tarihsel süreçte devletler arası diplomasinin temel konularından birini oluşturan sınırlar, zaman içerisinde değişebilen hareketli bölgeler olarak bilinmektedir. Sınır bölgelerinde yaşanan bu değişimler, taraflar arasında yaşanan askerî ve siyasi gelişmelere bağlı olarak yapılan antlaşmalar doğrultusunda belirlenmektedir⁸²⁶.

Uluslararası hukukun en eski zamanlarından bu yana savaş sonrası yapılan barış sürecinde en fazla sorun yaşanan ve en zorlu olan süreci oluşturan aşama sınırların

⁸²⁴ Uğur Kurtaran, “Pasarofça Antlaşmasına Göre Yapılan Sınır Tahdit Çalışmaları ve Belirlenen Yeni Sınırlar”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 11, S. 55, Şubat 2018, s. 291.

⁸²⁵ Kurtaran, *a.g.m.*, s. 292.

⁸²⁶ Uğur Kurtaran, “Küçük Kaynarca ve Yaş Antlaşmaları Arasında Eflak ve Boğdan'da Hudutların Belirlenmesi ve Esirlerin Serbest Bırakılması (1774-1793)”, *III. Uluslararası Al-Farabi Sosyal Bilimler Kongresi 9-11 Kasım 2018*, Ankara, s. 30.

belirlenmesi meselesidir. Öyle ki; bu dönemlerde sınırlar coğrafi mutlak gerçeklikten çok siyasi hâkimiyetin hukuksal yansımaları olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu sebepten dolayı sınır kavramı, “devlet” ve “egemenlik” kavramlarıyla sıkı bir ilişki içerisindedir. Bazı yapay çizgilerle belirlenmeye çalışılan coğrafi bölge ve sınırlar, devletin egemenlik kurduğu ya da kuramadığı egemenlik alanları olarak nitelendirilebilmekte idi⁸²⁷.

Tarihin en eski dönemlerinden beri devletlerin hâkimiyet ve sorumluluklarının birbirinden ayrılması sınır bölgeleri ve sınır çizgileri doğrultusunda belirlenirdi. Nitekim modern zamanlardan farklı olarak imparatorlukların sınırları, iki eşit siyasi parçayı birbirinden ayırmaktan çok güç ve nüfuzdan kaynaklı bir coğrafi alanı, bir hâkimiyet sahasını ifade etmekle birlikte tarih boyunca sınırların belirlenmesinde en çok kullanılan doğal sınırları oluşturan dağlar, göller, denizler, ormanlar, akarsuların sınır olarak kabul edilmesidir. Bir diğer sınır belirleme yöntemi ise, yapay sınır yöntemi olarak adlandırılan devletler arasında yapılan savaşlar neticesine göre yapılan antlaşmalardaki müzakerelere bağlı olarak yapılan yöntemdir.

Tarih boyunca yapılan sınırların belirlenmesi süreci üç aşamadan oluşmaktadır; “hazırlık”, “karar” ve “gerçekleştirme”. Tarih sahnesine çıkmış en büyük imparatorluklarından birini oluşturan Osmanlı İmparatorluğu, uzun siyasi tarihi boyunca pek çok devlet ile ilişkiye girmiş ve bu bağlamda devletin sınırları sürekli olarak değişime uğramıştır. Bu doğrultuda Osmanlı Devleti, sınırlarının belirlenmesi için her iki yöntemi de değişen şartlar içerisinde kullanmıştır. Nitekim Osmanlılar hudutlarını, sınırlara gönderilen temsilciler vasıtasıyla sınır tahdit raporları ve hudutnameler ile belirlemiştir. Sınır tahdit komisyonları tarafından hazırlanan sınır tahdit raporları neticesinde muhatap olan iki ülke arasında yeni sınırlar belirlenmektedir. Belirlenen yeni sınırlar sonucunda ise hudutnameler hazırlanmaktadır. Osmanlı Devleti’nin modern anlamda ilk sınır tahdit raporu 1680 yılında Lehistan ile yapılan savaşın sonucunda Osmanlı-Leh sınırında gerçekleştirilmiştir⁸²⁸.

Yukarıda belirtilen konuya dair örnek vermek gerekirse; II. Viyana kuşatması ve sonrasında yaşanan 16 yıl süren savaşlar sonucunda 26 Ocak 1699 tarihinde Osmanlı Devleti ile Avusturya Lehistan ve Venedik arasında imzalanan Karlofça Barış

⁸²⁷ Uğur Kurtaran, “XVIII. Yüzyıla Ait Bir Hudutname Örneği: Karlofça Antlaşması’na Göre Belgrad Sınırlarının Belirlenmesi”, *Osmanlı Diplomasi Tarihi, Kurumları ve Tatbiki*, Altınordu Yayınları, ed. Mehmet Alaaddin Yalçınkaya-Uğur Kurtaran, Ankara 2018, s. 122.

⁸²⁸ Kurtaran, *a.g.m.*, ss. 123-124.

Antlaşması neticesinde Avusturya ile yapılan 20 maddelik antlaşmada her iki tarafın tabi olacağı yeni sınırlar tespit edilmiştir. Sınır belirleme yöntemi olarak hendek kazma veya taş-kazık koyma şeklinde belirlenmiştir. Her iki taraf arasındaki sınırların belirlenmesi işi, sınır bölgelerinin boşaltılarak ardından kalelerin yıkılmasını öngörmüştür. Sınırların saptanması için yapılan görüşmelerin tespiti antlaşmada kararlaştırılan gece-gündüz eşitliğinin olduğu 22 Mart 1699 tarihi olarak belirlenmiştir. Her iki tarafın temsilcileri önceden belirlenen ortak noktada bir araya gelerek sınır bölgelerindeki valilerin de yardımıyla en geç iki ay içinde sınırların belirlenmesine karar vermiştir⁸²⁹. Antlaşmada belirlendiği üzere sınırların tespiti ve çıkabilecek anlaşmazlıkların çözümü için özel yetkili temsilciler görevlendirilmiştir. Osmanlı-Avusturya sınırlarının belirlenmesi için yapılacak görüşmelerde Avusturya'nın temsilcisi ordularında mühendis olarak bulunan Bologna'lı Luigi Fernando Marsigli yetkili kılınmıştır. 1699 yılının Nisan ayından 1701 yılının Mart ayına kadar süren faaliyetler sonucunda çalışmalar rapor haline dönüştürülerek iki ülkenin tahdit komisyonları bir araya getirilmiştir. Sonuç olarak Salankamen bölgesi iki ülke arasında sınır olarak kabul edilmiştir. İki devlet arasındaki sınır Belgrad, Bosna ve Temeşvar olmak üzere üç bölge olarak belirlenmiş ve Belgrad sınırlarının tahkimi için Osmanlı Devleti'nin temsilcileri görevlendirilmiştir⁸³⁰. Daha önce yapılan ahidnameler doğrultusunda Sirem sınırı iki taraf arasındaki arazileri ve sınırları ayıran nokta olarak kabul edilmiştir. Salankamen'den Bossut suyuna ve oradan da Sava Nehri'nin sol tarafı Osmanlı Devleti'ne sağ tarafı da Avusturya'ya bırakılarak sınırlar çizilmiş ve hudutname metni ortaya çıkarılmıştır. Sultan II. Mustafa zamanında ve Vezîr-i a'zam Amcazâde Hüseyin Paşa döneminde 5 Mart 1701 tarihli oluşturulan hudutname ile birlikte 1699 Karlofça Antlaşması ile ortaya çıkan sınır meselelerinin bir kısmını oluşturan Osmanlı-Avusturya arasındaki Belgrad sınırı kesin olarak belirlenmiştir⁸³¹.

⁸²⁹ F. Monika Molnar, "Karlofça Antlaşmasından Sonra Osmanlı-Habsburg Sınırı (1699-1701)", *Osmanlı*, C. I, ed. Güler Eren, Ankara 1999, ss. 473-474.

⁸³⁰ Karlofça Barış Antlaşması sonrasında Osmanlı Devleti tarafından Belgrad sınırının belirlenmesi meselesinde yapılan faaliyetler şu şekilde belirtilebilir; Belgrad sınır boyuna hâkim olmak için oldukça büyük çaba sarfedilmiştir. 1702 yılına kadar bölgede cizye ve diğer tüm vergilerin kaldırılması bölgenin nüfus artışına sebep olmuştur. Osmanlı Devleti, Belgrad sınırının tespiti için Babiâli tarafından İbrahim Sami Efendi'yi görevlendirmiş ancak kendisine nezaret etmesi için üst düzey bir görevli olması gerektiğinden dolayı Belgrad Muhafızı Vezir Ali Paşa komisyonun başına geçirilmiştir. Taraflar arası sınır görüşmeleri sonucunda hudutname metni hazırlanırken önceden belirlenen Salankamen ahidnâmesi şartlarına göre hareket edilmiştir. Sirem, Bosna ve Temeşvar'ın yeni sınırları belirlenirken topraktan ve taştan hunkaların yani sınır tepesi veya sınır taşlarının konulduğu bilinmektedir. Bu doğrultuda yapılan bir uygulama ile iki ülke arasındaki Belgrad sınırı belirlenmiştir. Kurtaran, *a.g.m.*, ss. 131-134.

⁸³¹ Kurtaran, *a.g.m.*, ss. 134-135.

Yukarıda Osmanlı Devleti'ne ait bir bölgenin sınır tespitinin hangi aşamalar ile gerçekleştiğine ve nasıl bir süreç sonucunda ortaya çıktığına dair bir örneğe değindik. Sonuç olarak; devletlerarası ilişkilerde sınır tespiti meselesinin diplomatik ilişkilere doğrudan yansımaları sebebiyle oldukça önemli bir icraat ve devletlerin siyasi, askeri, ekonomik, kültürel ve sosyal tüm kıstaslarının kullanılarak uygulanmasından dolayı da ciddi bir diplomatik faaliyet olarak tanımlanması doğru olacaktır.

4.3.3.3. Antlaşma Metninin Padişah Tarafından Onaylanması

İki ülke arasında yapılan antlaşmanın maddelerinin hazırlanması, birbirlerine verilecek haklar ile imtiyazların tespit edilmesi, sınır tahdit raporları neticesinde de sınırların belirlenmesi sonucundaki ülkenin elçilerinin karşılıklı olarak birbirlerinin hükümdarlarına bu antlaşma metninin kendi hükümdarları tarafından onaylanmış metnini götürmek mecburiyetindedirler. Bir antlaşma onaylanana kadar hukukî olarak bir bağlayıcılık taşımazdı. Antlaşma akdedilirken yetkili olarak bulunan murahhasın antlaşma metnine koyduğu imzasının padişah veya devlet başkanı tarafından teyid edilmesi uluslararası platformda antlaşmanın geçerliliğini belirleyen en önemli etmendir. Nitekim 1 Ocak 1578'de Osmanlı Devleti'ne ayak basan Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu'nun elçisinin amacı da iki ülke arasında yapılan savaş neticesinde gerçekleştirilen ateşkesin ardından bir fikir birliği varılması sonucunda sağlanan antlaşma metninin hükümdarı tarafından onaylanmış nüshasını ve mektubunu Osmanlı padişahı III. Murad'a takdim etmektir⁸³².

Yine bir örnek vermek gerekirse; Zitvatorok Antlaşması'nda Osmanlı Devleti'ni Budin Beylerbeyi Ali Paşa, Avusturya İmparatoru II. Radolph'u Ernst Molart, Macar Kralı Bocskai'yi Baron Istvan Illeshazy temsil etmiştir. Üç aşamada kesin olarak tamamlanan antlaşma 11 Kasım 1606'da taraflarca 20 yıllığına imzalanmıştır. 1608 yılının Mart ayında gözden geçirilen antlaşmanın son hali 11 Ekim 1608'de onaylanmıştır. Bu durumda mutabakata varılan metin yaklaşık iki yıl sonra 1610 yılına

⁸³² 17 Ocak 1578 tarihinde padişah III. Murad'ın huzuruna kabul edilen ve Vezîr-i a'zam Sokullu Mehmed Paşa'nın da bulunduğu kabul merasiminde Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu'nun eski İstanbul elçisi David Ugnad ile yeni Osmanlı ülkesine gelen elçisinin amacı kendi hükümdarlarının onaylanmış olduğu antlaşma metnini sunmaktır. Bu yazıda; imparatorun yüksek asilzadelerden oluşan bu elçileri Macaristan ile Osmanlı Devleti arasında yapılan barışın devamını sağlamak için güvence olarak kendileri tarafından tüm koşullarının yerine getirildiğine, padişahın da tüm bu hususlara riayet edeceğinden şüphesinin olmadığına, birkaç yıldan beri Türklerin huzurunda çalışan Hristiyanların 9000 kişiyi aşmamasından dolayı Türklerin iyi niyetinden olan memnuniyetini belirtmektedir. Schweigger, *a.g.e.*, ss. 63-64.

denk gelerek I. Ahmed döneminde üç devletin de hükümdarları tarafından tasdik edilmiştir⁸³³.

İki devlet arasında yapılan antlaşmaların kesin olarak geçerli sayılabilmesi için padişah ve muhatap olunan ülkenin kralının onaylı mektuplarının bulunması gerekmektedir. Zira bir antlaşma metninin geçerliliğini sağlayan son nokta padişahın onayıdır. Bu doğrultuda bir konuya dair örnek vermek gerekirse; Avusturya İmparatoru Matteheias, 1616 yılında bir elçilik heyetini Osmanlı Devleti'ne I. Ahmed'in huzuruna barışın onaylanması amacıyla göndermiştir⁸³⁴.

Osmanlı Devleti ile taraf olduğu devletin temsilcileri olan elçiler ile vezîr-i a'zam arasında yapılan barış müzakereleri sonucunda imzalanması için hazırlanan antlaşma metnini padişahın onaylaması gerektiği gibi karşı tarafın kralının da onaylaması gerektiğinden dolayı Osmanlı Devleti de yabancı ülkelere antlaşma metnini onaylanması amacıyla elçiler aracılığıyla gönderirdi. Nitekim 4 Aralık 1574 tarihinde Osmanlı Devleti'nde Padişah II. Selim'in tercümanı olan Mahmud Bey, Kutsal Roma-Germen İmparatoruna yenilenen barış antlaşmasını sunmak üzere beraberinde iki güzel halıyı da hediye olarak takdim etmek amacıyla gönderilmiştir⁸³⁵.

4.3.4. Antlaşma Maddelerine Uyulmaması

Osmanlı Devleti ile herhangi bir devlet arasında yapılan bir antlaşmanın maddelerine uymak diplomatik ilişkilerin devamı için oldukça önemli bir durumdur. Zira imzalanan bir antlaşmanın maddelerinin yerine getirilmemesi iki devlet arasında diplomatik ilişkilerin kesilmesine sebep olacağı gibi kimi zaman meydana gelebilecek yeni bir savaşında habercisi olabilmektedir.

Osmanlı geleneğinde iki veya daha fazla devlet arasında imzalanan antlaşmalara uyulmasında elçiler sorumlu tutulmaktadır. Nitekim antlaşmaların kazançlı bir şekilde imzalanmasını ve antlaşma şartlarına mümkün mertebe uyulmasını sağlayan elçiler bir anda kahraman olurken, antlaşmalara riayet edilmediği ve maddelerinin çiğnendiği

⁸³³ İpşirli, *a.g.m.*, ss. 490-492.

⁸³⁴ Tebly, *a.g.e.*, s. 34.

⁸³⁵ Gerlach, *a.g.e.*, s. 155.

takdirde de Yedikule zindanlarına kapatıldıkları ya da hasta düşerek ülkelerine dönmeden öldükleri de bilinen bir durumdur⁸³⁶.

Herhangi iki devlet arasında yapılan bir savaş neticesinde imzalanan antlaşmanın taraflarının belirlenen sınırlar dâhilinde hareket etmesi gerektiği gibi faaliyetlerini de bu yönde şekillendirmesi devletler arasında riayet edilmesi gereken diplomatik bir kuraldır. Buna uyulmadığı takdirde ülkeler arasındaki diplomatik ilişkiler tıkanma noktasına gelmektedir. Örnek vermek gerekirse; 1592 yılının son aylarında azledilen Vezîr-i a'zam Koca Sinan Paşa'nın kaybettiklerini geri alma isteği doğrultusunda Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu'nun eski elçisi Bay Petz döneminde ödenmesi gereken 6000 talerin ödenmemesinden dolayı iki ülke arasında var olan antlaşmaya rağmen Bosna Beylerbeyi Hasan Paşa ile birlikte Türk-Alman sınırını ihlal ederek Wihitsch'i ele geçirmeleri iki ülke arasında diplomatik ilişkilerin gerilmesine yol açmıştır. Bunun üzerine Koca Sinan Paşa'nın azlinden sonra 1592 yılının Aralık ayında üçüncü kez sadaret makamına getirilen Siyavuş Paşa, Alman elçisi Bay Kreckwitz tarafından sorunun çözülmesi adına ziyaret edilmiştir⁸³⁷.

Osmanlı Devleti herhangi bir devletle girdiği bir savaşın ardından yaptığı antlaşmanın maddelerinin uyulmasına kendisi sadık kaldığı gibi taraf olduğu devletten de aynı diplomatik tavrı sergilemesini beklemiştir. Nitekim muhatap olduğu devletin antlaşma maddelerine uyup uymadığını ciddi bir şekilde takip etmiş ve buna göre söz konusu olan devlete karşı bir muamelede bulunmuştur. Avusturya kralı Ferdinand ile Kanuni Sultan Süleyman arasında 1547 yılında bir antlaşma imzalanmıştır. Ancak Ferdinand, 1549 yılına gelindiğinde taahhüt ettiği antlaşma maddelerinin bir kısmına uymayarak antlaşmaya aykırı davranış ve tutumlar sergilemeye başlamıştır. Macaristan topraklarında Şiturvaysenburg beyi Velican 4.000 kişi ile bazı yerleri tahrip ederken karşısında olan grupla girdiği çatışmalarda Macaristan'da ciddi asker kaybına neden olmuşlardır. Papaz Jorj'un hileli davranışları da buna eklenince Macaristan'da ortaya

⁸³⁶ Tebly, *a.g.e.*, s. 16.

⁸³⁷ 1592 yılının Aralık ayında Vezîr-i a'zam Siyavuş Paşa tarafından kabul edilen Alman elçisi Bay Kreckwitz, Kutsal Roma-Germen İmparatoru'nun Osmanlı Devleti ile aralarında var olan antlaşmaya rağmen Wihitsch kalesinin işgal edilmesinden şikâyetçi olduğunu, Sultan III. Murad'dan kalenin iadesini istediğini, bunlar yerine getirilmediği takdirde barış antlaşmasının sürdürülemeyeceği ve her yıl gönderilen armağanların da gönderilmeyeceğinin bildirilmesini vezîr-i a'zamdandan rica etmiştir. Yapılan müzakereler sonucunda Vezîr-i a'zam Siyavuş Paşa, bu hareketin hıristiyanların gözünü korkutmak için yapıldığını ve ciddi bir durum olmadığını, kaleyi tekrar teslim alabileceklerini ancak vermek zorunda oldukları haracı bir an önce ödemezlerse Osmanlı Devleti'nin başka yollara başvuracağını elçiye bildirmiştir. Seidel, *a.g.e.*, ss. 26-27.

çıkan bu durumdan dolayı Kraliçe İzabel oğlu adına Kanuni Sultan Süleyman'ın yardımını talep edince padişah Mehmet çavuşu Transilvanya işleri için görevlendirmiştir. Transilvanya ve Banad'ın Ferdinand'a bırakılması için Osmanlı Devleti ile müzakerelere girişen papaz Jorj'un talebine olumsuz yanıt verilerek Avusturya'nın İstanbul elçisi Malvezzi Yedikule'ye hapsedilmiştir. 1551'de Vezîr-i a'zam Rüstem Paşa ve Sokullu Mehmed Paşa'nın da yer aldığı Transilvanya seferine çıkılarak mağlup edilen Avusturya'ya gereken ders verilmiştir⁸³⁸.

Antlaşmaya aykırı hareket eden yabancı devletler ve halkı olabildiği gibi zaman zaman Osmanlı Devleti'nin de özellikle sınırda bulunan tebaasının muhatap olunan devletin sınırlarını mevcut olan antlaşmaya rağmen ihlal ettiği de görülebilen bir durumdur. Buna bir örnek vermek gerekirse; Lehistan ile yapılan antlaşmaya göre karşılıklı sınırlara müdahalede bulunulmaması gerekirken 1626-1628 yılları arasında Leh ülkesine tâbi olan köylere ve kalelere Kili ve Akkirman'da bulunan asker halkı ve Tatar taîfesi tarafından saldırıda bulunulması iki ülke arasındaki diplomatik ilişkilerin gerilmesine yol açmıştır. Leh Hatmanı Osmanlı Devleti'ne gönderdiği bir elçi aracılığıyla iki ülke arasında bulunan antlaşmaya riayet edilmesi hususunda talepte bulunmuştur. Nitekim Osmanlı devlet adamları tarafından Kili ve Akkirman asker halkı ve tatar taîfesi barışı bozucu hareketlerden kaçınılması konusunda ciddi bir şekilde uyarılmışlardır⁸³⁹.

Osmanlı Devleti ile Lehistan arasında yapılan mücadeleler sonucunda 18 Ekim 1672 tarihinde imzalanan Bucaş Antlaşması ile Kamanıçe ve Podolya Osmanlı Devleti'nin egemenliğine girmiştir. Ukrayna'nın bir kısmı Osmanlı Devleti'ne bağlı özerk bir yapıya kavuşturulmuştur. Litvanya'da bulunan Lipka Tatarları, Osmanlı Devleti'ne göç edebileceklerdi. Lehistan "*pişkeş*" adı altında Osmanlı Devleti'ne her yıl vergi verecekti. 23 Ekim 1672'de Padişah IV. Mehmed tarafından resmi bir ahidnâme verilerek antlaşma onaylanmıştır. Ancak Kırım yarımadasının anahtarı pozisyonunda bulunan Podolya ve Kamanıçe'nin Osmanlı hâkimiyetine girmesini kabul edemeyen Lehistan, Bucaş Antlaşması gereğince Osmanlı Devleti'ne verilmesi gereken kale ve

⁸³⁸ Hammer, *a.g.e.*, ss. 168-170.

⁸³⁹ 83 Numaralı Mühimme Defteri 1036-1037/1626-1628, Özet-Transkripsiyon-İndeks ve Tıpkıbasım, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Ankara 2001, s. 7; Yücel Öztürk, "Osmanlı-Lehistan İlişkilerinin Esasları, Unsurları ve Aktörleri: Diplomasi, Savaş ve Ticaret", *Türkiye Polonya İlişkilerinde "Temas Alanları" (1414-2014) Uluslararası Konferansı Bildiriler Kitabı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, haz. Hacer Topaktaş-Natalia Krolikowska, Ankara 2017, ss. 453-454.

palangalardan bazılarını teslim etmemesi antlaşma şartlarına uyulmaması anlamına geldiğinden ötürü bu durum yeni bir savaşı beraberinde getirmiştir. 1 Eylül 1673'te Leh kralı Michael Korybut Wisniowiecki'ye antlaşma şartlarının yerine getirilmesi için bir elçi gönderilmiştir. Ancak Lehistan'ın bu uyarılara aldırış etmemesinden dolayı yeniden iki devlet arasında mücadeleler başlamıştır⁸⁴⁰.

Antlaşmanın gereklerini yerine getirmeyen ve maddelerine uymayan devlet ile diplomatik ilişkiler kesilmiştir. Bu noktada Osmanlı Devleti'ne elçileri aracılığıyla başvuran ilgili devletlerin muhatap olacağı ve müracaat edecekleri makam yine diplomatik ilişkilerin yürütücüsü olan vezîr-i a'zamlık olacaktır. Ancak daha sonraki dönemlerde siyasi müzakereleri gerçekleştirecekleri makam reîsü'l-küttâblık olarak yer değiştirecektir.

4.3.5. Barış Antlaşmalarının Yenilenmesi

İki devlet arasında gerçekleşen savaşın ardından yapılan ateşkes neticesinde barışın kalıcılığının sağlanması adına bir antlaşma imzalanırdı. Bu antlaşma imzalanırken belli bir geçerlilik süresi ortaya konurdu. Nitekim iki devlet arasında süresi biten bir antlaşmanın yenilenmesi için iki devletten biri antlaşmanın mevcut şekli ile devamının sağlanması ve yenilenmesini talep edebilirdi⁸⁴¹. Böyle bir durumda müracaat edeceği devlette diplomatik açıdan en yetkili kişi kim ise ona başvurması gerekmektedir. Bu noktada herhangi bir devletin süresi biten bir antlaşmanın yenilenmesi amacı ile Osmanlı Devleti'ne başvurulacak en yetkili makam vezîr-i a'zamlık makamı olacaktır. Kanuni Sultan Süleyman döneminde 1525 yılında Osmanlı Devleti'ne Lehistan kralı Zsigmond tarafından gönderilen elçi Pierre Opalinski ve 100 kişiden oluşan maiyeti ile önce Vezîr-i a'zam İbrahim Paşa tarafından kabul edilerek görüşmeler yapılırken ardından padişah huzuruna çıkarılmıştır. Padişaha altı gümüş vazo takdim eden elçi divânda verilen ziyafete katılmış ve beş ay Osmanlı Devleti'nde bulunduktan sonra iki

⁸⁴⁰ BOA, *Lehistan Ahidnâme Defteri (1607-1759)*, DVNS.DVE.d.....55/1; Mehmet İnbaşı, "Kamaniçe'de Türk İdaresi (1672-1699)", *Türkiye-Polonya İlişkilerinde "Temas Alanları" (1414-2014) Uluslararası Konferansı*, haz. Hacer Topaktaş-Natalia Krolkowska, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2017, ss. 17-18; Hacer Topaktaş-H. Ahmet Arslantürk, *Kanuni Sultan Süleyman Dönemi Osmanlı-Leh İlişkilerine Dair Belgeler (1520-1566)*, Metamorfoz Yayıncılık, İstanbul 2014, ss. 20-21.

⁸⁴¹ Alman-Avusturya İmparatoru II. Rudolf, Osmanlı Devleti ile yapılan antlaşma neticesinde sağlanan barışı sekiz yıl daha uzatmak ve vermeye yükümlü olduğu vergiyi ödemek üzere III. Murad döneminde 1591 yılında Avusturya'dan Osmanlı Devleti'ne fevkalade bir elçi Frederic Kregwitz'i ve elçilik heyetini göndermiştir. Wratislaw, *a.g.e.*, s. 7.

devletin arasındaki antlaşmanın beş yıl uzatılması ile amacına ulaşarak 1525 yılının Kasım ayında İstanbul'dan ayrılmıştır⁸⁴².

Osmanlı Devleti'ne 1568 yılında İran elçisi olarak İstanbul'a gelen Şah Kulu Han'ın oğlu İran'ın saygın ailelerinden birine mensup olan Tokmak Han 250 kişilik bir maiyeti ile birlikte Osmanlı Devleti ile 1568 yılında imzalamış oldukları antlaşmayı yenilemek amacıyla gönderilmiştir. Elçi Tokmak Han, 7 Mayıs 1576'da Vezîr-i a'zam Sokullu Mehmed Paşa'nın, 13 Mayıs 1576 tarihinde de 30 kişilik bir maiyetle Padişah III. Murad'ın huzuruna kabul edilmiştir⁸⁴³.

Padişah II. Selim zamanında 1574 yılının Aralık ayında Avusturya elçisi David Ugnad, hem ödenecek yıllık haraç ve vergileri vermek hem de antlaşmanın uzatılmasını talep etmek için Osmanlı Devleti'ne gelmiştir. David Ugnad, Sokullu Mehmed Paşa ile yapılan müzakereler sonucunda antlaşmanın yenilenmesini sağlamıştır. Elçinin beraberinde getirdikleri haraç miktarları; padişaha 80 bin taler, Sokullu Mehmed Paşa'ya 18 bin taler, diğer vezirlere üç bin taler nakit, padişaha sekiz bin taler, vezirlere üç bin taler hediye takdim edilmiştir. Tüm bunların sonucunda Sokullu Mehmed Paşa'nın da desteği ile antlaşma sekiz yıl daha uzatılmıştır⁸⁴⁴.

Osmanlı Devleti'nde her padişahın cülûsunda yani tahtta olan padişahın yerine yeni bir padişahın geçmesi neticesinde önceki padişahın bahşetmiş olduğu antlaşma ve ahidnâmeler geçersiz sayılmaktaydı. Bu bağlamda yabancı devletlerin temsilcileri olan elçilerini Osmanlı Devleti'ne göndermesi ve bu elçinin de ülkesi adına vezîr-i a'zam ile yeni padişahın huzuruna çıkarak cülûsunu bir nâme ve armağanlar eşliğinde tebrik etmesi gerekmektedir. Zira önceki padişah döneminde elde etmiş oldukları ahidnâme ve antlaşmaları yenilemeleri ancak bu şekilde mümkün olabilmektedir. 1521 yılında Kanuni Sultan Süleyman'ın tahta çıkışını kutlamak ve kapitülasyonları yenilemek

⁸⁴² Hammer, *a.g.e.*, ss. 39-40.

⁸⁴³ İran elçisi Tokmak Han, Vezîr-i a'zam Sokullu Mehmed Paşa'yı ziyaretinde kendisine çok güzel yazılmış bir Kur'ân, değerli taşlar, elmaslar, inciler, çadırlar, kılıçlar, yaylar, siyah balıkçıl kuşu tüyleri, Horasan keçeleri, renkli ketenler vb. pek çok şey armağan etmiştir. Padişah III. Murad'ın huzuruna çıktığında ise; beraberinde getirdiği değerli ve süslü taşlar içerisinde bulunan 20 adet Kur'ân, el yazması tarih kitapları, altın ve gümüş ipliklerle dokunmuş, yaprak ve dal motifleriyle süslü iki çadır, 40 adet ipek halı, altı adet zümrüt, yakut, firuze inci ve beozar taşı ile bezenmiş bir kutu, 10 kese dolusu ham cevahir, pek çok kılıç ve kama, siyah turna tüyü, Horasan keçeleri hediye ettiği bilinmektedir. Gerlach, *a.g.e.*, ss. 335-339.

⁸⁴⁴ Avusturya-Alman İmparatorluğu elçisi David Ugnad, III. Murad döneminde 1575 senesinde barışın uzatılması sebebiyle Vezîr-i a'zam Sokullu Mehmed Paşa'ya dokuz bin taler ve 12 bin duka altını, som gümüş ve altın kaplamalı beş büyük kupa, bir sürahi, iki meyve tabağı ve muhteşem bir saat takdim etmiştir. Gerlach, *a.g.e.*, s. 25.

amacıyla Osmanlı Devleti'ne gelen Venedik elçisi Marco Minio, önce Vezîr-i a'zam Pirî Mehmed Paşa, ardından Padişah Kanuni Sultan Süleyman tarafından kabul edilmiştir. 1 Aralık 1521'de hem kapitülasyonların yenilenmesini hem de 30 maddelik bir antlaşma yapılmasını sağlayarak görevinde başarılı olmuş bir şekilde Osmanlı Devleti'nden ayrılmıştır⁸⁴⁵.

1574 yılında II. Selim'in ölümü üzerine devletler ile olan tüm antlaşmaların her padişah döneminde yenilenmesi adet olduğundan Avusturya İmparatorluğu, 1567 yılında II. Selim'in tahta çıkışını tebrik etmek ve yeni hükümdar zamanında barış antlaşmalarını yenilemek amacıyla Pezzen'i Osmanlı Devleti'ne yollarken⁸⁴⁶, 1575 yılının ikinci yarısında Preiner Baronu başkanlığında bir elçilik heyetini III. Murad'ın cülûsunu tebrik etmek ve antlaşmaları yenilemek amacıyla Osmanlı Devleti'ne göndermiştir. Osmanlı Devleti'ne gelirken eli boş gelinmeyeceğini bilen elçi beraberinde değerli hediyeler de getirmiştir. Elçi, hediye dağıtımına Türk sınırı olan Budin'de başlamış, Elçi Hanı önünde nöbet tutan yeniçeriye kadar uzanmıştır⁸⁴⁷.

⁸⁴⁵ Bu antlaşmanın Venedik'e sağladığı kazançlar şu şekildedir; ticaret serbestliği ve güvenliği sağlanacak, İstanbul'da üç yılda bir değişmek üzere bir Venedik elçisinin oturması düzenlenecek, kaçak köleler Venedik'e geri verilecek, prenslerin hürriyetleri geri verilecek, deniz kazazedelerine karışılmayacak, iki devletin tebaasını ilgilendiren davalarda tercümanlar mahkemede hazır bulunacak, borç için balyos hapsedilmeyecek, balyosun haberi olmadan Venedik tüccarı Osmanlı Devleti'nde seyahat edemeyecek, veraset ile ilgili konular da balyos tarafından görülecek, Venediklilerin Cezayir ve Trablusgarb'ta ticaret yapmalarına engel olunmayacak, Venedik, Kıbrıs ve Zenta adaları için her yıl biri on bin duka, diğeri beş yüz duka vergi ödeyecekti. Hammer, *a.g.e.*, ss. 12-13.

⁸⁴⁶ Tebly, *a.g.e.*, s. 28.

⁸⁴⁷ Avusturya elçisi Preiner Baronu tarafından Budin Beylerbeyi Mustafa Paşa'ya 3 bin taler nakit ve değerli gümüş bir kupa ve bir saat, saray hizmetlilerine 600 taler, Estergon Sancakbeyine 300 taler ve iki gümüş tas, İstanbul'da Vezîr-i a'zam Sokullu Mehmed Paşa'ya 9 bin taler ve barışın uzatılmasına yaptığı katkılardan dolayı 12 bin duka altını, som gümüşten ve altın kaplamalı beş büyük kupa, bir sürahi, iki meyve tabağı, muhteşem bir saat, diğer vezirlere iki-üç bin taler, nakit ve statülerine göre gümüş takımlar ve saatler, yeniçeri ağasına 300 taler ve hediye, Rumeli beylerbeyine 300 taler, Salomon Aşkenazi'ye 300 taler, sadaret kethüdasına 100 taler olmak üzere hediye dağıtılmıştır. Padişah için ise; haraç olarak 45 taler, altın ve gümüş sofr takımları, saatler, üzerinde Türkiye haritasını gösteren büyük bir pusula getirilmiştir. Gerlach, *a.g.e.*, s. 25.

SONUÇ

Bu tezin temel amacı; Osmanlı Devleti içerisinde padişahattan sonra en önemli makamı işgal eden ve en yetkili kişi vasfına sahip olan vezîr-i a'zâmın yabancı devletler ile olan diplomatik münasebetlerde ne derece etkin rol oynadığı ve bu ilişkilerde üstlendiği fonksiyonunun ortaya konulmasıdır. Çalışmamız içerisinde Osmanlı Devleti'nin yabancı devletler ile olan ilişkileri diplomatik açıdan değerlendirilerek bir bütün olarak ele alınmış ve devletin kuruluşundan bu yana bir temel oluşturması için verilen diplomasi anlayışı XVI. ve XVII. yüzyıla ağırlık verilerek ayrıntılı bir şekilde aktarılmaya çalışılmıştır.

Konunun daha iyi anlaşılabilmesi için Divân-ı Hümâyûn'da kayıtları tutulan ve Osmanlı Devleti'nin idarî, askerî, malî, adlî, diplomatik ve her türlü devlet işleri ile ilgili hükümlerinin yer aldığı mühimme defterleri konuyu aydınlatabilecek önemli materyallerden olması dolayısıyla ana kaynak olarak kullanılmıştır. Mühimme defterlerinde yer alan hükümler ile vezîr-i a'zâmın diplomatik yetkileri ilişkilendirilerek hem Osmanlı Devleti nezdinde üstlendiği görev ve yetkileri hem de yabancı devletler nezdinde Osmanlı Devleti'ni ne derece temsil ettiği ve diplomatik münasebetlerde ne kadar etkili olduğu tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda çalışmada vezîr-i a'zâmın bu yetkileri nasıl kullandığı, bu yetkileri kullanırken yardım aldığı kurum ve kişilerin oynadığı roller, vezîr-i a'zâmın diplomasi üzerindeki etkileri üzerinde durulmaya çalışılmıştır. Bunun yanı sıra yabancı devletler ile olan ilişkilerin diplomasiye dönemsel olarak yansımaları, diplomasinin yürütülmesinde önemli rol oynayan elçilerin konumu, ahidnâme ve antlaşmaların yapılmasında önemli etkenler, karşılıklı iki ülke arasında nâme-i hümâyûn gönderilmesinin sebepleri vb. vezîr-i a'zâmların diplomasi üzerindeki yeri ve konumu çerçevesinde ele alınan tez içerisindeki diğer önemli konulardır.

Yukarıda belirtilen konu doğrultusunda bu çalışmada; Osmanlı Devleti'nin diplomasi anlayışı ve diplomasinin yürütücüsü konumunda olan vezîr-i a'zâmın diplomatik yetkilerini Osmanlı arşivinin kıymetli kaynaklarından olan mühimme defterleri, düvel-i ecnebiye defterleri ve nâme-i hümâyûn defterleri ile ortaya koymaya ve bir anlamda Osmanlı diplomasi tarihine ışık tutmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın değerlendirilmesi neticesinde ulaşılan ilk sonuç; Osmanlı Devleti'nde padişahattan sonra devletin en yetkili ve en önemli kişisi olan vezîr-i a'zâmların Makbûl İbrahim Paşa dönemi ile birlikte padişaha yakın bir güce ulaştığı ve

bunu diplomatik sahada göstermekten kaçınmaz hale gelmeleridir. Zira Osmanlı vezîr-i a'zamlarının gerek elçilerle ile yapmış oldukları elçi kabulleri ve siyasal görüşmelerde gerekse tek taraflı olarak Osmanlı Devleti'nin bir lütfü olarak verilen ahidnâmelerde bu tavırları oldukça dikkat çekmektedir.

Değerlendirme aşamasında çıkarılan ikinci sonuç ise; yabancı devletler ile olan diplomatik münasebetlerde söz konusu olan devlet ile vezîr-i a'zamın yakın ilişki içerisinde olması Osmanlı Devleti tarafından o devlete olan tutumu belirleyen oldukça önemli bir etken olmuştur. Yabancı devletlerin Osmanlı vezîr-i a'zamlarına olan yakınlığı iki ülke arasında antlaşmaların yapılmasını kolaylaştırdığı gibi aynı zamanda verilen ahidnâmelerin de sürekliliğini sağlamıştır. Ayrıca dostâne ilişkilerin var olmasından kaynaklı olarak Osmanlı Devleti nezdinde bulunan elçilerinin de rahat bir yaşam sürdürmesine imkân tanımıştır. Ancak bunun tam tersi bir durumda ise; Osmanlı vezîr-i a'zamına yakın ilişki içerisinde olmayan bir devlet ile diplomatik ilişkilerin yürütülmesi oldukça güç olduğu gibi yapılacak antlaşmaların imzalanması ve bahşedilecek olan ahidnamelerin verilmesi de vezîr-i a'zam tarafından bazen zora sokulmuş bazen ise tamamen engellenmiştir.

Tezin değerlendirilmesi neticesinde çıkarılacak bir diğer çıkarım olan üçüncü sonuç ise; XVII. yüzyılın sonu itibariyle vezîr-i a'zamların diplomatik yetkilerinin giderek azaldığı ve zaman içerisinde de sembolik bir hale gelmeye başladığının görülmesidir. Vezîr-i a'zamın diplomatik yetkilerinin büyük bir kısmını devralan ve XVIII. yüzyıldan itibaren bu yetkileri, vezîr-i a'zam adına reîsü'l-küttâb yürütmeye başlamıştır. İki ülke arasında yapılan savaşlardan sonra antlaşmaların imzalanması ve sınırların belirlenmesi için yapılan müzakerelerde reîsü'l-küttâb bulunmaya başlamıştır. Bu durum yabancı devletler nezdinde de artık reîsü'l-küttâbın vezîr-i a'zamdaki daha önemli bir hale geldiğinin açık bir göstergesi olarak görülmektedir.

KAYNAKÇA

BAŞBAKANLIK ARŞİV BELGELERİ

A. Düvel-i Ecnebiye Defterleri

Düvel-i Ecnebiye Defterleri No: 16/4 Venedik Ahidnâme Defteri (1081-1211/1670-1696).

Düvel-i Ecnebiye Defterleri Venedik Hududnâme Defteri No: 17/5 (1112/1700).

Düvel-i Ecnebiye Defterleri Fransa Atik Nişan ve Ahkâm Defteri No: 29/4 (1044-1077/1634-1666).

Düvel-i Ecnebiye Defterleri Nemçelü Ahid Defteri No: 57/1 (975-1210/1567-1795).

Düvel-i Ecnebiye Defterleri Lehistan Ahidnâme Defteri No: 55/1 (1016-1173/1607-1759).

B. Mühimme Defterleri

BOA, 3 Numaralı Mühimme Defteri 966-968/1558-1560, Tıpkıbasım, Ankara 1993.

BOA, 5 Numaralı Mühimme Defteri 973/1565-1566, Özet ve İndeks, Ankara 1994.

BOA, 6 Numaralı Mühimme Defteri 972/1564-1565, Özet-transkripsiyon ve İndeks, Ankara 1995.

BOA, 7 Numaralı Mühimme Defteri 975-976/1567-1569, Özet-transkripsiyon ve İndeks I, Ankara 1998.

BOA, 7 Numaralı Mühimme Defteri 975-976/1567-1569, Özet-transkripsiyon ve İndeks II, Ankara 1999.

BOA, 12 Numaralı Mühimme Defteri 978-979/1570-1572, Özet-transkripsiyon ve İndeks I, Ankara 1996.

BOA, 82 Numaralı Mühimme Defteri 1026-1027/1617-1618, Özet-transkripsiyon-İndeks ve Tıpkıbasım, Ankara 2000.

BOA, 83 Numaralı Mühimme Defteri 1036-1037/1626-1628, Özet-transkripsiyon-İndeks ve Tıpkıbasım, Ankara 2001.

BOA, 85 Numaralı Mühimme Defteri 1040/1630-1631, Tıpkıbasım, Ankara 2001.

BOA, 91 Numaralı Mühimme Defteri 1056/1646-1647, Özet-transkripsiyon-Tıpkıbasım, Ankara 2015.

BOA, 103 Numaralı Mühimme Defteri 1102-1107/1691-1695, Özet-transkripsiyon-Tıpkıbasım, haz. İlhan Gök-Ersin Kırca, Ankara 2016.

BOA, *Geçmişten Günümüze Osmanlı-Leh İlişkileri*, İstanbul 2014.

BOA, *Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı'dan Günümüze Osmanlı-Macar İlişkileri*, İstanbul 2016.

BOA, *Arşiv Belgelerinde Osmanlı-İran İlişkileri*, Ankara 2010.

C. Kaynak Eserler (Osmanlı Kronikleri)

Derviş Ahmed Aşiki. (2013). *Aşıkpaşazade Tarihi (Tevarih-i Al-i Osman)*, haz. Ayşenur Kala, Kamer Yayınları, İstanbul.

Evliya Çelebi. (2010). *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, Yapı Kredi Yayınları, haz. Seyit Ali Kahraman, C. I, İstanbul.

Fındıklılı Silahdar Mehmed Ağa. (1995). *Silahdar Tarihi*, Akba Kitabevi, haz. Mustafa Nihat Özön, Ankara.

Hadidi. (1991). *Tevarih-i Al-i Osman (1299-1523)*, Marmara Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi, haz. Necdet Öztürk, İstanbul.

Hoca Sadettin Efendi. (1979). *Tacü't- Tevarih*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

Kâtip Çelebi. (1980). *Tuhfetü'l-Kibar Fi Esfari'l-Bihar*, Kervan Kitapçılık, haz. Orhan Şaik Gökyay, C. I, İstanbul.

Mehmed Neşri. (1949). *Neşri Tarihi (Kitab-ı Cihannüma)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, haz. Faik Reşit Unat-Mehmet Ali Köymen, C. I, Ankara.

- Mehmed Süreya. (1996). *Sicill-i Osmanî*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, (çev. Seyit Ali Kahraman), haz. Nuri Akbayar, C. I-IV, İstanbul.
- Mustafa Nuri Paşa. (2014). *Netayicü'l-Vukuat*, Akçağ Yayınları, haz. Yılmaz Kurt, 2. baskı, Ankara.
- Naima Mustafa Efendi. (2007). *Tarih-i Naima (Ravzatü'l Hüseyin Fi Hulasati Ahbari'l-Hafıkayn)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, C. I, haz. Mehmet İpşirli, Ankara.
- Oruç Beğ-Ahmedi-Şükrullah. (2011). *Üç Osmanlı Tarihi*, Ötüken Yayınları, haz. Nihal Atsız, İstanbul.
- Peçevi İbrahim Efendi. (1982). *Peçevi Tarihi*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, haz. Bekir Sıtkı Baykal, C. II, Ankara.
- Selanikî Mustafa Efendi. (1999). *Tarih-i Selanikî (971-1003/1563-1595)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, haz. Mehmet İpşirli, C. I, Ankara.
- Solakzâde Mehmed Hemdemi. (2016). *Solakzâde Tarihi*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları, sad. Vahid Çabuk, yay. haz. Halil Atlı, İstanbul.

D. Araştırma Eserler (Kitaplar-Makaleler-Tezler-Ansiklopedi Maddeleri)

- Abou-El-Haj, Rıfa'at Ali. (2000). *Modern Devletin Doğası 16.Yüzyıldan 18.Yüzyıla Osmanlı İmparatorluğu*, İmge Kitabevi, (çev. Oktay Özel-Canay Şahin), Ankara.
- Açıkgöz, Fatma Ünyay. (2017). "Osmanlı-Avusturya İlişkilerinden Bir Kesit: Amaç Barış-Araç Hediye (XVII. Yüzyıl)", *Social Sciences Studies Journal*, C. 3, S. 6, ss. 894-911.
- Açıkgöz, Fatma Ünyay. (2018). "Osmanlılar ve Hindistan Sultanlıkları Arasındaki Diplomatik İlişkiler ve Hediyeleşme (XV.-XVII. Yüzyıllar)", *Ulakbilge*, C. 6, S. 31, ss. 1681-1686.
- Açıkgöz, Fatma Ünyay. (2018). "Osmanlı Devleti'nde Pişkeş (XVII. Yüzyıl)", *Turkish Studies*, C. 13, S. 24, ss. 287-300.

- Afyoncu, Erhan. (ed.) (2012). *Venedik Elçilerinin Raporlarına Göre Kanuni ve Pargalı İbrahim Paşa*, Yeditepe Yayınları, (çev. Pınar Gökpar-Elettra Ercolino), İstanbul.
- Afyoncu, Erhan. (2008). “Rüstem Paşa”, *İslam Ansiklopedisi*, C. 35, ss. 288-290.
- Afyoncu, Erhan. (2009). “Sokullu Mehmed Paşa”, *İslam Ansiklopedisi*, C. 37, ss. 354-357.
- Ahışhalı, Recep. (2011). *Osmanlı Devlet Teşkilatında Reisülküttâblık (XVIII. Yüzyıl)*, Tarih ve Tabiat Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Ahışhalı, Recep. (2007). “Reîsü’l-küttâb”, *İslam Ansiklopedisi*, C. 34, ss. 546-549.
- Ahışhalı, Recep. (2007). “Rami Mehmed Paşa”, *İslam Ansiklopedisi*, C. 34, ss. 449-451.
- Ak, Mahmut. (2010). “Osmanlı-Macar Siyasetinde Önemli Bir Temsilci: Sadrazam Lala Mehmed Paşa”, *Tarih Dergisi*, S. 49, İstanbul, ss. 27-46.
- Akım, Pınar. (2013). II. Selim Dönemi Elçi Kabulleri, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Akpınar, Mahmut. (2014). “Osmanlı İmparatorluğu’nda Hariciye Nezaretinin Kuruluşu ve Dış Politikanın Kurumsallaşması”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, S. XXIX, ss.59-85.
- Aktan, Ali (1988). “Osmanlı Vesikalarında Kullanılan Kâğıt, Kalem Mürekkep ve Namelerin Teçhizi”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 8, Erzurum, ss. 227-237.
- Aktepe, Münir. (1991). “Amcazâde Hüseyin Paşa”, *İslam Ansiklopedisi*, C. 3, ss. 8-9.
- Aktepe, Münir. (1992). “Baltacı Mehmed Paşa”, *İslam Ansiklopedisi*, C. 5, ss. 35-36.
- Aktepe, Münir. (1993). “Nevşehirli Damad İbrahim Paşa”, *İslam Ansiklopedisi*, C. 8, ss. 441-443.
- Akyıldız, Ali. (2012). *Osmanlı Bürokrasisi ve Modernleşme*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Akyılmaz, Gül. (2000). *Osmanlı Diplomasi Tarihi ve Teşkilatı*, Gül Kitabevi, Konya.

- Akyılmaz, Gül. (1999). “Reîsü’l-küttâblık Müessesesinin Önem Kazanmasına Yol Açan Gelişmeler ve Osmanlı Hariciye Nezareti’nin Doğuşu”, *VIII. Türk Tarih Kongresi Bildirileri*, C. 3, Ankara, ss. 1-30.
- Alican, Mustafa. (2014). “Selçukluların Erken Döneminde Vezirlik Kurumu”, *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl. 7, S. 16, ss. 1-16.
- Ali Seydi Bey. *Teşrifat ve Teşkilatımız*, Kervan Kitapçılık, haz. Niyazi Ahmet Banoğlu, İstanbul.
- Ali Ufki Bey/Albertus Bobovius. (2013). *Saray-ı Enderun*, (çev. Türkis Noyan), Kitap Yayınevi, 1. Baskı, İstanbul.
- Ali Ufkî Bey/Albertus Bobovius. (2009). *Topkapı Sarayı’nda Yaşam*, Kitap Yayınevi, (çev. Ali Berktay), İstanbul.
- Alikılıç, Dünder. (2004). *Osmanlı Devlet Protokolü ve Törenler “İmparatorluk Seremonisi”*, ed. S. Talha Sağlam, Tarih Düşünce Kitapları, İstanbul.
- Alikılıç, Dünder. (2002). “Osmanlı Saray Teşrifâtı ve Törenleri”, *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, C. 9, Ankara, ss. 1621-1643.
- Alikılıç, Dünder. (2002). XVII. Yüzyıl Osmanlı Saray Teşrifâtı ve Törenleri, (Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Altınay, Ahmet Refik. (1932). *Türkler ve Kraliçe Elizabeth (1200-1255)*, Matbaacılık ve Neşriyat T.A.Ş. Yayıncılık, İstanbul.
- Altınay, Ahmet Refik. (2017). *Sokullu Mehmed Paşa*, haz. Yılmaz Kurt, Akçağ Yayınları, 1. Baskı, Ankara.
- Altınay, Ahmet Refik. (2012). *Baltacı ve Büyük Petro*, Akıl Fikir Yayınları, haz. Mevlüt Faruk İslamoğlu, İstanbul.
- And, Metin. (1993). *16. Yüzyılda İstanbul Kent, Saray, Günlük Yaşam*, Akbank Kültür ve Sanat Yayınları, İstanbul.
- Apaydın, Bahadır. (2013). *Kapitülasyonlar ve Osmanlı-Türk Adli ve İdari Modernleşmesi*, Adalet Yayınevi, Ankara.

- Arı, Bülent. (1999). “İlk Osmanlı-Hollanda Münasebetleri”, *Osmanlı, Yeni Türkiye Yayınları*, ed. Güler Eren, C. 1, Ankara, ss. 493-500.
- Avaner, Tekin. (2016). “Osmanlı Devlet Yönetimi Yerine Onlara Bakmak ya da Batılılaşmaya Başlarken Düzen Değişikliği Arayışları”, *Yüzüncü Yıl Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, S. 2, Van, ss. 225-255.
- Ay, Nuran. (2012). “Osmanlı Devleti’nde Merkezîyetçilik Prensipleri ve Hukuk Sistemine Etkileri”, *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 10, S. 1-2, Konya, ss. 131-163.
- Ayaz, Fatih Yahya. (2006). “Memlûkler Döneminde Vezirlerin Görevleri”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 6 (1), ss. 141-180.
- Ayaz, Fatih Yahya. (2005). “Memlûkler Döneminde Vezir-Ümera İlişkisi”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 5, S. 1, ss. 124-156.
- Ayaz, Fatih Yahya. (2005). “Memlûkler Dönemi Vezirlerinden İbn’üs Sel’us”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 5, S. 1, ss. 92-122.
- Ayaz, Fatih Yahya. (2013). “Vezir”, *İslam Ansiklopedisi*, C. 43, ss. 79-82.
- Aybet, Gülgün Üçel. (2010). *Avrupalı Seyyahların Gözünden Osmanlı Dünyası ve İnsanları(1530-1699)*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Aydın, Bilgin. (2007). “Divan-ı Hümayun Tercümanları ve Osmanlı Kültür ve Diplomasisindeki Yerleri”, *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, C. XXIX, S. 29, İstanbul, ss. 41-86.
- Aydın, Selma. (2017). “Osmanlı Devleti’nde Elçilerin Ahvali”, *Sosyal Bilimler Genç Akademisyenler Sempozyumu-III*, Mardin, ss. 32-41.
- Ayyıldız, Bülent. (2012). *Osmanlı-Venedik Ticari ve Diplomatik İlişkileri (1453-1571)*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Bağış, İhsan. (1999). “İngiltere’nin Osmanlı İmparatorluğu’nun Toprak Bütünlüğü Politikası ve Türk Diplomasisinin Çaresizliği”, *Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

- Balcı, Sezai. (2018). “Osmanlı Devleti’nde Tercümanlık”, *Osmanlı Diplomasi Tarihi, Kurumları ve Tatbiki*, Altınordu Yayınları, Ankara.
- Başer, Alper. (2013). “Claudius Rondeau’nun Yazışmalarında Osmanlı Devleti ve Osmanlı-Rus İlişkileri”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. XXVIII, S. 2, ss. 369-384.
- Bassano, Luigi. (2015). *Kanuni Döneminde Osmanlı İmparatorluğu’nda Gündelik Hayat*, Yeditepe Yayınları, (çev. Selma Cangi), ed. Erhan Afyoncu, İstanbul.
- Baykal, Ebru. (2008). *Osmanlılarda Törenler*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.
- Bayramoğlu, Fuat. (2011). “Diplomasi ve Kültür”, *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, S. 1, İstanbul, ss. 19-36.
- Belge, Murat. (2008). *Osmanlı’da Kurumlar ve Kültür*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Beydilli, Kemal. (1999). “Osmanlı ve Avrupa Devletleri Arasında İttifaklar ve Siyasi Ahlak (1790-1856)”, *Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç*, Türk Tarih Kurumu Yayınevi, Ankara, ss. 35-43.
- Beydilli, Kemal. (2007). “Prut Antlaşması”, *İslam Ansiklopedisi*, C. 34, ss. 359-362.
- Beydilli, Kemal. (2002). “Küçük Kaynarca Antlaşması”, *İslam Ansiklopedisi*, C. 26, ss. 324-327.
- Bezer, Gülay Ögün. (2013). *Büyük Selçuklu Tarihi*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.
- Bilici, Faruk. (1999). “XVII. Yüzyılın İkinci Yarısında Türk-Fransız İlişkileri: Gizli Harpten Objektif İttifaka”, *Osmanlı*, Yeni Türkiye Yayınları, ed. Güler Eren, C. 1, Ankara, ss. 480-492.
- Bilim, Cahit. (2019). *Osmanlı Dış İlişkileri (Sefaretnameler-Elçilikler-Anlaşmalar)*, Bilimya Yayınları, İstanbul.

- Binark, İsmet. (1999). “Başbakanlık Osmanlı Arşivi’nde Mevcut Nâme-i Hümâyûn Defterlerinde Osmanlı-Rus Münasebetleri”, *Türk-Rus İlişkilerinde 500 Yıl*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Bonnac, Marki de. (2017). “*İstanbul’da Fransız Elçiliği*” *Marki De Bonnac’ın Tarihi Hatırat ve Belgeleri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, yay. Charles Schefer, (çev. Ali Şevket Bizer), Ankara.
- Bowen, Harold. (2010). “Bazı Erken Dönem Selçuklu Vezirleri Hakkında Notlar”, (çev. Mustafa Alican), *Tarih Okulu*, S. 8, ss. 141-149.
- Brummett, Palmira. (2009). *Osmanlı Denizgücü, Keşifler Çağında Osmanlı Denizgücü ve Doğu Akdeniz’de Diploması*, Timaş Yayınları, İstanbul.
- Busbecq, Ogier Ghiselin De. (2014). *Türk Mektupları(1555-1560)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, (çev. Derin Türkömer), İstanbul.
- Bülbül, Zekeriya. (2013). *Osmanlı Müesseseleri Medeniyeti ve Tarihi*, Nobel Kitap, Ankara.
- Can, Mustafa. (2019). *Sultanın Kapısında: Kudret-Heybet-Adalet (Osmanlı Devleti’nde Yabancı Elçiler)*, Gazi Kitabevi, Ankara.
- Can, Mustafa. (2019, Haziran). “Osmanlı Devleti’nde Özbek (Buhara) Elçilerinin Ağırlandışı ve Huzura Kabulleri”, *Yitik Hafızanın Peşinde “Buhara Konuşmaları”*, Pruva Yayınları, ed. Mehmet Dursun Erdem-Necip Fazıl Kurt-Özcan Güngör, ss. 219-246.
- Can, Mustafa. (2017). “Karşılıklı Diploması Öncesi Osmanlı Elçi Kabulleri İle Roma ve Bizans Elçilerine Dair Bir Değerlendirme”, *2nd International Conference On Studies In Turkology ICOSTURK’2017*, Rome, ITALY/ August 11-13, ss. 261-273.
- Can, Mustafa. (2019). “Osmanlı Diplomasisinde Mihmandar Geleneği”, *Akademik Bakış*, C. 13, S. 25, ss. 267-285.
- Celalzâde Mustafa Çelebi. (2011). *Kanuni’nin Tarihçisinden Muhteşem Çağ Kanuni Sultan Süleyman*, haz. Ayhan Yılmaz, Kariyer Yayıncılık, İstanbul.

- Ceran, İsmail. (2014). “XVI. Yüzyılın İlk Yarısında Türk-Fransız İlişkileri, Kanuni Sultan Süleyman-I. François İttifakı” *Turkish Studies*, C. 9, S. 2, ss. 391-427.
- Chardin, Jean. (2013). *Chardin Seyahatnamesi (1671-1673)*, Kitap Yayınevi, (çev. Ayşe Meral), ed. Stefanos Yerasimos, İstanbul.
- Chesneau, Jean. (2012). *D'aramon Seyahatnamesi*, Dergah Yayınları, (çev. Işıl Erverdi), İstanbul.
- Curipeschitz, Benedict. (1989). *1530 Yılında Bosna, Sırbistan ve Bulgaristan Üzerinden İstanbul'a Giden Joseph Von Lamberg İle Niclas Jurischitz'in Elçilik Günlüğü*, (çev. Özdemir Nutku), Türk Tarih Kurumu Yayınevi, Ankara.
- Çakır, İbrahim Etem. (2006). 10 Numaralı Mühimme Defteri (s. 179-356) Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Çekiç, Ayşe. (2018). “Kuruluş Devri Osmanlı Diplomasisi ve Nitelikleri”, *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, C. 5, S 16, ss. 243-267.
- Çiçek, Kemal. (2002). “II. Viyana Kuşatması ve Avrupa'dan Dönüş (1683-1703)”, *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, C. 9, Ankara, ss. 1372-1409.
- Çiftçi, Cafer. (2010). “Babıâli'nin Avrupa'ya Çevrilmiş Gözü: Eflak ve Boğdan'da Fenerli Voyvodalar (1711-1821)”, *Uluslararası İlişkiler Akademik Dergi*, C. 7, S. 26, ss. 27-48.
- Çiftçioğlu, İsmail. (2009). “Osmanlılar ile Anadolu Beylikleri Arasındaki İlişkilerde Ulemânın Diplomatik Rolü”, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 26, ss. 193-205.
- Çolak, Songül. (2007). “Osmanlı Devleti İle Avusturya ve Müttefikleri Arasındaki Barış Müzakerelerinde (1689) Hollanda'nın Arabuluculuk Girişimleri”, *Belleten*, C. LXXI, S. 262, ss. 939-967.
- Çolak, Songül. (2009). “Avusturya Elçiliği Esnasında (1688-1692) Zülfikar Paşa'nın Lehistan Vekilleri İle Yaptığı Sulh Müzakereleri”, *Belleten*, C. LXXIII, S. 267, ss. 443-463.

- Demez, Neslihan ve Ensa, Filazi. (2017). “Viyana Doğu Dilleri Akademisi Örneğinde Çeviri-Diplomasi İlişkisi”, *Turkish Studies*, C. 12, S. 22, Ankara, ss.319-332.
- Demir, Abdullah. (2016). “Osmanlı Hukukunda Devletin Yapısı”, *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, C. 3, S. 1, ss. 1-19.
- Demir, Mahmut. (2014). “Makbûl İbrahim Paşa’nın Vezîr-i a’zamlığı ve Mısır’daki Faaliyetleri”, *Mediterranean Journal Of Humanities*, C. IV, S. 1, ss. 97-114.
- Derschwan, Hans. (1992). *İstanbul ve Anadolu’ya Seyahat Günlüğü*, (çev. Yaşar Önen), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Dinler, Veysel. (2013). “Osmanlı Devleti’nin İdari Yapısı”, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Bölümü, <http://www.veyseldinler.com/>, ss. 75-95.
- Doğan, Güner. (2017). “Venedikli İle Sulh Oluna” 17. ve 18. Yüzyıllarda Osmanlı-Venedik İlişkileri, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Doğan, Güner. (Haziran 2019). “İstenmeyen Barış Pasarofça’da Osmanlı-Venedik Diplomatları ve Diplomatik Tavırları”, *“Harp ve Sulh” 300. Yılında Pasarofça Antlaşması Sempozyumu Bildirileri*, yay. haz. Gültekin Yıldız, Milli Savunma Üniversitesi Yayınları, İstanbul, ss. 112-129.
- Dönmez, Ahmet. (2018). “Osmanlı Devleti’nde Tek Taraflı Diplomasi Anlayışı ve Karşılıklı Diplomasiye Geçiş Süreci”, *Osmanlı Diplomasi Tarihi, Kurumları ve Tatbiki*, ed. Mehmet Alaaddin Yalçınkaya-Uğur Kurtaran, Altınordu Yayınları, Ankara.
- Du Loir, S. Clausier. (2016). *“Du Loir Seyahatnamesi” IV. Murad Döneminde Bir Fransız Seyyahın Maceraları*, Yeditepe Yayınları, (çev. Mustafa Daş), İstanbul.
- Düzbakar, Ömer. (2009). “XV. ve XVIII. Yüzyıllarda Osmanlı Devleti’nde Elçilik Geleneği ve Elçi İaşelerinin Karşılanmasında Bursa’nın Yeri”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 2, S. 6, ss. 182-194.
- Ekinci, İlhan. (2014). *Tuna Nehri’nde Diplomasi Oyunları (1856-1883)*, Altınpost Yayıncılık, Ankara.
- Emecen, Feridun. (2011). *Osmanlı Klasik Çağında Siyaset*, Timaş Yayınları, İstanbul.
- Emecen, Feridun. (2011). *Osmanlı Klasik Çağında Savaş*, Timaş Yayınları, İstanbul.

- Emecen, Feridun. (2016). *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluş ve Yükseliş Dönemi (1300-1600)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, ed. Ali Berktaş, İstanbul.
- Emecen, Feridun. (2007). "Çağdaş Osmanlı Kaynaklarında Uzun Savaşlar ve Zıttoruk Antlaşması İle İlgili Algılama ve Yorum Problemleri", *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, C. XXIX, S. 29, ss. 87-97.
- Emecen, Feridun. (2002). "Sultan Süleyman Çağı ve Cihan Devleti", *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, C. 9, Ankara, ss. 935-967.
- Emecen, Feridun. (2000). "Makbul İbrahim Paşa", *İslam Ansiklopedisi*, C. 21, ss. 333-335.
- Erdem, Gökhan. (2008). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Sürekli Diplomasi'ye Geçiş Süreci*, (Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Ergüven, Nasıh Sarp. (2017). "Devletlerarasında Diplomasi İlişkilerinin Yürütülmesinde Genel Yetkili Organların Rolü ve Ayrıcalıkları", *İnsan Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, C. 6, S. 5, ss. 111-141.
- Ergüven, Nasıh Sarp. (2016). "Uluslararası Hukukun Tarihsel Boyutuyla Diplomasinin Kurumsal Gelişim Süreci", *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 7/1, ss. 2179-2192.
- Ertuğ, Zeynep Tarım. (2010). "Osmanlı İstanbul'unda Merasim ve Teşrifata Dair Kaynaklar", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, C. 8, S. 16, ss.131-148.
- Ertuğ, Zeynep Tarım. (2017). "İstanbul'da ve Osmanlı Sarayı'nda Tören ve Kutlamalar", *Suriçi İstanbul Fetihden Önce ve Fetihden Sonra*, Fatih Belediyesi Yayınları, haz. İlber Ortaylı, İstanbul, ss. 273-294.
- Eyice, Semavi. (1970). "Elçi Hanı", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, S. 24, ss. 93-131.
- Fayda, Mustafa. (1988). "Ahidnâme", *İslam Ansiklopedisi*, C. 1, ss. 535-536.
- Fresne-Canaye, Philippe Du. (2009). *Fresne-Canaye Seyahatnamesi 1573*, Kitap Yayınevi, (çev. Teoman Tunçdoğan), İstanbul.

- Fındık, Tahsin. (2002). “Osmanlı Belgelerinin Tanıklığı İle XVI. Yüzyılda Osmanlı-Fransız İlişkileri”, *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, C. 9, Ankara, ss. 1041-1057.
- Fodor, Pal. (2011). “Telhîs”, *İslam Ansiklopedisi*, C. 40, ss. 403-404.
- Galland, Antoine. (1998). *İstanbul'a Ait Günlük Hatıralar (1672-1673)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, yay. Charles Schefer, (çev. Nahit Sırrı Örik), C. I-II, Ankara.
- Gerlach, Stephan. (2007). *Türkiye Günlüğü 1573-1576*, Kitap Yayınevi, (çev. Türkis Noyan), ed. Kemal Beydilli, C.I-II, İstanbul.
- Goffman, Daniel. (2004). *Osmanlı Dünyası ve Avrupa 1300-1700*, (çev. Ülkün Tansel), Kitap Yayınevi, İstanbul.
- Goffman, Daniel. (2001). *Osmanlı İmparatorluğu'nda İngilizler (1642-1660)*, Sabancı Üniversitesi Yayınevi, (çev. Ayşe Başçı Sander), İstanbul.
- Gökbilgin, Tayyib. (2001). “Kanuni Sultan Süleyman'ın Macaristan ve Avrupa Siyasetinin Sebep ve Amilleri, Geçirdiği Safhalar”, *Kanuni Armağanı*, Türk Tarih Kurumu Yayınevi, Ankara, ss. 5-39.
- Gökbilgin, Tayyib. (2001). “Yeni Belgelerin Işığı Altında Kanuni Sultan Süleyman Devrinde Osmanlı-Venedik Münasebetleri”, *Kanuni Armağanı*, Türk Tarih Kurumu Yayınevi, Ankara, ss. 171-186.
- Gökbilgin, Tayyib. (1977). *Osmanlı Müesseseleri Teşkilâtı ve Medeniyeti Tarihine Genel Bakış*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.
- Gönlübol, Mehmet. (1993). *Uluslararası Politika*, Atilla Kitabevi, İstanbul.
- Gözübüyük, Sevil. (2017). *Osmanlı-Fransa İlişkileri ve Kapitülasyonlar (XVI.-XVII. Yüzyıllar)*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.
- Gözübüyük, Sevil. (2018). “Osmanlı-Fransa İlişkilerinde Diplomatik Protokol Unsuru Olarak “İskemle” (XVI.-XVII. Yüzyıllar)”, *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, C. 5, S. 6, ss. 98-117.
- Güler, Tahsin. (2014). “Osmanlı Siyaset ve Bürokrasi İlişkilerinin Tarihi Seyri”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 19, S. 4, ss. 311-336.

- Gündüz, Tufan. (2012). *Osmanlı Teşkilat Tarihi El Kitabı*, Grafiker Yayınları, Ankara.
- Güner, Tuğba. (2010). XVIII. Yüzyıl Babıâli Merasimlerinde Kılık Kıyafet, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- Güney, Kadir. (2012). 190 Numaralı Mühimme Defterlerinin Özetli Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (H. 1203-1204, M. 1789-1790) ss. 1-97, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep.
- Gürkan, Emrah Safa. (2015). “Bir Diplomasi Merkezi Olarak Yeniçağ İstanbul’u”, *Antikçağ’dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi*, (çev. Öykü Özer-Ahmet Özer), ed. Feridun M. Emecen-Coşkun Yılmaz, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayıncılık, C. II, İstanbul.
- Gürsoy, Belkıs Altuniş. (2006). “Türk Modernleşmesinde Sefir ve Sefaretnamelerin Rolü”, *Bilig*, S. 36, ss. 139-165.
- Haksever, Halil İbrahim. (2016). “Koca Ragıp Paşa’nın Padişaha Gönderdiği Üç Telhis”, *Journal Of Turkish Language and Literature*, C. 2, S. 1, ss. 167-174.
- Halaçoğlu, Yusuf. (2014). *XIV.-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Halaçoğlu, Yusuf. (2002). “Klâsik Dönemde Osmanlı Devlet Teşkilatı”, *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, C. 9, Ankara, ss. 1462-1548.
- Hammer, Joseph Von, and Alphonse De Lamartine. (2011). *Kanuni Çağının Ruhu*, çev. Mehmet Ata, Kapı Yayınları, İstanbul.
- İlgürel, Mücteba. (2002). “Köprülü Mehmed Paşa”, *İslam Ansiklopedisi*, C. 26, ss. 258-260.
- İlter, Erdal. (2002). “Osmanlılarda İstihbarat, (XIV.-XX. Yüzyıllar)”, *Avrasya Dosyası İstihbarat Özel*, C. 8, S. 2, ss. 233-254.
- İlvan, Erdi. (2013). *Türkiye Selçuklu Devleti ve Vezirleri*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.

- İnalcık, Halil. (2014). *Devlet-i Aliyye*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, C. I-II, İstanbul.
- İnalcık, Halil. (2015). *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- İnalcık, Halil. (2004). *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi 1300-1600*, Eren Yayıncılık, C. I, İstanbul.
- İnalcık, Halil. (2016). *Akademik Ders Notları*, Timaş Yayınları, İstanbul.
- İnalcık, Halil. (2013). "Vezir", *İslam Ansiklopedisi*, C. 43, ss. 90-92.
- İnalcık, Halil. (2008). "Türk Diplomasi Tarihinin Sorunları", *Makaleler II*, Doğu Batı Yayınları, Ankara, ss. 210-213.
- İnalcık, Halil. (2008). "Tarihte Avrupa Birliği ve Türkiye", *Makaleler II*, Doğu Batı Yayınları, Ankara, ss. 217-240.
- İnalcık, Halil. (2001). "Avrupa Devletler Sistemi: Fransa ve Osmanlı", *Doğu Batı*, S. 14, ss. 128-144.
- İnalcık, Halil. (2010). "Osmanlı'nın Avrupa İle Barışıklığı: Kapitülasyonlar ve Ticaret", *Osmanlılar*, Timaş Yayınları, İstanbul.
- İnalcık, Halil. (1996). "Filori", *İslam Ansiklopedisi*, C. 13, İstanbul, ss. 106-107.
- İnbaşı, Mehmet. (2017). "Kamaniçe'de Türk İdaresi (1672-1699)", *Türkiye-Polonya İlişkilerinde "Temas Alanları (1414-2014) Uluslar Arası Konferansı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, haz. Hacer Topaktaş, Natalia Krolıkowska, Ankara, ss. 1-25.
- İpşirli, Mehmet. (2002). "Osmanlı Esas Yapısının Bozulması ve Islahı Çalışmaları Üzerine Bazı Gözlemler", *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, C. 9, Ankara, ss. 1549-1563.
- İpşirli, Mehmet. (2014, Kasım). "Elçilerin Üsküdar'ı", *Uluslararası Üsküdar Sempozyumu VIII 21-23 Kasım 2014*, ed. Coşkun Yılmaz-Cengiz Tomar-Uğur Demir, C. I, ss. 199-207.
- İpşirli, Mehmet. (2008). "Sadrazam", *İslam Ansiklopedisi*, C. 35, ss. 414-419.

- İpşirli, Mehmet. (2009). “Sulh”, *İslam Ansiklopedisi*, C. 37, ss. 490-492.
- Jorga, Nicolae. (2008). *Kanuni ve Dönemi “Yenilmez Türk”*, çev. Nilüfer Epçeli, Yeditepe Yayınevi, İstanbul.
- Kaçan, Meryem. (1995). XVI. ve XVII. Yüzyıllarda Osmanlı-Venedik Ahidnâmeleri, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Kadı, İsmail Hakkı. (1997). Arşiv Belgelerine Göre 18. Yüzyılda Osmanlı-Hollanda İktisadi Münasebetleri, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Ortadoğu ve İslam Ülkeleri Enstitüsü, İstanbul.
- Kapaşahin, Muhittin. (2008). *Kanuni'nin Batı Politikası*, Gökkuşbe Yayınevi, İstanbul.
- Karabıyık, Bayram. (2012). 54 Numaralı Mühimme Defterinin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi (221-291), (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Karaca, Zeynep. (2018). “Osmanlı-Avusturya Sefaretnamelerinin Osmanlı Diplomasisi ve Modernleşme Sürecine Etkileri”, *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C.1, S. 1, 9-32.
- Karagöz, Hakan. (2019, Haziran). “Pasarofça Barışına Giden Süreçte Osmanlı-Habsburg Rekabeti 1716-1717”, *“Harp ve Sulh” 300. Yılında Pasarofça Antlaşması Sempozyumu Bildirileri*, yay. haz. Gültekin Yıldız, Milli Savunma Üniversitesi Yayınları, İstanbul, ss. 55-86.
- Karakulak, Mesut. (2016). “Türkiye’de Prut Savaşı Çalışmaları Üzerine Bir Değerlendirme”, *TAD*, C. 35, S. 59, ss. 255-269.
- Karaoğlu, Cevat. (2011). “Büyük Selçuklu Devleti Vezirleri”, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), 100. Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.
- Karatepe, Şükrü. (1989). *Osmanlı Siyasi Kurumları*, İşaret Yayınları, İstanbul.
- Kartal, Ali Safa. (2018). Jean De La Forest’in Büyükelçilik Döneminde Fransa-Osmanlı Siyasi-İktisadi Münasebetleri (E. Charriere Eseri Çerçevesinde), (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

- Kaşıkcı, Osman. (Ocak 2015). “Osmanlı Devleti’nde Veziriazam”, *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, C. 21, S. 2, ss. 127-134.
- Kaymaz, Nejat. (1964). “Anadolu Selçuklu Devleti’nin İntihâtında İdare Mekanizmasının Rolü”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 2, S. 2-3, ss. 91-157.
- Kesik, Muharrem. (2018). “Büyük Selçuklu Veziri ve Türk Tarihinin Önemli Devlet Adamlarından Nizâmü’l-Mülk (1018-1092)”, *USAD*, S. 8, ss. 53-81.
- Kılıç, Remzi. (2011). *XVI. ve XVII. Yüzyıllarda Osmanlı-İran Siyasi Antlaşmaları*, Tez Yayınları, haz. Ensar Köse, İstanbul.
- Kınlı, Onur. (2006). *Osmanlı’da Modernleşme ve Diplomasi*, İmge Kitabevi, İstanbul.
- Kınlı, Onur. (2004). *Osmanlı Devleti’nde Modernleşmenin Aracı Olarak Diplomasi*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Kireev, Nicolay G. (1999). “XVIII. Yüzyıl Ortalarında Karadeniz’de Rus-Türk Ticaret İlişkilerin Kurulması”, *Türk-Rus İlişkilerinde 500 Yıl (1491-1992)*, Türk Tarih Kurumu Yayınevi, Ankara, ss. 115-120.
- Kissenger, Henry. (2007). *Diplomasi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, (çev. İbrahim H. Kurt), İstanbul.
- Koç, Ümit. (2012). “XVI. Yüzyılda Osmanlı Devleti’nde Çavuşluk Teşkilâtı”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 12, S. 2, Elazığ, ss. 395-420.
- Koçu, Reşat Ekrem. (1934). *Osmanlı Muahedeleri ve Kapitülasyonlar 1300-24 Temmuz 1923*, Muallim Ahmet Halit Kütüphanesi, İstanbul.
- Kodaman, Timuçin, ve Ekrem Yaşar AKÇAY. (2010, Aralık). “Kuruluştan Yıkılışa Kadar Diplomasi Tarihi ve Bıraktığı Miras”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 22, ss.75-92.
- Kolçak, Özgür. (2012). “Habsburg Elçisi Walter Leslie’nin Osmanlı Devlet Yapısına Dair Gözlemleri (1665)”, *Tarih Dergisi*, S. 54, İstanbul, ss. 55-89.

- Kolçak, Özgür. (2012). “Vasvar Antlaşması”, *İslam Ansiklopedisi*, C. 42, ss. 560-562.
- Kolçak, Özgür. (2017, Ocak). “XVII. Yüzyıl Osmanlı-Habsburg Diploması Tarihine Bir Katkı: 1664 Vasvar Antlaşması’nın Tasdik Sürecine Dair Yeni Bulgular”, *Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, C. 22, S. 43, ss. 25-88.
- Kolodziejczak, Dariusz. (2002). “1795’e Kadar Osmanlı-Leh İlişkilerinin Karakteri Üzerine Bazı Tespitler”, *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, C. 9, Ankara, ss. 1244-1258.
- Koloğlu, Orhan. (1999). “Osmanlı Diplomasisinde Rumların Rolü ve Tanzimatla Birlikte Fransızcanın Yaygınlaşması”, *Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç*, Türk Tarih Kurumu Yayınevi, Ankara, ss. 215-221.
- Koprıman, Kazım. (2002). “Osmanlı-Memlûk Münasebetleri”, *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, C. 9, Ankara, ss. 879-908.
- Korbajram, Azam. (2015). Osmanlı Diplomasisinin Günümüz Diplomasisiyle Kıyaslanması ve Balkanlar, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Kömürçüyan, Eremya Çelebi. (1988). *XVII. Asırda İstanbul*, Eren Yayıncılık, (çev. Hrand D. Andreasyan), İstanbul.
- Köprülü, M. Fuat. (2009). *Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri*, Kaynak Yayınları, İstanbul.
- Köse, Ensar. (2017). *Osmanlı Devleti ve Rusya Arasında Kafkasların Taksimi “1724 İstanbul Antlaşması”*, Büyüyen Ay Yayınları, İstanbul.
- Köse, Metin Ziya. (2010). *1600-1630 Osmanlı Devleti ve Venedik*, Giza Yayınları, İstanbul.
- Köse, Osman. (2012, Aralık). “Rusya’nın Karadeniz İle İlk Buluşması İstanbul Antlaşması (13 Temmuz 1700)”, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 15, S. 28, ss. 199-220.
- Kumrular, Özlem. (2011). *Yeni Belgeler Işığında Osmanlı-Habsburg Düellosu*, haz. Bülent Tuna, Kitap Yayınevi, İstanbul.

- Kumrular, Özlem. (2010). “Avrupa’nın İnşasında Osmanlı Etkisi: Habsburg Gücüne Karşı Osmanlı-Fransız İttifakının Avrupa’daki Fransa İmajına Katkısı ve Fransa’nın Majestik Orbis Christianus İdeasının Çöküşündeki Rolü”, *Doğu Batı*, S. 52, ss. 25-46.
- Kuran, Ercüment. (1999). “1793-1811 Döneminde İlk Osmanlı Mukim Elçilerin Diplomatik Faaliyetleri”, *Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç*, Türk Tarih Kurumu Yayınevi, Ankara, ss. 55-59.
- Kurat, Akdes Nimet. (1951). *Prut Seferi ve Barışı 1123 (1711)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Kurtaran, Uğur. (2006). “Osmanlı-Avusturya Diplomatik İlişkileri (1526-1791)”, (Yüksek Lisans Tezi), Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tokat.
- Kurtaran, Uğur. (2018). “XVIII. Yüzyıla Ait Bir Hudutname Örneği: Karlofça Antlaşması’na Göre Belgrad Sınırlarının Belirlenmesi” *Osmanlı Diplomasi Tarihi, Kurumları ve Tatbiki*, ed. Mehmet Alaaddin Yalçınkaya-Uğur Kurtaran, Altınordu Yayınları, Ankara.
- Kurtaran, Uğur. (2015). “Osmanlı Diplomasi Tarihinin Yazımında Kullanılan Başlıca Kaynaklar İle Bu Kaynakların İncelenmesindeki Metodolojik ve Diplomatik Yöntemler Üzerine Bir Değerlendirme”, *OTAM*, S. 38, ss. 107-139.
- Kurtaran, Uğur. (2014). “Sultan I. Mahmud’un Rusya’ya Verdiği 1739 Tarihli Ahidnamenin Diplomatik Tahlili”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXIX/1, ss. 213-232.
- Kurtaran, Uğur. (2018). “Karlofça Antlaşmasından Sonra İstanbul’a Gelen Yabancı Elçilerin Ağırlanması ve Yapılan Harcamalar”, *Türkiye Araştırmaları Dergisi*, C. 37, S. 63, ss. 331-370.
- Kurtaran, Uğur. (2016, Aralık). “XVIII. Yüzyılda Osmanlı Devleti İle Avusturya Arasındaki Ticaret Antlaşmaları ve Yaşanan Değişimler (1718-1791)”, *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 2, ss. 743-770.

- Kurtaran, Uğur. (2015). “XVIII. Yüzyıl Osmanlı-Avusturya Antlaşmalarında Belgrad İle İlgili Hükümler”, *Yeni Türkiye*, S. 67, 2015, ss. 1638-1651.
- Kurtaran, Uğur. (2016). “Karlofça Antlaşması’nda Venedik, Lehistan ve Rusya’ya Verilen Ahidnamelerin Genel Özellikleri ve Diplomatik Açından Değerlendirilmesi”, *TAD*, C. 35, S. 60, ss. 97-139.
- Kurtaran, Uğur. (2014, Mart). “XVIII. Yüzyıl Osmanlı-Avusturya Siyasi İlişkileri”, *Tarih Okulu Dergisi (TOD)*, S. XVII, ss. 393-419.
- Kurtaran, Uğur. (2018, Şubat). “Pasarofça Antlaşması’na Göre Yapılan Sınır Tahdit Çalışmaları ve Belirlenen Yeni Sınırlar”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 11, S. 55, ss. 286-300.
- Kurtaran, Uğur. (2018, Kasım). “Küçük Kaynarca ve Yaş Antlaşmaları Arasında Eflak ve Boğdan’da Hudutların Belirlenmesi ve Esirlerin Serbest Bırakılması (1774-1793), *III. Uluslararası Al-Farabi Sosyal Bilimler Kongresi*, Ankara, ss. 28-64.
- Kuzucu, Serhat. (2016). Rusya Ahidnâme Defterine Göre XVIII. Yüzyılda Osmanlı-Rus Ticari İlişkilerinin Seyri”, *TAD*, C. 35, S.59, ss. 63-83.
- Küpelı, Özer. (2010), Irak-ı Arap’ta Osmanlı-Safevi Mücadelesi (XVI.-XVII. Yüzyıllar), *History Studies (Ortadoğu Özel Sayısı)*, ss. 227-244.
- Kütükoğlu, Bekir. (1993). *Osmanlı-İran Siyasi Münasebetleri (1578-1612)*, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul.
- Kütükoğlu, Mübahat. (1998). “Minyatürlerde Divân-ı Hümâyûn ve Arz Odası”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi*, S. 16, İstanbul, ss. 47-68.
- Kütükoğlu, Mübahat. (1988). “Ahidnâme”, *İslam Ansiklopedisi*, C. 1, İstanbul, ss. 536-540.
- Maclean, Gerald. (2017). “Doğuya Yolculuğun Yükselişı” *Osmanlı İmparatorluğu’nun İngiliz Konukları (1580-1720)*, Yapı Kredi Yayınları, (çev. Dilek Şendil), İstanbul.

- Mahir, Banu. (1999, Aralık). “Türk Minyatürlerinde Hil’ât Merasimleri”, *Belleten*, C. LXIII, S. 238, ss. 745-767.
- Mantran, Robert. (1995). *XVI-XVIII. Yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğu*, (çev. Mehmet Ali Kılıçbay), İmge Yayınevi, Ankara.
- Mantran, Robert. (1991). *XVI.-XVII. Yüzyılda İstanbul’da Gündelik Hayat*, (çev. Mehmet Ali Kılıçbay), Eren Yayıncılık, İstanbul.
- Martin, Guillaume. (2007). *İstanbul’a Seyahat*, İstiklal Kitabevi, (çev. İsmail Yerguz), İstanbul.
- Meram, Ali Kemal. (1969). *Belgelerle Türk-İngiliz İlişkileri Tarihi*, Kıtış Yayınları, İstanbul.
- Merçil, Erdoğan. (2011). *Selçuklularda Saraylar ve Saray Teşkilatı*, Bilge Kültür Sanat Yayınevi, İstanbul.
- Molnar, Monika. (2002). “Venedik Kaynaklarında Karlofça Antlaşması: Diplomasi ve Tören”, *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, C. 9, Ankara, ss. 1444-1461.
- Molnar, Monika. (1999). “Karlofça Antlaşması’ndan Sonra Osmanlı-Habsburg Sınırı (1699-1701)”, *Osmanlı*, C. 1, ed. Güler Eren, Ankara, ss. 473-474.
- Mumcu, Ahmet. (2017). *Divan-ı Hümayun*, Phoenix Yayınevi, Ankara.
- Muslu, Cihan Yüksel. (2016). “Osmanlılar ve Memlûkler” *İslam Dünyasında İmparatorluk Diplomasisi ve Rekabet*, Kitap Yayınevi, (çev. Zeynep Rona), İstanbul.
- Nebioğlu, Osman.(1986). *Bir İmparatorluğun Çöküşü ve Kapitülasyonlar*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara.
- Necipoğlu, Gülru. (2007). *15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı Mimari, Tören ve İktidar*, Yapı Kredi Yayınları, (çev. Ruşen Sezer), İstanbul.
- Nekrasov, M. (1999). “XVI. Yüzyılda Rus-Osmanlı İlişkileri”, *Türk-Rus İlişkilerinde 500 Yıl*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, ss. 91-96.

- Nicolay, Nicolas de. (2014). *Muhteşem Süleyman'ın İmparatorluğu'nda*, ed. Marie-Christine Gomez-Géraud-Stefanos Yerasimos, (çev. Şirin Tekeli-Menekşe Tokyay), Kitap Yayınevi, İstanbul.
- Okay, Yeliz. (2012). *Macar-Türk İlişkileri Üzerine Makaleler "Macar Kardeşler"*, Doğu Kitabevi, İstanbul.
- Oreshkova, Svetlana F. (1999). "1683-1737 Yılları Arasında Rus-Türk İlişkileri", *Türk-Rus İlişkilerinde 500 Yıl (1491-1992)*, Türk Tarih Kurumu Yayınevi, Ankara, ss. 121-124.
- Orgun, Zarfif. (1942). "Osmanlı İmparatorluğu'nda Nâme ve Hediye Getiren Elçilere Yapılan Merasim", *Tarih Vesikaları Dergisi*", C. 1, S. 6, ss. 407-413.
- Orhonlu, Cengiz. (1970). *Osmanlı Tarihine Âid Belgeler "Telhisler" (1597-1607)*, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul.
- Ortaylı, İlber. (2008). *Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi*, Cedit Neşriyat, Ankara.
- Ortaylı, İlber. (1999). "XVIII. Yüzyıl Türk-Rus İlişkileri", *Türk-Rus İlişkilerinde 500 Yıl (1491-1992)*, Türk Tarih Kurumu Yayınevi, Ankara, ss. 125-134.
- Ostapchuk, Victor. (1999). "1648-1681 Yılları Arasında Doğu Avrupa'da (Ukrayna, Rusya, Polonya, Türkiye) Yeni Bir Düzen Kurulma Yolunda Yapılan Mücadeleler", *Türk-Rus İlişkilerinde 500 Yıl (1491-1992)*, Türk Tarih Kurumu Yayınevi, Ankara, ss. 99-113.
- Otman, Elvin, (2019). "Uluslararası Dengeler Çerçevesinde Osmanlı İmparatorluğu-Venedik Cumhuriyeti İlişkileri ve Sadrazam İbrahim Paşa (1523-1536)", *Bilig*, S. 90, ss. 137-159.
- Önal, Ahmet. (2015). "Payitaht İstanbul'da Osmanlı Merasimleri", *Antikçağ'dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi*, (çev. Öykü Özer-Ahmet Özer), ed. Feridun Emecen-Coşkun Yılmaz, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayıncılık, C. II, İstanbul, ss. 404-449.
- Öymen, Onur. (2003). *"Silahsız Savaş", Bir Mücadele Sanatı Olarak Diplomasi*, Remzi Kitabevi, İstanbul.

- Özaydın, Abdülkerim. (2013). “Vezir”, *İslam Ansiklopedisi*, C. 43, ss. 82-87.
- Özbaran, Salih. (2017). *Portekizli Seyyahlar “İran, Türkiye, Irak, Suriye ve Mısır Yollarında”*, Kitap Yayınevi, haz. Saadet Özen, İstanbul.
- Özbaran, Salih. (2013). *Umman’da Kapaşan İmparatorluklar Osmanlı ve Portekiz*, Tarihçi Kitabevi, İstanbul.
- Özbaran, Salih. (2013). *Yemen’den Basra’ya Sınırdaki Osmanlı*, Kitap Yayınevi, İstanbul.
- Özbilgen, Erol. (2009). *Bütün Yönleriyle Osmanlı Adâb-ı Osmâniyye*, İz Yayıncılık, İstanbul.
- Özcan, Abdülkadir. (2001). “Karlofça Antlaşması”, *İslam Ansiklopedisi*, C. 24, ss. 504-507.
- Özcan, Abdülkadir. (2007). “Pasarofça Antlaşması”, *İslam Ansiklopedisi*, C. 34, ss. 177-181.
- Özcan, Abdülkadir. (2002). “Köprülü Fazıl Ahmed Paşa”, *İslam Ansiklopedisi*, C. 26, ss. 260-263.
- Özdemir, Hüseyin. (2011). *Osmanlı Devleti’nde Bürokrasi*, Okumuş Adam Yayınları, İstanbul.
- Özgüdenli, Osman Gazi. (2013). “Vezir”, *İslam Ansiklopedisi*, C. 43, ss. 89-90.
- Özkan, Selim Hilmi. (2017). *Osmanlı Devleti ve Diplomasi*, İdeal Kültür Yayıncılık, İstanbul.
- Özkan, Selim Hilmi. (2012). “Karlofça Antlaşması Sonrası Osmanlı-Avusturya İlişkilerinde Macarların Durumu”, *Avrasya Etüdüleri*, S. 41, ss.183-195.
- Özkaya, Yücel. (1985). *XVIII. Yüzyılda Osmanlı Kurumları ve Osmanlı Yaşantısı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Öztürk, Yücel. (2017, Aralık). “Osmanlı-Lehistan İlişkilerinin Esasları, Unsurları Ve Aktörleri: Diplomasi, Savaş ve Ticaret”, *Türkiye-Polonya İlişkilerinde “Temas Alanları (1414-2014) Uluslar Arası Konferansı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, haz. Hacer Topaktaş, Natalia Krolıkowska, ss. 447-482.

- Pakalın, Zeki. (1993). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, C. I-III, İstanbul.
- Papp, Sandor. (2013). “Zitvatoruk Antlaşması”, *İslam Ansiklopedisi*, C. 44, ss. 472-474.
- Pedani, Maria Pia. (2012). *Doğu'nun Kapısı Venedik*, Küre Yayınları, çev. Gökçen Karaca Şahin, İstanbul.
- Pedani, Maria Pia. (2011). “Osmanlı Padişahının Adına” İstanbul'un Fethinden Girit Savaşı'na Venedik'e Gönderilen Osmanlılar, Türk Tarih Kurumu Yayınevi, (çev. Elis Yıldırım), ed. Nevin Özkan, Ankara.
- Pesalj, Jovan. (Haziran 2019). “1718 Pasarofça Antlaşması ve Habsburg-Osmanlı İlişkileri”, *Harp ve Sulh 300. Yılında Pasarofça Antlaşması Sempozyumu Bildirileri*, Milli Savunma Üniversitesi Yayınları, yay. haz. Gültekin Yıldız, (çev. Erkan Öğütmen), İstanbul, ss. 37-53.
- Polatçı, Türkan ve Alican Batmaz. (2013). “Doğu-Batı İmajı Gölgesinde Konstantinopolis ve Beç: XVI. ve XVII. Yüzyıllarda Osmanlı-Habsburg İlişkileri”, *Akademik Bakış*, C. 6, S. 12, ss. 51-80.
- Pritsak, Omeljan. (1999). “1491-1532 Yıllarında Osmanlı-Moskova İlişkileri”, *Türk-Rus İlişkilerinde 500 Yıl (1491-1992)*, Türk Tarih Kurumu Yayınevi, Ankara, ss. 65-71.
- Ralamb, Claés. (2017). *İstanbul'a Bir Yolculuk 1657-1658*, Kitap Yayınevi, (çev. Ayda Arel), İstanbul.
- Reyhan, Cenk. (2012). “Osmanlı Devleti'nde Siyasal İktidar ve Seyfiye Sınıfı: Vezîr-i Â'zamlık Örneği”, *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, S. 31, ss. 209-224.
- Samarcıo, Radovan. (1995). *Sokullu Mehmed Paşa*, Sabah Kitapları Yayınevi, (çev. Meral Gaspıralı), İstanbul.
- Sander, Oral. (1987). *Anka'nın Yükselişi ve Düşüşü Osmanlı Diplomasi Tarihi Üzerine Bir Deneme*, İmge Kitabevi, Ankara.

- Sarıcaoğlu, Fikret. (2007, Ocak), Divân-ı Hümâyun'un Kronolojik Toplanma ve Merasim Günleri (1153-1210/1740-1795), *Osmanlı Araştırmaları*, C. 30, S. 30, ss. 87-143.
- Sarıkaya, Hüseyin ve Veysel Göger. (2008). "Mora'nın Yeniden Fethine Dair Osmanlıların Hazırladıkları Fetihnâme (1715)", *Tarih Dergisi*, S. 67, İstanbul, ss. 101-124.
- Sarıkaya, M. Saffet. (1993). "Dini ve Siyasi Bakımdan Osmanlı-İran Münasebetleri", *Türk Kültürü*, S. 363, Yıl. XXXI, ss. 406-422.
- Savaş, Ali İbrahim. (2007). *Osmanlı Diplomasisi*, 3F Yayınevi, İstanbul.
- Savaş, Ali İbrahim. (1996). "Osmanlı Diplomatiğine Ait Nâme-i Hümâyun, Ahidnâme-i Hümâyun ve Mektup Tahlilleri", *OTAM*, S. 7, ss. 219-251.
- Savaş, Ali İbrahim. (1996). "Osmanlı Elçilerinin Resm-i Kabul Protokolleri", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. 11, S. 1, ss. 111-124.
- Savaş, Ali İbrahim. (2002). "Osmanlı Devleti İle Habsburg İmparatorluğu Arasındaki Diplomatik İlişkiler", *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, C. 9, Ankara, ss. 1020-1040.
- Savaş, Ali İbrahim. (1999). "Genel Hatlarıyla Osmanlı Diplomasisi", *Osmanlı*, Yeni Türkiye Yayınları, ed. Güler Eren, C. 1, Ankara, ss. 643-659.
- Satış, İhsan. (2011). "Sadaret'ten Baş Vekâlet'e Sadrazamlık", *Turkish Studies*, C. 6, S. 3, ss.1715-1728.
- Schweigger, Salomon. (2004). *Sultanlar Kentine Yolculuk 1578-1581*, Kitap Yayınevi, (çev. Türkis Noyan), İstanbul.
- Seidel, Friedrich. (2010). *Sultanın Zindanında(1591-1596)*, Kitap Yayınevi, (çev. Türkis Noyan), İstanbul.
- Sevilmiş, Özgür. (2012). 54 Numaralı Mühimme Defterinin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi (153-220), (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.

- Sezer, Hamiyet. (2003). “Osmanlı İmparatorluğu’nda Seyahat İzinleri (18-19.Yüzyıl), *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, ss. 105-124.
- Shay, Mary Lucille. (2009). *Venedik Balyoslarının Bakışıyla Osmanlı İmparatorluğu Lale Devri ve Sonrası (1720-1734)*, Ark Yayınları, (çev. Münir Akın), İstanbul.
- Sönmezoğlu, Faruk. (2000). *Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika Analizi*, Filiz Kitabevi, İstanbul.
- Şahin, Muhammet. (2009). “Osmanlı Diplomasisinde Değişim ve Osmanlı Devleti’nin Avrupa Devletler Sistemine Girişi”, *Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, C. 4, S. 46, ss. 823-834.
- Şakir, Ziya. (2007). *Maktul Vezirler*, Çatı Yayınları, İstanbul.
- Şen, Zafer. (2008). “Anadolu Selçuklu Devleti Tarihine Bir Bakış”, www.zafersen.com, ss. 1-8.
- Şentürk, Nazır. (2008). *Babıâli ve Sadrazamları*, Doğan Kitap, İstanbul.
- Tabakoğlu, Ahmet. (2013). “Osmanlı Klasik Döneminde Dış Ticaret”, *Osmanlı Araştırmaları Dergisi İstanbul Sempozyumu-I*, İstanbul, ss. 325-354.
- Taneri, Aydın. (1997). *Osmanlı İmparatorluğu’nun Kuruluş Döneminde Veziriazamlık*, Akademi Kitabevi, İzmir.
- Taneri, Aydın. (1967). “Büyük Selçuklu İmparatorluğu’nda Vezirlik”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 5, S. 8, ss. 75-186.
- Tavernier, J. B. (1980). *XVII. Asır Ortalarında Türkiye Üzerinden İran’a Seyahat*, Kervan Kitapçılık, (çev. Ertuğrul Gültekin), İstanbul.
- Tebly, Karl. (2013). *Dersaadet’te Avusturya Sefirleri*, Gençlik Kitabevi Yayınları, (çev. Selçuk Ünlü), Konya.
- Tebly, Karl. (1969). “Nemçe İmparatorlarının İstanbul’a Yolladığı Elçi Heyetleri Ve Bunların Kültür Tarihi Bakımından Önemli Tarafları”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, (çev. Bekir Sıtkı Baykal), S. 12, ss. 247-263.

- Tektaş, Nazım. (2009). *Osmanlı'da İkinci Adam Saltanatı Sadrazamlar*, Çatı Yayıncılık, İstanbul.
- Tektaş, Nazım. (2012). *Pargalı İbrahim Paşa*, Barkod Medya Yayıncılık, İstanbul 2012.
- Terzi, Mehmet Akif. (2015). *Türk Devlet Geleneğinde Bürokrasi*, Bilge Kültür Sanat, İstanbul.
- Teyyuboglu, Mustafazade Tevfik. (1999). "XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Kafkaslarda Osmanlı-Rus İlişkileri", *Osmanlı*, Yeni Türkiye Yayınları, ed. Güler Eren, C. 1, Ankara, ss. 561-569.
- Theunissen, Hans. (2008). "1612-1617 Yıllarında Hollanda İle Osmanlı Devleti Arasındaki Resmi İlişkilerin Oluşmasında Hediye'nin Rolü", *Kebikeç*, S. 25, Ankara, ss. 51-67.
- Thévenot, Jean. (1978). *1655-1656'da Türkiye*, Kervan Yayıncılık, (çev. Nuray Yıldız), İstanbul.
- Tokmakçioğlu, Erdoğan. (2011). *İdam Edilen 44 Osmanlı Sadrazamı*, İsim Yayınları, Ankara.
- Tolstoy, Pyotr Andreyeviç. (2013). *Tolstoy'un Gizli Raporlarında Osmanlı İmparatorluğu*, (çev. İbrahim Allahverdi), Yeditepe Yayınları, İstanbul.
- Topaktaş, Hacer. (2015). "Osmanlı Devleti'nin Doğu Avrupa Politikaları'nda Taksim Sonrası Polonya (Lehistan) Üzerine Bir Değerlendirme", *Karadeniz Araştırmaları*, S. 45, ss. 211-231.
- Topaktaş, Hacer. (2015). "Osmanlı Diplomasisinde "Tayinat" Sisteminin Uygulanması ve Kaldırılışı (1794) Üzerine Bazı Tespitler", *Akademik İncelemeler Dergisi*, C. 10, S. 1, ss. 31-49.
- Topaktaş, Hacer ve H. Ahmet Arslantürk. (2014). *Kanuni Sultan Süleyman Dönemi Osmanlı-Leh İlişkilerine Dair Belgeler (1520-1566)*, Metamorfoz Yayıncılık, İstanbul.

- Tournefort, Joseph de. (2013). *Tournefort Seyahatnamesi*, Kitap Yayınevi, (çev. Teoman Tunçdoğan), ed. Stefanos Yerasimos, İstanbul.
- Tuncer, Hüner. (2010). *Osmanlı Diplomasisi ve Sefaretnameler*, Kaynak Yayınları, İstanbul.
- Tuncer, Hüner. (2008). *Osmanlı-Avusturya İlişkileri (1789-1853)*, Kaynak Yayınları, İstanbul.
- Tuncer, Hüner. (2015). *Kırım Savaş ve Diplomasi(1853-1856)*, Tarihçi Kitabevi, İstanbul.
- Tuncer, Hüner. (2005). *Eski ve Yeni Diplomasi*, Ümit Yayıncılık, Ankara.
- Turan, Namık Sinan. (2015). *İmparatorluk ve Diplomasi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Turan, Namık Sinan. (2012). “1699 Karlofça’ya Kadar Orta Avrupa’da Bir Osmanlı Üssünün Tarihi Macaristan”, *Macar-Türk İlişkileri Üzerine Makaleler “Macar Kardeşler”*, ed. Yeliz Okay, Doğu Kitabevi, İstanbul, ss. 9-31.
- Turan, Namık Sinan. (2004). “Osmanlı Diplomasisinde Batı İngesinin Değişimi ve Elçilerin Etkisi (18. ve 19. Yüzyıllar)”, *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 5, S. 2, Edirne, ss. 55-86.
- Turan, Refik. (1995). *Türkiye Selçuklularında Hükümet Mekanizması “Vezîr ve Divân”*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul.
- Turan, Şerafettin. (2001). “Rodos’un Zaptından Malta Muhasarasına”, *Kanuni Armağanı*, Türk Tarih Kurumu Yayınevi, Ankara, ss. 47-117.
- Türkmen, Zekeriya. (1995). “Osmanlı Devleti’nde Kapitülasyonların Uygulanışına Toplu Bir Bakış”, *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, S. 6, ss. 325-345.
- Umunç, Himmet. (2009, Nisan). “Türkiye’de Hollandalı Bir Seyyah: Cornelis de Bruyn ve Gözlemleri”, *Bellekten*, C. LXXIII, S. 266, ss. 145-163.
- Unat, Faik Reşit. (1968). *Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnameleri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, yay. Bekir Sıtkı Baykal, Ankara.

- Uygunlar, Alkım. (2007). Osmanlı İmparatorluğu'nda Modern Diploması ve Murahhaslık Kurumu, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. (1988). *Osmanlı Devleti Teşkilatına Medhal*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. (1988). *Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilâtı*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, (2014). *Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilâtı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. (1937). *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. (1988). *Osmanlı Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, C. I, Ankara.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. (1988). *Çandarlı Vezir Ailesi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. (1959, Temmuz). "Çandarlı Kara Halil Hayreddin Paşa", *Bellekten*, C. XXIII, S. 91, ss. 457-477.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. (Aralık 1939). "Osmanlılarda İlk Vezirlere Ait Mütalaa", *Bellekten*, C. III, S. 9, ss. 99-106.
- Ünal, Mehmet Ali. (2012). *Osmanlı Müesseseleri Tarihi*, Fakülte Kitabevi, Isparta.
- Ünal, Mehmet Ali. (2011). *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, Paradigma Yayıncılık, İstanbul.
- Ünal, Mehmet Ali. (2019). *Sultana Hükmeden Sadrazam "Köprülü Mehmed Paşa"*, Erdem Yayınları, İstanbul.
- Versan, Rauf. (Ocak 1995). "Tarih Boyunca ve Günümüzde Diploması", *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, S. 10, ss. 89-96.
- Wratislaw, Baron W. (1996). *Baron W. Wratislaw'ın Anıları 16. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu'ndan Çizgiler*, Boyut Matbaacılık, (çev. M. Süreyya Dilmen), İstanbul.

- Werner, Adam. (2011). *Padişahın Huzurunda Elçilik Günlüğü 1616-1618*, Kitap Yayınevi, çev. Türkis Noyan), İstanbul.
- Withers, Robert. (2010). *Büyük Efendi'nin Sarayı*, Yeditepe yayınevi, (çev. Cahit Kayra), İstanbul.
- Yalçinkaya, Mehmet Alaaddin. (2013). *Osmanlı Diplomasisi*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.
- Yalçinkaya, Mehmet Alaaddin. (2018). "Osmanlı Sefaretnameleri ve Diploması Tarihi Bakımından Önemi", *Osmanlı Diploması Tarihi, Kurumları ve Tatbiki*, Altınordu Yayınları, Ankara.
- Yalçinkaya, Mehmet Alaaddin. (2003). "Kuruluş'tan Tanzimat'a Osmanlı Diploması Tarihi Literatürü", *Türk Araştırmaları Literatürü Dergisi*, C.1, S. 2, ss. 423-489.
- Yalçinkaya, Mehmet Alaaddin. (2002). "XVIII. Yüzyıl: İslahat, Değişim ve Diploması Dönemi" (1703-1789), *Türkler*, C. 12, ss. 762-821.
- Yavuz, Resul. (2019, Ocak). "Modernleşme Döneminde Osmanlı Diplomasisinde Görülen Gelişmeler ve Bunun Osmanlı Hariciye Teşkilatı Üzerindeki Etkileri", *Belgi*, C. 2, S. 18, ss. 1625-1649.
- Yeşil, Fatih. (2019, Haziran). "Pasarofça Antlaşması ve Osmanlı Diplomasisindeki Değişim", *"Harp ve Sulh" 300. Yılında Pasarofça Antlaşması Sempozyumu Bildirileri*, yay. haz. Gültekin Yıldız, Milli Savunma Üniversitesi Yayınları, İstanbul, ss. 103-109.
- Yetkin, Aydın. (2012). "Divan-ı Hümayun", *The Journal of Academic Social Science Studies*, C. 5, S. 5, ss. 353-390.
- Yıldırım, İbrahim. (2014). *Osmanlı Devleti'nde Elçi Kabulleri*, Kitap Yayınevi, İstanbul.
- Yıldırım, İbrahim. (2011). Yazılı ve Görsel Belgeler Işığında Osmanlı Devleti'nde Elçi Kabulleri, (Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

- Yıldırım, İbrahim. (2012). “Edirne Sarayı’nda ve Topkapı Sarayı’nda Minyatürlere Yansıyan Elçi Kabul Sahnelerindeki Osmanlı Devleti’nin Diplomatik Gücü”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C. 1, S. 1, ss. 76-87.
- Yıldız, Netice. (2006, Aralık). “Osmanlı İmparatorluğu’nda İngiliz Saatleri ve Topkapı Sarayı Koleksiyonu”, *Belleten*, C. LXX, S. 259, ss. 919-962.
- Yıldız, Yusuf. (2018, Mart). “18. Yüzyıla Kadar Avusturya Elçilerinin Osmanlı Devleti’ndeki İşeleri ve Elçilik Hediyeleri”, *Tarih Okulu Dergisi*, S. XXXIII, ss. 427-441.
- Yılmaz, Güzin Özen. (2014). “Elçiye Zeval Olmaz” 16.-18. Yüzyıllarda Osmanlı’da *Yabancı Elçiler*, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Yılmaz, Salih ve Abdullah Yakşı. (2016, Mayıs). “Osmanlı Devleti’nden Günümüze Türk-Rus İlişkileri”, *TYB Akademi Dil, Edebiyat ve Sosyal Bilimler Dergisi (Türk-Rus İlişkileri Özel Sayısı)*, Yıl. 6, S. 7, ss. 9-57.
- Yurdusev, Nuri. (2006). “Karlofça Antlaşması ve Diplomasi Tarihi”, *Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı*, S. 4, ss. 2-16.

ÖZGEÇMİŞ

KİMLİK BİLGİLERİ

Adı Soyadı: Seçil CURAVCI

Doğum Yeri: Tavas/DENİZLİ

Doğum Tarihi: 01.01.1992

E-posta: secil_denizli22@outlook.com

EĞİTİM BİLGİLERİ

Lise: Tavas Anadolu Lisesi

Lisans: Pamukkale Üniversitesi-Tarih

Yüksek Lisans: Pamukkale Üniversitesi-Tezli Yüksek Lisans-Yeniçağ Tarihi

Yabancı Dil ve Düzeyi: İngilizce-Intermediate